

ПРОБЛЕМИ
НА САМО-
УПРАВЛЕНИЕТО
НА СТОПАНСКИТЕ
ОРГАНИЗАЦИИ
В НАРОДНА
РЕПУБЛИКА
БЪЛГАРИЯ

СЪЮЗ НА НАУЧНИТЕ РАБОТНИЦИ В БЪЛГАРИЯ
РЕДАКЦИЯ НА В. "РАБОТНИЧЕСКО ДЕЛО"
ОКЪРЪЖЕН КОМИТЕТ НА БИП - ВЕЛИКО ТЪРНОВО

ПРОБЛЕМИ НА САМОУПРАВЛЕНИЕТО НА СТОПАНСКИТЕ
ОРГАНИЗАЦИИ В НАРОДА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

научно-практическа конференция
20 и 21 ноември 1986 г. - В.Търново

София . 1986

B 58659

951 no.
9189

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: проф. П.М.Радковски, проф. Ст.Панков, проф.
Хр.Хаджишолов, проф. к.ик.в. В.Аначков, доц. к.ик.в. С.Савов,
Н.Мишева (редактор)

СЪСТАВИТЕЛИ И ОТГОВОРИ РЕДАКТОРИ:

проф. П.М.Радковски

проф. В.Аначков

g. 54/988

ОТПЕЧАТАНО В ПЕЧАТНАТА БАЗА
НА ТВОРЧЕСКИЯ ФОНД НА СЪРБ
БУЛ. "ЛЕНИН" № 73
СОФИЯ, 1983

С Ъ Д Ъ Р Ж А Ъ И Е

Предговор	9
ПЛЕНАРНИ ЗАСЕДАНИЯ	
Приветствено слово - НИКОЛАЙ ЦОНЕВ	11
Стопанските организации като самоуправляващи се системи - проф. к.ик.н. ДАВИД ДАВИДОВ	15
Правни проблеми на самоуправлението на стопанското предприятие и на трудовия колектив - проф. д-р ю.н. ВАСИЛ МРЪНКОВ	37
Контролът и самоконтролът в самоуправляващите се стопански организации - проф. д-р ик.н. ИВАЪ ДУШАЪОВ	53
Приложение на принципите на самоуправлението в стопанските организации във Великотърновски окръг - СТОЯЪ ВИТАНОВ	68
Самоуправлението и многостранното развитие на личността - проф. к.ф.н. КОЛЮ КОЛЕВ	74
Самоуправление (Кибернетични и социално-класови аспекти и определения) - проф. д-р ик.н. ИВАЪ НИКОЛОВ	83
И з к а з в а н и я	
Правно-етическите предпоставки на самоуправлението - проф. д-р ю.н. МИХАИЛ ГЕЪОВСКИ	94
Самоуправлението и превенцията на престъпните посегателства, стопанският риск и отговорността в социалистическите организации - к.м.н. БАЙЧО ПАЪЕВ	100
Необходимост от теоретична яснота при определяне същността на самоуправлението - проф. ДИМИТЪ ЙОРДАЪОВ ...	117
Самоуправляващите се общности - основа на производствено-териториалните структури на социалистическото стопанство - проф. ДОБРИ БРАДИСТИЛОВ	120
Самоуправлението в българските кооперативни традиции - проф. ЛАЗАР РАЛЧЕВ	125
Вътрешната икономическа интеграция и самоуправлението на стопанските организации - к.ик.н. ЦОНЪО МУТАФИЕВ	129

Самоуправлението – изискване на икономическото ни развитие – проф. д-р-р ик.н. ЖАК АРОЙО	135
Планиране и самоуправление – проф. НИКОЛА ВЪЛЕВ	145
Някои проблеми и противоречия на икономическия механизъм – проф. д-р ик.н. ГЕОРГИ ПЕТРОВ	150
Самоуправлението в СМК във Ведино Търново – НИКОЛА БАКЪРДЖИЕВ	153
Някои основни проблеми на самоуправляващите се организации в културата – н.с. к.ик.н. НИКОЛАЙ ПАВЛОВ	155
Предпоставки за самоуправлението в науката – н.с. I ст. РУМЕЪ МЕТОДИЕВ	160
Самоуправлението – идея и реализация – доц. к.ик.н. ИВАН ДИМОВ	166

ЗАСЕДАНИЯ ПО СЕКЦИИ

П ъ р в а с е к ц и я – П Р О М И Ш Л Е Н О С Т

Самоуправление на стопанските организации – проф. д-р ик.н. ХРИСТО КАЛИГОРОВ	175
Планирането в промишленото предприятие в условията на самоуправлението – доц. к.ик.н. САВА САВОВ	197
Проблеми на финансирането на промишлените организации в условията на самоуправлението – к.ик.н. СИМЕОН СТОЙЧЕВ	208

И з к а з в а н и я

Контролът и самоконтролът в самоуправляващите се стопански организации – проф. к.ю.н. НИКОЛАЙ ВАЧЕВ	215
Стопанската самостоятелност на промишлените предприятия в ЛРБ – доц. к.ю.н. ФИЛИП ВАЧЕВ	221

Правното положение на органите на управление в самоуправляващите се стопански организации – ст.ас. ГЕОРГИ СТЕФАЉОВ	227
Самоуправлението на промишлените предприятия и някои правни проблеми на финансирането на капиталните вложения – ст.ас. ПЕЊКО ДИМИТРОВ	231
Проблемите на планиране участието на стопанските организации в международната специализация и коопериране на производството (МСКИ) – ЊЕВЕЉА КРЪСТЕВА	235
Някои въпроси за водещата самоуправляваща се система – к.ю.н. АСЕН ВИКОЛОВ	239
В т о р а с е к ц и я – СЕЛСКО СТОПАЊСТВО	
Самоуправление на социалистическите селскостопански организации (Предпоставки и условия) – проф. к.ик.н. ВАСИЛ АЉАЧКОВ и доц. ХРИСТО САВОВ	245
Проблеми на планирането на самоуправляващите се селскостопански организации – проф. КАЛЧО КАЛЧЕВ	269
Характерни особености на кредитирането на самоуправляващите се селскостопански организации – ГЕОРГИ ПУШИЕВ	280
И з к а з в а н и я	
Самоуправлението на АПК – КИРИЛ ПОПОВ	285
Цените и самоуправлението на социалистическите селскостопански организации – ст.н.с. к.ик.н. ВАСИЛ ГРИГОРОВ	288
Управлението и самоуправлението на първичните трудови колективи в самоуправляващото се селскостопанско предприятие – к.ик.н. ХРИСТИЉА ХАРАЛАЊОВА	294
Някои проблеми на самоуправлението на селското стопанство – ПЕЊЧО БОЉДЖИЕВ	301

Финансите и самоуправлението на селскостопанските организации – ст. н. с. КИРИЛ ЗАЊЕВ	309
Някои проблеми при самоуправлението на стопанските предприятия от хранително-вкусовата промишленост – МАРКО МАРКОВ	315
Т р е т а с е к ц и я – СТРОИТЕЛСТВО	
Самоуправлението на стопанските организации в строителството – средство за повишаване ефективността на инвестиционния процес – проф. к. т. н. инж. ИВАН САКАРЕВ, доц. к. т. н. инж. СЛАВКО БЕЖАНОВ, к. и. н. инж. инж. ЦВЕТИ ДАКОВСКИ	321
И з к а з в а н и я	
Инвестирането и самоуправлението – проф. д-р инж. САВА ГЕВРЕЊОВ	331
Ч е т в ъ р т а с е к ц и я – ТРАНСПОРТ	
Самоуправление и ценообразуване в експлоатационната дейност на транспортните стопански организации – проф. д-р инж. СТЕФАН ЦАНКОВ	337
Някои особености на самоуправлението в транспортните организации – гл. ас. к. и. н. инж. ИВАН БРЕШКОВ	312
Проблеми на самоуправлението в железопътния транспорт – АТАНАС СТАЊЕВ	347
И з к а з в а н и я	
Цялостно и законосъобразно изпълнение на предоставените функции на органите на управление на стопанските организации – ДИМИТЪР ДИМИТРОВ	352
Самоуправлението на пътническият автотранспорт – МАРИЯ СУВАЛДЖИВ	355

Проблеми на самоуправлението в смисленото авто- стопанство в Свищов - инж. БЕЧО БЕЧЕВ	359
Самоуправлението и проблемите в първичния тру- дов колектив, работещ в условията на специален режим - ИЛИЯ ТИМОВ	361
П е т а с е к ц и я - ТЪРГОВИЯ, ОБЩЕСТВЕНО ХРАНЕНО И СТОПАНСКИ ТУРИЗМ	
Самоуправлението в предприятията за обществено хранене (Особености и проблеми) - проф. ХРИСТО ХАДЖИИКОЛОВ	369
Самоуправлението в системата на туристическия комплекс - доц. к.и.н. СВЕТЛА РАКАДЖИСКА	376
Влияние на икономическия механизъм върху само- управлението на търговските организации - СТОЯН ШАЛАВЕРОВ	389
И з к а з в а н и я	
Външнoикономическата дейност на самоуправляващите се стопански организации - доц. к.и.н. ЛИЛЯНА МЕНЧЕВА	394
Някои въпроси за самоуправляващите се организа- ции в общественото хранене - доц. к.и.н. ПЕЮ ПЕЮ	397
Проблемите на самоуправлението на търговските ор- ганизации - СТРЖКА ГАБРИА	401
Проблемите на самоуправлението в кооперативните организации - ВАЛЕНТИН ДИМОВ	409
Икономическите проблеми на самоуправлението на пред- приятията за обществено хранене - СТОЯН ЯЛЕВ	413
Проблемите на работната сила и търговията при бри- гадната организация на труда - ас. ХРИСТО АТАНА- СОВ	422

Преходът към самоуправление и проблемите на борбата с присвояванията на излишци при стокооборота – МЛАДЕН ЧЕРВЕВЪКОВ	427
Самоуправлението в системата на туристическия комплекс – ЙОРДАН АНДРЕЕВ	431
Насоките за усъвършенстване на самоуправлението в предприятията за обществено хранене – ГЕОРГИ ГЕОРГИЕВ	436
ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ПЛЕЪАРЪО ЗАСЕДАНИЕ	
И н ф о р м а ц и я з а дейността на отделните секции	
П ъ р в а с е к ц и я "ПРОМИШЛЕНОСТ" – доц. к.ик.в. САВА САВОВ.....	443
В т о р а с е к ц и я "СЕЛСКО СТОПАНСТВО" – проф. к.ик.н. ВАСИЛ АБАЧКОВ	444
Т р е т а с е к ц и я "СТРОИТЕЛСТВО" – проф. к.т.н. инж. ИВАН САКАРЕВ	445
Ч е т в ъ р т а с е к ц и я "ТРАНСПОРТ" – проф. д-р ик.н. СТЕФАН ЦАНКОВ	446
П е т а с е к ц и я "ТЪРГОВИЯ, ОБЩЕСТВЕНО ХРАНЕНЕ И СТОПАНСКИ ТУРИЗЪМ" – проф. ХРИСТО ХАДЖИМИКОЛОВ	447
З а к л ю ч и т е л н о с л о в о – проф. ПЕЧО М. РАДКОВСКИ	449
Препоръки и становища	455

ПРЕДГОВОР

През последните години и особено в светлината на решенията на XIII конгрес на БКП пред трудещите се в нашата страна бяха поставени нови важни и отговорни задачи, изпълнението на които трябва да осигури по-нататъшното социално-икономическо развитие на страната по пътя на изграждането на развитото социалистическо общество в БРБ. През този период бе разгърната активна дейност за широкообхватно мобилизиране творческите сили и възможности на трудещите се в лицето на работническата класа, селскостопанските труженници и народната интелигенция. Важно място и с особена настойчивост тук бе поставен въпросът за по-нататъшното усъвършенствуване на социалистическия демократизъм и по-конкретно за условията и широко прилагане принципите на самоуправлението на трудовите колективи в сферата на материалното и духовното производство у нас.

Оценявайки важноста на тези задачи, трудностите, които съпътствуват изпълнението им, както и необходимостта за тяхното научно изясняване, Съюзът на научните работници и по-конкретно секциите "Икономически науки" и "Правни науки" взеха инициативата и заедно с редакцията на в. "Работническо дело" и Окръжния комитет на БКП във Велико Търново организираха научно-практическа конференция, посветена на проблемите на самоуправлението на стопанските организации в БРБ. С известно закъснение поради срещнати трудности по отпечатването СЪРБ поднася на нашата общественост настоящия сборник с докладите, съдокладите и изказванията на участниците в конференцията, изнесени и направени на трите пленарни заседания и на заседанията на секциите, разгледали конкретно въпросите на самоуправлението в основните направления на народното стопанство. Както се вижда от съдържанието на сборника, в конференцията взеха участие голям брой видни български учени, икономисти, юристи, организационни работници и специалисти от практиката. Фактически тя бе първото широко и задълбочено научно обсъждане на проблемите на самоуправлението по социализма в нашата страна.

Проф. Иван Захариев - заместник-председател
на Сърб, о т к р и първото пленарно заседание.

П Р И В Е Т С Т В Е Е О С Л О В О

Николай Цонев,
първи секретар на ОК на БКП във Велико Търново

Уважаеми гости,
другарки и другари,

Преди всичко искам от името на ОК на БКП да приветствувам всички вас най-сърдечно с "Добре дошли" във Велико Търново за участието ви в Националната научно-практическа конференция по проблемите на самоуправлението на стопанските организации в СРБ.

Бие приехме със задоволство предложението на Сърб и редакцията на в. "Работническо дело" да бъдем съорганизатори и домакини на този представителен и авторитетен форум.

Радостни сме да видим сред участниците в конференцията едни от най-изтъкнатите представители на нашата научна мисъл, партийни работници, стопански ръководители на крупни социалистически предприятия и организации, представители на средствата за масова информация. Това ни дава увереност, че конференцията ще допринесе за по-нататъшното изясняване и осмисляне на икономическите и социалните аспекти на самоуправлението на стопанските организации.

Въпросите, които ще се обсъждат на пленарните заседания и в секциите, сега са изключително значими и актуални както за теорията, така и за практиката. Тринадесетият партийен конгрес определя утвърждаването на самоуправлението на социалистическите стопански организации като ускорител на икономическото, социалното и културното развитие на нашето общество, на качествено новия растеж на народното стопанство. Самоуправлението ще издвигне трудовите колективи в истински стопански социалистическата собственост, ще съдействува за разгръщане на тяхната инициатива, заинтересованост и пряка отговорност за високи производствени резултати, за технологично подобрене и за рязко повишаване на качеството на продукцията. Нашата партия даде дълбока теоретична обосновка на проблемите на самоуправлението. В

това отношение най-голям е приносът на Генералния секретар на ЦК на БКП и Председател на Държавния съвет на НРБ Тодор Живков, който в основните положения на партийната концепция за новия Кодекс на труда, в документите и решенията на февруарския (1985) и Януарския (1986) пленум на ЦК, във въвеждателното и заключителното слово на XIII конгрес и при други свои изказвания, речи и разработки разкри същността и значението на социалистическото стопанско самоуправление, начерта насоките за неговото повсеместно утвърждаване в практиката.

Постепенното разгръщане на социалистическата демокрация в управлението на производството у нас започна преди повече от 20 години. В ръководството на партията бяха създадени и се утвърдиха редица специфични национални форми за въвеждане на трудещите се в управлението на стопанската дейност. Натрупан бе и дългогодишен опит. Затова сега задачата за утвърждаване самоуправлението на стопанските организации се възприема като логичен резултат от партийната стратегия и тактика, обективна необходимост на съвременния етап.

По думите на Т. Живков това ще бъде нова, историческа крачка по пътя на превръщането на трудовия човек и колектив от обект в субект на социалното управление.

Приемането на новия Кодекс на труда създаде необходимата нормативна база, гарантираща пълновластие на трудовия колектив в решаването на всички основни въпроси на стопанската дейност и на социалното развитие на колектива. Сега от първостепенно значение за действително утвърждаване на самоуправлението в икономиката е разработването на новия Правилник за стопанската дейност. Става въпрос за създаването на надеждни механизми, които да преодолеят тясно ведомствения подход и да гарантират съчетаването на стратегическото планиране с нарастващите права и отговорности на самоуправляващите се социалистически организации.

Икономическият механизъм трябва да стаже здрава основа за нови взаимоотношения между собственика и стопанина на социалистическата собственост, като се използва равноправният икономически диалог между тях за научно обосновано планиране, за изпълнение, отчитане и стимулиране на стопанската дейност, за все по-пълното разкриване и най-ефективно използване големите резерви на производството и предимствата на социалистическия обществен строй.

Необходимо е стопанските организации – стопаногосподители да разполагат на практика с действителни дестове на самоуп-

равлешето – пряката материална заинтересованост и отговорност за високи резултати от производствената стопанска дейност. В хода на обсъждането на проекта за Правилника за стопанската дейност такива съображения бяха изказани от много специалисти. По тези въпроси ще се вземе отношение на настоящата научно-практическа конференция. Приемането на препоръките и предоставянето им на висшестоящите компетентни органи, което е предвидено в програмата на конференцията, ще бъде реален и навременен принос в работата за утвърждаване самоуправлението на стопанските организации.

Уважаеми другарки и другари,

Опитът, който имаме, и проблемите, които решаваме в процеса на утвърждаване самоуправлението на стопанските организации във Великотърновски окръг, ще бъде споделен конкретно в изказванията за наши партийни и стопански кадри. Днес икономиката на окръга ли носи всички белези на нитевзвивно социалистическо развитие.

През годините след историческия Априлски пленум във Великотърновски окръг се изгради мощна материално-техническа база на промишлеността и останалите отрасли. За тези години основните производствени фондове нараснаха 12 пъти, а само в промишлеността повече от 20 пъти.

Във Великотърновски окръг е съсредоточено производството на важни за широкото стопанство промишлени изделия. Достойно участвуваме в решаването на селскостопанското производство, в изпълнението на възложените ни задачи в областта на строителството, транспорта, съобщенията, търговията и услугите. Трудещите се от нашия окръг под ръководството на окръжната партийна организация мобилизират своите сили за изпълнение на годишните задачи, за формирането на реален петилетен план за деветата петилетка.

При добра организация и висока политическа активност преминаха отчетите и изборите на ръководните органи в самоуправляващите се стопански организации. Бие оценяваме тези избори като изключително важен и отговорен етап в работата за превръщане на самоуправлението в повсеместна реална практика. Честният и открит диалог за дейността на органите на самоуправление, за качествата на стопанските ръководители и за качествено новия икономически растеж, проведен в десетки и стотици първични трудови колективи, се превърна в процес на размисъл и дълбоко вникване в същността за стопанското самоуправление.

Под ръководството на ЦК на партията този процес ще продължи и зацалпред в останалите сфери на нашия живот. Бие сме убедени, че опитът, който ще бъде споделен на настоящата научно-практическа

конференция, ще ни подпомогне в нашата бъдеща работа.

Особено полезно е, че проблемите на самоуправлението ще бъдат обсъдени в 5 специализирани секции – промишленост, селско стопанство, строителство, транспорт, търговия и услуги. Това ще даде възможност въпросите да се изясняват взаимно в зависимост от специфичните условия на всеки отрасъл и да засили практическата насоченост на конференцията.

В заключение искам още веднъж да ви приветствам като скъпи гости във Велико Търново, да ви пожелая приятна и ползотворна работа и приятно пребиваване в нашия град.

По поръчение на Съюза на научните работници в България, на редакцията на в. "Раб.дело" и на ОК на партията откривам деловата работа на конференцията и давам думата на Заслужилния деятел на науката проф. Давид Давидов – Зам.-председател на Комитета за труда и социалното дело при МС, който ще изнесе доклад на тема "Стопанските организации като самоуправляващи се системи".

СТОПАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАТО САМОУПРАВЛЯВАЩИ

Проф. к.и.к.н. Давид Давидов

ВИИ "Карл Маркс" - София

В отчетния доклад на ЦК на БКП пред XIII партиен конгрес се изтъкна необходимостта от по-нататъшно усъвършенстване на икономическите отношения в народното стопанство на основата на "превръщането на социалистическите организации в самоуправляващи се"¹ системи. Главното, което трябва да се прилага в управленската и производствената дейност, е създаването на връзки от нов тип между стопанските организации и държавните органи за управление. Разширяването на правата и отговорностите на стопанските организации, засилването на функциите им на основни социалистически стопроизводители създава условия да се провежда стопанската политика на партията и държавата в практиката.

Развитие на научно-техническия прогрес и максималното разгръщане на интензификацията са неразривно свързани и имат еднаква насоченост, а тяхното осъществяване трябва да бъде дело на всеки трудов колектив, на всеки трудец се в нашата страна. Това наложи да се възприеме линия за засилване и разширяване на самоуправлението на стопанските организации, отразена както в решенията на ЦК на БКП на февруарския (1985) и януарския (1986) пленум, така и в материалите на XIII партиен конгрес.

Проблемите на стопанските организации относно тяхното изграждане, функциониране и управление дълго време са обект на изследване от страна на специалистите. Проблемът с а м о у п р а в л е н и е н а л а г а отново да се обърне поглед към стопанската организация от позициите както на днешните, така и на бъдещите изисквания! Необходимо е теоретически да се осмисли досегашният богат опит, обстойно да се изследват протичащите в икономиката процеси и тенденции относно мястото, ролята и развитието на с т о п а н с к а т а о р г а н и з а ц и я и да се направят изводи за по-нататъшното развитие и усъвършенстване на цялостната им многообразна дейност като о с н о в н и с т о п а н с к и с у -

¹ Отчет на ЦК на БКП пред XIII партиен конгрес. Партиздат, С., 1986, с.118.

б е к т и. Всичко това е от съществено значение за ефикасното функциониране на стопанските организации, за правилния избор на подходите, методите и средствата на въздействие върху тях, за усъвършенстването на производствените отношения и за развитието на производителните сили.

Тази потребност се подчертава и в Политическия доклад на ЦК на КПСС пред XXVII конгрес на КПСС, изнесен от М.С.Горбачов. Там е отбелязано, че в работата по преустройството на икономиката и на стопанския механизъм сега повече от всякога е необходимо да се опираме на науката. Ръководейки се от изискванията на живота, трябва по нов начин да погледнем на някои теоретични представи и концепции. Това се отнася за такива важни проблеми като взаимодействието между производителните сили и производствените отношения, социалистическата собственост и икономическите форми на реализирането ѝ, стоково-паричните отношения, съчетаване на централизма и самостоятелността на стопанските организации и други².

От друга страна, нужно е да се изясни, теоретически да се осмисли същността и практически да се очертаят условията и механизмите на самоуправлението на стопанските организации.

Следователно от теоретическа и практическа гледна точка възникват въпросите: в какво се изразява самоуправлението на стопанските организации и какви възможности то предоставя; кои са характерните му черти; по какъв начин и чрез създаването на какви условия трябва да се осъществява; в каква степен и в какви граници е целесъобразно да се разпростира и с какви механизми да функционира.

Обективно погледнато, социалистическите производствени отношения се осъществяват от социалистическата държава, от стопанската организация, от трудовия колектив и отделния труженник. Тези субекти са в непрекъснато взаимодействие и взаимоотношения, имат определени интереси, които движат развитието на икономиката. Главният въпрос на констатацията на механизма на управление е в какво съотношение трябва да бъдат субектите, които функционират в народното стопанство. Основното, което предопределя отговора на този въпрос, е съотношението между степента на централизма и децентрализма в управлението. А това е пряко свързано със самоуправлението. От управленска гледна точка изискването за самоуправление оз-

---

² Вж. М. Г о р б а ч о в. Политически доклад на ЦК на КПСС пред XXVII конгрес на КПСС.

начева да се конструира такъв механизъм на управление, при който децентрализъмът в системата да се прояви по-пълно и да окаже по-силно влияние върху развитието на икономиката.

Дългогодишният опит на социалистическите страни дава основание да се твърди, че са възможни няколко подхода за изграждането на механизмите за управление на народното стопанство. Тези подходи се основават на приоритета на централизма, на съзнателното ръководство на народното стопанство. Различното е в избора на условията и средствата за действието на механизмите.

Тук могат да бъдат очертаани два модела.

При първия модел централизмът се проявява чрез директивното, адресното, задължителното възлагане на задачи от центъра за изпълнение на стопанските единици, като интересите им се насочват към осъществяването на тези задачи. При този модел главното в управлението е задължението да се произвежда продукцията в натура, за което се осигуряват необходимите икономически условия.

При втория модел централизмът се проявява чрез използване предимно на косвени икономически средства за въздействие върху стопанските единици, а тяхното поведение се предопределя от централизираното установяване на икономическите условия, при които те трябва да функционират и вземат решения, като работят в условията на стоково-парични отношения. Тук пазарните лостове, регулирани и направлявани от държавата, въздействуват върху поведението на стопанските единици по-силно от преките задължителни средства за въздействие.

От тук става ясен и отговорът на въпроса: при какво въздействие може да се осигури по-пълно самоуправление — такова въздействие, при което по-голям кръг решения с по-голяма отговорност могат да се поемат пряко от стопанската организация. По принцип възможни са различни модификации на тези два модела. Главното е кои механизми ще доминират и какво поведение те ще предопределят, за да може самоуправлението да прояви своите положителни качества.

И досега стопанските единици са функционирали при определена степен на самоуправление. Те са имали право сами да решават проблемите, свързани с производството и неговата организация, с избора на технологии, работници и системи на заплащане, с правилата на поведение на отделните микроколлективи и работници, с вътрешната стопанска сметка и т. н. Сега обаче на самоуправлението се гледа предимно като средство, което ще подпомогне да се

реши проблемът за създаването на така нужното поведение към ускорено развитие на икономиката, към внедряване на нова техника и съвременни технологии, използване постиженията на науката, създаване на условия за по-висока производителност на труда. Това означава задълбочаване и развитие преди всичко на икономическата обособеност.

Възможност за по-висока степен на самоуправление се съдържа в развитието на обективно присъщите функции на стопанската организация като:

- разпоредител на предоставената от социалистическата държава собственост за осъществяване на определена стопанска дейност, за което притежава, използва и движи основни и оборотни средства;
- инвеститор на средства, получени от стопанската дейност или от държавата, за разширяване на производствените и непроизводствените фондове като основа за разширяване и повишаване ефективността на стопанската дейност;
- стокпроизводител, който произвежда продукцията и извършва услуги за пазара и така получава оценка за своята дейност при реализацията за продуктите по цени и условия на пазара;
- разпределител на дохода, получен от стопанската дейност, за нуждите на възпроизвеждането на дейността на организацията и на участниците в нея според техния принос;
- самоиздържава се единица, която покрива разходите си от доходите на стопанската си дейност и отчита определен краен резултат - печалба и рентабилност.

Стопанската организация осъществява тези функции в определени граници и условия, породени от обективното съществуване на държавата-собственик като всеобщ стопанял и разпоредител. Проблемът е какво развитие могат да получат те от гледна точка на самоуправлението.

Самоуправлението изисква във всички фази на управленския цикъл да се изключва намесата на централния орган или тази намеса да бъде само по повод на общите условия, на задължителните правила на функциониране, които при всички случаи не ограничават самостоятелното осъществяване на стопанската дейност. За това обаче са необходими няколко условия.

Първо, самостоятелно планиране, т.е. какво, колко и кога, при какви условия да се произвежда и към да се продава да се решава от стопанската организация, която сама си планира дейността при определени общи ограничения и изисквания.

В т о р о, самоорганизиране и саморегулиране, т.е. стопанската организация сама да организира провеждането на стопанските решения, без външна оперативна намеса, при наличието на своевременно информация за изменение на условията на доставката на ресурсите, на цените, условията на кредитирането, реализацията на продукцията.

Т р е т о, самоконтрол, т.е. контролът по изпълнението на решенията се провежда от този, който е взел решението и отговаря за неговата целесъобразност. Това съществува принцип в теорията на управлението означава ограничаване на външния централизиран контрол само до това, което е свързано с оцветяването на държавата поради неправилно осъществяване на връзките на стопанската организация с държавата.

Ч е т в ъ р т о, самоотчет и самоанализ, т.е. стопанската организация винаги да има информация за резултатите, да анализира причините и за добрата, и за лошата стопанска дейност, да установява факторите, довели до едни или други резултати, като условия за вземане на нови решения.

Ето защо напълно логично е да се търсят условия и механизми на самоуправлението в принципите и методите на планирането, организирането, регулирането, контролирането, отчитането и анализирането като задължителни, обективни фази и функции на управлението на всяка стопанска дейност. Но при всички случаи изходно начало трябва да бъде формулирането, провеждането и спазването на определени п р и н ц и п и.

П ъ р в о, това, което трябва и може да се решава от стопанската организация, да се отнеме като право от централните органи, т.е. да се спазва принципът: "за каквото отговаряме, за това да вземаме решение", или "решението да взема този, който отговаря за неговото изпълнение".

В т о р о, намеса от центъра при вземането на решенията, а само при неспазването на законните, общовалидни за всички стопански организации условия и правила за провеждане на стопанската дейност.

Т р е т о, персонална отговорност за резултатите от стопанската дейност на ръководството, на колектива и на стопанската организация.

Какви условия и механизми е необходимо да се създадат, за да се прилагат тези принципи в стопанската практика, и как трябва те да се спазват? Какви са ограниченията, рамките и възможностите

за тяхното реализиране? На много от тези въпроси беше отговорено на Януарския пленум и във Встъпителното слово на Т. Живков на XIII конгрес на БКП. И трябва да се има предвид, "че става дума не за козметични мерки, а за качествени промени..."³.

Най-съществени условия и механизми, от които зависи степента на самоуправление, са във връзка с вземането и избора на решения по повод на: целите и задачите на стопанската дейност; осигуряването на ресурсите за осъществяване на дейността; инвестирането на развитието на техническата база за производството и изменението на неговата структура; задоволяването на потребителите със стоки по асортимент, качество и срокове; реализирането на доход, печалба, финансови средства, чрез които се възпроизвежда стопанската дейност; използването на интересите на колективите и отделните работници чрез организации на работната заплата и нейното свързване с резултатите (личните, на колектива, на стопанската организация).

Необходимо е да се има предвид, че очертаването на условията и механизмите на самоуправлението може да стане в контекста на взаимоотношенията между държавата и стопанската организация, плана и пазара, стопанския резултат и саморазвитието, стопанския резултат и работната заплата.

Изборът на модел на механизма на управление на основата на разширено самоуправление е свързан с предварителното решаване на много проблеми. По-важните от тях са свързани със:

П ъ р в о, кой е носителът на самоуправлението (на пълната стопанска сметка)? Отговорът на този въпрос е даден на Януарския пленум от 1986 г. Ако се счита, че стопански системи, които вършат стопанска дейност, са обединенията, комбинатите и предприятията, то възниква въпросът за обсега на стопанската организация, за границите на стопанската сметка, за носителя на самоуправлението. Тук колебанията са много чести и липсва еднозначно решение. От гледна точка на колектива-стопанин най-добре ще бъде териториално обособената производствена единица да бъде основната самоуправляваща се система. Но от гледище на пазара и на създаването на единство в търговската политика на даден отрасъл или подотрасъл целесъобразно е да се разширят границите на предприемачеството. Към същия извод ни насочва и необходимостта от единна техническа и инвестиционна политика, необходимостта от ефективно съ-

---

³ Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заклучително слово пред XIII партиен конгрес. Партиздат, С., 1986, с.21.

средоточаване на ресурсите за извършването на стопански и технически проби.

Критерии за определяне границите на носителите на самоуправление може да бъдат степента на производствено-стопанската връзка на стопанските единици и характерът на произвежданата продукция като стока. Тук са възможни няколко случая.

Когато стоката, произведена от стокопроизводителя - предприятието, е резултат само на неговата дейност и след преработката в предприятието е предназначена за голям брой потребители - обект на покупко-продажба, на избор, то тогава е целесъобразно предприятието да се обособи като отделна стопанска единица и самостоятелно да извършва своята дейност. Всякакви висшестоящи организации от типа на обединения (в случая асоциации) са само форми на управление, органи за координация, които могат да ограничават самоуправлението. Създадените по този начин "висшестоящи" органи ще си "търсят работа" да решават вместо предприятието, да разпределят, преразпределят. В резултат се създават всички възможности за неоправдано централизиране, за бюрократизиране.

Когато няколко предприятия са тясно свързани по линията на производственото коопериране и комбиниране в производството на определено крайно изделие, тогава е целесъобразно стокопроизводителят да бъде от типа на стопанско обединение или стопански комбинат. От гледна точка на връзката на стопанската дейност с пазара, с бюджета и банката самоуправлението се упражнява в рамките на целия комплекс. Това обаче не изключва делегирането на някои от тези дейности на предприятията в комплекса, които ги вършат от негово име. При такъв случай решението какво и колко, кога и как да се произвежда, какви ресурси да се използват се решава в рамките на комплекса като цяло.

Когато предприятията са самостоятелни, с разширено самоуправление, но се нуждаят от общи дейности, свързани с техническия прогрес (научноизследователски институти, развойни и инженерингови организации), за провеждането на обща, единна пазарна политика при износа и вноса могат да се създадат обединения и комбинати (като стопански организации). При тази форма обединенията или комбинатите са помощни координационни органи на предприятията. Но тук трябва да се внимава да не се извеждат функции, да не се централизира излишно много решения в обединението или комбината, да не се "командва" и "нарежда" от обединението, а да се помага, координира, да се прави това, което е в полза на обединените предприятия.

С други думи, стокопроизводителят, който е под въздейст-

вието на вътрешна и външна конкуренция, трябва да бъде този, който самостоятелно произвежда продукта за пазара, печели или губи и понася икономическата и административната отговорност пред държавата. Ето защо не всички обединения, комбинати и предприятия могат да имат еднаква степен на самоуправление. В противен случай обединението или комбинатът, който неоправдано изземва функции, може да стане звено в йерархията на управлението, да централизира излишни функции и да ограничава, а не да развива самоуправлението. Самоуправлението ~~изключва самите производствени единици~~ да бъдат производствено или икономически заинтересовани от обединяването.

Следователно преди всичко характерът на производството, на производствените и стопанските връзки трябва да предопредели обсега, състава и структурата на стопанската организация. Не случайно вече се счита, че създаването, развитието, уедряването, раздробяването на стопанската организация трябва да бъдат обект на проектиране. За всеки конкретен случай и особено от гледище на разширяването на самоуправлението е необходимо да се проектира стопанската организация. Ицелесъобразно е да се изградят еднотипни и еднакви, валидни за всички случаи форми на стопански организации.

Новият подход изключва необходимостта от много министерства като висшестоящи органи, които решават, разрешават, забраняват, задължават, нареждат, разпределят, преразпределят. Но това не означава, че няма да има нужда от министерства като чисто държавни органи, които ще провеждат стопанска политика, ще сочат условията и ще контролират спазването на правилата, установени от държавата, с оглед да не се осъществява едностранна стопанска дейност за сметка на обществото, на държавата, на гражданите.

В т о р о, кой определя целите и задачите относно какво и колко да се произвежда, в каква степен и каква потребност да се удовлетворява? Това е свързано с въпроса кой трябва да взема решения по повод на спазването на устаювени пропорции и баланс, по повод на производството и потреблението в натурално изражение.

За социалистическата икономика (поради характера на собствеността) законът за принадлежната стойност не е основен закон. Функционирането на икономиката, поведението, целта, развитието, структурата, отношението между стопанските субекти не се определя непосредствено и при всички случаи от стойността и от нейната промяна. Обективно изниква и се развива свойствената на единната социалистическа собственост осъзната необходимост да се определят и управляват обществените ресурси, общественото производство, за да се удовлетворяват обществените потребности в натурално-вещества

форма. Това определя относителната независимост на движението на натурално-веществената форма на обществения продукт от промяната му в стойностна форма.

За социалистическото стопанство (поради това, че стопанските единици не са пълни и единствени собственици, а само разпоредители на общонародната собственост, както и поради обективната необходимост от планово управление) цената, лихвеният процент и печалбата не могат в пълна степен да структурират производството, разпределението и потреблението. Затова е необходимо предварително да се установят общите пропорции на общественото производство, разпределение и потребление, на основата на което да се въздействува пряко или косвено върху стопанската дейност. Следователно възниква необходимостта от механизъм, направляващ движението на стопанството, на обществения продукт както в натурално-веществена, така и в стойностна форма. Възниква обективна необходимост от непосредствено научно управление на обществените ресурси, производство и потребление в натурално-веществена форма, както и от косвено научно обосновано използване на стойностните дестове. Стават необходими планът като достъп за общо структуриране на народното стопанство и планирането като обективно осъзната дейност на всички равнища на управление на стопанството. В същото време се оказва обективно необходимо да се използват косвените методи за въздействие върху поведението на стопанските субекти към реализацията на плана.

Какви са възможностите планът в натурално изражение, пропорциите, установени чрез балансите, да станат поведение, насока на действие на стопанските организации, като едновременно с това обществените интереси да станат интереси и на стопанските организации. В това отношение самоуправлението може да се прояви в няколко форми.

Първа форма — на директивно въздействие, когато централните органи получават информация от стопанските организации, от пазарите, вземат предвид политиката, целите и задачите и определят какво, колко и кога да произведат стопанските организации и на кого да продават произведеното. Тук самоуправлението има, което е за изпълнение на възложени държавни задачи. Цялото поведение се определя от изпълнението, изпълнението на директивното задание, което е адресирано за всяка отделна стопанска организация. За да се декомпозира държавната задача до отделната производствена единица, е необходима цяла йерархична система от

органи: Министерски съвет – Държавна планова комисия – министерства – обединения (комбинати) – предприятия, като всички те имат планово-разпоредителни функции. По този начин на свързване на държавата със стопанската организация договорите и връзките се определят от плана. Фондът на работната заплата и печалбата се планират в зависимост от структурата на производството, т.е. самоуправлението е ограничено. Решенията в по-голямата си част са съсредоточени в горестоящите органи. Най-важното, интересът на стопанската организация е "отгоре" да се получи по-леко изпълним план. При този механизъм, при тези условия на взаимоотношения на стопанската организация с държавата повечето от решенията се вземат извън стопанската организация.

Известен коректив на тази форма е нормативното довеждане на плана до стопанските организации. Такива нормативи, например фонд Работа заплата към стоквата продукция или към общ доход, изискват планиране и непрекъснато изменение на норматива. Поради това, че по-голяма част от нормативите се определя при планови условия, всяко отклонение от тях (за което не винаги имат "вина" предприятията) изисква изменение или на норматива, или на базисните, или на плановите показатели, по които е определен. Ето защо този колектив, макар и да е много привлекателен, не е много подходящ за използване при разширяване на самоуправлението.

В т о р а ф о р м а – на индиректно въздействие, когато стопанската организация получава информация за целите и задачите на народностопанския план. Планът за развитието на народното стопанство в натурално и стойностно изражение се прави от държавата (от нейните планови органи). От него не произтичат задължителни и адресни задачи. Тук се излиза от позицията, че всяка стопанска организация е създадена да произвежда и да задоволява определени потребности. Следователно тя има интерес да разширява производството, да знае възможностите и желанията на потребителите. За да осъществява тази своя основна функция, стопанската организация се нуждае от информация. Въпросът е как да я получи – чрез проучване на пазара, чрез плановите органи, чрез консултативни и други конюнктурни проучвателни организации. Ако планът на държавата е само информация за стопанската организация, то самоуправлението, изразяващо се във вземането и избора на решения, е по-действено. Освен това стопанската организация работи при нормативни условия (цени, данъци, лихви, валутни коефициенти и др.), определени от държавата и от условията, които предопределят нейните

контингенти - доставчици и потребители. Този механизъм означава по-голяма възможност за избор, за икономическо съревнование при решаването какво да се произведе, какъв материал да се използва, каква техника и технология да се приложи, кога и каква инвестиция да се поиска. Този механизъм изисква с в о б о д н о д о г о - в а р я в е в рамките на установените цени, условия на доставка, качество и санкции, свободно избиране на събдителя, материала и полуфабриката, свободно търсене на купувача, свободно договаряне с банката, адаптивно планиране на собствената дейност. Всичко това означава по-голяма самостоятелност, по-висока степен на самоуправление, макар да е по-сложно, по-отговорно и да изисква по-голяма компетентност както в централните звена, така и в стопанските организации. Но това изисква други условия, които досега ги нямаше. Кои са те?

1. Да се създаде пазар (търговия) със средства за производство, с материали и с техника, в т.ч. да се продава и купува техника, технологии, ноу-хау, лицензи (а това не може да става само в рамките на една страна). Със създаването на такъв пазар ще се ограничи дефицитът, който досега се считахме за зло, изискваше централно разпределение на ресурсите и не позволяваше да се избира, да се търгува с ресурси. "Нико не налага да продължаваме да държим стокопроизводителите в парникови условия. От собствен опит знаем, че те се намират постоянно в състояние на конкуренция."⁴

2. Да се изменят рязко функциите на централните органи за управление. Вместо с пряко планиране и разпределение, централните органи да се занимават със създаването на условия (ценообразуване, кредитиране и други общи условия), чрез които не пряко, а косвено да въздействуват върху вземането на решенията, да не налагат решения, които други ще изпълняват.

3. Да се създаде пазар на новостите чрез използване на личния процент за търсене и предлагане на капитални вложения, което рязко ще измени мястото и ролята на банката.

4. Да се отдели контролът на държавата (за използването и акумулирането на нейните ресурси) от контрола на производителите на пазара, на купувача, на потребителя. Например, когато една продукция не се продава поради лошо качество или липса на потре-

---

⁴ Там там, с.24.

бител, да няма орган, който да нарежда да се купи, да се плати.

Т р е т а ф о р м а – на смесено въздействие – централните органи влизат в диалог със стопанските организации по повод на задачите. Ако договорите и собствените планове на организацията не задоволяват държавата, тя чрез съответни стопански органи възлага държавни поръчки. Ако държавната поръчка обхваща цялото производство, цялата номенклатура, естествено е, че самоуправление няма да се получи. Самоуправлението ще се развива като инициатива за изпълнение на централно взетите решения, ако държавната поръчка се наложи "от горе", ако за нея, както и за останалото производство не се осигурят ресурси, не се определи цена, не се даде гаранция за продажба и покриване на евентуални негативни рискове. Договорената материално, ценово и пазарно осигурена поръчка не противоречи на самоуправлението. Тя само гарантира държавните интереси, държавните задължения. В този смисъл държавната поръчка е важен механизъм на самоуправлението. Но за да се използва като такава, необходимо е държавата да има резерви, да маневрира и регулира основните стопански връзки, да определи кои стопански организации да поемат нейните функции като юридическо лице, действува ли по делегирани от държавата права и задължения.

От тук възниква проблемът за плана и пазара, за въздействащите функции на стойностните лостове, за превръщането на стопанските организации в стокопроизводители. "Самоуправляващите се стопански организации работят в условия, когато законът за стойността и стоково-паричните отношения, макар и в изменен вид, действуват и при социализма."⁵

Опитът, който все още продължава в практиката – да се плашира централно и да се спуска планът директивно, адресирано до изпълнителите, доминира във взаимодействието: държава – стопанска организация. При тази обстановка стопанската сметка има главната задача да насочи въздействието на стойностните лостове върху изпълнението на плана (по производството, реализацията, печалбата и т.н.). Загубва се въздействието на пазара, централните органи получават неточна обратна информация, малки са възможностите за маневриране и изборност; в резултат на бавното и трудно разкриване и използване на резервите стопанството работи в режим на скрити, трудноподвижни резерви. Може да се каже със сигурност, че мате-

---

⁵ Пак там.

риални и трудови ресурси в предприятията има, но в народното стопанство ги няма. Те са в по-големи размери от необходимите на предприятията и не винаги могат да бъдат използвани от гледна точка на народностопанските потребности.

В условията на разширено самоуправление нараства ролята на цената като лост за въздействие върху стопанопроизводителите и пазара. Установените с плана пропорции между търсенето и предлагането трябва да се отразят посредством цената и тя да се използва за ограничаване или стимулиране на съответните стопански организации—стопанопроизводители. Това изисква ежегодно публикуване на измененията в цените, правилно боравене с дотации и премии, когато цената на пазара се отклонява от производствените условия. От тук произтича отговорността на Главно управление по цените и централните държавни органи за регулирането и в крайна сметка за стимулирането на производството на базата на установените в плана пропорции и връзки.

Регулираща роля по отношение на развитието на производството играе и кредитната система с условията за отпускане на кредити и лихвения процент. С използването на кредитната система отпада потребността в плана да се конкретизират капиталните вложения по потребители. Определените в него основни направления на развитие на народното стопанство предопределят в основни линии и условията на отпускането на кредити от БНБ и то не по получатели на кредита, а по конкретни стопански задачи.

Важен механизъм, осъществяващ връзката между плана и икономическите условия на функциониране на стопанските организации, е банката. Чрез данъците и дотациите могат да се определят специфичните условия на функциониране на стопанските организации, осъществява се диференциран подход към отделните продукти и производства в зависимост от тяхното социално и икономическо значение.

В условията на международното разделение на труда и интеграцията от голямо значение е заинтересоваността на стопанските организации от участието им във външните пазари. Чрез експортни премии и надбавки към цените се осигурява насочеността им към производството на продукция за износ. Органите на външната търговия могат да прилагат диференциран подход както към отделни продукти, така и към отделни стопански организации, подчинени на изискванията на плана за осигуряване на съответния валутен при-

ход и участие в международното разделение на труда.

Т р е т о, какво трябва да бъде самофинансирането, т.е. каква е възможността да се покриват разходите от собствените приходи и което е по-важно – да се развива производството чрез стимулиране и използване на собствени средства (при условията на разширяване на самофинансирането). Ако стопанската организация решава сама кога и как да се възпроизвежда, кога и как да обявява и развива техниката на производството и да разширява производствените и стопанските си възможности и ако това става чрез използването на ресурси, получени от самостоятелна стопанска дейност, тогава степента на самоуправлението става важно средство за създаване на необходимите интереси, за разгръщане на стопански инициативи.

Тази логика обаче среща някои з а т р у д н е н и я .

За да се осигури самофинансиране и не особено дълготрайно възвръщане на кредита за капитално вложение, е необходимо почувствително натрупване на средства за капитални вложения от реализираната печалба. Практиката показва, че малки стопански организации, акумулиращи печалба, не могат да се самофинансират. От друга страна, крупни обекти с големи стойности изискват възвръщане на големи размери кредити с внушителни анюитетни вноски, които често надвишават реализираната печалба. Дълго време в такива стопански организации се налага да се използва фонд РТУ главно за погасяване на кредити, а не за нормалното поддържане на производствените фондове.

Самофинансирането се затруднява и от обстоятелството, че насоките на капитални вложения не се определят от наличните средства или от възможностите на стопанските организации за финансиране. Държавното планиране на капиталните вложения определя насоките на развитието, конкретните обекти (в поименните списъци), които се балабират в зависимост от потребностите, от народностопанската ефективност и в по-малка степен и от гледна точка на стопанско-сметната изгодност. Това противоречие ограничава пълното самофинансиране. Получава се следната ситуация: в едни отрасли се набират средства за финансиране на развитието, но за тях държавният план не предвижда лимити за капитални вложения, а в други – план за капитални вложения има, а доходи или въобще няма, или са недостатъчни, за да се осигури финансирането на капиталните вложения. Не случайно е разпространена практиката ежегодно да се вземват остатъците от фонд РТУ от организации, за които ли-

мит за капитални вложения не се предвижда по плана. А с иззетите средства в бюджета се извършва необходимото преразпределение на средствата за натрупване – чрез бюджета или чрез банката. Тази практика (може би принудителна) все още ограничава самофинансирането.

Изходът от това положение се намира в икономическото обособяване на по-крупни стопански организации, които чрез акумулиране на големи амортизационни фондове и печалба могат по-безболезнено да осъществяват просто и разширено възпроизводство в по-големи размери. И въпреки това големи обекти с дългосрочно откупване и тези, които са губещи и имат социален характер, както и обекти, формиращи нови отрасли и дейности, за които още не са изградени стопански организации, следва да се развиват чрез пряко субсидиране от бюджета. Освен това, може би в отделни случаи, ще трябва да се създават условия за ускорено погасяване на кредити за капитални вложения чрез временно освобождаване от данъци, плащания към бюджета, привличане на свободни средства на други организации, образуване на консорциуми и дружества за взаимно финансиране на участващите в него стопански организации, чрез преференциални лихвени проценти и други мероприятия, които имат за цел да създадат благоприятни икономически условия за развитие и за инвестиции.

Освен това не следва да се изземват от стопанските организации ежегодните остатъци от фонд РТУ за бюджета, а когато няма централен план за капитални вложения да се оставят в разпоредба на стопанските организации, като банката може временно да ги използва като ресурс за кредитиране. Това залага да се даде право на банката да установява еднаква лихва както за вложените свободни средства в банковата сметка, така и за тези, които банката ще предоставя на стопанските организации на кредит. Така няма да има само интерес да се строи, но и да се увеличават акумулираните средства. Разбира се, не по-малко важно е да се даде право на стопанските организации да влагат свободните си средства и в други дейности. Тази възможност досега се ограничаваше. Заслужава повече теоретичното и практическото осмисляне на своеобразното пренасяне на средства от един отрасъл в друг и получаване на доход не от производството, а от вложени средства.

Пълното самофинансиране се ограничаваше и от разпределението на печалбата при социализма. Социалистическата собственост и

разпореждането с част от собствеността обективно обезсилват пълната икономическа отговорност. В практиката често се поставя въпросът за възстановяване на загубите, за "фалити" и "банкрути" и други подобни. Печалбата и загубата са важни и необходими показатели, по които се съди за резултата на стопанската организация, но на практика липсва капиталът, който да покрие загубата. Този капитал, така или иначе, не е на работниците, на колектива (те не получават дивиденди, нямат акции от капитала), а получават само заплата, която в много случаи е недостатъчна да компенсира загубите на предприятието или на стопанската организация. Ето защо колективът чрез печалбата и чрез фондовете (в т.ч. и с фонд Работна заплата) възстановява само част от загубите; другата част от загубите по различни канали, а в много случаи и пряко се покрива от бюджета.

Ето защо разпределението на печалбата не може да създава обстановка, при която, ако една стопанска организация се намира в тежко финансово състояние, то да се влоши още повече. При определени условия, ако е в интерес на социалистическото народно стопанство, държавата допълва печалбата, дава дотации или субсидии и така стопанската организация или излиза от тежкото финансово състояние, или променя производството и насоката на реализацията. При всички случаи печалбата и загубата се делят между държавата като собственик върху средствата за производство и стопанската организация като разпоредител с тях в такова съотношение, което е изгодно за народното стопанство на дадения етап.

Ето защо самофинансирането е средство за икономическо "сигнализиране" за обратна връзка, за информация, на основата на която държавните органи в края на краищата ще кажат "последната си дума" за бъдещето на стопанската организация.

На съвременния етап на развитие на стопанската сметка и самоуправлението голямо значение има включването на резултатите от въннотърговската дейност в крайните резултати на стопанската дейност.

Важен стимулиращ фактор в икономическия механизъм е включването на печалбата от въннотърговската дейност в крайната печалба на стопанската организация. Намирането на механизъм за свързването на въннотърговската дейност с крайния резултат на стопанската организация, която произвежда продукцията за износ, има съществено значение за свързването на националното производство с външния пазар. Този механизъм трябва да стимулира износа и то

на рентабилни изделия. Затова коефициентът за съотношение между вътрешната стойност и съответната валутна стойност на международния пазар трябва да бъде изчислен прецизно. Това е един неотложен теоретичен и практически проблем, който чака своето решение.

Ч е т в ъ р т о, как да се свърже работната заплата с крайния резултат, кой е субектът, най-силно заинтересован от крайния резултат?

Най-напред трябва да се отговори от кой "краен резултат" стопанските организации имат интерес?

К р а й н и я т р е з у л т а т от дейността на стопанската организация може да бъде:

- произведената и реализирана продукция и степента на удовлетворяване на потребностите от тази продукция в натурално-веществена форма (за това фактически съществуват стопанските организации);

- новосъздаденият продукт - чистата продукция и общият доход, получени от стопанската дейност при крайната реализация на продукцията;

- чистият доход, или печалбата като част от общия доход, изразяващ остатъка за разширено възпроизводство за обществото и за стопанската организация.

И трите критерия имат съществено значение за функционирането на стопанската сметка и за самоуправлението, което налага те да се използват за оценка на крайните резултати на стопанската дейност.

При самоуправлението основното във функционирането на стопанската сметка е да се използват най-подходящи за бригадите, за заводите, за предприятията, комбинатите и обединенията критерии за крайните резултати, за да се стимулира производството на продукция, която да намира реализация, да се произвежда и реализира с по-голям ефект и от всичко да бъде заинтересован не само колективът на бригадата, но и целият колектив, в т.ч. и ръководството на предприятието. При всички случаи трябва да се има предвид, че от особено значение са начините, чрез които се извършва оценката. Всяка оценка се получава като резултат от определено поведение, определено действие. Често тези действия са в противоречиви насоки и не могат да бъдат едносочни, но при всички случаи следва да се търси максимално съчетаване на стопанско-сметните с народ-

ностопанските критерии за "крайния резултат".

По своята икономическа характеристика частта от националния доход, която се създава в отделната стопанска организация, се проявява в практиката на механизма като общ доход на стопанската организация. Като отразява социалистическата същност на стопанската организация, той напълно отговаря на понятието "краен резултат от стопанската дейност". Но за да се използва този критерий за резултат, като мярка за икономическо поведение и оценка, причината е в това, че общият доход свързва печалбата с работната заплата.

От тук следва, че заинтересоваността на стопанската организация трябва да се насочва към увеличаване на общия доход при едновременно намаляване дела на фонда на работната заплата в него.

За решаването на тези проблеми в нашата практика бяха разработени и експериментирани много модели. В духа на марксистко-ленинското учение за съчетаване на личните с колективните и обществените интереси, с трайните и крайни интереси на социалистическото общество, за мястото, ролята и значението на работната заплата и механизма за нейното функциониране чрез многобройните експерименти се търсеше решение, което да създаде зависимост между крайния резултат от дейността на стопанската организация и размера на реализирания от нея фонд Работна заплата.

При социализма няма друг материален стимул за колектива и отделния труженик освен работната заплата. Ето защо икономическият механизъм търси най-подходящия начин за свързването на работната заплата с резултатите от производствено-стопанската дейност. Идеята фондът на работната заплата да зависи от някакъв краен резултат доведе до свързването му с общия доход. Сега от гледна точка за разширяването на самоуправлението е дошло времето да се преоцени общият доход като мерило за краен резултат.

Фактически общият доход (както вече се изтъкна) съответствува по-пълно на понятието "краен резултат" и е в унисон с това, което в национален мащаб се нарича краен резултат от общественото производство. Използуван обаче в рамките на стопанските организации, той създава известни противоречия, които трябва да се имат предвид. Поради различието в органическия състав на производствените фондове в отделните стопански организации съотношението между двете съставки на общия доход е твърде разнообразно.

В стопанските организации, където преобладава ръчен труд, относителното тегло на работната заплата е по-голямо и всеки процент на нарастване на общия доход довежда съответно и до по-голям процент на нарастване на фонд Работна заплата. Или, ако няма други ограничителни, стопанските организации с висък състав на производствените фондове винаги ще получават по-голям дял от дохода и няма да бъдат заинтересовани да повишават техническото равнище на производството.

Освен органическият състав на производствените фондове, върху размера на общия доход, а от тук и върху масата на фонда на работната заплата съществено влияние оказва и структурата на производството. Естествено това създава засилена заинтересованост у стопанските организации от такова изменение в структурата на производството, при което по-бързо нараства дялът на високорентабилната продукция, а намалява дялът на по-нискорентабилните изделия независимо от това дали тези изделия се търсят на пазара или не.

Како се има предвид, че при социализма крайната цел е да се задоволяват определени материални и духовни потребности при липса на конкуренция между отделните производители и при условие, че производството предопределя потреблението, а не обратно, монополът на производството води до безпрепятственото предлагане на стоки, които носят по-голям интерес главно на производителя.

Проблемът за постигането на съответствие между структурата на обществените потребности и структурата на общественото производство е изключително сериозен и актуален. Той може да бъде решен или при разгърнатото търсене и предлагане в условията на голяма конкуренция между отделните стокопроизводители, или при условието, че централният планиращ орган (Държавната планова комисия) структурира цялото обществено производство в съответствие с обществените потребности и тази структура бъде задължителна за всички производители.

Опитът показва, че колкото по-сложно става народното стопанство, колкото повече потребностите се разнообразяват и по-пълно трябва да се задоволяват не само личните, но и производствените потребности, толкова по-малки стават възможностите централно да се регулира структурата на производството и неговата номенклатура. Но ако въпреки съществуващите недостатъци в действащия засега механизъм централните държавни органи се решат да продължат да планират номенклатурата и структурата на производството, те неминуемо ще стигнат и до планиране на фонда на ра-

ботната заплата. В тази обстановка обаче връзката между общия доход и фонда на работната заплата може да стане безсмислена. Преминва се към нормативно определяне на фонда на работната заплата на основата на планово (предварително) определени численост на заетите, средна работна заплата, производителност на труда, прираст на чистата продукция, т.е. всичко, което предопределя плановия размер на фонда на работната заплата и неговия растеж.

От всичко казано дотук става необходимо да се преразгледа връзката на работната заплата само със стойността на общия доход. Опитите, въпреки затрудненията да се изясни последователно и докрай "остатъчността" на фонд Работна заплата, не са успешни. Работникът произвежда това, което му се нареди и за което иска да получи заплата. За ефекта от реализацията, за ефективността от обновяването на техниката, за използването на ресурсите не всички членове на колектива носят еднаква отговорност. Ето защо въпреки честите и видими недостатъци, преразходи и мъчителни въздействия, санкции и наказания – на работниците заплата се изплащаше. За самоуправлението не е ли по-добре работната заплата да се регулира от общодържавни нормативи, например от установени от държавата единни системи на основните заплати, допустим растеж на средната работна заплата, данък върху заплатата, изплащан от печалбата или по някакъв друг начин? На тази основа стопанската организация самостоятелно ще установява работната заплата като разход по производството.

Но заедно с това трябва да се създаде интерес към повишаване производителността на труда, към относителна икономия на фонда на работната заплата. Такъв интерес може да има само ръководството (директорът и неговите заместници) на стопанската организация. Ако тяхната заплата е изцяло свързана с печалбата и нейния растеж (разбира се в печелившите отрасли), тогава ръководството ще бъде заинтересовано да прави икономия от работна заплата, така както е заинтересовано от икономите от всички други разходи.

Всичко това налага да се помисли за персонализирането на икономическата отговорност – то да става както по отношение на колектива и неговите органи (съвети и др.), така най-вече и най-осезателно по отношение на ръководството на стопанската организация. Това ще изисква по-голям съзнателен и по-чувствителен движени на работната заплата на ръководителите, в т.ч. и на стопанските съвети. Задачата е те да бъдат свързани главно с

резултатите от стопанската дейност. От уменията на работата си те ще могат значително да увеличават своите доходи и обратно – да ги намаляват. Този принцип е свързан с по-високата степен на самоуправление, но не е подходящ за механизъм, при който се стимулира заплата. Приложението на този принцип ще предизвика ново отношение към ръководителите, към техния социален статус, професионализъм, компетентност, изборност и стабилност. Тук най-трудното е да се установи в каква връзка трябва да бъде движението на работната заплата на ръководния екип.

Следователно организационно, социално и икономически трябва да се намери човек (или група), в който да се индивидуализира (персонализира) самоуправлението, за да бъде той "кръвно" заинтересован от неговото усъвършенстване. Самоуправлението като всяко управление е свързано с хората. Хората управляват, хората се управляват, хората вземат решения с цел да мотивират поведението на участниците в производството, в труда, в разпределението и в другите области на стопанската дейност. Тези хора са ръководителите, а също и колективите, които в определена степен участвуват в управлението и са свързани с крайните резултати като субект на управлението.

Всичко това може да намери израз в съответна организация на работната заплата, на нейното образуване и разпределение. Една част, и то по-голямата, трябва да бъде свързана с трудовите резултати, а другата – по-малката – с крайните стопанско-финансови резултати. И като се има предвид, че трудовият резултат на ръководството е резултат от стопанската дейност, то тяхното възнаграждение трябва пряко да зависи само от него.

Тодор Живков охарактеризира самоуправлението като двигател на икономическата дейност на стопанските организации. Сега е необходимо да се създадат условията за ефикасен режим на неговото действие. Необходимо е да се определи тази мярка на самоуправлението, която в най-пълна степен ще съчетае централизма с децентрализма като вътрешна необходимост и възможност на сегашния етап на развитие на социалистическото ни обществено производство.

В условията на социализма самоуправлението няма да създаде автоматизъм, при който всеки стопански въпрос може да бърне най-доброто си решение. А обратно, в условията на самоуправлението поради голямата заинтересованост и отговорност на повечето от участниците ще възникват сложни и противоречиви ситуации; ще за-

работи сигнална система, която навреме ще дава обратна информация и при всички случаи ще изисква компетентна, бърза и резултатна намеса от страна на органите на управлението.

Самоуправление без дълбоки и сериозни изменения в системата на управление на цялото народно стопанство, които да засегнат всички функции и органи, без създаването на условия и без конструирането на адекватни механизми няма да може да се осъществи.

ПРАВЪИ ПРОБЛЕМИ НА САМОУПРАВЛЕНИЕТО НА СТОПАНСКОТО ПРЕДПРИЯТИЕ И НА ТРУДОВИЯ КОЛЕКТИВ

Проф. д-р ю.в. Васил Мръчков
Институт по науките за държа-
вата и правото при БАН

I.

1. Развитие на демокрацията е основното направление в усъвършенстване на политическата система на обществото в етапа на изграждане на зрелия социализъм. Разширяването и задълбочаването на демокрацията на социалистическия строй е всеобхватен процес. В ширината той обхваща всички области на обществения живот — политическите отношения, управлението на науката, образованието и културата, социалната сфера, народното стопанство и др. В дълбочина този процес се проявява във все по-последователното осъществяване на социалистическото самоуправление на народа, неговото прощаване в решаването на въпросите, при което, по думите на В.И. Ленин, "за първи път в историята на цивилизованите общества насата от населението ще се издигне до самостоятелно участие не само в гласуването и изборите, но и във всекидневното управление"¹. В светлината на това Лениново разбиране самоуправлението е съвместно решаване от участниците в обществените отношения на общите им дела и тяхната съвместна дейност за осъществяване на приетите решения по общите дела.

2. Самоуправлението на стопанското предприятие и на трудовия колектив е едно от най-важните проявления на социалистическата демокрация на сегашния етап от нейното развитие. Неговата специфика се изразява в два основни момента. Първо, отнася се до управлението на икономиката, за народното стопанство, т.е. до управлението на една определена област от обществения живот. Решаваща област на прилагане на самоуправлението е тази, в която се създава националният доход и материалното богатство на обществото. От напредъка в тази област зависи цялостният напредък на обществото при изграждане на зрелия социализъм. Второ, това

¹ Ленин В.И. Собр. съч., т.33. Партиздат, С., 1982, с.113.

направление в развитието на социалистическата демокрация се отнася до нивозите звена в управлението на националната икономика - там, където непосредствено се осъществява стопанската дейност и трудовият процес. Тази втора специфика в самоуправлението на стопанското предприятие и на трудовия колектив ни отвежда към човешкия фактор като главен фактор на производствената, на стопанската и трудовата дейност и изобщо - на обществения прогрес. Поради това партийните решения и документи от XII партийен конгрес (1981) насам с особена сила наблягат върху развитието и усъвършенстването на това направление на социалистическата демокрация. На тази насока от развитието на социалистическата демокрация се обръща специално внимание и в Отчетния доклад на ЦК на БКП пред XIII партийен конгрес.

3. Самоуправлението на стопанското предприятие се осъществява чрез самоуправлението на трудовия колектив. В своето встъпително слово пред XIII партийен конгрес Т. Живков посочи: "Сега трудовият колектив чрез избраните от него колективни органи ще ръководи своята самоуправляваща се организация."²

Това принципно разрешение е проведено в законодателството. От него изхождат чл.12 - 32 от Кодекса на труда (КТ, ДВ, бр.26 и 27, 1986), който влиза в сила от 1.1.1987 г. Върху него е наблегнато и в чл.13, ал.2 от Правилника за стопанската дейност (ПЖД, ДВ, бр.3, 1987), който се прилага от 1.1.1987 г.

4. Възприемането на посоченото принципно разрешение се основава на взаимоотношението между стопанското предприятие и трудовия колектив. Трудовият колектив и стопанското предприятие са немислими един без друг. Трудовият колектив съществува в предприятието. Той е трудов колектив на предприятието и обхваща работниците, които са и докато са в трудово правоотношение с предприятието. Трудовият колектив е човешкият състав на предприятието. Чрез него се осъществява трудовият процес. И това е изрично предвидено в чл.15, ал.1 от КТ, който постановява, че участието в трудовия процес е "основно трудово задължение на трудовия колектив". А върху труда и осъществяването на трудовия процес се изгражда цялостната дейност на предприятието. Ето защо управлението на предприятието като управление на неговата дейност

---

² Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заключително слово пред XIII партийен конгрес. Партиздат. С., 1986, с.32.

е в крайна сметка управление на трудовия процес, който се осъществява в предприятието.

От друга страна, трудовият колектив не може да съществува без предприятието. Основание за създаването на трудовия колектив е наличието на предприятие с определен предмет на дейност. За осъществяването на този определен предмет на дейност на предприятието се привличат на работа работници по трудово правоотношение, които се включват в състава на трудовия колектив.

Като се има предвид посоченото взаимоотношение между стопанското предприятие и трудовия колектив, логически последователно е разрешението на чл.12 - 13 КТ (към което се придържа и чл.13, ал.2 и 3 ИСД), по силата на които самоуправлението на предприятието се осъществява посредством самоуправлението на трудовия колектив. Това обаче не означава, че между обема на правомощията на трудовия колектив, чрез които се осъществява неговото самоуправление, предвидени в КТ, и неговите правомощия за осъществяване самоуправлението на стопанското предприятие, определени в ИСД, трябва да съществува пълно покритие. В ИСД се предвиждат освен правата и задълженията на трудовия колектив и на колективните органи на управление, установени в КТ, но и други правомощия, които ги допълват. И това е в съответствие с КТ, който в чл.27, ал.1, т.8 и чл.30, ал.1, т.4 предвижда възможност за установяване на нови правомощия на колективните органи на управление с друг нормативен акт или с устава. Друг такъв нормативен акт е Правилникът за стопанската дейност.

Правната уредба на самоуправлението на стопанските организации е продължение и доразвитие на правната уредба на самоуправлението на трудовия колектив, израз на по-напреднало разгръщане на самоуправлението на икономиката и основа за усъвършенстване на трудовите отношения. Поради това КТ и ИСД трябва да се прилагат в неделимо единство.

II.

5. Самоуправлението на трудовия колектив е една от най-важните и съществени новоти в правната уредба на трудовите отношения по новия КТ. Тя е "качествена нова политическа задача и функция", защото става дума не за участие в управлението, а за самоуправление, за нова, историческа крачка по пътя на превръщането

на трудовия човек и колектив от обект в субект на социалното управление. Става дума за постепенен преход от "власт в името на народа" към власт чрез сания народ"³.

Политическа основа на самоуправлението на трудовия колектив е социалистическото самоуправление на народа. То произтича от природата на социализма и от развитието на пряката и представителна демокрация – като основно направление в усъвършенствването на политическата система на обществото в етапа на изграждане на зрелия социализъм. Самоуправлението на трудовия колектив е проявление на социалистическото самоуправление на народа в областта на трудовите отношения.

Икономическа основа на самоуправлението на трудовия колектив е социалистическата собственост върху средствата за производство и подложението на трудовия колектив като стопанин на социалистическата собственост. Не може да има самоуправление на трудовия колектив, ако този колектив не е влязъл в ролята и не изпълнява функцията си на стопанин на социалистическата собственост. И обратно: не може да има ефективно стопанисване на социалистическата собственост от трудов колектив, който реално не се самоуправлява. Ето защо самоуправлението на трудовия колектив и ролята на този колектив като стопанин на социалистическата собственост са две страни на общ и единен процес – утвърждаване на качествено новата роля на трудовия колектив в социалистическите трудови отношения. Проблемът е чрез самоуправлението на трудовите колективи да се заинтересоват в стопанисването на социалистическата собственост, да се преодолеят проявите на отчуждение на трудещите се от обществения труд и от социалистическата собственост. В това е големият политически, икономически и идеологически заряд на новаторското партийно виждане за трудовия колектив като стопанин на социалистическата собственост. Като се ръководи от мисълта на Маркс, че "Идеята" се е посрамвала винаги, щом се е отделила от "интереса"⁴, правната уредба търси чрез правната норма интереса и неговото превеждане в субективни права и задължения на страните по конкретното правоотношение. В системата от интереси в социа-

---

³ Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заключително слово, цит. съч., с. 32 – 33.

⁴ М а р к с и Е н г е л с. Съч., т.2. Изд. на БКП, С., 1957, с.87.

листическото общество интересите на трудовия колектив заемат възлово място като съединително звено от интереси между личните и обществените интереси. От друга страна, интересите на трудовия колектив не се свеждат само до материалните интереси от резултатите от дейността на предприятието. Колкото и да е важна, материалната заинтересованост не изчерпва цялата заинтересованост на трудовия колектив в предприятието. Инвестиращите от трудовия колектив интереси са много по-разностранни и богати и включват и неговите интереси от управлението на предприятието, "от възможностите му да влияе върху организацията на производството, разпределението и използването на резултатите от труда"⁵, от степента, в която трудещите се управляват предприятието и се самоуправляват. А що се отнася до материалната заинтересованост на трудовия колектив, тя се пречупва, минава през и се засява от степента на реалното самоуправление на трудовия колектив.

Неразривната връзка между самоуправлението на трудовия колектив и стопанисването на социалистическата собственост от трудовия колектив е правилно доловена и отразена в чл.4, ал.3, изр. 2 КТ, който предвижда, че "трудовият колектив стопанисва социалистическата собственост ... и се самоуправлява". А в чл.14 КТ стопанисването на социалистическата собственост се схваща не само като отношение към нейните обекти, но и като участие в управлението на предприятието. Тази основна идея е изразена и в чл.11, ал.2 ПСД.

6. КТ установява съдържанието на самоуправлението на трудовия колектив и правните механизми за неговото осъществяване.

Съдържанието на самоуправлението се извлича от чл.16, ал.1 КТ, а правните механизми за неговото осъществяване – от гл. II КТ (чл.12 – 32) и от редица други негови разпоредби, които произват цялата правна уредба на трудовите отношения (чл.64, 65, 71, ал.3, чл.83, ал.2, чл.84, 85, 90, 94, 134, т.1, чл.145, ал.2, чл.181, 246, 291, 332, 403 и др. КТ). Към тях препраща и гл.13, ал.2, изр. 1 и 2 ПСД съгласно които: "Самоуправлението на предприятието се осъществява от органите на основния трудов колектив". Тези органи се образуват и осъществяват дейността си в съответствие с КТ. Разгледани систематически, тези разпоредби

---

⁵ Г о р б а ч о в, М. Политически доклад на ЦК на КЮСС пред XVII конгрес на КЮСС. Партиздат, С., 1986, с.59.

разкриват правните аспекти и очертават юридическия облик на самоуправлението на трудовия колектив.

Съгласно чл.16, ал.1 КТ "Трудовите колективи решават самостоятелно въпросите, предоставени в изключителна тяхна компетентност с този кодекс и с други нормативни актове". Анализът на тази разпоредба разкрива следните елементи на самоуправлението на трудовия колектив: а/ наличието на въпроси, предоставени в изключителна компетентност на трудовия колектив; б/ решаването на тези въпроси от трудовия колектив; в/ самостоятелност при тяхното решаване от трудовия колектив.

7. На трудовия колектив са предоставени в изключителна компетентност редица важни въпроси. Но предмет повечето от тях могат да бъдат обособени в няколко групи.

Първо, въпроси, свързани с вътрешния живот на трудовия колектив (чл.19, 20, 26, 27 КТ). Тук се включват въпросите относно реда за свикване на общото събрание и реда за приемане на решения от него и от бригадният и стопанският съвет. Тези разпоредби са проникнати от дълбоко демократичен дух. Право да свикват общото събрание на първичния и основния трудов колектив имат широк кръг от лица (чл.19, ал.1, чл.26, ал.1 КТ). Идеята на закона е по този начин да даде възможност без затруднения и протакане да се състои общото събрание или заседание на бригадният или стопанският съвет, за да се обсъждат и решават въпросите, поставени в тяхна компетентност. Общото събрание и другите органи на самоуправление приемат решенията си с явво гласуване и обикновено мнозинство (чл.19, ал.2, чл.21, 26, ал.2, чл.30 КТ). Това правило се прилага доколкото друго не е изрично предвидено в КТ или в други нормативни актове, или в устава на обществена организация. А самият КТ предвижда в някои случаи и друг начин на гласуване (напр. тайно), както и квалифицирано мнозинство за вземане на решения от общото събрание, когато то действа като избирателно тяло (чл.85, ал.6 КТ). От друга страна, веднъж приети от общото събрание, те са задължителни за органите на самоуправление, укл. и за общото събрание, което ги е приело. КТ и ИД уреждат тези въпроси не само за да висват ред и организираност във вътрешния живот на трудовия колектив, но и пред всичко за да създадат правен механизъм и юридически гаранции за легитимно нормално функциониране, защото органите на трудовия колектив, за които се отнасят тези разпоредби, приемат решения, имат важни правни последици за работниците, за трудовия колектив и за предприятието. И още нещо много важно, което за-

служава отново да се напомни: като се самоуправлява чрез тези органи, трудовият колектив осъществява и самоуправлението на предприятието (вж. изложеното в т.3 - 4).

В т о р о, въпроси, свързани с избора на ръководни органи на предприятието (чл.20, т.1, чл.27, ал.1, чл.28, 83, ал.2, чл.84, ал.5, чл.85 и др. КТ). Общото събрание на първичния трудов колектив избира и освобождава ръководителя на бригадата, членовете на бригадния съвет и своите представители в събранието на пълномощниците (чл.20, т.1 КТ), а общото събрание на основния трудов колектив - ръководителя на предприятието и членовете на стопанския съвет (чл.27, ал.1, т.1 КТ). Тези правомощия на трудовия колектив имат изключително важно значение. Чрез тяхното упражняване общото събрание на трудовия колектив "излиза" от рамките на самоуправлението на своя вътрешен живот и "нализа" в своите функции на орган, чрез който се самоуправлява предприятието или бригадата. Това е защото ръководителят на предприятието или бригадния съвет или стопанския съвет са органи не само на трудовия колектив, но и на предприятието и в рамките на своята компетентност приемат решения, които са задължителни за предприятието и за работниците. Изборността и отзоваването на ръководителя на предприятието от трудовия колектив не подрива принципа на единоначалието, въз основа на който се осъществява ръководството на предприятието съгл. чл.31 КТ. Чрез избора трудовият колектив известира в ръководителя своето доверие, а ръководителят, веднъж избран и получил доверието на трудовия колектив, ръководи предприятието в рамките на предоставените му компетенции и съобразно принципа на единоначалието. Тази част от КТ беше успешно приложена с проведените от 1.IX до 15.X.1986 г. избори за органи на самоуправлението. Тези избори бяха събитие с голямо политическо значение за всички сфери на обществения живот. С тях беше направена нова важна крачка за изпълнение решенията на Тринадесетия конгрес на партията за разгръщане на демокрацията в труда и трудовите отношения.⁶ Те потвърдиха правилността и жизнеността на законодателните разрешения на КТ. Разпоредбите на КТ намериха потвърждение и в проведените в началото на 1987 г. избори за органи на само-

⁶ Решение № 257 на Секретариата на ЦК на БКП, Бюрото на МС на ИРБ и Секретариата на ЦС на БИС от 23.XII.1986 г.; Ж и в - к о в, Т. На работа за по-нататъшно осъществяване на курса за качествено нов растеж. Партиздат, С., 1987.

управление на трудовите колективи в селското стопанство.

Т р е т о, окончателно приемане или участие в разработването и приемането на вътрешни актове на предприятието (чл.20, т.3, 6, чл.21, ал.1, т.2, чл.27, ал.1, т.3 - 7, чл.50 - 54, чл.181, 231, 246, 277, 291 и др. КТ). Тези актове засягат производствената, служебната и социалната дейност на дадено предприятие и се отнасят до други съществени въпроси на трудовите правоотношения на работещите в него. Наричат се вътрешни актове, защото се приемат от органи в предприятието и имат приложение в дейността само в него и по отношение на работниците на съответното предприятие. По предметното си съдържание тези актове, така както са уредени в КТ включват: 1/ колективния трудов договор (чл.50 - 60 КТ); 2/ правилника за вътрешния трудов ред (чл.181 КТ); 3/ правилата за работната заплата (чл.246 КТ); 4/ правилата за обременяване и използване на паричните фондове на предприятието (чл.20, т.4 КТ); 5/ правилата за вътрешната стопанска сметка (чл.27, т.4 КТ); 6/ правилата за здравословни и безопасни условия на труда за отделни машини, съоръжения и работни места (чл.227 КТ); 7/ плана за социалното развитие на трудовия колектив (чл.291 КТ); 8/ плана за професионалната квалификация на работниците (чл.231 КТ); 9/ насоките за развитието на дейността на предприятието, вкл. и за нейното технологично усъвършенствуване (чл.27, ал.1, т.5 КТ) и др.

По правната си природа вътрешните актове се делят на две групи. Една част от тях включва актовете, които съдържат или могат да съдържат нормативни разпоредби за регулиране на трудовите отношения в предприятието. Тук се отнасят: колективният трудов договор, правилата за работната заплата, правилникът за вътрешния трудов ред и др. Относителното тегло на нормативните разпоредби в тези актове е различно и варира според характера на дейността на предприятието, според условията, при които то работи, от инициативата и находчивостта на профкомитета и на ръководството на предприятието. Друга част от тях обхваща актове на предприятието, които съдържат конкретни задачи за изпълнение от трудовия колектив и предприятието. Те изчерпват значението си с изпълнението на съответните задачи. Таква актове са планът за професионалната квалификация, насоките за развитие на дейността на предприятието и др.

Ч е т в ъ р т о, отчет на ръководството на предприятието

пред трудовия колектив и контрол на трудовия колектив върху дейността на ръководството на предприятието. Колективните изборни органи за управление са длъжни да информират редовно общото събрание на първичния и основния трудов колектив за своята дейност и за дейността на предприятието, за постигнатите резултати при нейното осъществяване, за хода на изпълнението на държавните поръчки и стопанските договори, за срещаните трудности и др. По този начин трудовият колектив винаги е "в курса" на осъществяването на дейността на предприятието и познава неговите проблеми. Това взаимоотношение между трудовия колектив и ръководството на предприятието е продължение и издигане на колективно равнище на индивидуалното право на работника на информация по чл.126, ал.1 КТ, от което възниква и задължението на ръководството на предприятието със същото задължение по отношение на отделния работник. Правомощието на контрол на трудовия колектив върху дейността на ръководството на предприятието означава, че трудовият колектив следи работата на ръководството на предприятието. Но контролът, предоставен на трудовия колектив, не е пасивно съзерцание върху дейността на предприятието и на неговото ръководство, а както и всеки друг контрол по своето съдържание е активна дейност, която отстранява слабостите и условията, които ги обуславят, чрез критиката, упражнявана към техните носители, чрез мероприятията, които предлага за отстраняването на недостатъците, и с изискването за прилагането на тези мероприятия.

П е т о, саморегулиране на състава на трудовия колектив (чл.20, т.2, чл.21, ал.1, т.5 и 6, чл.64, 65, 70, ал.3, чл.332 и др. КТ).

"Саморегулиране на състава" означава, че на трудовия колектив е предоставено в установени рамки правото сам да определи своя числен състав (броя на работниците, които се включват в него), както и да избира работниците, които ще работят в него. Саморегулирането е пренесено на равнището на първичния трудов колектив. Оправдането за това трябва да се търси и в характера на трудовия колектив като основна трудова клетка на предприятието, в която работещите работят "в тясно взаимодействие и близост на работните места" (чл.12, ал.2 КТ), и в необходимостта от развитие на цялата демокрация в изовите организационни звена на предприятието. Саморегулирането е съсредоточено върху трудовия договор като основно и най-често срещано основание за въз-

никване и съществуване на индивидуалното трудово правоотношение, което създава големи възможности за излява и съчетание на волята и интересите на страните.

Най-сетне саморегулирането обхваща двата решаващи момента при формиране състава на първичния трудов колектив: а/ **н а ч а л н и я** – при възникването на трудовото правоотношение и "влизавето" в трудовия колектив (при сключването на трудовия договор) и б/ **к р а й н и я** – при "излизавето" от трудовия колектив (при прекратяването на трудовия договор).

При сключването на трудовия договор участието на първичния трудов колектив се изживява в **д в е о с н о в н и ф о р м и**:

1. Предварително решение (съгласие) на бригадата да приеме на работа работник в нейния състав (чл.64 КТ). Прилага се за работник, "който ще работи непосредствено в материалното производство", т.е. в тази част от производствената дейност на предприятието, в която се създават нови материални, веществени продукти, и в звеното, което е обособено като бригада по структурата за предприятието. Без наличието на предварително съгласие на общото събрание на бригадата (или на бригадния съвет – когато това право му е изрично делегирано по чл.64, ал. 7 КТ) ръководителят на предприятието не може за сключи трудов договор с работник за работа в съответната бригада.

2. Предварително мнение на първичния трудов колектив (чл. 65 КТ). Прилага се при приемането на работа на работник, "който няма да работи непосредствен в материалното производство". Тази хипотеза ще бъде често прилагана по отношение на служителите в стопанското предприятие, както и в учрежденията и организациите, които извършват дейност по държавното управление, по осъществяването на социалната, културната и друга политика на държавата. Изразеното по този начин мнение на първичния трудов колектив юридически не е задължително за ръководителя на предприятието, а има само морално значение и той (ръководителят) може по своя преценка да откаже сключването на трудов договор с работник, за който първичният трудов колектив е изразил положително мнение, а да сключи трудов договор с работник, за който първичният трудов колектив е изразил отрицателно мнение. Разбира се, в тези случаи ръководителят на предприятието трябва добре да преценява обществения отзвук от своето решение сред първичния трудов колектив.

Що се отнася до участието на трудовия колектив при пре-

кратяването на трудовия договор, основно значение има разпоредбата на чл.332 КТ. Тази разпоредба дава право на общото събрание на бригадата да поиска прекратяването на трудовия договор с определен работник в два точно и изчерпателно посочени случая: а/ поради намаляване числения състав на бригадата, без да се намалява обемът на възложената работа и качествените показатели за нейното извършване (чл.332, ал.1, т.1 КТ) и б/ когато квалификацията и подготовката на определен работник са недостатъчни за ефективно изпълнение на възложените му задачи (чл.332, ал.1, т.2 КТ). Прилагането на тези основания е съпроводено с необходимата грижа на закона за осигуряване работа на съответните работници в предприятието (чл. 332, ал.2 КТ). Законът зацължава административното ръководство на предприятието да положи усилия за наставяването на съответния работник на друга "подходяща работа", т.е. на работа, която отговаря на наличната професионална квалификация на работника, а при условията на чл.332, ал.1, т.1 КТ – и на получаваното от него трудово възнаграждение. Ако предприятието има свободна длъжност за такава работа, то е длъжно да я предложи на работника. Само в случаите, когато предприятието не разполага с такава "подходяща работа" или работникът отказва да заеме предложената му друга работа, тогава предприятието може да прекрати трудовия договор с него, като го уволни (чл.332, ал.2 КТ).

Голямата общественно-политическа идея, която е вложена в разпоредбите за саморегулиране състава на трудовия колектив, е трудовият колектив да бъде съставен от работници с добра професионална подготовка, които работят при пълно взаимодействие, разбиране и добра организация на труда.

8. Посочените групи от въпроси са предоставените "в изключителна компетентност" на трудовия колектив (чл.16, ал.1 КТ, чл.11, ал.2 и чл.13, ал.2 и 3 ИСД). Това са въпросите, по които само трудовият колектив се произнася. Все пак анализът на посочените правомощия ни отвежда към едно разумно тълкуване на разпоредбата на закона. Става дума не само за въпроси, предоставени единствено на трудовия колектив, но и за въпроси, по които той съвместно с други органи (най-често с профкомитета) ги решава. Освен от Кодекса на труда предоставяне на правомощия на трудовия колектив може да се извърши и с други закони, укази и актове на Иравителството (арг. в чл.16, ал. 1 in fine КТ).

При упражняването на реда на от тези правомощия трудовият

колектив действа като субект на колективните трудови правоотношения и реализира своите права като страна по тези правоотношения. Правооциията са съществена част от съдържанието на колективните трудови правоотношения, чието признаване и утвърждаване в правната уредба и в трудовоправната наука е една от съществените новости в развитието на социалистическото трудово право на съвременния етап от неговото развитие.

9. Решаването на въпросите от трудовия колектив означава, че той приема решения по тях, т.е. актове, които имат задължителна сила за ръководството на предприятието и за работниците. Тези решения могат да имат еднократно значение, когато се отнасят до конкретни въпроси - избор на ръководител, на членове на стопански съвет, разработване плана за професионална квалификация, които се прилагат за персонално неопределен кръг от лица и действуват за неопределено или поначало за по-продължително време (вътрешните правила за работната заплата, колективните трудови договори - когато съдържат нормативни разпоредби и др. под.).

10. Съществен елемент на самоуправлението на трудовия колектив е самостоятелността при решаването на въпросите, поставени в негова изключителна компетентност. Решаването на тези въпроси не може да бъде изземвано от който и да е друг орган - във външност от предприятието, вкл. и от по-горестоящите органи. Това положение на самоуправлението трябва специално да се отстоява, защото на практика, поне досега, важни въпроси, които са предоставени в компетентността на трудовия колектив, се изземват за еднолично и "оперативно" решаване, като се използват и "благовидни" за това поводи. Едва ли е нужно да се изброяват неблагоприятните правни, психологически, социални и политически последици от подобна практика. В същност по този начин се принижават ролята на трудовия колектив и в крайна сметка се погизва демокрацията в трудовите отношения.

Самостоятелността при решаването на въпросите от трудовия колектив включва още три важни момента. Първо, при обсъждането и решаването на съответните въпроси не е допустимо върху трудовия колектив и неговите органи да се упражнява влияние или натиск за решаването на въпросите в насока, която не отговаря на вътрешното убеждение и разбиране на работниците. Второ, тези решения не подлежат на последващо утвърждаване или одобрение от друг орган, доколкото обратното не е изрично предвидено в законодателството. Трето, тези решения са окончателни. Те влизат

в сила и се изпълняват със самия факт и от момента на тяхното приемане, освен когато следва нещо друго от характера на акта, предвидено в закона, или когато трудовият колектив сам изрично е решил да отложи изпълнението на приетото решение.

Самостоятелността при решаването на въпросите от органите на трудовия колектив в рамките на неговата компетентност изразява един съществен момент от самоуправлението на стопанското предприятие – неговата самостоятелност по отношение на горестоящите органи, извеждането му от състоянието на опека, прекомерна обвързаност и вмешателство при решаването на производствените и организационните въпроси, които са така характерни за крайния централизъм, в условията на който до неотдавна се осъществяваше ръководството на народното стопанство. Това ще рече, че предприятието, веднъж получило задачите от държавния план и необходимите ресурси за тяхното изпълнение, по-нататък само организира чрез своите органи (които са органи и на трудовия колектив) изпълнението на тези задачи, както и изпълнението на задачите по насрещния план, приет от общото събрание на трудовия колектив. А това зависи от инициативността и находчивостта на ръководството на предприятието и на трудовия колектив, от трудовата активност на работниците, от уменията на ръководството на предприятието да мобилизира и заинтересова работещите в него в осъществяването на ефективно производство. Тази автономия на предприятието като стокопроизводител и стокореализатор се определя от обективните закономерности на социализма – от действието на стокоопаричните отношения и на закона за стойността при социализма.

Приетите от трудовия колектив и неговите органи решения с оглед на тяхната законосъобразност се намират под контрола на компетентните държавни органи. Самостоятелността при вземането на решения не означава произволни действия в безправно пространство, а приемането на обмислени и находчиви решения от трудовия колектив в рамките на закона, като се опира на вътрешното убеждение и инициативата на работниците.

11. Самоуправлението на трудовия колектив в изяснената смисъл се прилага както по отношение на първичните, така и спрямо основните трудови колективи по смисъла на чл.12, ал.2 и 3 КТ. Този извод се извлича по тълкувателен път от чл.16, ал.1 КТ. Към него ни води общата формулировка на тази разпоредба.

Конкретните правомощия, които застъпват съдържанието на са-

ноуправлението, показват значителни различия. Скицирано изложени, те се проявяват в две насоки.

Първата е с оглед на характера на дейността, която осъществяват предприятията по смисъла на § 1, т.1 КТ във връзка с чл.17, ал.1 и 2 КТ. Правомощията на трудовите колективи по раздели II и III от глава II на КТ се прилагат само по отношение на трудовите колективи в стопанските предприятия. Към тях следва да се прибавят и конкретните правомощия, които се отнасят за всички трудови колективи, и то така, както са установени в другите разпоредби на КТ. Що се отнася до останалите предприятия по смисъла на § 1, т.1 КТ – учреждения, организации, които осъществяват дейност по държавното управление, здравни, учебни, културни заведения, научни институти и др., към трудовите колективи в тях се прилагат разпоредбите на раздел I от гл. II КТ, както и конкретните разпоредби в другите глави и раздели, доколкото не следва обратното от изричния текст на съответната правна норма. Що се отнася до правомощията на трудовите колективи, предвидени в Проектоправилника за стопанската дейност, те се прилагат само към стопанските предприятия.

Втората насока е с оглед на вида на трудовия колектив според неговото място в организационната структура (в "Иерархията") на предприятието. Въз основа на този критерий чл.12, ал.2 и 3 КТ дели трудовите колективи на първични и основни, като посочва и основните характерни признаци на всеки от тях. За трудовите колективи в стопанските предприятия това разграничаване е ясно проведено в раздели II (за първичните трудови колективи) и III (за основните трудови колективи) от глава II КТ. За всеки от тези различни видове трудови колективи ще се прилагат конкретните правомощия, установени в останалите разпоредби на КТ: за първичния трудов колектив – чл.54, 64, 71, ал.3, чл.84, ал.1, т.1, чл.145, ал.2, чл.332 и др. КТ, а за основните трудови колективи – чл.52, 84, ал.1, т.2, чл.181, ал.2 и др. КТ. Що се отнася до "не-стопанските предприятия" – учреждения от държавното управление, учебни заведения, културни институти и др. под., правомощията на първичния и основния трудов колектив са диференцирани в съответните разпоредби на КТ, в които са установени. Например правомощията за първичните трудови колективи (служби, отдели и др. под.) са предвидени в чл.65, 71, ал.3, чл.231, ал.2, чл.254, ал.3, чл.255 и др. КТ, а на основните трудови колективи – в чл.181, ал.2, чл.291 и др. КТ.

III.

12. От предходното изложение е видно, че нашето най-ново трудово и стопанско законодателство урежда сравнително пълно и последователно самоуправлението на трудовите колективи, чрез което се осъществява самоуправлението на стопанските предприятия. Характерно за новата уредба е, че преодолява двойственото участие на трудещите се в управлението на предприятието – чрез трудовите колективи и професионалистите съюзи, което съществуваше преди приемането на новия КТ и поставяше трудни проблеми за разграничаване на компетентността при осъществяване единната управленска дейност на предприятието. Новият КТ установи единство в самоуправлението на стопанското предприятие чрез самоуправлението на трудовия колектив.

13. Създаването на новата правна уредба е част от стратегическия курс на партията за усъвършенстване управлението на народното стопанство, което "се превръща все повече в решаващ фактор за ускоряване на научно-техническия прогрес, за революционизиране на материално-техническата база, за своевременно разкриване и решаване на възникващите противоречия между съвременното състояние на производителните сили и достигнатото равнище на производствените отношения"⁷. И задачата, която постави XIII партиен конгрес, е "последователно провеждане на набелязания стратегически курс за усъвършенстване на управлението на народното стопанство върху основата на последователното прилагане и развитие на ленинския принцип на демократическия централизъм"⁸.

14. Изпълнението на тази задача започва с проведените избори за органи на самоуправление, с влизането в сила от 1.1. 1987 г. на КТ и на ИСД. В ход е практическото прилагане на самоуправлението в трудовите отношения и в стопанската дейност. Но самоуправлението не е еднократен акт, който се осъществява с провеждането на една отчетно-изборна кампания, а постоянен процес на усвояване и неотклонно прилагане на самоуправлението в трудовото и стопанското ежедневие на колективите и предприятията. Този процес едва сега започва. Леговото осъществяване и

---

⁷ Отчет на ЦК на БКП пред XIII партиен конгрес, цит. същ., с.116.

⁸ Пак там, с.116 – 117.

работа "на пълни обороти" е въпрос на днешния и утрешния ден на социалистическите трудови отношения и на управлението на народното стопанство. За да се затвърди постигнатото в началото на неговото осъществяване, както и да се осигури по-нататъшното утвърждаване на самоуправлението, е необходимо строго да се спазват разпоредбите на КП и на НСД, да се гарантират икономически условия за осъществяване на самоуправлението, да се преодоляват неизживените тенденции на бюрократически централизъм, да се разкриват и преодоляват противоречията, да се осъществява последователно преустройството на социалното управление.⁹ Това е пътят за практическото изпълнение на решенията на XIII конгрес на БКП.

---

⁹ Ж е в к о в, Т. За работа за по-нататъшно осъществяване на курса за качествено нов растеж, цит. съч.

КОНТРОЛЪТ И САМОКОНТРОЛЪТ В САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

Проф. д-р ик. н. Иван Душанов
ВИИ "Карл Маркс" - София

Периодът след XIII конгрес на БКП е и продължава да бъде наситен с активно и творческо преосмисляне и реализация на неговите исторически решения. През този период бе разгърната широка дейност и за последователното развиване по всички направления на партийната концепция за разширяване на социалистическото самоуправление, за превръщане и утвърждаване на социалистическите стопански организации в самоуправляващи се икономически единици.

В съответствие с постановката за собственика и стопанина на социалистическата собственост и с основните принципи положения на новия Кодекс на труда, който предстои да влезе в сила от началото на 1987 г., бяха внесени съществени елементи при изясняването и очертаването на обхвата, съдържанието и сферата на самоуправляващата се стопанска организация. Значителна конкретизация в целия този принципно нов, сложен и многостранен процес, пряко свързан с основните закономерности и изисквания в съвременното ни развитие, даде Т. Живков в редица свои следконгресни речи и изказвания и особено в разработките, свързани със задачите за качествено нов растеж в икономиката, за осигуряване на повече стоки и услуги за населението и др.

Зачестиха публикациите в средствата за масова информация - в ежедневния и периодичния печат, в радиото и телевизията, в специализираните издания. Това е още едно потвърждение за важността и актуалността на проблема. Но тук има един момент, който наред с удовлетворението от проявявания с основание обществен интерес, буди и известна тревога. Става дума за това, че в почти всички публикации, в които в една или друга степен се третира отделни постановки по самоуправлението, прозира една стара, превърнала се в традиционна слабост - анафорският подход и стил, преповтарянето на известни и с нищо непроменящи нашата виждания, тези и дори анекдотични. Често задачата се излага повече лозунгово, без задълбочено виждане в смисъла и съдържанието на повелята за действително превръщане на социалистическата стопанска организация в самоуправляваща се единица. Възниква реалната опасност решаването на проблема да се ограничи със словесни конструкции, а

оттук – тази нагстуна обективна закономерност, даваща простор за висока ефективност на икономиката, да бъде лишена продължително време от изграждането на жизнено необходимите и конкретни организационни форми и структури за пълноценно проявление. Върху тази основа запълно обосновано е предупреждението на Т.Живков във Въстпшителното му слово пред XIII конгрес на партията, че ако на практика не се създадат всички необходими предпоставки стопанските организации и съответните научни звена да работят наистина като самоуправляващи се организации, това ще нанесе тежък удар на нашата икономическа и социалнополитическа стратегия, че тук става дума не за козметични мерки, а за качествени промени.

Задачата следователно е повече от ясна и безалтернативна. Всички усилия – и на науката, и на практиката, трябва да доведат до разработката на цялостен модел за социалистическата стопанска организация като самоуправляваща се икономическа единица, който да има характер на юридически корелат на икономическите отношения при новите условия, приел формата на цялостен и завършен нормативен акт. Ижжно е да намерят нормативно решение въпросите досежно обекта и субекта на самоуправлението, на неговите параметри и характера на икономическите взаимоотношения, за формите на тяхното опосредствуване, за съдържанието на нормативите, формите на осъществяването на диалога и равноправието при неговото осъществяване.

Заедно с елементите от икономически характер несъмнено ще трябва да намерят отговор и въпросите от правно, социално, идеологическо, политическо и пр. естество, макар те да имат надстроечен характер и значение във функционирането на самоуправляващата се икономическа система или подсистема. Не по-маловажни са и въпросите за контрола и самоконтрола в условията на самоуправляващите се стопански организации, на които по същество е подчинен настоящият доклад.

Преди това обаче трябва да подчертаем, че задачата за създаване на самоуправляващи се икономически системи у нас е наистина комплексна. Нейното успешно решаване изисква сериозна изследователска дейност от специалистите в областта на теорията и практиката, насочена към един цялостен проблем с национално практическо значение. В основата на едно подобно решение ще трябва да се постави изискването за изграждане на завършен икономически модел на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация. Именно върху такава икономическа основа биха

могли най-успешно да се очертаят по-нататък и останалите елементи и връзки в модела на самоуправляващата се организация, имащи надстроечен характер и значение – социални, правни, социалнопсихологични, идеологически и т.н.

От всичко казано дотук може да се изтъкне многоаспектността на проблемите и подходите при решаването на поставената задача.

I.

Както вече бе отбелязано, важна съставка в съдържателната страна на икономическия модел на самоуправляващата се стопанска организация е организацията на контрола и самоконтрола, за мястото, функциите, прерогативите и взаимоотношенията на организите на контрола и самоконтрола, които осъществяват тези важни и неотменни функции на всяка система на управление. С тях най-непосредствено са свързани и се преплитат проблемите за структурата на контролния апарат в условията на самоуправлението на социалистическата стопанска организация; за това, какви да бъдат обхватът и съдържанието на осъществявания от него контрол, сферата и насоките на изява на самоконтрола в тази организация, съотношението между контрола и самоконтрола (разграничителни критерии, компетенции, интегриращи моменти и насоки в тях); какви преустройства трябва да се извършат в организацията и функционирането на контролната система в страната, в ролята и мястото на специализираните органи за контрол в самоуправляващата се социалистическа стопанска организация.

Очертава се следователно необходимостта от една цялостна нова концепция за контрола и самоконтрола в условията на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация, в която задължително да се съчетават и да се събледават редица основни, принципи постановки. В какво при сегашните условия би могла да се изрази тази концепция, имаща за своя методологична изходна позиция марксистко-ленинското икономическо учение?

Първо, контролът и самоконтролът обективно следва да се осъществяват върху и от социалистическата стопанска организация, на която е предоставено за стопанисване определено имущество (под формата на основни и оборотни фондове). Това имущество е съставна и неделима част от единната социалистическа собственост и държавата при дащите условия е негов върховен собственик.

Това обстоятелство – макар и всеизвестно, следва да се има предвид като основен принципиален белег и главно условие за изграждането и функционирането на самоуправляващите се социалистически стопански организации у нас, като принципиална отлика от някои опити и съществуващи в други страни концепции за моделиране на самоуправлението на икономическите системи. Тук при всички случаи следва категорично да се има предвид и да се съблюдава ленинската постановка за единната и неделима социалистическа собственост. "Вземайки по-нататък предвид, че всяко пряко или косвено узаконяване на властта на работниците от отделна фабрика или отделна професия върху специфичното им производство или върху тяхното право да отслабват или спъват разпореденията на общодържавната власт е най-голямо изопачаване на основните принципи на съветската власт и пълно отказване от социализма ..."¹

И контролът върху дейността на самоуправляващата се стопанска организация, и самоконтролът, осъществяван от тази организация или от специализираните вътре в нея органи, както и от трудовия колектив или от негови представителни органи, следва да бъде организиран и да функционира така, щото максимално да се съблюдава тази ленинска постановка, като се способствува за опазването и разширяването на социалистическата собственост в качеството ѝ на икономическа основа на социалистическия обществен строй. Това следва да бъде единствената позиция при организацията и функционирането на контрола и самоконтрола. Всяко друго разбиране би било коренно погрешно и най-грубо отстъпление от реалната представа за същността на контрола и самоконтрола, би нанесло непоправими вреди, ако бъде реализирано на дело.

В т о р о, контролът и самоконтролът следва да имат и като адресант, и като адресат социалистическото предприятие в качеството му на самоуправляваща се организация. Социалистическото предприятие – заводът, фабриката, комбинатът (когато в него наистина се реализират всички изисквания за комбиниране на производството и свързаните с него други фази – снабдяване и реализация), е основната икономическа единица. Именно предприятието е самоуправляващата се система. И именно в тази система става дума за организацията, функциите, мястото, параметрите на проявление и т. н. на контрола и самоконтрола.

Това, разбира се, не означава и не изключва възможност-

---

¹ Л е н и н, В.И. Събр. съч., т.36. Партиздат, С., 1982, с.453.

та и наложителността от контрол върху дейността на по-горните структурни подразделения, формиращи от държавата или с които се е асоциирало предприятието, когато в тези подразделения се борави с обществени средства за изпълнение на поставените им задачи. И тук е общовалидна постановката, че социалистическата държава чрез специалистите и специализираните органи има не само правото, но и задължението да упражнява ефективен контрол върху стопанисването на предоставеното от нея имущество.

Определянето на предприятието като самоуправляваща се единица е от съществено значение за целенасочването на контрола и самоконтрола, за формиране правомощията на контролните органи, за сферата и начините на неговото осъществяване.

Т р е т о, самоуправлението на социалистическото предприятие – разглеждано като процес и като дейност на децентрализиране управлението на единния възпроизводствен процес в тази основна структурна подсистема на народното стопанство, на широко навлизане на икономическата демокрация чрез предоставяне определени правомощия на непосредствените производители, обединени в трудов колектив, изисква засилване на контролната функция на социалистическата държава чрез стройно изградена централизирана система на контрол. Всяко отстъпление от тази позиция, всяко твърдение, че това засилване – като процес или като тенденция, ограничава правомощията на самоуправляващата се организация или е противопоставяне на самоуправлението изобщо, също би било не-правилно и погрешно. Напротив, именно социалистическото самоуправление предполага задължително съчетаване в диалектическо единство и в максимална степен на проявление на контрола и самоконтрола. С пълно основание тук би могла да се посочи ленинската постановка за отговорността, която се реализира чрез контрола от страна на социалистическата държава. Ние сме длъжни "да започнем строго да разграничаваме двете категории демократични функции: от една страна – дискусиите и споровете, от друга – установяване на най-строга отговорност за изпълнителските функции и безусловно трудово, дисциплинарно, доброволно изпълнение на предписанията и разпореденията, необходими, за да работи стопанският механизъм действително така, както работи часовникът"².

---

² Л е в и ц, В.И. Събр. съч., т.36. Партиздат, С., 1982, с.145.

Ч е т в ъ р т о, все повече и повече в самоуправляващата се социалистическа стопанска организация ще се засилва и следва да се засилва самоконтролът. Тук съществено трябва да се измени съотношението между контролната функция на държавата в действителната сфера, в параметрите на самоуправляващата се организация и в самоконтрола в тази организация. Независимо от промяната в съотношението обаче в полза на самоконтрола, при всички случаи контролната функция на социалистическата държава както на входа и особено на изхода на самоуправляващата се система, така и в самата система трябва да се съхрани и усъвършенствува. Това се налага преди всичко от принципния модел на взаимоотношенията между държавата като собственик и трудовия колектив като стопанин на социалистическата собственост. Всяка обратна теза – изключваща възможността за проява на контролната функция на държавата вътре в самоуправляващата се система, би била не само нереална, но и дълбоко погрешна и вредна.

С основание обаче възниква въпросът: запазването на контролната функция на държавата вътре в самоуправляващата се организация не противоречи ли на замисъла за самоуправлението на трудовия колектив, не ерозира ли самата концепция за това самоуправление? И още – означава ли то, че под самоуправляваща се социалистическа стопанска организация трябва да се разбира само и единствено самоконтролираща се организация?

Отговорът също е еднозначен и безалтернативен. Тезата проявното поле на контрола на държавата да бъде само на входа и на изхода на самоуправляващата се организация, както вече се отбеляза, ще бъде неправилна. Оттук и самоуправляващата се социалистическа стопанска организация не следва да се разглежда и да се формира е д и в с т в е н о и с а м о като самоконтролираща се организация.

Но от казаното логично възниква следващият въпрос: с една такава постановка не се ли насаждат в самоуправляващата се организация стари елементи на контролната система? Не се ли лишава тази организация от правото да осъществява именно тя една от важните, неотменими функции на системата за управление – контролната функция в нейната разновидност – самоконтрола? И най-после – не се ли робува на стари догми, на стари схващания за ролята на контрола и самоконтрола при новата постановка – да се

утвърждава самоуправлението на социалистическата стопанска организация?

По наше дълбоко убеждение, продиктувано и от новата роля на трудовия колектив като пълновластен стопанин, новото, същественото в контролната функция следва да се търси и да се утвърждава главно в съдържателната страна и в проявното поле на тази функция. Именно това е необходимо да се промени, да се усъвършенствува сега, когато се формират самоуправляващите се социалистически стопански организации, когато се изгражда икономическият модел с всички негови елементи и връзки между тях. Тук би следвало да се търси и разграничителният критерий между съществуващото досега положение и новото, което трябва да се създаде при функционирането на контрола и самоконтрола.

За какво става дума и какви са основните ни съображения и аргументи за това?

Сега контролната функция на социалистическата държава, реализирана чрез формираните от нея системи и подсистеми за специален, общ и специализиран, централизиран и децентрализиран контрол, е моделирана в съдържателната ѝ страна така, щото тя да отговаря на строго централизираното управление на икономиката като цяло и на нейните структурни подразделения. Обект на тази функция е цялостната дейност на стопанската организация. Тя обхваща всички нейни страни, движението и използването на всички елементи на трудовия процес, финансите, финансовото състояние, стопанско-косметните отношения, разпределителните процеси и отношения и т. в. Ограничения за приложното поле на тази функция и на производствените от нея задачи пред външните органи на контрол няма.

В същото време обаче това са и обекти на вътрешноконтролната функция в икономическата система. И тук именно се явява първото и главното затруднение. Откроява се в цялата му острота гордиевият възел, който трябва да се разреже, за да се намери оптималното решение.

Засега все още проявното поле в съдържателната страна на контролната функция, обхващаща и насочваща към разностранната дейност на стопанската организация, е нормативно определена в максимална конкретност при съществуващата правна уредба. Тази уредба е създадена да обслужва строго централизираното управление на икономиката на страната и нейните структурни подразделения. Без да се навлиза в детайли при анализа на съществуващото

положение, достатъчни са само няколко примера. Сега в стопанската организация нормативно е установено максималното количество налични парични средства, които могат да бъдат на постоянно разположение в касата чрез установен касов лимит; аванс на подотчетно лице може да се предостави само при точно определени условия и до максимално определена сума; ремонт на основните средства, тяхната модернизация и реконструкция може да се извършва при точно определени условия, източници, срокове, изисквания и т.н.; разходите по управлението се лимитират чрез утвърждаване на предприятието на план-сметка или на друг заменяя я документ и т.н.

Всичко това определя и обуславя една стара и отживяла времето си съдържателна страна и параметри на проявление на контрола от страна на държавата и на вътрешния контрол. От това обективно се налага и изводът, че необходим и задължителен елемент на икономическия модел на самоуправлението е наличието на нова норма тивна уредба, която да бъде цялостно синхронизирана с принципите, целите и записъла на самоуправлението на социалистическата стопанска организация. Повтаряме – сегашната нормативна уредба е предназначена да обслужва строго централизираното управление на икономиката и нейните структурни подразделения. Тя – в този ѝ вид и съдържание, не може да се "присади" в модела за самоуправляващата се социалистическа стопанска организация. Иначе казано – тя е негодна да обслужва процеса на самоуправлението. И ако въпреки това се направи опит тази нормативна уредба да се запази в сегашния ѝ вид и съдържание, колизиите неминуемо ще бъдат налице.

В новата нормативна уредба, която ще трябва да постави правната (юридическата) основа на контрола на социалистическата държава и на самоконтрола от страна на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация, следва да намерят място такива правни норми от законов и подзаконов характер, които да определят поведението на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация, продиктувано от социалистическата държава в качеството ѝ на собственик на средствата за производство на предприятието. Изпълнението на тези норми досежно законосъобразност и целесъобразност ще бъде и трябва да бъде предмет на контрола от страна на държавата, осъществяван от специалните и

специализираните органи за контрол. Това изпълнение тя трябва да търси, да проверява навсякъде – и на входа, и вътре в системата, и на изхода на самоуправляващата се система. Ако обектът на този контрол се ограничи само на изхода, то това ще означава да се извърши констативен контрол – "пост фактум". Твърде често причините вътре в системата щети поради неизпълнение или лошо изпълнение на зададената стойност (съвкупността от законови и други норми, нормативи, показатели, задачи, поръчки и т.н.) поради липса на контрол (предварителен, текущ и последващ) няма да бъдат репарирани поради невъзможност, въпреки наличието на засилен отговорност за ръководството, за трудовия колектив и за отделните работници и служители, въпреки резултативността на фонда за работната заплата и на самата работна заплата.

Това именно трябва да бъде и предметът, и обектът в дейностната сфера на контрола от страна на социалистическата държава. Това е нищо друго. Останалото трябва да бъде обект, предмет, задача, задължение на самоконтрола в икономическата система – самоуправляващото се предприятие. Конкретните форми на организация, средствата, пътищата, численият състав на органите на вътрешния контрол, начинът на осъществяване – всичко това трябва да остане като неотменно право и задължение на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация.

II.

Изложената дотук постановка за обхвата и параметрите на проявление на контролната функция на държавата върху дейността на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация дава възможност по нов начин да се конкретизира съдържателната страна на тази функция. Има се предвид нейното декомпозиране на съответни задачи, които трябва да бъдат изпълнени в процеса на контрола, както и очертаване конкретните обекти на самия контрол. Върху тази основа именно може и трябва да се изгради икономическият модел (икономическият механизъм) на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация, с който механизъм се решават както въпросите на планирането, финансирането, чевообразуването и т.н., така и на самоконтрола в условията на самоуправлението.

В основни линии обхватът и параметрите на контролната функция на социалистическата държава, обект на която е самоуправляващата се социалистическа стопанска организация – предприятието, декомпозирани в съответни задачи, биха могли да бъдат характеризирани в следните п а р а в л е н и я:

1. На входа на системата:

- задачи на контрола по начина на възлагане и приемане на държавните поръчки;
- задачи на контрола по договорното осигуряване на държавните поръчки и на другите договорни отношения с контингентите на самоуправляващата се организация;
- задачи на контрола по установяване на прояви, действия или бездействия, насочени към създаване монополно положение на стопанската организация с оглед недопускането на такъв монопол;
- задачи на контрола по законосъобразното ресурсно осигуряване на държавните поръчки, както и по законосъобразността на изпълнението на другите договорно поети задължения;
- задачи на контрола върху законосъобразността на цените и ценообразуването;
- други задачи на контрола, произтичащи от действащите нормативни актове по насоките на организацията и протичащите на стопанската и финансовата дейност.

2. Вътре в самоуправляващата се система:

- задачи на контрола върху спазването и законосъобразното стопанисване на предоставеното от държавата имущество;
- задачи на контрола по законосъобразното използване на трудовите ресурси (вкл. охрана на труда и др. под.);
- задачи на контрола по опазването на околната среда;
- задачи на контрола, произтичащи от специални разпореждания;
- задачи на контрола, произтичащи от санитарни, технически и други изисквания, налагащи се в самия трудов процес;
- други задачи на контрола, произтичащи от нормативни актове на държавата с оглед спазването на държавните и общонародните интереси.

3. На изхода на системата:

- задачи на контрола по изпълнението на договорно поетите задължения към държавата и към други контрагенти;
- задачи на контрола по изпълнението на задълженията към държавата (данъци, акцизи, такси, мита и др. под.);
- задачи на контрола по изпълнение на задълженията към Държавното обществено осигуряване, Държавния застрахователен институт и други държавни органи, когато те произтичат от действувачи нормативни актове;
- задачи на контрола по задължения към банките и другите кредитни институти, доколкото те не се базират на сключени договори с тях;
- задачи на контрола по констатиране и изземване на незаконни доходи и печалби в предвидени от държавата случаи;
- задачи на контрола по констатиране на спекулативни сделки и изземване на реализирани по този път печалби и търсене на предвидени от законите отговорности;
- задачи на контрола за резултати и дейности, подлежащи на изключителен контрол от държавата или на оправомощени от нея органи и инстанции, установени по законен ред.

Такива са в основни линии задачите, които биха могли да бъдат изпълнявани от органите на държавния (КДК, МФ, специални, специализирани и др. органи) контрол. Върху тази основа социалистическата държава може да възложи изпълнението на поставените задачи на контролни органи, включени в централизирани или децентрализирани контролни системи или подсистеми. Всички те обаче, независимо от определената им от държавата структура, трябва да действуват от нейно име.

По-нататък - в самата самоуправляваща се система, контролът върху дадени обекти и дейности може и следва да се осъществява от самата система. Обхватът и съдържанието на обектите на контрола в този случай, способите, средствата и органите, които ще го осъществяват, се определят от самата система - с решение на колективния ръководен орган или от ръководителя - попълномощие на ръководния колективен орган.

III.

В условията на самоуправлението на стопанската организация – социалистическото предприятие, както вече се посочи, се разширява значително и обектът на самоконтрола, осъществяван от трудовия колектив като стопанин на средствата за производство, и от избраните от него органи. При новите условия редица специализирани органи за контрол ще следва да осъществяват вътрешен контрол не изобщо, а от името и за сметка на трудовия колектив. От друга страна, въвеждането на изборността на колективните органи за управление и на ръководителите на предприятията като нов, по-качествен етап в развитието на демократизма в управлението и на социалистическата демокрация, а оттук и в изграждането и утвърждаването на социалистическите стопански организации като самоуправляващи се структурни единици без съмнение ще даде сериозен тласък и в развитието и утвърждаването на самоконтрола в тях.

Успоредно с това обаче възникват и редица теоретико-методологични и особено практико-приложни проблеми от организационен, структурен и методичен характер, отнасящи се до облика, съдържанието и границите на проявление на самоконтрола.

По-горе беше направен опит да се обоснове тезата, че извън обектите за контрол от социалистическата държава за входа, в самата самоуправляваща се система и на изхода всичко друго може и трябва да бъде обект на самоконтрола, чийто субект е трудовият колектив като стопанин. Това обаче предполага и изисква в икономическия модел на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация също така ясно и точно да се определят параметрите на системата за самоконтрол, начините и времето за неговото извършване, обектите и субектите на самоконтрола и т. н. Това, разбира се, е и трябва да бъде право единствено на трудовия колектив или на избрани и упълномощени от него органи за управление.

Всичко това следва да намери място в един подробен вътрешен нормативен акт, разработен съобразно с конкретните особености в организацията и технологията на производството, с особеностите и организацията на управлението, с мащабите на самоуправляващата се икономическа единица и т. н. Без значение е наименованието на този акт – вътрешна наредба, вътрешни правила за самоконтрола и др. под. Във всички случаи този вътре-

шен нормативен акт трябва да бъде приет от трудовия колектив – на общо (делегатско) събрание, и да има силата на законов вътрешен нормативен акт, от който да произтичат права, задължения и отговорности.

Особен интерес в това отношение представлява проблемът за статута на органите на специализирания вътрешен финансов контрол и по-конкретно за статута на ръководителя и организатора на счетоводната отчетност и на вътрешния финансов контрол – главния счетоводител и ръководената от него подсистема.

Бъдещият статут на главния счетоводител и на редица други органи на специализирания контрол в предприятието със специфични държавни контролни задачи би могъл да намери известно алтернативно решение. Всичко ще зависи от това, доколко занаяпред на тях ще се възлагат или не определени държавни контролни задачи или тези задачи ще се изпълняват от органите на специализирания, специалния или общия контрол директно. Възможните решения тук са две.

При положение, че изпълнението на държавните контролни задачи вътре в самоуправляващата се икономическа система се възложи на трудовия колектив, а чрез него и на ръководителя като избран от този колектив мандатар (пред който колектив той се отчита и който го избира) – със всички контролни правомощия и отговорности, тогава главният счетоводител и ръководената от него подсистема биха били включени напълно в тази самоконтролираща се система. А това ще означава, че назначаването, увольняването, указанията за контрол и т.н. следва да се извършват и определят от колективния орган за управление, респ. от ръководителя на самоуправляващата се система. Положението на главния счетоводител в случая ще бъде еднакво с това на всички други служебни лица в качеството им на сътрудници на колективния орган и на ръководителя. Правото на вето при решаването на всички въпроси от финансов, икономически и друг подобен характер ще бъде на колективния орган за управление и на ръководителя. Успоредно с това и отговорността пред държавата на изхода на системата ще бъде на този орган и на ръководителя.

Обаче при положение, че държавата възложи контролни правомощия на главния счетоводител, които да се осъществяват в насока на контрол от нейно име вътре в самоуправляващата се система или на входа и на изхода ѝ, тогава нещата трябва да се решат в техния логически смисъл и съдържание. На практика това ще означава

чава, че статутът на главния счетоводител – в качеството му на ръководител и организатор на вътрешния финансов контрол, следва да се конструира така, че той наистина да може да осъществява този контрол в качеството му на държавен контролен орган, поставен на служебно място в самоуправляващата се социалистическа стопанска организация. В този случай той се явява като представител на държавата – с всички права, задължения и отговорности в качеството му на орган на държавен финансов контрол.

Трети, среден път или обединяване на двете разглеждани направления за решаване на проблема няма и не може да има. И всеки опит за компромисно решаване на проблема би бил неприложим на практика, би довел до съществени колизии. Естествено и двата варианта могат да имат и безспорно ще имат и привърженици, и опоненти. Всичко ще зависи от каква позиция ще се обсъжда самият проблем.

И още едно уточнение в заключение. Ако примерно се застава на позицията за единството на контрола, а оттук – и на разбирането за параметрите и целите на самоуправлението в смисъл, че самоуправляващата се организация има прерогативи, които следва да се осъществяват в рамките на установената в страната законност, практически, а и теоретично по-издържан и по-правилен би бил вторият вариант – главният счетоводител като мандатар на държавата в осъществяването на контрола. Изгодата от него би била дори по-голяма и за трудовия колектив, за избраните от него колективни органи за управление, за ръководителя на самоуправляващата се икономическа единица, тъй като би се създал наистина един ефективен филтър на трещенка на законосъобразността (в областта на финансите, финансовата дисциплина, вътрешния финансов контрол, финансирането, кредитирането и т.н.) на самите тези органи и на трудовия колектив. Това не означава, че се накърнява или се създава възможност за накърняване на правомощията на тези органи, че се деформира самоуправлението в икономическата единица. Обратното – превантивността на контрола наистина би могла да получи пълен простор и проявление, а оттук наистина би се повишила и неговата реална ефективност.

Разбира се, едно подобно решение на проблема изисква ръководната подсистема на държавния финансов контрол у нас да работи цялостен модел, имащ характер на нормативен акт. А може би

това би могло и ще бъде но-правилно да стане така, както проблемът е решен в някои социалистически страни – от МС на БРБ. В този смисъл би следвало да се обсъди и статутът на някои други органи за контрол в предприятието, напр. на юриконсулта, на орг а н и т е за технически и качествен контрол и други подобни.

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРИНЦИПИТЕ НА САМОУПРАВЛЕНИЕТО
В СТОПАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНЕВСКИ
ОКРЪГ

Стоян Витанов
Секретар на ОК на БКП - В.Търново

Сред най-важните средства, разкрити и разработени на XIII конгрес на БКП, които дават възможност за разгръщане на инициативата на трудовите колективи, за повишаване на тяхната заинтересованост и пряка отговорност за високи резултати от труда, за осъществяване на качествено нов растеж на икономиката, е утвърждаването на самоуправлението на социалистическите стопански организации.

Нашата партия даде дълбока теоретическа обосновка на принципите на самоуправлението. Най-голям е приносът в това отношение на Т.Живков, който в "Основни положения на партийната концепция за новия Кодекс на труда", в документите и решенията на февруарския (1985) и Януарския (1986) пленум на ЦК на БКП, във Встъпителното и Заклучителното слово и доклада пред XIII конгрес на БКП, както и в редица други свои изказвания разкри същността на социалистическото стопанско самоуправление като движение към качествено ново състояние на отношенията между обекта и субекта на управлението. В своето слово пред съвещанието на 5 юли 1986 г. Т.Живков посочи, че ние говорим за демокрация, но тя има смисъл, ако всички стъпки и мерки, които ще предприемем, водят до превръщането на човека от обект в субект на управлението, до постоянно засилване на тази негова роля.

В политическия доклад на ЦК на XXVII конгрес на КПСС този проблем бе засегнат и от М.Горбачов относно принципите на самоуправлението, които се развиват не извън, а в рамките на държавата, като проникват все по-дълбоко във всички пори на държавния и обществения живот, обогатяват съдържанието на демократическия централизъм и укрепват неговата социалистическа същност.

Тия постановки са изходно начало в дейността на Велико-търновската окръжна партийна организация за реализиране на стратегическата цел - осигуряване качествено нов растеж в икономиката и в останалите социални сфери, рязко повишаване темповете на нарастване на обществената производителност на труда и националния доход.

И във Великотърновския окръг с нализането на социалистическия строй в неговия зрял стадий се създадоха необходимите организационно-политически, социално-икономически, технически и идеологически предпоставки и условия за успешно прилагане на принципите за самоуправление. В определена степен тези принципи са в действие.

И в управлението на стопанските дейности вече имаме известен опит. При все че са налице редица нерешени проблеми, утвърждава се бригадната организация на труда, в която са обхванати над 80 % от работниците в сферата на материалното производство, а в селското стопанство - почти всички заети.

В новия Кодекс на труда изрично са регламентирани правата, задълженията и отговорностите на трудовите колективи и техните органи за постоянно научно-техническо усъвършенствуване и технологично обновяване на производството. За реализиране курса за самоуправление благоприятствуваха създадените възможности за изчерпателна информация на неговите принципи и постановки, широката гласност на обсъданията при събранията за разясняване правата и задълженията на трудовите колективи.

Безусловното усвояване на сложните и трудни процеси на самоуправлението, нарушаването на досегашния ритъм и стереотип на управление и в стила на работа поставиха на сериозно изпитание ръководните кадри, предизвикаха в трудовите колективи необходимостта от размисъл и по-дълбоко вникване в процесите, наложиха критичен анализ на редица от постановките на проектите за Правилник за стопанската дейност, в Наредбата за цените, Наредбата за организацията на работната заплата в стопанската дейност и в другите нормативни документи, свързани с приложението на новия Кодекс на труда.

Както се обоснова вече от някои другари, особено важен е критерият за определяне границите на носителите на самоуправлението. В ръководната си дейност по усъвършенствуване структурата на окръжната икономика Окръжният комитет на партията и неговото бюро се ръководят от обективните икономически закономерности и най-вече от степента на обвързаност на производствено-стопанската дейност на предприятията и организациите и мястото им в цялостния възпроизводителен процес. И в този смисъл подкрепяме постановката стокопроизводителят, който е под въздействието на вътрешната и външната конкуренция, трябва да бъде този, който самостоятелно произвежда продукцията за пазара, печели

или губи и носи икономическата и административната отговорност пред държавата.

Обобщавайки резултатите от водения диалог за формиране на плана за 1987 г. и задачите на деветата петчлетка, може да се направи изводът, че самоуправлението на стопанските организации е многостранен процес. В статута и нормативната уредба по-добре трябва да се изяснят икономическите взаимоотношения между собственика и стопанина в лицето на трудовия колектив, да се намерят "механизми" и по-пълно да се съчетае еднопосочността на интересите на социалистическата държава-собственик, на колектива общо и неговите членове поотделно като стопани; да се намерят оптималните граници на съответните първични и основни колективи в системата на стопанските организации.

Това ще допринесе за най-добро проучване и решаване на такива сложни проблеми, като информираме за най-добрите постижения в технологиите, техниката, проучване на пазарната обстановка, решаване проблемите по инвестиционната политика и т. н. Това важи особено за средните и малките колективи и предприятия.

В областта на планирането под формата на информация за съставяне на плана някои предприятия получиха като ограничител на определен брой непредвидени в проекта за нормативните документи показатели. Безспокойство предизвикват средствата, които се формират по фондовете в редица предприятия съгласно проекта за нов правилник за стопанската дейност. Съществените ограничения по фондовете РТУ, СБМ и други ще затруднят сериозно провеждането на инвестиционните мероприятия и част от социалните инициативи. Разбира се, в отделни предприятия поради недостатъчно познаване принципите на самоуправление и по други причини не е преодолян стремежът да се защитават ниските темпове.

Съществуват трудности при съчетаване премахването на лимитиране числеността на предприятията съобразно с необходимостта от засилване на стопанско-организаторската функция на ОБС, и то в съответствие с развитието на производствено-техническата и социалната инфраструктура.

Баправено е много, но не са ликвидирани напълно проблемите по привеждане на производствено-стопанската структура в съответствие със самоуправлението и особено по изясняване статута за взаимоотношенията между основния и първичния колектив, напр. в предприятия с усложнена структура - ХК "Свилоса", Захарни заводи, по-

деленията на НПО "Свиневъдство", Окръжна станция на съобщенията и други.

Необходима е още по-целенасочена работа за преодоляване на инерцията в мисленето на някои кадри, че с просто "пришиване" на самоуправлението към непромените в съответствие с него досегашни условия и практика всичко свършва и могат да се постигнат желаните положителни резултати.

Решаването на тези и редица други подобни проблеми е направяван от окръжната партийна организация процес, важна част от текущата работа на партийните и профсъюзните комитети и стопански ръководства. Подадени са редица практически полезни предложения до съответните компетентни органи. Задачите по внедряване на принципите за самоуправление са в основата на подготовката и обучението на управленските кадри.

Изключително отговорен момент за преминаването към нов стил и подход, към нови принципи и механизми при изграждането и най-вече при функционирането на органите за самоуправление са осъществяването отчети и избори в стопанските организации.

В съответствие с постановките на XIII конгрес на БКП за използване неизчерпаемите възможности на социалистическото общество за подбор на талантиливи организатори из средата на трудещите се, за гласност на подбора и развитието на кадрите в партийните комитети обстойно се разгледаха оценките на съответните кандидати за ръководители на първични и основни колективи. Редица от оценките се обсъдиха на събрания на първичните партийни организации, където кандидатите членуват.

На повечето събрания трудещите се се явиха подготвени и с чувство на отговорност. Активно и с интерес подхождат към изпълнение на своите нови права и задължения. Проведах се открити разговори за качествата на ръководителите, свободно се изрази съгласието или несъгласието с предложените кандидатури в тайните избори за първичен и основен колектив. Особено висока активност бе проявена на събранията в Електроинстално управление, в "Хидрострой", завод "Деню Георгиев" и Автокомбинат – Велико Търново, в Железопътно управление и комбинат за складова техника "Янтра" – Горна Оряховица, в химическия комбинат "Свилюза" – Свищов и др. Същевременно в редица от събранията недостатъчно бе анализирана досегашната работа и не бяха очертани насоките за преустройство на бъдещата дейност на органите за

самоуправление.

Резултатите от проведените избори потвърдиха правилния подход при осъществяване подбора и приемствеността на кадрите. Само 46 (2 - 3 %) от издигнатите 2025 кандидатури за ръководители на първични трудови колективи и 5 (по-малко от 2 %) от ръководителите на 256 основни колектива не бяха избрани. В резултат на предварително изученото обществено мнение не бяха предложени за избор досегашните ръководители на 7 основни колектива.

Причините за неизбиране на предложени ръководители обстойно се проучват от партийните комитети. Като по-главни от тях се очертаха:

- Предложените хора не са работили продължително време в колектива и той не ги познава добре. В тая връзка по-големи изисквания се пораждат по отношение на предварителната разяснителна работа от страна на партийните и профсъюзните комитети.

- Механично събираше на два и повече колектива в един и то непосредствено преди изборите; част от колектива не познава кандидата или оказва предпочитание към кандидат от своята среда.

- Макар и в изолирани случаи, но се допуска да бъдат предложени ръководители на първични колективи без необходимите стопански и организаторски качества или пък добри стопански специалности, нямащи необходимите нравствени качества или правилен подход към членовете на колектива.

Самоуправляващите се трудови колективи, чиито доходи, работна заплата, социални и други придобивки са в пряка зависимост от стопанските резултати, са дълбоко заинтересовани да имат компетентни, инициативни ръководители, затова единични бяха случаите, когато при изборите възникна нездрава обстановка и не бяха избрани вискателни към трудовата и технологична дисциплина ръководители.

Патруцианият опит и приложение на принципите за самоуправление в стопанските организации във Великотърновски окръг убедително доказва, че самоуправлението изисква повишаване ролята на първичните партийни организации, засилване отговорността на висшестоящите партийни органи за подбор и подготовка на ръководните кадри, за осъществяване на партийно ръководство на социално-икономическото развитие, организационното и идейно укрепване на колективите.

Затова Окръжният комитет насочва партийните комитети и организации към създаването на всички необходими предпоставки за

бързо и ефективно поемане на новите функции и преди всичко към осъществяване на действено ръководство и контрол по изпълнение на производствените задачи. Същевременно се засилва непримиримостта на партийните органи и организации към неумението на част от стопанските ръководители да се съобразяват с действуващите в икономиката обективни закони, с високите изисквания за технологично обновяване на производството, с изискванията на самоуправлението.

Бараства и отговорността на профсъюзните организации, на профсъюзните кадри и активисти. Те трябва да знаят и да правят всичко, което се отнася до техните права и задължения, да навлизат напълно в новата си роли.

Приложението на принципите на самоуправление не може да не бъде съпътствувано с трудности, да не се допускат грешки, но Окръжната партийна организация разглежда неговото осъществяване като мобилизиращ фактор за повишаване активността и отговорността на трудовите колективи за цялостно подобряване на стопанските резултати. В тази връзка непосредствени задачи са успешното изпълнение на плановете за социално-икономическо развитие за годината и обогатяването на насрещните плановете за 1987 г. и цялата девета петилетка, за да бъде осъществен на добро качествено новият растеж на икономиката в съответствие с решенията на Тринадесетия конгрес на БКП.

Безусловно нашата работа ще бъде облекчена от дълбокото изясняване на редица сложни, понякога противоречиви теоретични положения, което очакваме от нашите научни работници и специалисти. Чие сме убедени, че свой принос ще има и настоящата научно-практическа конференция.

САМОУПРАВЛЕНИЕТО И МНОГОСТРАННОТО РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА

Проф. к.ф.и. Колю Колев
СУ "Климент Охридски" - София

Изправени сме да дадем пред себе си преди всичко отговор за същността и ролята на един огромен социален експеримент, за един феномен, каквото безспорно е самоуправлението - теорията и социалната практика на самоуправяващите се организации, новият стил и новите функции на милиони хора в нашето общество.

Вероятно е още рано да открием всички черти на това ново явление в социалистическото развитие на страната, на нашата икономика, наука и духовен живот. От друга страна, колкото по-рано открием отговорите, толкова по-добре ще пресметнем плюсовете и минусите, ще премахваме препятствията на формалистичните традиции и инерция, на старите подходи. Новите социални и политически механизми не могат да проявят напълно своето полезно действие в обстановката на остарели вече производствени и обществени отношения. Самоуправлението, както ще покажат икономическата наука и марксистко-ленинската философия и социология, е нова степен на усъвършенствуване на социалистическите обществени отношения, характерни за етапа на изграждане на зрелия социализъм, и сетне - на прехода към цялостното обществено комунистическо самоуправление.

Развлизаме в това преддверие на проблема, защото още не е напълно осъзнато от всички среди на нашето общество, в т.ч. и от държавни и обществени институции, какви дълбоки промени настъпват, какво начало сме захванали, което може да доведе до високи социални, политически и икономически резултати, когато правилно бъде насочвано, и обратно - какви деформации може да причини щом то бъде подценено, щом бъде подведено под изживели вече времето си форми и системи.

Сега можем да срещнем в чист вид и едното, и другото. Както във всяка област, така и в явлението, наречено самоуправление, от възвишеното, прогресивното, новото до отживялото, до "задничавото", до подобие то има само една крачка.

I.

Самоуправлението издига на нова степен демократичните принципи и институции на социализма и превръща общозвестните истини от теория в обществена реалност, от възможност в действителност, от общовалидни принципи в норми на реалния живот. То дава дов отговор на въпроса, каква е същността на общонародната собственост върху средствата за производство, която преди се изразяваше косвено чрез цялата представителна политическа система в лицето на държавата и организациите, създадени чрез коопериране на производители. Но реалните права на самата личност над тази предимно държавна собственост и особено на производителите като една реално формирана и функционираща асоциация бяха почти смяволнични или се изразяваха във форми, които не можеха да изразят цялата същност на социалистическите производствени отношения. Дадже и след като бяха прехвърлени редица права от държавните институции на самите колективи и на обществените организации, пак не се постигна онова необходимо производствено отношение, в което личността-труженик не само да се чувствава, не само да осъзнава, но и да изпълнява функциите на собственост и на владееене на тези средства за производство.

Отделната личност в своите юридически и икономически отношения ставаше до голяма степен страна, а не пълновластен стопанин, владеец средствата за производство. Задавали сме си въпроса и досега не сме престанали да се питаме: защо дисциплинатата в производствения процес - трудова, технологична, финансова, е на ниско равнище, защо използването на техниката и технологиите, на работното време е твърде неефективно, защо използването на суровините и материалите се съпровожда с невиджано и несприятливо за българина прарасиничество? Загубите се измерват в национален мащаб със суми, които винаги имат милионно число.

Отговорът не може да бъде еднозначен, но общото, което се изразява от тези негативни явления и тенденции, е отношение на известно отчуждение от обществените интереси, от обществената собственост, от несоциалистическо отношение към разпределителните отношения, неразбираево на същността на материалните и духовните стимули. Трудовият договор, който сключваше личността, я поставяше повече в положение на страна, а не на собственик, на владеец на средствата за произ-

водство. Функциите на личността бяха главно производствени, технологични, но по-малко икономически, а още по-малко управленски. С други думи, мястото на личността, та дори и на самия трудов колектив беше до голяма степен извън естествените координати, характерни за социалистическите форми на собственост и стопанисване.

II.

Самоуправлението, ако бъде приложено в пълна степен, поставя нещата на тяхното естествено място. Колективът и личността, които участвуват в производствения процес, в научната или културната сфера има много съществени нови функции.

1. Най-напред тя формира всички структури на управление непосредствено, а не по системата на представителната демокрация. Избират се изисковите органи, ръководителите на цеха, на предприятието, на клоновото стопанство, на стопанската организация и на аграрно-промишления комплекс, на сдруженията и асоциациите. Личността участвува в управлението, тя е основната фигура, на нея принадлежи решаващият глас, тя формира критериите за оценка и представата за ръководните институции.

2. Личността не само изпълнява изборителното си право в една нова област, но и упражнява своето конституционно право на собственост върху средствата за производство. Една от чертите на собствеността се изразява в нейното притежание и особено в нейното управление, в стопанисването. Труженникът не може само да променя формата на собственост (като цяло), да закрива предприятия или да ги изпълзува за неприсъщни цели, което е прерогатив само на държавата. Но фактичското разпорежда се със собствеността, което не е само стопанисване и владееие, а и нейно развитие и разширяване чрез самофинансиране и кредити, чрез рационализиране и откриване на нови дейности, изразява вече по-големи полномощия.

Може да се противопоставят едни или други възгледи за тези фактически промени в собствеността и владееенето, за тяхното съотношение в лицето на трудовия колектив, на стопанската единица, на отрасъла или на личността, но едно е безспорно, че функциите на отделния труженник в условията на самоуправлението го поставят в нова, много по-отговорна роля, в личност, която има не

само правата, но и отговорността да се разпорежда с най-крупните обществени богатства. В мащабите на страната например основните фондове достигат сумата 120 млрд. лева.

3. Личността не е обект на управлението. Самата тя е субект на социалното и икономическото управление. Развитието на тези процеси ще разбие докрай манталитета на наемния работник, за да го превърне изцяло, по думите на Маркс, в социализирана личност. Той – труженникът, все ще влага много повече смисъл в понятията "моят завод", "нашият отрасъл", "нашата държава", "моята страна". От лозунги по стените новите принципи непременно ще станат убеждение и социално поведение на дейността. Разбира се, това ще стане не автоматично, както е при гънките автоматизирани производствени системи, а посредством нова и новаторска идеологическа, политическа и икономическа дейност.

III.

Друго съществено отличие от досегашните системи е, че колективът и личността ще имат силно влияние в определянето на стратегическите и тактическите задачи на своето предприятие. Труженникът ще участва с пълен глас в решаването на основните икономически, научно-технически и социални процеси в колектива, където ще се установи еднопосочност на държавните задачи с глобалните цели на развитие, с възможностите на творчеството на самия колектив. Същността на въпроса е, че колективът не само формира ръководните органи, но и определя политиката на стопанската организация и функциите на тези ръководства. По този начин, като се прибави и контролът върху тези органи, и анализите на резултатите, ще се получи завършена сметка на едно реално упражнено право на гражданите, на личността, едно пълновластие, една ясно изразена демократична тенденция.

Ще достигнем ли до всички тези черти, за които става дума? Това зависи от подхода, от политическата работа, от правилното поставяне на проблемите. Засега самоуправлението се изразява предимно в изборите на ръководни органи. Още в началото на кампанията се знаеше, че изборите ще преминат твърде набързо, че не ще се постигне идеалният модел за формирането на управленски структури. Както е известно, в някои стопански области те преми-

наха и формално. Не е беда, че повечето от досегашните ръководители са преизбрани. Даже е необходимо да се запазят кадрите, които са се утвърдили и имат престиж в колектива. Още нямаме отговор и вероятно скоро не ще имаме, защото са необходими цялостни проучвания относно това, дали тази селекция е била най-сполучливата; дали в ръководните органи са хората, които имат най-големи възможности да използват по нов начин колективната мисъл; дали могат най-добре да съчетаят интересите на страната и на отделната личност; дали като управление ще могат напълно да осъзнаят какво преустройство сега – във времето на научно-техническата революция, е необходимо; много ли ще бъдат новите ръководства, които действително по новому ще поставят проблемите на техническото и технологичното превъзржаване, на новата икономическа и социална политика.

Засега отбягваме да говорим, че самоуправлението е колкото изпит за ръководствата, два пъти е изпит за зрелостта и съзнанието на самите колективи. В теорията и в практиката, в идеологическата работа, в т.ч. и в средствата за масова информация, стигнахме до парадокса да търсим вина и слабости само в ръководствата. Не се решаваме да кажем, че има определени дълбоки деформации и в редица трудови колективи, да не кажем по-силна дума – в цели сфери на дейност (например в обслужващата сфера).

Изборите на ръководства на стопанските организации на трудовите колективи показаха, че в някои случаи надделяват тенденциите на средното разнище, на посредствеността, която търси и в ръководствата себеподобните си, която търси спокойствието и рутинните действия. В "Работническо дело" изнесе един интересен случай: началникът на деляния цех в комбинат "Млада гвардия" в Хасково не е бил избран, защото в неговата характеристика имало няколко основни момента: извел своя участък от изоставящ до значителни постижения; въвел ред и дисциплина; забранил да се употребява алкохол в работно и извънработно време в работните помещения; не разрешавал да изтича работно време заради посещения на мач и други нарушения.

Вероятно положението е по-сложно, отколкото може да бъде описано в две изречения. По-важното е, че самоуправлението колкото и прогресивно явление да е, може да се окаже арена на нездрави интереси, на потребителство, на кариеристични стремежи, на организиране на познати чиновнически заговори, на разчиства-

не на сметки. Миналата седмица един съветски режисьор (Ролан Биков) изрази по нашата телевизия следното съждение: "Докато пролетарите се обединяваха, еснафите вече се обединиха и създадоха своя култура без култура, своя нравственост без нравственост, свои принципи без принципи." Тези еснафи и неосъдени да не живеят на дуната, да не са извън някаква колективна форма на работ?

Какво трябва да бъде противодействието?

Най-напред, предлагам всички ще се съгласим, че е необходимо противодействие. Не може да стоим настрана с чинно скръстени ръце и да гледаме как на тази арена властвува появил се стихия. Но не можем и да се намесваме грубо и по стария административен начин, за да налагаме по наше мнение един или друг ръководител. Необходима е внимателна и принципа партийна дейност, предварително проучване на обстановката в един или друг колектив, анкета и социологическо проучване на кадрите, въвеждане на конкурсна система, предлагане на няколко кандидатури, в т.ч. и на хора извън кръга на самата производствена единица.

Проблемът за формирането на ръководни структури трябва да се гледа откъм най-важната му страна - да се извърши масов социален естествен подбор, който ще доведе да се издигат на командните места в икономиката, в науката и в цялостния живот най-способните, тези, които могат да дадат на обществото друга формула на ускорение, хора делови и енергични, с доказани възможности, а не съчинени в кадровата справка качества. Самоуправлението не може да покаже своята истинска сила, ако не защити напълно основния принцип на обществото "от всеки според способностите, на всеки според труда".

Дали всеки от нас би имал смелостта да каже, че навсякъде кадровият подбор е направен по този принцип? Колко хора не са си на мястото и със своите противоположни качества за ръководители внасят деформации в колективите, създават атмосфера на нездрави отношения, на карьеризъм и пълдизурство, създават вторични системи на управление от кръг "лично доверени хора", а под прикритието на нашите най-чисти комунистически принципи прокарват дребнобуржуазните си възгледи и отношения, ерозират здравата система на нашето общество.

Разсъждаваме по тези проблеми с единичния стремеж да се направи дисекция на това начало, да се извлекат поуки, да се създадат политически и социални гаранции за всеобщото действие

на високите принципи на самоуправлението.

IV.

Важно условие за нормалното развитие на този голям обществен процес – с а м о у п р а в л е н и е т о, е контролът и самоконтролът, които ще гарантират стабилност и прогресивно развитие на новия стил и система на управление. Има реална опасност в този етап да се проявят викъде по-слабо, другаде по-силно колективно-груповите интереси за сметка на обществените, за сметка в края на краищата на интересите на отделната личност. Впрочем няма защо да ги очакваме тези неща, те са пред нас. Играта с калкулации за постигане на по-висока цена на изделието и съответно по-висок доход, нарушението на асортиментните структури, за да се работи само по високорентабилните изделия, са твърде често срещано явление и факт.

Кривообразната демокрация или играта на демокрация може да накара някои ръководства да "защитат" интересите на колектива, да се стремят към висок доход, към нетрудов доход в най-общото понятие, към доход за сметка на обществото.

Ще ръководяскат ли на такъв бригадир, на такъв директор, на такъв председател? В повечето случаи – да! Ще го преизберат ли за следващия мандат? Вероятността е много по-голяма, отколкото ако той постъпва като споменатия вече началник на лезарния цех в Хасково.

Тук стигаме до здравия климат – политически, идеологически, социален и нравствен. Стигаме до цялата система на нашето общество от правни и нравствени норми, от тяхното цялостно прилагане и усъвършенстване. Самоуправлението не стои извън държавната и правовата система, извън интересите на обществото. То ще бъде толкова по-съвършено, когато стане основа на тази система. В същото време няма по-голяма сила, която да раздуши бюрократичните системи и схеми от тези самоуправляващи се организации. Новите процеси са пълно отрицание на администрирането, на излишните управленски звена, на цялата система от взаимоотношения от стар тип. Сега никой не може да скрие своята немощ зад държавна инстанция, да се оправдава с чужда вина. Бюрократичните подходи, тези по същество догматични и консервативни възгледи не могат да се преодолееят по друг начин, освен чрез пълната и самостоятелна изява на

личността и на колектива от личности.

Ще се зададе справедливият въпрос: в съзвучие ли са всички нормативни актове и системи, цялата система на социално управление с новите принципи?

И да, и не!

Има много остарели наредби и документи, загубили давност поради новия етап на общественото ни развитие и са в противоречие с принципите на самоуправлението. Още не може да се води например пълноценна диалогова система на икономическа основа между стопанските организации. Има още десетки министерства, през които е принудена да мине една идея, един проект за нови решения в производството и технологията. Ние нямаме ГАПСове в производството, но нямаме ГАПСове в планирането и нормативната уредба – те се пренастройват трудно. Много от загубите и преразходите все още се програмират, и то най-напред с остарялата система на нормативи за единица продукция, които са много по-високи от постигнатите световни показатели.

Бюрократизмът, формализмът и административното високостепенно ограничават реалните права на личността, особено в икономическия живот. Те са не само пречка, но и антиобществени, антисоциалистически тенденции и явления. Борбата за тяхното изкореняване е всъщност движение към разширяване на социалистическия демократизъм към неговото всеобщо действие.

V.

Най-важният процес на самоуправлението е организацията, номиналното функциониране на всеки колектив, и то при една ясна цел – да се стигне до много по-висока степен на икономическа и социална ефективност. Самоуправляващи се организации, които не тъпчат на едно място и по нищо няма да се различават от стария тип организация, те не ще имат стойност, защото ще работят против своите интереси. Мнозина помислиха, че с изборите на ръководители от нов тип завършва самоуправлението. Не, тъй като с изборите то започва, за да се превърне в още по-силно движение за икономическо и научно-техническо, за материално и духовно развитие на нацията. Нека да си припомним едно понятие от В.И. Ленин за самодвижението на обществото при социализма. Самодвижението – ето цялостното определение на

новите процеси, когато страната – народът, до последната своя социална структура ще се саморазвива върху основата на социалистическите принципи, норми и механизми.

Това самодвижение е главната сила за постигането на такива качествени параметри на производството и научните изследвания, които ще ни изравняват с най-развитите индустриални държави, които ще изменят характера на труда и ще издигнат интелектуалните му черти.

Самодвижението, което ще обедини колективната мисъл и стремежи, което ще генерира постоянно идеи и нови решения, ще направи всяка личност в материалното и духовното производство не просто работник, а истински творец.

Като разглежда демокрацията, социалистическата демокрация, съветският автор Лев Толкунов издига едно право, което е записано ясно в основния закон на СССР – правото на свободата на научното, техническото и художественото творчество.¹

Вече опираме до големия проблем за истинския смисъл на живота. Социализмът не си е поставял за цел да осигури само простото биологическо и социално съществуване на човека в елементарните, твърде ограничени норми на потребление. Това е само един етап, начален етап. Реалната свобода на личността е възможността да развие своите заложби, за да измине единствените сезони на своя живот с цялостна изява на своята същност, на своите дарования, да усвои съвременни знания, да изрази своите възгледи и да върви постоянно към изменение и съвършенство, този незавършващ път на социалния прогрес. Това е личност, която ще разрушава и същевременно ще изгражда нещо ново, потребно на бъдещето. Тя ще преминава в нови обороти по вечния закон на съвършенството!

Всяка нова система или действие има един точен измерител и оценка, доколкото то служи на човека, на нашия съвременник, на обществото. Погледнато от това единствено мерило, ние може да сме безпогрешни в определеното да възвестим самоуправлението на обществото като самодвижение на обществото, като самоусъвършенстване на нашия социалистически строй.

---

¹ Сп. "Проблеми на мира и социализма", бр.10, С., 1986, с.112.

САМОУПРАВЛЕНИЕ

(Кибернетични и социално-класови
аспекти и определения)

Проф. д-р инж. н. Иван Николов

Академия за обществени науки и социално управление

Една от формите на всеобщата взаимозависимост в природата, в т.ч. и в обществото, и в човешкото мислене, е регулирането, поддържането на едно равновесно състояние в дадена система от връзки и процеси. Това е обективен процес, осъществяващ се независимо от факторите, които участват във взаимодействие или във всеобщата взаимозависимост. Регулирането в този смисъл е начин на функционирание, на реализиране, на динамично запазване.

Управлението е целенасочено взаимодействие. То е реализация на определени цели и в този смисъл е форма на взаимодействие в обективния процес на развитието.

Кибернетиката определя управлението като процес на получаване, преработване и предаване на информация с обратна връзка. Управлението винаги включва в себе си регулирането, но регулирането не е управление.

От кибернетична гледна точка всяка система, която сама реализира своето управление, е самоуправляваща се. Това означава, че тя като система притежава собствени органи за избор на целенасочено управление.

От тази гледна точка в обществото всички социални организации (в т.ч. държавата и нейните подразделения, предприятията, фабрики, училища, болници и т.н.), както и отделните хора като личности са самоуправляващи се системи.

Социално-класовото определение на самоуправлението се отнася до социалните системи и представлява по-нататъчна конкретизация на определението, дадено от кибернетиката.

Съвременният етап от общественото развитие се характеризира с това, че хората управляват други хора, а последните управляват нещата (машините, оръдията на труда и т.н.). Управлението в този смисъл е процес, свързан със социалните характеристики на властта, на държавата, отразява острите и непряки социални, класови и икономически противоречия между хората.

При социализма самоуправлението на отделните социални организации е в рамките на социалистическата държавност и него-

ното развитие отразява развитието на социалистическата демокрация.

Защо сега повече от всякога социалистическата демокрация и различните степени на самоуправляемост са необходимо условие за по-нататъшното развитие на социализма?

В отговор на така поставените въпроси ще се опитам да защита две тези: п ъ р в а т а, че светът се намира пред радикални социални промени и в тази връзка ще се спра на мястото на самоуправлението в логиката на тази историческа необходимост; в т о р а т а - за социално-класовата същност на самоуправлението като главна форма на развитието на социалистическата демокрация.

1. Да обясним какво разбираме под отделните понятия на тезата, че "светът се намира пред радикални социални промени".

Р а д и к а л н и с о ц и а л н и п р о м е н и означава коренни, революционни промени. От гледна точка на развитието на света, на капитализма и социализма като системи изобщо, от гледна точка на развитието на дадена система р а д и к а л н а т а п р о м я н а означава, че етапът на нейното еволюционно, мирно, постепенно изменение на базата на количествени натрупвания е завършил. Тази система повече не може да се подобрява, да се усъвършенствува, тя трябва да се измени радикално. Системата се запазва, но изменя принципите на своето управление, на своето устройство, на своето функциониране. Това е смисълът на понятието радикални промени. След тяхното извършване отново започва етап на количествени натрупвания, на собствени усъвършенствувания, на мирно еволюционно развитие.

Под понятието с о ц и а л н и п р о м е н и ще разбираме промените в основната социологическа структура на обществото - само промените в т е х н и ч е с к а т а б а з а на обществото (революционен скок в развитието на производителните сили); с ъ щ е с т в е н а п р о м я н а в и к о н о м и ч е с к и я б а з и с и преди всичко в създаването, реализацията и разпределението на материалното богатство; р а д и к а л н и и з м е н е н и я в надстройката, властта, управлението, съотношението между класите, идеологията и ценностната система.

Под понятието с в е т ще разбираме света като цяло. капиталистическата система, социалистическата система и развиващите се страни.

Радикалните социални промени имат обща основа и обща характеристика, но те се решават с п е ц и ф и ч н о в отделните страни и системи.

Проблемът, който ни интересува, е какви са тези промени и къде е мястото на самоуправлението, разглеждано също като исторически императив, като необходимост на етапа на нашето развитие.

2. И така, светът се намира пред радикални социални про-

П ъ р в о, светът като цяло не може да съществува повече, ако продължава да се въоръжава. За първи път в историята на човешката цивилизация се налага принципиално нов подход. За да гарантират своята сигурност, отделните държави трябва да се договарят за своята сигурност, отделните държави трябва да се договарят за пълно и всеобщо разоръжаване. Това поведява конкретни резултати на нашето развитие, напр. цивилизация, дошла до точката на собственото си отрицание, до нов преломен момент, изразяващ се в развитие на базата на мирно съвместно съществуване – без оръжия и без въоръжаване. Развитието на оръжието като форма на сигурност стигна до обективната възможност да се ликвидира животът на планетата, а с това и самата сигурност на тези, които произвеждат това оръжие и го ползват за собствената си сигурност. Това създава отрицание на отрицанието в областта на оръжието на сигурността чрез военно преимущество или равновесие. Необходим е нов подход – в з а я м н о д о г о в а р я н е.

В т о р о, светът не може повече да произвежда материални блага като разхищава природните недра и богатства. Коефициентът на полезно действие на така хищнически използваната природа е по-малък от 30 %. Запасите от нефт, въглища, руди и други полезни изкопаеми са на привършване. Горите, водата, въздухът вече не ни стигат. Какъв е проблемът? – Така повече не може да продължава. Когато неговото решаване не е по силите на нито една държава, необходими са усилията на цялото човечество. Промениите трябва да обхващат световното производство, което да бъде планово регулирано, за да бъде икономично, и то не с оглед на печалбите, а с оглед на природните ресурси на планетата. Необходима е радикална промяна към производство, което ще бъде изтезливо по отношение на ресурсите за 100 % използване на веществата и енергията и почти толкова за възстановяване на природата и нейните недра. Необходими са общите усилия на всички

ки държави.

Т р е т о, охрана на природната среда от замърсяване. Човечеството вече губи нарушава екологичното равновесие. Замърсява се въздухът, атмосферата и протичащите от това последици са необратими. Замърсява се океана. Изчезват и съхнат горите, водите. Необходимо е всеобщ контрол, контрол наддържаен. Проблемите на държавите като никога досега се поддигат на проблемите на опазването на света и съвременната природа.

Светът и неговите проблеми сега се проявяват като надкласови, наднационални, надполитически и поради това се налага нов политически подход, взаимно договаряне и взаимодействие.

Ч е т в р т о, на мила повече една част от човечеството да умира от глад, милиони да умрат, милиарди да бедствуват, цели континенти дори и същевременно да се изразходва богатството на човечеството за оръжие.

Всичко това в своята съвкупност обуславя радикални социални промени, които могат да позволят на човечеството да реши положително въпроса за своето съществуване. Ако политиките не намерят нов подход и достатъчно разум да седнат на масата на преговорите, ще се намесят народните маси. Това е историческа необходимост. И в Запада се раждат редица системи на самоуправление и самоорганизация на масите като форма на политически протест и натиск върху управляващите. Самоуправленето става форма и организация за защита интересите на човечеството.

3. И капитализмът като система се намира пред радикални социални промени.

Като икономика през последните 20 години империалистическата система се намира в непрекъсната депресия. Индексите по принципа на мултипликатора на Кейнс да се сключват заеми, да се правят военни поръчки и това по веригата да предизвиква оживление не дават желаните резултати. Темпете намаляват, кризите зачестяват - 1974 - 1975 и 1981 - 1983. Енергийната криза се замести от продоволствена, продоволствената от ресурсна, а през цялото това време съществува финансова несигурност, игра на борсите и непрекъснат ръст на спекулативните печалби. Безработицата, инфлацията и държавните дългове спъват всеки опит за стабилизиране. Необходимо е принципно нов подход за трайно оживление на икономиката. Господството на военно-промишлените комплекси не позволява мирно развитие на икономиката.

Неоколониалната политика на империалистическите държави по отношение на развиващите се страни доведе до фантастично ниво на дълговете. Развиващите се страни дължат около 980 млрд. долара – неизплатими и несъбираеми. Това е крах на тази система от икономически отношения на господство и експлоатация. Необходима е радикална промяна в отношенията на империалистическите държави към развиващите се страни, преход от позицията на господство, военен шантаж и икономическа принуда към равноправни политически и икономически отношения. Ако това не направят капиталистическите държави, ще го направят народите, самостоятелните държави на развиващите се страни. Те са принудени да осъществяват своето самостоятелно икономическо развитие.

4. И социализмът като система е изправен също пред радикални социални промени.

Генералният секретар на ЦК на КПСС нарече тези промени равни на революция. Априлският пленум на ЦК на КПСС (1983) взе решение да проведе радикална реформа в управлението на народното стопанство. Т. Живков постави като партийна повеля необходимостта от "революционно мислене и революционно действие".

Темповете на нашето икономическо развитие значително паднаха. Преживяхме тежки затруднения с енергията, снабдяването на населението със стоки от първа необходимост. Диспропорцията между платежоспособността и наличните стоки на пазара нараства.

ЦК на БКП и лично Т. Живков бяха силно разтревожени от проявите на корупция и други форми на социални деформации.

Възможностите за по-нататъшно екстензивно развитие на икономиката са изчерпани. Необходими са действително радикални промени в системата на планиране и управление, в политическата система, изменения в принципите. Необходим е качествено нов подход. Социализмът трябва да бъде привлекателна система, образ, модел и идеал не само за революциите в развиващите се страни, а и за развитите капиталистически страни. Това е проблем, при който може да използваме великата реплика на Шекспир чрез Хамлет – "да бъде или да не бъде"!

5. Коя е причината, кое обуславя историческата необходимост от радикални социални промени в света като цяло, за капитализма и за социализма като системи?

Това са постиженията на ИТР. Има ли не може по-ната-

тък да се развива светът, ако не внедрява постиженията на научно-техническия прогрес и по-точно изискванията на втория етап на научно-техническата революция.

Новото, това, което революционизира производителните сили, е масово приложимата компютъризация.

Персоналните компютри са всеобщо достъпни и приложими. Цената е ниска и достъпна за отделното семейство. Обемът е малък и удобен за всеки. Езикът е обикновен. Контактът с машината вече не е проблем. Тя е приложима във всички сфери на общественото производство, във всички сфери на човешката дейност. Компютризацията революционизира човешкия труд, не нейното приложение изисква крупни капитални вложения, смяна (равна на революционни промени) на цялото промишлено оборудване и то не само промишлено, а във всички сфери на човешката дейност.

Това е общата основа, общата причина и историческа по-веля.

б. Точно тук с необратимостта на жестоката логика на историческия императив "радикална социална промяна" трябва да намерим мястото, социалната значимост и класовата същност на самоуправлението при социализма на този етап от нашето развитие.

Логиката е тъждествена израз на обективната диалектика на социалната промяна и тя е следната.

Няма и не може да победи социализмът в световен мащаб, ако не осигури по-висока производителност на труда от тази на капитализма. Капитализмът като система може да бъде победен само икономически на базата на по-високата и по-бързото развитие, а се производителност на труда.

Няма и не може да си осигури по-висока производителност на труда, ако не се свържат органически постиженията на ИТР с преимуществата на социализма като система, ако социализмът не премине от екстензивен към интензивен тип на икономическо развитие.

Няма и не може да има интензивно развитие на икономиката без пълно господство на икономическия подход в управлението на народното стопанство, т.е. ако не се изменят принципите в управлението. А това означава:

- принципно нов начин на планиране. Да се премахнат всички форми на директивно планово ръководство; планът на държавата

да бъде подчинен на проблемите за развитието и на гъвкавия прогрес;

– функционирането на икономиката да се основава на принципите на саморегулиране при свободно ценообразуване на базата на договаряне, свободно формиране на доходите при действителен държавен и обществен контрол.

Всичко изложено дотук може да се постигне при пълна икономическа самостоятелност на отделните стопански единици, на принципите на самофинансирането, конкуренцията, самоизграждането и самоформирането.

Пълната икономическа самостоятелност изисква действително самоуправление на стопанските единици.

Самоуправлението на стопанските единици изисква съществени изменения във функциите и структурата на държавната йерархия, в партийната система и организационната структура на народното стопанство.

Има и не може да има действително самоуправление без действителна демокрация. На тази основа ние можем да преминем към отговора на втория крупен проблем: **каква е то ва с а м о у п р а в л е н и е**, каква е неговата социална и класова характеристика?

1. Какво е самоуправление – отговорите са много и повечето от тях са верни, защото аспектът, научните разрези и социалните отношения, които ги формират, са различни. Ще разгледаме тук само два отговора: от позицията на кибернетиката като обща теория на управлението, което породила теорията на самоуправлението; от позицията на социално-класовите отношения, които пораждат подчиненост на хората или разширяват степента на тяхната свобода.

2. Регулирането е всеобщо срещан в природата, обществото и човешкото мислене обективен процес. То е израз (резултат или форма) на взаимозависимост, при която различни и противоречиви фактори поддържат едно равновесно състояние в дадена система от връзки и процеси. Регулирането в този смисъл е начин на функциониране, а при динамично изменение – съхраняване на равновесието при други условия и на по-високо ниво.

3. Управлението не е всеобщо срещан процес. Има го при животните, човека, социалните организации и някои машини, в които човекът е заложил програмиращо устройство. Управлението е винаги реализация на някакви цели и в този смисъл то е целънасочено

поведение. Това могат да бъдат осъзнати от хората цели и програми или цели в резултат на едно инстинктивно програмирано поведение (хищникът целенасочено преследва своята жертва).

Докато р е г у л и р а н е т о е обикновено свързано с функционирането и кръговрата на обективно развиващите се процеси, то у п р а в л е н и е т о е въздействие за целенасочено изменение на този кръговрат. Управление има само тогава, когато системата има способността и реализира избор на поведение.

4. Обикновено в сложните системи (системи, които имат способността да правят избор на собствено поведение) управлението на определени части (в т.ч. и процеси) от системата се съчетава и със саморегулирането на други процеси. Човекът съзнателно направлява много малка част от осъществяващите се в неговия организъм процеси. Но той управлява системата като цяло с поведението си. Не само че не е възможно той да управлява и следва съзнателно всичко свързано с неговото кръвообращение, пулс, обмяна на веществата, функциониране на вътрешните органи и т.н., но благодарение на всичко това той управлява системата като цяло. Това важи и за обществото. Ние не се опитваме да планираме и управляваме централно всички процеси на производството, търговията, снабдяването, разпределението, нещо, което не е само абсурдно, но и невъзможно. Нещо повече, това ще бъде пречка централно да се решат и решават успешно въпросите на развитието, свързано с необходимите желани и полезни за обществото изменения.

Ето защо неизбежно във функционирането на икономиката и социалната сфера определени процеси в обществото трябва да се оставят на принципа на саморегулирането. Само тогава центърът ще бъде освободен за ефективно и резултатно управление на развитието. Върху всеки саморегулиращ се процес и особено в обществото може да се окаже по-голямо или по-малко въздействие, което да улесни постигането на социалните цели.

5. Всяка система, която сама реализира своето управление, е самоуправляваща се. Това означава, че тя притежава способността да прави избор на собствено поведение. Или казано конкретно, органите за управление са част от системата.

От тази гледна точка в обществото всички социални организации (в т.ч. и държавата с всички нейни органи и подделения, предприятия, училища, болници и т.н.), както и отделните хора са самоуправляващи се системи. Даже войникът, който е типичен социален пример за строго и еднозначно изпълнение на заповедите е на

устана, е самоуправляваща се система поради простия факт, че той има способността да преценява, а и възможността да избере варианта на изпълнението на заповедта на своя началник.

Така че още тук трябва да подчертаем, че винаги управлението ни в обществото се съчетава или по-точно реализира чрез самоуправлението на отделните хора и социални организационни звена. Даже стихийното развитие на икономиката при капитализма се реализира чрез самоуправлението на обособените стопански единици. Ето защо винаги у нас като социалистическо общество се е реализирало управлението чрез самоуправлението на социалните (в т.ч. и стопанските) организации и отделни лица.

6. От социално-класова гледна точка трябва да се прави съществена разлика при по-нататъшното развитие и уточняване на така дефинираните по-горе понятия – управление и самоуправление. Изходна позиция е възможната степен на човешката свобода. На сегашния етап от развитието на обществото изобщо, в т.ч. и на етапа на социализма, обществото като цяло и общественото производство функционират и се развиват чрез дейността на трудещите се, които са управлявани от други хора. Управлението тук придобива друг смисъл, то е дейност, чрез която се подчиняват (чрез заповед, убеждение, икономическа принуда) едни хора от други хора. С други думи, нещата (производството и социалните процеси) се управляват чрез управление на хора. Сега липсва пълната свобода както осъзната необходимост, такава, каквато класиците описват при комунизма. При социализма осъзнаването на необходимостта става чрез управлението на хората, чрез принуда или чрез интереси.

7. Това се обуславя от ниската степен на производителните сили, които пораждат много остри (в някои отношения непримирими и нерегулируеми) противоречия, в основата на които стоят икономическите интереси. Ето защо управлението включва винаги възможността за принуда чрез властта, чрез административна, независимо от волята, интересите и потребностите на хората, които са управлявани. Това е условието за експлоатация на работническата класа, а при социализма – етап за постигането на безкласово общество.

8. Ето защо самоуправлението, неговата главна същност и социално предназначение е да противостои на възможността на властта да се отчужди от реалните интереси и потребности на трудещите се.

Самоуправлението ограничава възможността в л а с т т а да управлява само чрез средства на принудата и администрирането. Ето защо едно от точните и синтезирани определения на самоуправлението е разглеждането му като главна, съществена форма на демокрацията.

Главният проблем е чрез развитието на самоуправлението да се преодолее отчуждението между властта, управляващите и управляваните. Постановката на Т. Живков за държавата като собственик и трудовият колектив като стопанин може да се реализира чрез единството на техните противоречиви интереси. Срещу държавата, предприятието, чеха стоят трудещите се, народът, трудовият колектив, бригадата. Едните са форми на управлението, а другите – обект на управлението. Управление чрез сблъсък на интересите означава срещу административните органи и форми на управлението да се развият формите на самоуправлението.

По този начин самоуправлението става организирана и организациона институционализирана форма на трудещите се (народ, трудов колектив, бригада) да отстояват своите интереси и потребности.

9. Управлението се реализира чрез определени организационни форми – социални организации (политически, държавни, стопански, обществени, социални, в т.ч. училища, болници). Човекът, личността действа чрез социалните организации. Едни организации се управляват от други организации, а чрез тях се управляват хората. Както вече се каза, всяка организация е самоуправляваща се система. Но при условията на управление границите на самоуправлението на всяка организация се определят от друга организация, която стои на по-високо стъпало в йерархията на властта. Ето защо чрез самоуправлението на организациите повече или по-малко се извиват интересите и потребностите на хората – на трудовите колективи и народа като цяло. Колкото са по-широки границите на самоуправлението на отделните организации, колкото по-реална и по-малка е тяхната подчиненост на решенията на по-горната организация, толкова по-голямо е тяхното самоуправление, толкова по-големи са възможностите работниците да участват в управлението. Но това все още не гарантира разширяването на демокрацията. Необходимо е и вътре в организацията, в рамките на дейното самоуправление членовете на организацията, трудовият колектив, да се изясни даден район и т.н. да вземат реалната власт и възможност да определят състава на своето ръководство, както и да вземат

взват или да участвуват чрез всякаква форма в решенията, които то взема. Само тогава самоуправлението ще бъде реална форма на демократизма. Ако самоуправлението е само във формално спазвани правила на изборност и решения, а фактически те се предопределят от други органи, в този случай самоуправлението не е форма на демокрацията.

Всяко това обуславя действителния критерий за развитието на социалистическата демокрация – имат ли трудещите се реални възможности чрез организацията да се самоуправляват, да контролират, да избират и сменят своето ръководство. Само тогава колективът, отстоявайки своите интереси, ще отстоява и позицията си на стопанин, ще се реализира самоуправлението, ще се реализира творческата инициатива на трудещите се.

Това ще създаде и нова ценностна система – демокрацията ще бъде реална потребност на трудовия колектив, на отделната личност, ще бъде организирана форма за творческа изява. Не свикнахме да гласуваме за всичко, което ни се предлага, а това е израз на криво разбирана дисциплинираност, на реално отчуждаване на управлението от управляваните. Трябва да възпитаваме сами себе си на демокрация, на чувство за висока политическа култура, на борба за реални възможности за отстояване собствените ни интереси – политически, икономически.

Така и само така самоуправлението ще бъде не само цел, а ключ към решаването на тази сложна съвкупност от проблеми, наречена социална промяна, равна на революция.

ИЗКАЗВАНИЯ

Проф. д-р и.в. Михаил Геновски

О т н о с и о: Правно-етическите предпоставки
на самоуправлението

Приготвих си конспект, бих казал за цял доклад, за една лекция. Но ще трябва да се съобрази с утвърдения регламент.

Съществуват твърде сериозни трудности по осъществяване самоуправлението на трудовите колективи. Проф. Давид Давидов употреби израза "остри проблеми".

Проведените избори по силата на изменението и допълнението с Постановление № 40 на Правилника за икономическия механизъм е само началото на един експеримент, и то само в една област, привидно откъсната от самата икономика, или по-точно – несвързана пряко със самата икономика. На базата на досега сложилите се отношения – вътрешни, в отделните колективи между досегашните ръководители и ръководените, се проведеха избори. Ясно е, че става дума за избори при една непреодоляна рутина, затова не можем все още да направим ясни изводи от първата част на наченатия вече експеримент.

Проблемите на самоуправлението произтичат от новата степен на социалистическото ни развитие – степента на развитие на зрелия социализъм. Тук възниква едно голямо противоречие – икономическите основи на социализма са изградени у нас, но липсва човекът на социализма, когато би трябвало да действуват вече нови нравствени, етически отношения, каквито още не сме постигнали. Често изпитвах неудовлетворение от оная поредица статии, които се поместваха в нашите списания – и във "Философска мисъл", и в "Социологически преглед", и в "Ново време", където се говореше за социалистическия начин на живот, за "новия" човек. Така се рисуваха неговите черти, като че ли той вече съществува. И така, изградени са основите на социализма, получи се в значителна степен, това дори е меко казано и неточно, повишаване на благосъстоянието на труженниците, но вместо облагородяване се получи едно развитие, морално обратно на линията на изграждането на новия чо-

век – той човек е все недоволен. Въпросът за благоденствието влезе в глава трета на Закона за собствеността на гражданите. Председателят на Законодателната комисия акад. Ярослав Радев нарече незаконните доходи не само "печалбарство", но дори "пљачкаджийство". Да оставим тия термини, които са пресилени, а да разгърнем страшиците на в. "Работническо дело", на "Земеделско знаме" и на другите вестници. Това, което Горбачов нарече "гласност", "принцип на гласността", у нас вече в значителна степен се прилага. Вярно е, има една граница, до която се стига, но изведнъж не може да се стигне до края. Постепенно се изкачваме все по-нагоре по стъпалата за прилагането на принципа за гласността. Несъмнено тази гласност ни поднася примери и констатации за тези негативни явления – за това, че човекът на социализма още го няма. Това не е чудно – съзнанието изостава. И дори в някаква степен нещата вървят в обратна посока. На няколко пъти в докладите на Михаил Горбачов се поставя въпросът: "От къде да започнем?" Отговорът е – всеки от себе си. Да станем възискатели към себе си, да даваме пример!

Искам да припомня вчерашната уводна статия на в. "Работническо дело" във връзка с новата линия – по-остра, по-ясна, по-категорична срещу едно социално зло, където (цитирам по памет) се казва: "Трябва да почнем от примера на ръководителите, на партийните дейци, на учителите, на родителите, на лекарите. Това е именно принципът за възпитателната роля на примера.

Проф. Васил Мръчков употреби един израз: за да успее наченатото голямо дело, с което партията и нашето общество се заемат, самоуправлението на трудовите колективи, подчертавам, не само стопански колективи, а за всички трудови колективи, е необходима "нравствена зрялост". А когато проф. Колю Колев говореше преди малко, той изтъкна, че във връзка с това развитие изпъкват "противопоказни качества". Преди малко проф. Иван Николов на три-четири пъти наблегна върху едно прилагателно – "пълно" самоуправление, "пълна" независимост. Не споделям този израз. Той влиза в противоречие например с доклада на проф. Иван Душанов за необходимостта от контрол и самоконтрол.

Когато говорим за негативни отношения между някои трудещи се, бих дал за пример нашето селско стопанство – там е налице отчуждение на трудещите се от социалистическата собственост. Да, имаше отчуждение! Това явление е много опасно. Тружешкият не се интересува от общародието. Интересува го вилата, колагата и как

да намери по-евтин бензин. Едновременно това е отчуждение от социалното управление. Имам предвид социално-икономическото или, ако щете – икономическото отдалечаване. В нашето развитие има известно недоглеждане и слабости в развитието. Преди малко един другар сподели: "Когато отивам при селяните, които сега работят, виждам едно безразличие. Вадят лук, а не го нареждат; говоря им, че се отнасят небрежно към него, а те викат: "Е, къде е онова време, когато в ТКЗС-то ние решавахме да направим един навес и там да се приберем, да подреждаме лука! А сега го оставяме тука. А преди две-три години във Видин цяла грамада, натрупана от овършана пшеница, погивна на полето.

Като юрист често си позволявам дързостта да казвам, че като гражданин-юрист морално и юридически боледувам, защото имаме закони, които не се прилагат. Правният nihilизъм стана стил на мнозина стопански ръководители.

На настоящата научно-практическа конференция бих искал да посоча някои явления, към които би трябвало да се насочи вниманието ни. В нашето развитие има сериозни слабости, например има много активни миграционни процеси. Ръководителят на нашата конференция казва: "В Трънския край вече няма живи хора". Има остарели празни къщи, които са изоставени и гният. Всичко тегли към София. И скоро, както се развива нашата страна, цялото поле между Витоша и Вакарел, всичкото ще стане София – София ще погълне България.

Другари, съществуват много други противоречия. Бих маркирал някои от тях. Първо, противоречия между съзнанието на хората и степента на обективното развитие на икономиката. Това е първото противоречие. В резултат на миграционните процеси настъпва изменение в структурата и съзнанието на работническата класа. В моя избирателен район са предимно работници от Кремиковци. Някои от тях, право или криво, в родните им места са били обявени за кулаци, станали са там неудобни. А ако погледнем от тяхната страна – това са хора огорчени. Идват тук, приемат ги на работа, дават им софийско жителство, веднага им дават и жилище. И те свикнаха само да искат. Когато 3500 души преди две години дойдоха за озеленяването на този район, където бяха настанени работници от Кремиковци, самите те стояха на прозорците и балконите, а ония от центъра на София трябваше да озеленяват техните блокове. Ето неетичен мангалитет! Налице е и противоречие между степента на развитие (или на необходимостта от прилагане постиженията на

научно-технически прогрес) и остарелите производствени навици, привычки. Тези противоречия трябва да бъдат преодоленни. И тук изниква големият сблъскване между индивидуалните и общите интереси.

Когато става дума за самоуправление, когато става дума за управление в областта на икономиката, става дума и за управление и за интереси. Ето кое е твърде важно на настоящия етап.

Съществуват противоречия, които създават трудности за осъществяване на самоуправлението – противоречия между ръководителя на по-горния колектив и първичните колективи. И това противоречие не може да бъде преодоляно с един избори, които вече проведохме. Да не си въобразяваме! Хората за 24 часа не стават ангели. Противоречия има и между бригадир и членовете на първичния колектив. Ако е избран добре бригадирът – чрез убеждение и пр., колективът го е приел. Но ако неговите нравствени, етически изисквания са по-различни от интересите на тези, които са отчуждени от общественото и държат повече към личното, подчинението няма да го търпят. Тук става дума за необходимостта от мероприятия за превъзпитаването на хората.

И веднага бих искал да мина към най-важния въпрос. В партийно-правителствената концепция за Кодекса на труда беше употребен един израз, който отговаря на самата действителност. Става дума за създаването на закон, който да преобрази в значителна степен нашата демокрация. А тукмо тук изникват трудности. Често давам пример със строителна бригада от 15 души: 5 души работят като частници по 40 лв. надница и само 10 души работят на обекта. След това другата петица отива да работи следващата седмица по 40 лв. надница и т. н. И така се редуват. Ами те ще си избират и ще искат да имат такъв бригадир, който да им уйдисва и който ще участва в техния начин на печалбарство.

Когато стана тук дума за самоуправлението, трябва да имаме предвид, че става дума за колективен труд, за взаимно доверие и колективна отговорност. Доверието е социална спойка. Ако аз не вярвам на шофьора, когато се качвам на една кола, няма да се кача на колата. Това е обществено презумптивно доверие. То е цимент във всяко общество. А у нас социалното доверие е значително нахърнено. Ръководна сила е партията. Всяка грешка, която се направи от ръководителите в което и да е звено на социалното управление, отговорността ляга върху партията, руми се доверието към партията. Аз съм сдружен земеделец, но съм от отдавнашната генерация, когато правехме 1923 – 1925 година еди-

нен фронт, след туй народен фронт и пр. Винаги съм завиждал на силата на тази партия. Като става дума за изрза, който беше употребен: "Профсъюзите ще бъдат гаранция за самоуправление-то", всъщност по-голямата гаранция е в партията. Там е! Става дума за доверието към партията. Аз казах преди малко, но не си доизказах мисълта. Завиждал съм на тая дисциплина, аз съм завиждал на ясната линия на комунистическата партия. Един ден, по време на сектантския курс, изживях една криза, защото ми обявиха за "аграрфашисти" и нас - единифронтците. Срецам бай Тодор Павлов и му казвам (лежали сме заедно в затвора): "Абе, бай Тодоре, на какво прилича това, бе?" А той отговаря: "Мико, ти не си разбрал. Други с нас, а не си разбрал нашата партия. Основният принцип и силата на нашата партия е в дисциплината. Аз лично мога да не приема един курс на партията, да не го възприема, да не съм убеден че той е правилен, но принципът за дисциплината е по-важен. Без него няма революционна партия." И аз съм завиждал на това качество на партията. И сега, и през най-тежките моменти при режима на фашизма тя бе фактически ръководна сила. Тя направи народния фронт. Когато умря на сцената Малинов, партията му направи погребение като на Благоев. Мъдростта на партията, нейната гъвкавост - това я беше наложило като ръководител на нашия обществен и политически живот в тоя период, през който част от буржоазните среди се бяха опълчили срещу фашизма. И сега тази отговорност на ръководител тежи върху нея. Много внимателно трябва да се подбират преди всичко кадрите на профсъюзите, защото в Кодекса на труда профсъюзите пряко участват във формирането на колективите. Имат право. И оттук въпросът - на какво нравствено ниво стоят представителите на профсъюзите? Те трябва да служат за пример! Профсъюзният деятел, който трябва да въздействува на колектива, за да може този колектив да свикне да се самоуправлява, да започне, ако щете, да мисли по новому, трябва самите профсъюзни дейци да покажат, че вече мислят по новому.

Изпитвам понякога мъка от това, че хора, които три зими прекараха в землянки, жандармеристите ги гонеха като бесни кучета, разстрелваха ги, бяха готови на всякакви жертви и изведижд сега, когато победи социалистическата революция, някои от тях не мега да позная. Нов менталитет! Ако ръководителът е всеки ден при колектива, ако не се отчуждава той от колектива, ако си на-

прави в кабинета похoden крeват, дори да спи там и да го виждат, че спи там, другояче ще върви работата. Индустринлците си правеха в заградените свои фабрики жилище и в него те спяха, за да наблюдават непосредствено. Ето, трябва да се разбере, че продължава социалистическата революция. Но поведе в момента сищото небе над нас ни вдъхва спокойствие, ние забравяме, че тая революция в световен мащаб продължава. Да не забравяме цялата тази стратегия, която днес начертава и следва водещата страна в социалистическия свят - Съветския съюз, това е стратегия, която отразява продължението на социалистическата революция. В този смисъл създаването на нова нравствена атмосфера е абсолютно необходимо. Самоуправлението няма да се осъществи, ако не са образци онези, които трябва да влияят на колективите да изменят своя начин на мислене.

В докладите и на проф. Давидов, и на проф. Дужанов се очертава ясно, че не бива да тръгваме по линията на утопизма. Има предели. Трябва да се разбере, че не може да има самоуправление, което да бъде извън и против единния общонароден план. Това е първото условие. Когато става дума за свободата, не трябва да се забравя, че няма абсолютна свобода. Свободата е осъзнатата от работника необходимост, планът е част от необходимостта, в рамките на която той (работникът) трябва да се движи. А въпросът за насрещните планове, за доходите, за печалбите? Въпросът за релята на правото, ако щете. Проф. Васил Мръчков за сегна тези въпроси, което показва, че не трябва да си представяме самоуправлението като една област, в която ще настъпи абсолютна свобода. В съветската конституция има текст, а в нашата няма, но Тодор Живков много пъти го подчертава и в материалите на XIII конгрес стои: "Ползуването на правата не може да стане откъснато от задълженията".

За юриста логиката за правата и задълженията е следната: правото е обществено явление, което тръгва от задължението, от дължимото поведение. Субективното право на един човек е да изисква определено поведение от другите хора към него. Логически задължението предшества правото. То е необходима предпоставка за съществуването на субективното право.

И накрая, всеки от нас и особено всеки ръководител трябва да знае, че колкото по-високо стои на обществената стълбица, толкова повече очи го виждат. Има един социален механизъм на подражането. Те му подражават. Затуй всеки човек, застанал

на обществената стълбица, е непременно възпитател със своя пример - в положителен или в отрицателен смисъл.

И завършвам отново с думите на Горбачов: "Трябва всеки от нас да започне от себе си!"

К.ю.н. Байчо Павев

Главна прокуратура на НРБ

О т н о с и о: Самоуправлението и превенцията на престъпните посегателства, стопанският риск и отговорността в социалистическите организации

I. Неоправдан пропуск бихме направили в дискусиата относно самоуправлението на социалистическите стопански организации, ако отменим въпроса за техните задачи и възможности в борбата с престъпните посегателства върху обществената собственост при новите условия. Този въпрос има не по-малко политическо, икономическо и социално значение, отколкото широко разискваните тук проблеми за самоуправлението като израз на социалистическата демокрация, за планирането, финансирането, организацията, стимулирането, ценообразуването, отчетността и контрола в самоуправляващите се стопански единици.

Какви са съображенията за такъв извод?

Нашите криминологически изследвания показват, че през осмата петилетка престъпността в икономиката не намалява. Тя е устойчива по количество, но по-тежка и усложнена е в сравнение с предходни периоди.

От всички престъпления, установени с влязла в сила присъда през 1981 - 1985 г., 23,5 % са против социалистическата собственост, 4,8 % - против социалистическото стопанство, а около 5 - 6 % - документни престъпления, подкупи, престъпления по служба и други, извършени в различни отрасли на народното стопанство. Следователно тук е концентрирана бад една трета от общата престъпност в страната, достигнала до регистрация и съд. Висок е и дялът на скритата икономическа престъпност, която за някои видове надвишава третираната 3 до 5 пъти.

Тежестта и усложнеността на посегателствата в народното стопанство се определят от следните к р и т е р и и:

1/ в сравнение с предходната петилетка сега средногодиш-

ният размер на щетите от тази престъпност е увеличен с две трети, а само през 1983 - 1985 г. - над два пъти;

2/ тя се появи в отрасли и трудови колективи, където преди не е имало подобни прояви;

3/ делът на престъпленията, извършени в съучастие от няколко лица или от организирани групи, сега е с около 40 % по-висок, отколкото през периода до 1980 г.;

4/ все по-често от миналото в престъпната дейност се включват (обикновено с лидерски функции) стопански ръководители и счетоводни работници, а в отделни случаи - вече и цели трудови колективи; участието на колективите е свързано главно с получаването на незаслужени премиални възнаграждения на основата на документни измами - по чл.212 БК;

5/ извършването на присвоителни престъпления в икономиката сега става по-завоалирано, с повече професионализъм и при използването на нови, съвременни методи;

6/ в условията на въвеждания сега икономически механизъм се родиха и нови форми на коруптна престъпност в народното стопанство; най-разпространени между тях са посегателствата в страничната дейност на АПК и РПК, но също и в по-мощните стопанства, в предприятията и учреждения, както и във връзка със системата на самозадоволяване, със създаване на сдружения за стопанска дейност, с формирането на авторски колективи, с отчитането на икономическия ефект от изобретения и рационализации, с използването на нови суровини и материали, с качеството, цените и ценообразуването.

Изброените показатели за тежест и усложненост на престъпленията в икономиката на сегашния етап обясняват защо разкриването им става все по-трудно, както и привличането към наказателна отговорност на техните извършители.

При това разкритията стават главно от органите на МЕР, прокуратурата и последващия външен финансово-ревизионен контрол или по сигнали на граждани. Досега действащите вътрешни управленчески механизми не се оказаха напълно годни нито да предотвратяват престъпните посегателства, нито да ги разкриват, а още по-малко да подават информация за това на правозащитните органи и да съдействуват за привличане на виновните към отговорност.

Установените по финансово-ревизионен път виновно причинени щети в крал на изтеклата петолетка са два пъти повече, от-

колкото в края на миналата и се измерват със стотици милиони лева годишно. Ако се направи една елементарна сметка за недостатъчността на ревизиите, които обхващат само част от подлежащите на контрол обекти, ако се оцени трезво невъзможността им да вникнат във всяко финансово-стопанско нарушение, във всяко користоно посегателство или проявена безстопанственост, изводите ще станат още по-тревожни. Очевидно е, че народни средства за милиарди лева се отклоняват от плановете им предназначение, а немалка част от тях са обект на користоно посегателства. Това води до диспропорции в икономиката, намалява значително нейната ефективност. Грубо се нарушава социалистическият принцип на разпределение според количеството и качеството на дадения за обществото труд.

Не са само имуществените вреди, които претърпява нашето общество от престъпленията и другите правонарушения в икономиката. Създаваната тук и там обстановка на беззаконие, недисциплинираност и безотговорност ерозира масовото съзнание и съживява проявите на "малката правда". Рушат се изграждани с векове народни добродетели – трудолюбие, пестеливост, отвращение към крадбата и измамата.

Намалява се регулативното въздействие на общественото мнение, а в някои среди вече функционира едно извратено мнение за "допустимост на всичко, което носи лична облага". При репрезентативното проучване на правосъзнанието на българските граждани бе установено, че 13,3 % от тях посрещат без вътрешна съпротива ограбването на общественото имущество, а 13,7 % са безразлични към проблемите на борбата с престъпността или проявяват интерес камо към тези престъпления, които увреждат лично тях или близките им. При изследването на подкупите беше разкрита професионалната деформация в правните и нравствените възгледи на голяма част от работещите в сферата на обслужването (търговско, комунално-битово и др.). Два и половина пъти са повече сред тях, отколкото сред останалото население хората, които възприемат ружвета като нормално явление.

Примиренческото отношение към слабостите и недостатъците в икономиката създава лош стил в работата за ръководните кадри – стил на нарушаване ленинските принципи за законност, ред, отчетност и контрол. Този "стил" се проявява в стремежа да се изскубне максималното от държавната хазна, да се получат по-

вече капитални вложения, да се разполага по-широко с хора и средства; проявява се в раздутите щатове, в непроизводителните разходи и всички други нарушения, за които вече стана дума, а в последна сметка води до безгрижие и нехайство към поверените средства или възложените задачи. Нещо повече – все по-често през последните години на подсъдимата скамейка попадат стопански ръководители, извършили користни престъпления, злоупотреба с власт, подправка на официални документи. Отрицателният им личен пример действа криминогенно и върху другите членове на трудовите колективи.

Всички тези и още много поражения върху нравствеността на кадрите оказват влияние и върху тяхната политическа съзнателност. Именно от позициите на една изискателна политическа оценка трябва да изходим сега, когато разискваме върху необходимостта самоуправлението на стопанските организации да се обвърже тясно със задачите по опазването и развитието на социалистическата собственост, по предотвратяването на престъпните посегателства. От такива позиции по-успешно може да се намери верният път към пълноценно осъществяване на тази наистина голяма, мобилизираща идеал, издигната от нашата партия – за производствения колектив като стопански на социалистическата собственост и непосредствена среда, в която "се формира и реализира съвременният социалистически труженник"¹.

Какви са формите и начините за ефикасна превантивна дейност вътре в самоуправляващата се стопанска организация? Как би трябвало да се съчетава тази дейност с контролно-коригиращите функции на държавните органи с цел да бъде осигурена на практика защитата на обществената собственост от посегателства и разхищения?

Отговор на тези въпроси следва да се търси не само с оглед на теоретичния модел за собственика и стопанява, но и съобразно с актуалното фактическо състояние на единството и противоречието между общонародни, колективни и лични интереси. Известно е, че двигател на индивидуалното престъпно поведение е личният интерес, влязъл в коллизия с установените в защита на обществото

---

¹ Ж и в к о в, Т. Избр. съч., т.33, с.148.

норми.² А престъпността като социално явление е детерминирана от противоречията в обществото.³ Следователно проблемът е до каква степен при изграждането на развитото социалистическо общество в системата от интереси интересите на трудовия колектив са наистина съединителното звено между личните и обществените интереси.⁴

В предходното изложение вече бяха изтъкнати някои данни, изследователски изводи и съображения за още не съвсем благоприятното реално съотношение между общонародни, колективни и лични интереси. Нека си послужи́м като показателен пример с една констатация от криминологическо изследване за присвояванията на излишъци в стокооборота. Установено беше, че бригадната организация на труда и бригадната имуществена отговорност в търговията, наред с предимствата крие и редица недостатъци от гледна точка на опазването на общественото имущество. Колективният интерес стимулира ошегяването на купувачи в магазините и на консуматори в заведенията за обществено хранене с цел да се наберат излишъци в полза на бригадата като цяло. Наред с това егоистичният интерес на отделни членове от бригадата ги подтиква да присвояват скрито, а есенциалната щета след това да се разпределя между всички.

Престъпните посегателства се осъществяват не само в малки колективи, изградени на семейна или приятелска основа (такива са 22,1 % от случаите), но и при повече членове в бригадата, между които престъпната солидарност се основава само на материалния интерес. А 12,5 % от престъпленията са извършени дори в големи колективи със състав до 20 - 30 души. Анализът на делата показ-

---

² Този въпрос сме развили по-подробно в студията "Типология на престъпниците и модели на престъпното поведение". В: Криминологически проблеми. С., 1981, с.94 - 126.

³ Вж. В.Н.К у д р я в ц е в. Причинност в криминологии. М., 1968; Причини правонарушений. М., 1976; И.Ф. К у з и е ц о в а. Проблемы криминологической детерминации. М., 1984; Б.П а н е в, Б.С т а л к о в и др. Основи на криминологията в НР България. С., 1983, с.75 - 95.

⁴ Э к н и о в, А.И. Интересы и право в социалистическом обществе. М., 1954, с.22 - 23; П е т к о в, К. Социология на труда. С., 1985, с.308 - 318.

ва, че спецификата на професионалните връзки между съучастниците улеснява присвоителната им дейност и нейното прикриване. Характерни са комбинациите между готвачи, сервитьори и касиери; доставчици и магазинери; счетоводни работници и отговорници на обекти.⁵

При други изследвания са разкрити трайни престъпни съучастия между членове на комплексни бригади в селското стопанство, между производствени колективи и търговски работници, между строители и транспортни работници и т.н.

На основата на тези предварителни бележки и с оглед съществуващата правна уредба на самоуправлението на социалистическите стопански организации могат да се формулират някои препоръки за усъвършенстване на превенцията.

Още при разработване на изискванията за конкурс и избор на стопанските ръководители трябва да се поставят показатели относно тяхното правосъзнание и нравственост, да се проучват и проверяват кандидатите по тези показатели, наред с проверката на политическите и деловите им качества. Партийните организации и колективните органи за управление трябва да следят за поведенчното им, а при атестиране винаги да се взема под внимание проявената грижа по опазването на социалистическата собственост от посегателства и разхищения. Такива показатели следва да бъдат валидни също при духовното и материалното стимулиране на ръководителите и изпълнителските кадри.⁶

Участието на трудовия колектив в борбата с престъпността се осъществява главно чрез дейността на неговите колективни органи за управление и на редица специализирани обществени формирования.

---

⁵ По-подробно вж. Б. Панев, Мл. Червеняков, М. Рудолф, Р. Райковски. Присвояване на излишки в търговията на дребно и в общественото хранене. С., 1985, с.81 - 84.

⁶ Препоръката относно стимулирането не е производна, а произтича от раздел I, т.2 на Единната програма за борба с престъпленията и другите правонарушения и противообществени прояви, приета от Държавния съвет на ИРБ на 27.XI.1975 г.

В чл.117, ал.1, т.5 ПИМ е изрично предвидено правото на общото събрание (респ. събранието на пълномощниците) да приема мероприятия за опазване на социалистическата собственост и за издържане на съвременни форми на контрол. Подобни задачи стоят и пред оставащите колективни органи на всички нива – Стопанския съвет, бригадното събрание, бригадният съвет, а и АЗК – Управителният съвет и Контролният съвет. Правомощията и задълженията на изброените колективни органи по опазването на социалистическата собственост са точно формулирани в чл.20, т.8 и 9; чл.21, т.3; чл.27, т.7 и др. от новия Кодекс на труда.

Необходимо е тези органи да отделят повече внимание на укрепването на законността в съответните стопански организации и в поделенията им. За целта те могат да използват много по-активно съдействието на юристконсултите, на счетоводните служби, ВЕК, ОЗК и други контролни органи.

Колкото по-широка е публичността при обсъждане на допуснати правонарушения, толкова по-трудни стават компромисите, простъпните съглашения с цел за лично облагодетелстване. Нужни са, естествено, и стимули за проявяване на принципност и реална защита на критикуваните срещу отмъщението на избличените правонарушители.

Самоуправлението чрез пряко или представително участие на всички членове на трудовия колектив би загубило в голяма степен смисъла си, ако не се разглежда и като "самоконтрол", и като "контрол отдолу" върху дейността на лицата, заемащи ръководна длъжност. Бито един работник, чието едно управленско звено и длъжностно лице не би трябвало да остава извън обсега на контрол. Знаем какво се получава, когато някой се почувствува недосегаем за критика и отговорност. Изключително актуална е партийната поведя – да се създава "в трудовия колектив обществена атмосфера на нещърпост по отношение на онези, които увреждат социалистическата собственост независимо от мястото, което заемат в йерархията на стопанската организация"⁷.

При изследване "механизмите" на престъпните актове в народното стопанство често се сблъскваме с доста разпространената не само у извършителите на такива актове, а и у хората около тях

---

⁷ Ж и в к о в, Т. Избр. съч., т.34, с.179.

(които са могли да ги възспрат) двойствена линия на поведение: пред началстващи лица или при публични действия се демонстрира зачитане на социалистическата законност, грижливо отношение към обществената собственост и колективния интерес, а скрито в себе си се таи безразлично, егоизъм или дори корист, които мотивират постъпките им. Широкото, постоянно и реално ангажиране на трудещите се в управлението на стопанските организации ще допринесе за преодоляване отчуждението им от задачата да се опазва и умножава общонародното богатство. А това е едно от средствата всеки член на колектива да се изгражда като хармонична личност с правомерно и високо етично поведение. За целта обаче е необходимо той да чувствава силата на собствения си вот в решаването на общите проблеми.

Измененията, които настъпиха през последните години в икономическия механизъм, поставя много остро въпроса за засилване контрола във всички сфери, където може да се появи колизия между общонародните интереси, от една страна, и интересите на окръга, на ведомството, на съответната социалистическа организация, трудов колектив или отделно лице, от друга. Примерите са многобройни и всеизвестни, като се започне от неправилното отношение на посевните площи и добита от тях продукция по окръзи и АПК, "черните каси" и уговарянето на резултати в спорта, замаяната на производството на стоки от народен тип с производство на два и три пъти по-скъпи стоки от луксозен тип и т.в. ... и се свърши с отклоняването на строителни материали, транспортна техника и работна сила от обществения сектор за строеж на личните вили на началстващи и други близки лица.

Именно тук трябва да се използва максимално чрез органите на самоуправление негодуването, справедливият гняв на масите, пред които очи се вършат беззаконията и злоупотребите. Правно-социологически и криминологични изследвания в страната и през последните години показват, че още не е притъпено у трудещите се чувството на нетърпимост към нередностите. Готовността им да се борят против тях и да съдействуват реално на правозащитните и контролните органи е 5 - 7 пъти по-висока, отколкото в САЩ и Италия, 3 - 4 пъти по-висока в сравнение с ФРГ, Франция, Белгия и Холандия, близо 2 пъти повече, отколкото в ЧССР, където са правили подобни изследвания. Това е огромен национален капитал,

който трябва да се използва всемерно.

От голямо значение е как да бъде канализирана противодействието, за да се поддържа неговият "тонус" и да има максимална практическа полза. За целта би трябвало по-често пред колективните органи за самоуправление, особено пред общите и бригадите събрация (съобразно с чл.20, т.8 и 9 и чл.27, т.7 от новия Кодекс на труда) да се поставят на разглеждане проблемите на превенцията, както и нарушенията на социалистическата законност и дисциплина, да се приемат съответни решения и се отчита редовно тяхното изпълнение. Констатациите на финансови и други ревизии да се обсъждат от назначаващите лица не в затворен кръг, а с целите трудови колективи, както и наложените имуществени и други санкции. Наказателните дела за по-крупни злоупотреби и прояви на безотговорност трябва да се разглеждат на място – там, където са били извършени престъпленията, а ако това би отнело много време на работниците и служителите – поне прочитането на присъдата да става пред тях. Може да се помисли и за известно разширяване санкционните правомощия на колективните органи за самоуправление, естествено при точно съблюдаване правата и законните интереси на провинените работници и служители. Например общото и бригадното събраение да имат правото да предлагат не само за дисциплинарни и имуществени, но и за административно-наказателна отговорност, да предават на другарски съд, да дават мнение дали да се приложат правилата за ограничена имуществена отговорност по чл.210 КТ или да се търси по обивия ред пъла имуществена отговорност.

Наред с всичко това органите за самоуправление не могат да стоят настрана от дейността на специализираните обществени и държавно-обществени звена за борба с отрицателните прояви в трудовите колективи. Необходимо е да сътрудничат с тях, да ги насочват към най-важните проблеми по означаването на социалистическата собственост от посегателства и разширяване, да им подават сигнали и случаи за разглеждане.

Отговорни задачи не предотвратяването и разкриването на прякните посегателства имат Комисияте и групите за надзор и контрол, които се избират от трудовите колективи и се отчетат пред тях съгл. с чл.13 З/К. В работата им трябва да се засели максимално отговорността на проверките, настойчивостта за реализация на резул-

татите от тях, да дават по-широка гласност и на положителните примери, и на констатациите за правонарушения и нанесени вреди независимо от служебното или общественото положение на провинилите лица. Необходимо е с помощта на самоуправляващите се органи да се издигне и професионалното равнище на контролната дейност чрез привличане в нея на висококвалифицирани работници и специалисти.

Пред доброволните отряди на трудещите се, които действуват в предприятия, Учреждения, АПК, институти по силата на чл.2 от Указ № 1104/77 г., също има редица проблеми, чието успешно решаване ще допринесе за по-големи успехи в борбата с престъпността. Както показват криминологичните изследвания, такива проблеми са: за организационното укрепване на ДОТ; за привличане на повече млади и дейни отрядници; за повишаване общата и правната подготовка на отрядниците; за усъвършенстване взаимодействието на ДОТ с останалите обществени формирования в трудовите колективи и със специализираните държавни органи за борба с престъпността; за обществено признание на доброволния принос на отрядниците.

Основателят тревога буди състоянието на другарските съдилища, изградени по производствен принцип съгл. с чл.3 ЗДС. Те са бездейни, непопулярни, а в редица трудови колективи дори няма избрани съдебни състави. Задължение на съответните профорганизации е да предприемат ефикасни мерки за тяхното укрепване и активизиране.

Не по-малко важен е проблемът за координацията в работата на изброените и други обществени органи (съвети за профилактика, младежки постове, противопожарни звена и т.и.). Не трябва да се допуска дублиране, разпиляване на силите. Палата превзема и възпитателна работа по укрепването на правния ред в предприятия, учрежденията и организации би трябвало да се съгласува. Координацията започва още от планирането на дейността на всички отделни звена. Нужно е освен това да се проучат, разкриват и предотвратяват не само отделни престъпни прояви, но и причините и условията за тяхното породяване.

Барел е установените и правно регламентираните форми на обществено участие в борбата с престъпността не следва да се подценяват и есентащите изяви в тази насока на трудовия колектив или на отделни негови членове. Едно остро критично изказване на про-

изводствено съвещание в бригадата или дори по време на работа, в стола на предприятието може да бъде по-полезно от много формални проверки, заседания, отчети, когато се основава на точни наблюдения и констатации. Умело трябва да се поддържа такава обстановка, при която не само отрядници, народни контролори, другарски съдии, но и всеки редови работник и служител да се чувства ангажиран в борбата с престъпността. Да не забравяме, че над 25 % от престъпленията против социалистическата собственост и социалистическото стопанство в НРБ се разкриват именно по сигнали на граждани, които не са били лично оцетени.

Не са използвани докрай и регулативните възможности на общественото мнение в трудовия колектив. Упорито следва да се води борба срещу консуматорските настроения, срещу пражиренството и търпимостта към нарушенията, срещу проявите на семейственост, раболепие пред началниците, неискрено отношение към обществения интерес. Всичко, което се споделя "на ухо" между работниците за нередности, за извършени извращения, злоупотреби трябва да се долавя и изяснява своевременно, да се формира като открито критично обществено мнение в бригадите и в общите събрания, в стопанските съвети и асоциациите на самоуправляващите се организации. Важно значение в тази насока имат също заводските и учредженските радиоруредби, стенограмници, табла, дискусии и други форми за публична критика.

Изключително важен е проблемът за взаимодействието между вътрешните контролни механизми в самоуправляващата се стопанска организация и външния държавен контрол върху дейността ѝ по опазването на социалистическата собственост. Правят се много възражения срещу нуждата и допустимостта на външния контрол, освен "на изхода" на системата. Изтъква се всеизвестната теоретична постановка, че една самоуправляваща се система функционира толкова по-добре, колкото по-малка е потребността от външна коригираща намеса. Твърди се дори, че държавата не трябва да следи "как" е постигнат стопанският резултат, а само "какъв" е този резултат. Всичко останало е било в кръга на оперативната самостоятелност на съответното ръководство и трудов колектив. Обективните икономически лостове и системата на стимулиране били достатъчни регулатори за поведението на стопанските кадри и работниците...

Вече стана дума за противоречията между общонародни, колективни и лични интереси. Тези противоречия се проявяват не само на "входа" и на "изхода" на системата, но и "вътре" в нея. Едва ли трябва да се откаже на държавата-собственик правото да следи за защитата и опазването на общонародните интереси в целия производствен цикъл. Един благоприятен краен резултат – изпълнение на плана, не може да компенсира закононарушенията и виновно причинените щети в предходните етапи. Затова е необходим контрол и на "входа (срещу заниженото планиране, срещу склчаването на очевидно неизгодни сделки и пр.), и "вътре" в системата (срещу проявите на безстопанственост, нарушаването на правилата за охраната на труда, кражбите и присвояванията на поверено имущество, престъпните манипулации във връзка с ценообразуването, лъжливото документiranje и т. н.).

Само при умело съчетаване и взаимно допълване на външния и вътрешния контрол може да се постигне добър резултат в опазването на социалистическата собственост. При това, както беше вече отбелязано, контактите и сътрудничеството на държавните контролни и правозащитни органи не трябва да се ограничават само до стопанския ръководител, до счетоводния апарат и ИТР, а да се осъществяват и с колективните органи за управление.

Колкото се отнася до утвърждаването на икономическите дестрое като защитни механизми за опазване на социалистическата собственост, те наистина могат да играят такава роля, но степента на действието им трябва да се отчита в контекста на конкретно-историческите условия сега в нашата страна. Очевидно е, че законът за стойността като регулатор и стимулатор на икономическата активност все още не обединява оптимално общонародните, колективните и личните интереси. Нашият пазар не е в състояние да решава успешно тези противоречия, защото е деформиран от дефицитността на голем брой стоки, от монополното положение на отделни предприятия и от редица още такива фактори.

Трябва ли да укоряваме например тези стопански ръководства, които не търсят неустойка от съконтрагентите си по изпълнени договори, щом като това би влошило техните взаимоотношения? Ако насрещното предприятие е единствен в страната доставчик на търсената суровина или полуфабрикат, при едно обтягане на отношенията с него ще се стигне до престой на мощности,

до преразход на фонд Работна заплата ; до неустояване на договорни задължения към търговски организации за готовата продукция. Такова примиренчество обаче е в разрез с принципите на социалистическата законност.

Или да вземем други примери.

Разликата се на "диалога" между държавата-възложител и предприятието-изпълнител за покриване потребностите на пазара. Но "диалогът" в последна сметка не е нищо друго, освен "среща на две волеизявления". На практика често се получава така, че предприятието поема само задачи, които е в състояние да изпълни без особено напрежение. Трудоемките и нерентабилни производства на дефицитни стоки остават на заден план. Там се насочват частниците "печалбари", които чрез румвети, "черни курсове" и други незаконни прийоми преодоляват трудностите по снабдяването, изискванията на държавния стандарт, осигуряват необосновано високи цени за продукцията си и печелят милиони за сметка на потребителя.

Как сега със съществуващите икономически лостове да попречим на варьанските строители например да не плащат "на ръка" на шофьори и багеристи, щом като там изкопните и превозните дейности са "тясно място" в строителството? Как да спрем текучеството на работната сила от трудните, но крайно нужни производства, щом като допускаме "приоритетни" производства или строежи с двойно по-високо трудово възнаграждение? Как да спрем порочната и масова практика да се дават бакшиши, щом като има дефицитност в услугите?

Явно е, че при съществуващите условия наред с икономическите лостове и стимули, които имат голямо и постоянно нарастващо значение, са необходими разяснително-възпитателни и контролно-коригиращи въздействия от страна на специализираните за целта държавни органи, въздействия, прокарвани в тясно сътрудничество с колективните ръководства и с всички работници в самоуправляващите се стопански организации.

II. Проблемът за стопанския риск има глобално значение в съвременния свят на бурно икономическо и научно-техническо развитие. Толкова до-належащо е неговото сполучливо решаване в социалистическите страни, където народностопанската дейност се основава на обществената собственост, изискваща всеотдаен труд, новаторство и поемане на перспективни рискове, но изключваща каквито и да са недопустими, авантюристични рискови инициативи.

Самоуправлението и рискът са неразривно свързани. Не е възможно да бъдат отминати в нашата конференция проблемите, които породиха тази връзка. Самата идея да се заменят административните методи на ръководство с икономически, да се засили инициативността и се увеличи правомощията на директори, бригадири, специалисти и цели трудови колективи вече включва изискването за творческо мислене, за смело търсене на неотъждани пътища към стопански просперитет. Самоуправляващата се стопанска организация добре трябва да познава територията на своята оперативна самостоятелност, същността, предимствата и опасностите на риска. Той отдавна е обект на внимателно изучаване от икономическата и правната наука в целия свят.

През последните две десетилетия редица изследвания по този въпрос са извършени в СССР, УНР, ГДР и други социалистически страни, а през 1980 - 1982 г. - и у нас. В публикации и в провежданите за целта научни форуми се дискутират главно: а/ параметрите на понятието "стопански риск" (който обхваща и производствения, и търговския, и транспортния, и развойния, и риска в научноизследователската дейност); б/ критериите за допустимостта му; в/ пълнотата и адекватността на нормативната уредба; г/ приложението на правилата за риска в различните отрасли на правото; д/ връзката между риска и отговорностите (имуществена, дисциплинарна, наказателна); е/ необходимостта от създаване на фонд Стопански риск и мястото на този фонд - към ведомства или обединения или в самите предприятия.

В НРБ нормативната уредба за стопанския риск е разпоръжбата в различни актове (закони, правилници и др.), като сравнително напълна е в наказателно-правната област - чл.13а НК изключва обществената опасност от "деянието, което е извършено при оправдан стопански риск", и определя предпоставките за наличие на такъв. Съгласно чл.204 от новия Кодекс на труда "работникът не отговаря имуществено за вредага, която е резултат на намален производствено-стопански риск, както и на оправдан стопански риск по смисъла на Наказателния кодекс". Както се вижда, дори в терминологията няма единство. Още по-малка е яснотата в тълкуването на този термин.

Редица нормативни актове уреждат различни страни на поставения проблем. Така чл.169 и 171 от Правилника за икономическия механизъм, а също чл.48, ал.2, чл.191, ал.1, 2 и др. регламентират режима на фонд Стопански риск, който се набира в социалистическите

организации.⁸ Наредба № 1 от 1973 г. на Министерството на търговията и услугите определя търговския риск в магазините за хранителни и нехранителни стоки; Окръжно № III-5/1-5773 от 5.VIII.1974 г. - търговския риск в магазините на самообслужване, и т.в. Цялостна, изчерпателна уредба обаче липсва в стопанското ни законодателство. И ако тази липса е била все пак търпима досега, при въвеждане на самоуправлението става опасна за правилното функциониране на стопанската дейност.

Поначало правна закръпка получават тези рискови решения и действия, които са продиктувани от определена обществена необходимост. Чл.13а НК беше включен в наказателно-правната ни система през 1982 г. именно за поощряване и защита оправдания риск. Ако обаче става дума за неоправдания, некомпетентния, който носи само загуби за народното стопанство, а понякога дори поражда опасност за живота и здравето на трудещите се - тогава никой няма право да нарича бюрократизъм и формализъм привличането към отговорност на виновните лица. Не би трябвало да се смесват правилата на чл.13а НК с ония безсмислени и толкова вредни пречки, които бюрократизмът и формализмът поставят пред всяка нова инициатива, пред всяка творческа мисъл, пред това, което наричаме научно-технически прогрес. Недопустима е компенсация между печалбите от истинското творчество и загубите от безсмисленото пилеене на народни средства. Знае се, че наградите, благодарностите, общественото признание за определени заслуги не са и не могат да бъдат щит, зад който заслужилите безнаказано да потъпква законите на НРБ.

Критериите за разграничаване на оправдания от неоправдания стопански риск са намерили следното легално определение в чл.13а, ал.1 НК:

- рисковото деяние да е предприето, за да се постигне съществени общественополезен резултат или да се избегнат значителни вреди;
- да не противоречи на изрична забрана, установена с нормативен акт;
- да отговаря на съвременните научно-технически постижения и опит;

---

⁸ В новия Правилник за стопанската дейност, който влиза в сила от 1.I.1987 г., фондът Стопански риск е уреден с чл.73 и 75, а отговорността при оправдан и при неоправдан стопански риск - с чл.192 и 193 НКД.

- да не постави в опасност живота и здравето на друго;
- деецът да е направил всичко зависещо от него за предотвратяване на настъпилите вредни последици.

Освен това в чл.13а, ал.2 НК е указано, че "при решаване на въпроса, дали рискът е оправдан, се взема пред вид и съотношението между очаквания положителен резултат и възможните отрицателни последици, както и вероятността за тяхното настъпване".

Има възможност в едно кратко изложение да се коментират подробно посочените пет основни предпоставки (ал.1) и две допълнителни условия (ал.2) за наличието на оправдан стопански риск. Очевидно е, че се изисква компетентност, новаторски подход, многовариантно мислене, грижа за запазването и умножаването на социалистическата собственост, за успешно изпълнение на възложените задачи. Всички тези изисквания са присъщи на самоуправляващата се стопанска организация, на нейните ръководни и изпълнителски кадри. Определените в чл.13а НК предпоставки и условия са годни основа за разработване в стопанското ни законодателство на по-цялостна уредба за риска.

В научните среди, а и в правоприложната практика са прокарвани различни становища по въпроса дали е възможно да се говори за целесъобразен и допустим риск независимо от това, че са нарушени нормативни актове.

Ако се изхожда от прецизната законова формулировка (на чл.13а НК), трябва да приемем, че не всяко незаконосъобразно действие изключва оправдания стопански риск, а само това, което "не противоречи на изрична забрана, установена с нормативен акт".

Въвеждащата се сега в нашата икономика самостоятелност и самоуправление на стопанските организации поставя въпроса за стопанския риск от нов зрителен ъгъл: дали стриктното определяне на критериите за неговата допустимост не противоречи на тази им самостоятелност. Някои стопански ръководители претендират за повече свобода на рисковите инициативи, за намаляване изискателността при виновно причинени щети, когато крайните резултати са ползжителни, за премахване сковаващите ограничения на закона. Едва ли е правилно обаче държавата-собственик да се откаже от елементарното изискване: колективите и организациите, стопанисващи социалистическата собственост, да полагат за нея "грижата на добър стопанин". Критериите за риска всъщност са основа за оценка дали такава грижа е била налице или е липсвала във всеки конкретен случай. За да се осигури обек-

тивност на оцеката, е необходимо да се осъществява контрол от страна на държавата не само на "изхода" на самоуправляващата се система, но също и на "входа", и "вътре" в системата.

Институтът на оправдания стопански риск съществува и в законодателствата на други социалистически страни. Но не навсякъде е уреден като основен и обхваляден институт. Така в § 169 от особената част на НК на ГДР се говори за "стопански и развоен риск" само по отношение на умишленото унищожаване и повреждане или причиняване на вреда на социалистическата собственост, на злоупотребата с доверие, на причиняването на стопански вреди, както и на вреди в животновъдството. По подобен начин е уреден стопанският риск в чл. 217, § 3 от особената част на НК на ПНР. Критериите за допустимост са подобни на тези по нашия Наказателен кодекс.

Както вече се каза, освен наказателно-правна регламентация стопанският риск би трябвало да получи и по-цялостна, по-универсална уредба в самото стопанско законодателство. Освен това са необходими не само критерии за допустимост, но и стимули за прощаване на оправдания стопански риск. Защо да не се предвиди в закона специално премиране за предприети рискови действия, които са довели до значително усъвършенстване на производството или значителна печалба. Стимулирането да обхваща не само ръководителите, но и всички специалисти и членове на трудовия колектив, които реално са допринесли за успешното извършване на изгодната рискова дейност. Нещо повече - необходими са и правила за икономически саянци и организационно-кадрови изводи по отношение на стопанските дейци, проявяващи консерватизъм и липса на творческа инициативност.

Правилно би било фондът Стопански риск или определена част от него да остава в самата самоуправляваща се организация, която да се разпоредва с него оперативнo, без йерархично-бюрократични препятствия. Държавният финансов, технологичен и пр. контрол в такъв случай ще се ограничава само до това, дали са спазени предпоставките и условията за оправдан стопански риск при предприемането на действия, от които могат да настъпят (или са настъпили) вредни последици.

Проф. Димитър Йорданов
ВИИ "Карл Маркс" – София

О т н о с н о: Необходимост от теоретична яснота при определяне същността на самоуправлението

У нас настъпва един нов период на възход, на усъвършенствуване, на изявяване на силите на комунистическата партия и на социалистическата държава. С такъв оптимизъм смятам че трябва да се разглеждат въпросите, вкл. и когато говорим за слабости.

Прочух докладите, които бяха обявени за днес. Намирам много ценни моменти в докладите на проф. Давидов, проф. Мръчков, проф. Душанов, проф. Коли Колев, както и на секретаря на ОК на БКП във Велико Търново – Стоян Витанов. Намирам също много ценни моменти и в изказванията. Ъмам намерение да правя подробно изказване, а само по повод на един момент от доклада на проф. Иван Биколов. Искам да подчертая, че е вече необходимо у нас да се говори и не само да се говори, но даже да се разглеждат в лекционна форма въпроси по разоръжаването, въпроси по икономика на разоръжаването, както и отчитането на тези процеси. Има вече подобни изяви във ВИИ "Карл Маркс" – София.

Друга констатация, която ми прави впечатление. В третирането на въпросите за самоуправлението някак си са пренебрегнати въпросите за стопанската сметка и интелектуализацията. Ъкак си тези въпроси остават в сянка. Известно е, че по стопанската сметка вече десетилетия наред се говори, а по интелектуализацията – измина една петилетка. Положиха се нови усилия за изясняването им. Известно е, че в "Работническо дело" организира специална конференция (заочна и очна) по въпросите на интелектуализацията. Имат ли връзка въпросите за интелектуализацията със стопанската сметка? Ъоблягам за интелектуализацията, защото за стопанската сметка дук се казаха все пак някои неща. Имат ли място, имат ли връзка тези въпроси? Отговорът е: да, имат връзка. Шом имат връзка, то нека се освободим от известни елементи на кампанийността при разглеждането на тези въпроси: за определен срок – определен проблем; за друг период – друг проблем! Трябва да има приоритетност.

Отрадно впечатление ми прави, че има няколко доклада с автори - ръководители от практиката. Още повече щях да се радвам, ако имаше доклад и от бригадир, и ако присъствуваха представители на работнически колективи, защото самоуправлението не е вече въпрос само на теоретическо, на правно и на други аспекти на разглеждане и изясняване, а е вече въпрос на действия. А това действие ще се осъществява именно от колективите.

Направи ми впечатление, че в духа на силната критичност на в. "Раб.дело" проф. Колю Колев засегна критично редица въпроси в доклада си, който бе изслушан с внимание. Намирам пълна връзка между всички доклади, особено между тези на проф. Колев и проф. Душанов.

В доклада за проф. Душанов се изтъква, че е необходимо да се засили контролът, и то и на двата вида контрол. Напълно съм съгласен с постановката, че контролът е необходим още повече при самоуправлението на стопанските организации поради обстоятелството, че може да се греша, може да се нарушават разпоредби и принципи, и то без да има злонамереност. Може да има добронамерени, невинни нарушения, обаче въпреки това нарушения, отклонения. Поради това и по други съображения контролът е необходим, въпреки аргументите за демократичността като елемент на самоуправлението.

Но като говорим за самоуправление, да отговорим на въпроса: що е самоуправление? Препоръчвам да се поработи в бъдеще за създаването ако не на дефиниция, то поне на една дефинитивна характеристика. И ако не дефинитивна, то поне характеристика на понятието самоуправление. Аз се зарадвах като чух и в изказването на проф. Иван Николов, че ни е нужен един такъв опит и аз го третирам като привос. Нека да продължи тази дейност. Да продължи и в аспект връзката със стопанската сметка поради обстоятелството, че ние и там, при стопанската сметка говорим за един твърде важен принцип - принципа на оперативност-стопанската самостоятелност. Сега за самоуправлението, разбира се, това не е достатъчно. Но смятам, че връзка има. Тя трябва да се поддържа и разширява. Трябва да има приемственост, за да е ясно на хората, че ние не скачаме от проблем на проблем.

Постановката, която проф. Душанов дава в своя доклад за държавния контрол на входа и вътре в самоуправляващата се система и на изхода, считам за правилна, още повече, че той е конкретен, като даде в отделни точки и насоките на упражняването на

този контрол. Остава малко в доклада за доразработване проблема за контрола и самоконтрола вътре в самоуправляващата се система, който да се упражнява от вътрешни контролни и ръководни органи, защото контролът трябва да се упражнява и от ръководните кадри. Директорът не трябва да чака само да го контролират. Всеки ръководител не трябва само да очаква да го контролират от вън. Той също трябва да упражнява контролни функции паралелно със своите ръководни функции. Трябва да има проверка на изпълнението. Остава да доразработи в доклада си проф. Душанов въпроса за функциите на вътрешния самоконтрол. Той правилно казва: "Тук трябва нормативна уредба, трябва подробно да се изясни този въпрос и трябва да има изобщо нова нормативна уредба по въпросите на контрола и самоконтрола; трябва да се извърши преглед на действащите нормативни документи".

Проф. Колев в своя доклад постави въпроса: "в съзвучие ли са сега съществуващите нормативни документи с постановките за самоуправлението"? Но той каза: "В съзвучие ли са всички нормативни документи"? И отговори – и да, и не. Ако проф. Колев махне думата "всички" и остави само "нормативните разпоредби", тогава ще кажем, че не отговарят. Да, всички нормативни разпоредби не отговарят на новите изисквания.

Ще дам пример за размисъл, за конкретна работа в тази насока. Това е моделът относно въпросите по контрола, изложени от проф. Душанов. Той засяга и въпроса за функциите на главния счетоводител в едно самоуправляващо се предприятие. Все говорим за система на организация в предприятието и пр. Позволете ми да открия една скъба и да запитам: необходимо ли е вече да дадем едно ясно, съвременно определение и на понятието предприятие? При това трябва да внесем терминологично единство. Как – научните работници, трябва винаги отговорно да мислим, че е нужно да се откажем от голямото разнообразие и на термини, и на документи, с които боравим и в литературата, и в разпоредбите – министерски постановления, наредби, правилници и пр. Това е вече наложително. Поне сега да го направим, когато започва този нов етап. Искам да добавя още, че във връзка с необходимостта от нови нормативни документи по въпросите за контрола, въпрос, който поставя проф. Душанов в неговия доклад, искам да добавя, че е необходима и кодифицирана нормативна уредба на една обновена и съкратена по отчетни обекти счетоводна система в НРБ.

Контролът и отчетността са неделими, трябва да се засили и оперативната и статистическата отчетност в стопанското предприятие, за да не говорим изобщо, защото по този въпрос трябва да говорят други.

Въпреки че се намираме в красивия Велкотърновски старопрестолен град, който е позагрозен от красивата в миналото Янтра, която сега е черна-почерняла, но въпреки това околната природа е все още запазена. Имаме факти за слабости, които слабости първа ще се разкриват при самоуправлението, а то е още в своя начален етап. Убеден съм, че нашият оптимизъм ще ни доведе до още по-големи успехи в изграждане системата на самоуправлението в нашите стопански предприятия.

Проф. Добри Брадистилов
Икономически институт на БАН

О т н о с н о: Самоуправляващите се общности – основа на
производствено-териториалните структури
на социалистическото стопанство

Тринадесетият конгрес на БКП и последвалите го пленуми на ЦК поставиха за обсъждане от обществеността и за практическо решаване редица нови икономически, социални и урбанистични проблеми. Със своята значимост и актуалност между тях се открояват въпросите за по-нататъшното усъвършенствуване на териториалната организация на социалистическото производство в съответствие с изменящите се икономическа и технологична характеристика на производителните сили.

Като обществено-икономическа формация социализмът набира сили. Търсят се нови форми за поставяне в служба на обществото и хората всички постижения на науката и техниката. С бързото развитие на производителните сили се изменя отрасловата структура на производството. Извършва се разпределение и преразпределение на трудовите ресурси между отраслите и териториалните единици. Развиват се формите на демократическия централизъм. Самоуправлението на стопанските единици е първата решаваща крачка в развитието на социалистическия демократизъм. Наличието на стопанско производство и действието на закона за стойността придаде ново съдържание на материалната заинтересованост, която се пре-

върна в мотивиращ фактор в производството. Науката все повече прониква в производствената сфера и се превръща в непосредствена производителна сила. Нараства интелектуалният характер на производството. Създават се нови машини и механизми, внедряват се суровини с предварително планирани технологични и експлоатационни качества. Повишава се и н т е в з и в н о с т а на вътрешноотрасловите и особено на междуетрасловите производствени взаимоотношения. Всичко това повишава мобилността на производителните сили.

Внедряването на постиженията на научно-техническия прогрес като основно направление в развитието на производителните сили оказва и за напред в още по-голяма степен ще оказва влияние върху изграждането на материално-техническата база на отделните селищни системи. Ще се изменя отрасловата и териториалната организация на производството, ще се повишава териториалната концентрация на производството. Процесът на териториалното разделение на труда и функциите, които осъществяват отделните селищни системи, налагат постиженията на научно-техническия прогрес да намерят приложение при изграждането на материално-техническата база на всички или на повечето от формираните селищни системи. И правилното регулиране на миграционните процеси и задържането на младите възрастни групи, както и преодоляването на социално-икономическото изоставане на селищните системи от IV и V функционален тип могат да се решат предимно от позициите и възможностите, които създава научно-техническата революция.

Върху процеса на териториалното разделение на труда започва все по-силно да оказва влияние техническият прогрес. Това важи както за териториалното разположение на производителните сили в националното стопанство, така и за тяхното правилно разпределение на територията на страната. Техничко-икономическите особености, които техническият прогрес внася в характеристиката на производителните сили при социализма, намират съответно отражение в закономерностите и принципите, които регулират процеса на териториалното разположение на производителните сили в социалстическото стопанство; определят критериите, които служат за оценка на икономическите и социалните последици от териториалната концентрация и специализация на производството; създават по-прецизни критерии за оценка на съвкупните резултати от функционирането на производствено-териториалните и социално-урбанистич-

ните структури на социализма.

Участието на нашата страна в териториалното разделение на труда между държавите от социалистическата общност (внос на значителни количества енергоресурси, руди, дървесина и др. и износ на голяма част от продукцията на машиностроенето, хранително-вкусовата, мебелната и леката промишленост), както и действието на закона за стойността придадоха значимост на нови фактори, които оказват влияние върху рационалните форми на организация на производителните сили. От практическа гледна точка по-специално внимание заслужават икономическите връзки, които се създават между селищните системи по линията на доставката на суровини и материали и реализацията на част, и то на основната част от произвежданата продукция. При сега действащите условия на териториалното разположение на производителните сили тези взаимоотношения следва да се изградят на еквивалентна основа. И закъдет селските системи ще обменят материали: блага под формата на суровини, материали или готова продукция. Движението на трудовите ресурси е фактор, от който ще зависи производствената дейност на редица окръзи с интензивно икономическо развитие. В тази връзка бъдещите общини и преди всичко тези с по-ниско развитие в развитието на икономическия потенциал и социално развитие следва да бъдат предмет на особени грижи както от плановете, така и от отрасловите ведомства. В тях с предимство следва да се насочва съвременна техника. Изграждането на тяхната материално-техническа база единствено е в състояние да осигури по-висока производителност на труда, конкурентна способност на производството, както и да предложи възможности за задържане на младите възрастови групи съобразно с получената квалификация и предпочитание.

Останалите фактори, които оказват влияние върху съдържанието и действието на принципите на териториалната организация на социалистическото стопанство и улесняват решаването на задачите, стоящи пред плановете, отрасловите и местните органи на властта и управлението, в случая само се маркират. Производственото обвързване на производителните сили в ефективни производствено-териториални системи допринасят за изменение на селата на гравитацията към определени територии и населени места; за повишаване на вътреиндустриалните и особено на междоотрасловите производствени връзки; за изграждане на значителен брой малки и сред-

ни, но специализирайки производствени единици като технологични подразделения на основните предприятия на промишлеността; за повишаване подвижността на трудовите ресурси, без това във всички случаи да налага изменение на местожителството. В своята съвкупност тези изменения в принципите на териториалната организация на производителните сили в социалистическото стопанство предполага комплексен подход при изграждане на материално-техническата база на селищните системи.

Икономическата, техническата, социалната и екологическата инфраструктура следва да се изгражда по единен план. Тя следва в еднаква степен да съдействува за подобряване условията на живот в отделните населени места. При решаването на тези въпроси следва да се изхожда от реалните нужди на населението: първо, да улеснява и обогатява техния бит и култура и второ, да води към усъвършенстване на показателите, които характеризират ефективността от тяхното функциониране.

Когато става въпрос за измерване на социално-икономическата ефективност от функционирането на дадена селищна система, следва да се имат предвид не само плащанияте, но и безплатните придобивки, например безплатното образование, плащанияте транспортни услуги, безплатното медицинско обслужване, опазването на околната среда от замърсяване и т.н.

Паралелно с развитието на производителните сили растат и потребностите на хората. Достигнатото равнище поражда нови потребности. Разширява се и спектърът на културните потребности. Социалистическото общество е заинтересовано да насърчава развитието на потребностите на хората, което допринася за развитие на личността. Икономическата наука все още не е разработила методически апарат, който да измерва цялостно разходите, които обществото прави за развитието на териториалните системи, и резултатите, които се получават в икономическата, социалната, културната, екологическата и други области на отделните териториални единици. Трудности се срещат и при измерване на качествените изменения, които настъпват в териториалните селищни системи. Тези изменения обхващат развитието на човешката личност, социално-битовите и екологическите условия, качествените изменения на труда.

Повишаването на материалното благосъстояние и културното равнище на населението е устойчива тенденция в социалистическото общество. Ръководствата на селищните системи могат да реша-

ват тези въпроси само при активното участие на заинтересованите отраслови ведомства. А те ще проявят готовност да ориентират определени капитални вложения към изграждането на юви или към разширяването на съществуващите предприятия само когато са налице условия за рентабилна и икономически ефективна производствена и друга дейност. Това очертава кръга от проблеми, решението на които зависи до голяма степен от координационните и стопанско-ръководните функции на селищните системи и техните връзки с отрасловите ведомства.

Социално-икономическата ефективност следва да се разглежда като количествено измерима величина. Повечето от компонентите, които съставляват нейното съдържание, се отнасят до задоволяване на културните потребности на населението, до състоянието на здравеопазването, до повишаване на духовната култура и пр. Статистиката все още не е намерила показатели, които да дават непосредствена представа за резултатите, постигнати в тази област, и за влиянието, което те оказват върху жизненото равнище на населението. Всичко това налага да се изгради система от показатели, които чрез количествено измерване на определена дейност да дават представа за постигнатите резултати. Тези показатели могат да се обединят в няколко групи.

При анализа за данните, които характеризират раждаемостта, смъртността, естествения прираст, възрастовата структура на населението и нитезливостта на миграционните процеси е необходимо критично да се преценят материалните условия, които осигуряват протичането на отделните фази от жизнения цикъл – живее и отиш на населението в селищната система и отделните населени места. В условията на самоуправлението тези въпроси следва да се преценяват обективно както от икономическа, така и от социална гледна точка, т.е. населението трябва да се разглежда не само и предимно като субективен елемент на производителните сили, но и като потребител. Степента на задоволяване с жилища, транспорт, здравни и учебни заведения, на спортни съоръжения и условия за отиш е основен и задължителен елемент от комплексните програми за развитието на отделните селищни системи. При решаването на тези въпроси е необходимо да се установят връзки на широко сътрудничество както със самоуправляващите се стопански единици, така и с отрасловите ведомства. Няко мероприятие или инициатива от икономически, социален или екологичен характер, предприета от ръ-

ководствата на отделните селищни системи, следва да бъде съобразено с основните насоки на следваната от партията и социалистическата държава икономическа и социална политика. Така те ще съдействуват за решаването на текущите и перспективните задачи в периода на изграждането на развития социализъм в нашата страна.

Селищните системи (будещите общини) като производствено-териториални комплекси са съвременно и органи на народната власт. Те създават икономическите и правните условия за последователното проявление на социалистическия демократизъм в прилагането на принципите на самоуправлението, за най-широко участие на трудещите се при решаването на всички въпроси, които се отнасят до техния бит и култура, за развитието на науката и здравеопазването.

Самоуправлението на стопанските организации създава условия за разгръщане творческите сили на народа, за по-нататъшното издигане ролята на селищните системи в ръководството на стопанството, за решително повишаване на социално-икономическата ефективност на производството и за укрепване икономическата мощ на страната.

Проф. Лазар Ралчев
ИКС - София

О т л о с л о: Самоуправлението в българските
кооперативни традиции

В тази конференция с научно-практическо значение ще поставим за обект на една година за нашето съвременно проблем - самоуправлението. Изслушахме доклади, които предизвикват много мисли и много разсъждения. В това отношение най-богат е докладът на проф. Д. Давидов. Разбира се, че по-малко значение имат и докладите на проф. В. Мръчков, проф. Ин. Душанов и проф. К. Колев, а докладът на проф. Ин. Лазков направо възбужда размисли върху своята негова дума. Самият този факт сочи творческата атмосфера и творческия характер на конференцията.

Веднага трябва да кажем, че въпросите са толкова много и толкова разнообразни, че възникват споровете и задълбочено

обсъждане, но времето, с което разполагаме, е крайно недостатъчно.

Затова моля да ми разрешите да спра вашето внимание върху някои мои съображения само върху един момент – самоуправлението и неговата реализация.

Необходимо е най-напред да се конкретизира понятието самоуправление. Твърдо считам, че сега се прави капитална грешка – невидяне на същественото, а именно, че самоуправление е елемент на управлението. Не може да има самоуправление без управление, и то управление точно, ясно и демократично. Обаче управление без самоуправление може да има. Такова управление именно ражда произвола в действието на организмите, ражда отвратителния и наситен с невежество бюрократизъм.

Мисълта е ясна, но да дадем един пример. Избира се управителен съвет и веднага той започва да управлява, основавайки се на законите и другите нормативни изисквания, на решенията на общото събрание. Така възниква естественото йерархическо положение на управителните органи, задължителността на техните разпоредби, произтичащи от управителните им функции.

Същественото в случая е, че организмите на управлението са длъжни да се отчетат пред общото събрание и да отговарят пред него.

Проф. Ив. Душанов дава просторно определение на самоуправлението, което е приемливо. Обаче при изясняването на същността на самоуправлението ясно се очертават две крайности.

Едната може да се нарече максимална – той счита, че самоуправлението трябва да се прояви чрез пълна свобода на предприятието. Пазарът да определя насоките на дейността, като се започне от снабдяването и се мине през номенклатурата на производството, неговото количество и качество, организацията и заплащането на труда и се стигне до реализацията. И всичко това при социализма трябва да се основава на самостоятелна и независима политика в областта на капиталните вложения, на внедряване постиженията на научно-техническия прогрес и пр. Единствена връзка в общите взаимоотношения трябва да бъде държавният бюджет и взаимоотношенията с банките. Изнатък – никой орган да няма право да се меси в дейността на предприятията.

Другата крайност – проф. Душанов вижда самоуправлението в самостоятелността на предприятията да решават всички свои

проблеми в размерите и в съответствие с поставените им от държавата цели. Самоуправлението в това отношение се изразява в задължението на предприятията да постигнат и преизпълнят поставените им цели, организирайки самостоятелно цялата си дейност – от снабдяването до реализацията въз основа на определена директива, изразена чрез система от задължителни показатели, контролни цифри, лимити и други.

Коя крайност да възприема, за да постигнем това, което диктуват обществените интереси, интересите на нашето развитие? Твърдо вярвам, че ако дадем възможност, този въпрос ще се реши от практиката, от живота, от милионите трудови хора. Трябва да вярваме в тяхната мъдрост.

Самоуправлението обаче съдържа един много важен момент, който в досегашните изследвания не е засегнат. По мое мнение, този момент е много съществен и до голяма степен от него зависи развитието и укрепването на самоуправлението. Това е въпросът за правилното определяне на органите на управлението, от една страна, и органите по изпълнението – от друга. Свързването на тези две функции в ръцете на едно лице, независимо от това, дали то е избираемо или назначаемо, не само пречи и блокира самоуправлението, но то води и до неговото израждане и изопачаване, води до възникването на груб формализъм и бюрократизъм.

Без да давам повече **н а у к о б р а з и** трактовки на този проблем, намирам, че успешното решаване, утвърждаване и разрастване на самоуправлението може да се постигне само чрез правилното научно-практическо обогатяване на органите на управление и органите на изпълнение при съответна подчиненост на последните.

Какво е моето мнение по този въпрос?

Ако обърнем поглед към нашето кооперативно движение, което има огромни и богати традиции, ще видим, че то дава примери на действително самоуправление. Ще видим в него заслужаващи внимание форми на демокрация, която е прието да се нарича с общото наименование кооперативна демокрация. Тази демокрация сега може заслужено да краси нашите социалистически порядки. Ще посоча най-общите черти на кооперативната демокрация, родена от традициите на кооперативното самоуправление.

Кооперативната демокрация се развива, като органите ѝ

функциите по управлението и органите и функциите по изпълнението са обособени отделно и на тази основа се развива и кооперативното самоуправление.

Както се знае, върховен орган на управление в кооперациите е Общото събрание. Но какво е особеното в неговите функции от гледище на кооперативната демокрация и самоуправление?

Да вземем п ъ р в а т а особеност. Общото събрание си избира председател и секретар. Следователно то не се председателствува от председателя на Управителния съвет. Ето една наглед малка особеност, но ако вникнем в нея, ще видим нейното голямо значение за демокрацията и самоуправлението.

Д р у г а о с о б е н о с т. Председателят и членовете на Управителния и Контролния съвет участвуват в събранието както всички останали членове, но с тази разлика, че те дължат отчет пред събранието за дейността си, носейки определената в устава на кооперацията отговорност.

Събранието е освободено относително от г о с п о д с т в о т о на председателя, който е поставен в положението на отчеташ дейността си пред членовете. Важно ли е това за самоуправлението? Да, важно е, даже много важно!

Ето колко малки са тези две особености, но ние веднага виждаме тяхното съдбоносно значение за демокрацията и самоуправлението. Може би ще възникне въпросът: защо винаги съчетаваме самоуправлението с демокрацията? – Защото самоуправление може да се прояви и чрез дейността на едно лице, т.е. чрез прилагането на олигархични принципи на самоуправление. Следователно ние търсим такова самоуправление, което да се основава на демокрацията, на народа, на народовластието.

Т р е т а т а о б щ о и з в е с т н а о с о б е н о с т се заключава в това, че Общото събрание избира Управителния и Контролния съвет. С тази функция на Общото събрание се оформят управленските и контролните органи на кооперацията.

Обаче всички изпълнителни органи – директори, счетоводители, бригадири, работници и други, се назначават от Управителния съвет.

Изпълнителните органи отговарят пред Управителния съвет, а Управителният съвет отговаря пред Общото събрание.

Тази особеност в кооперативното самоуправление е общоизвестна и сигурно във вас ще изпъкне въпросът: "защо я съобщавам"?

Е т о п р и ч и н а т а. Изборните органи в самоуправляващите се стопански организации следва да бъдат избираеми и да се отделят от изпълнителните органи. В предприятията изборен орган трябва да бъде Стопанският съвет, Бригадният съвет, Цеховият съвет и пр. По този ред трябва да се избират и контролните органи.

Всячки органи на изпълнението се назначават от управителния орган. Те действуват като спазват решенията на Общото събрание, решенията на Управителния съвет, както и нормативните изисквания, които засягат предприятието. Изпълнителните органи отговарят пред управителните органи.

В общи линии очертах някои общизвестни особености на кооперативната демокрация и самоуправлението, които заслужава да бъдат обсъдени с оглед да се усъвършенствува социалистическата демокрация и нейното доближаване до народовластие.

К. ик. н. Цоньо Мутафчиев
СНРБ – клон Габрово

О т н о с ъ о: Вътрешната икономическа интеграция и
самоуправлението на стопанските организации

Във връзка със самоуправлението на стопанските организации и звена е необходимо да се отговори на няколко въпроса: кое е налага това самоуправление; каква е неговата същност; кои са формите на неговото проявление, законите и закономерностите на развитието му; какви изисквания предявява към стопанските организации и другите структурни звена на икономиката.

По мое дълбоко убеждение в основата на процеса на самоуправлението стои вътрешната икономическа интеграция, в условията на която стопанските организации и всички структурни и организационни стопански звена, в т.ч. и бригадата, придобиват нови качества и свойства, а съответно към тях се предявяват и нови изисквания.

Каква е същността на вътрешната икономическа интеграция и в какво се проявява тя?

По отношение на вътрешната социалистическа икономическа

интеграция в икономическата литература се срещат различни становища, които могат да бъдат систематизирани в няколко групи.

Първа група обединява становищата, според които върху базата на обществената собственост се създава единство в разпределението и използването на националния доход, в подготовката и разпределението на кадрите, в използването на техническите постижения и т.н., което ѝ придава съдържанието на терминна икономическа интеграция.

Втора група обединява становищата, които включват всички форми на обвързване поделенията на народното стопанство, между които съществуват функционални връзки, или които са подчинени на постигането на една цел. В случая интеграционните процеси се разбират като усъвършенстване на организацията и управлението на народното стопанство.

Трета група включва възгледите на икономистите, които изследват процесите, протичащи между промишлеността и селското стопанство. Повечето от тях застъпват тезата, че на сегашния етап се извършва интеграция между селското стопанство и промишлеността, като особено силно е изразена интеграцията между селското стопанство и хранителната промишленост. Голяма част от тази група икономисти свеждат вътрешната икономическа интеграция до интеграцията на тези два отрасли.

Четвърта група – становища, които свеждат вътрешната икономическа интеграция до други икономически категории. Като изхождат от тясната връзка между категориите специализация и коопериране на производството, други икономисти влагат в категорията вътрешна икономическа интеграция съдържание, твърдествею с това на категорията концентрация, други – на категорията коопериране, а трети считат концентрацията и кооперирането за форми на интеграция.

Към тази група се отнасят и авторите, които разглеждат икономическата интеграция или отделни нейни форми като степен на общественото разделение на труда, като степен на концентрация или коопериране на производството и т.н. Например В. Стародубовска определя "аграрно-промишлената интеграция, представляваща от себе си нова степен на общественото разделение на труда и обобществя-

ване на производството"¹, а И. Буздалов пише, че "с понятието (термина) интеграция се фиксира една или друга степен на коопериране" ...².

Малко по-различно е разбирането на В. Богданов. "Интеграцията, пише той, е нов етап в преобразуването на традиционните форми на координиране, коопериране и комбиниране (обединяване) на производството, преработката и реализацията и в съвършенствуването на производствено-икономическите връзки."³

Когато се изяснява дадено понятие, необходимо е да се има предвид и етимологията на думата, макар че в случая тя може да даде твърде малко, защото съдържанието на икономическите категории и понятия се отклонява от първоначалните значения на съответните термини.

Краткият преглед, който направихме на съществуващите схващания, потвърждава тезата, че вътрешната икономическа интеграция е процес с много аспекти. Всеки от тях дава възможност за определено дефиниране на процеса. Оттук идват и различията между отделните автори. Най-важният аспект е политико-икономическият, който има отправно методическо значение и дава възможност да се направят важни изводи за същността и управлението на самия процес.

Разглеждането на вътрешната икономическа интеграция изисква да се установи нейната връзка със съществуващите категории и понятия и особено с разделението на труда, със специализацията, концентрацията, кооперирането и комбинирането на производството, да се отграничи от тях, а също да се покаже нейното място между категориите на политическата икономия.

---

¹ С т а р о д у б о в с к а я, В. Аграрно-промышленная интеграция и социально-экономическое развитие села. Вопросы экономики, 1975, кн. 12, с. 108.

² Б у з д а л о в, И. Аграрно-промышленная интеграция и изменения в социально-экономической структуре общества. Экономические науки, 1975, кн. 2, с. 55.

³ Б о г д а н о в, В. Интеграция на селското стопанство с други отрасли на народното стопанство. Вж. сб. "Основи на икономиката и управлението на социалистическото селско стопанство". Земиздат, С., 1975, с. 266.

Проявяват се две противоположни тенденции - едната на разединяване, на раздробяване на производството и на обособяването му в тясно специализирани предприятия, а другата - на взаимно привличане и засилване зависимостта между специализираните предприятия. развитието на производството е развитие и на едната, и на другата тенденция, и на формите, в които тези тенденции намират проявление. Тези две противоположни тенденции задълбочават противоречията в социалистическото производство. Макар и да имат антагонистичен характер, когато се натрупват и задълбочават в значителна степен, те пораждат необходимостта от усъвършенстване на съществуващата организация на производството и неговото интегриране. Така вътрешната социалистическа икономическа интеграция е резултат на развитието на социалистическото производство и на неантагонистичните противоречия, които възникват в него. Тя е обективна закономерност на това развитие.

Интеграцията на производството идва да разреши както разглежданото противоречие, така и противоречието между бързо развиващите се производителни сили на социалистическото общество и проявяващите се тенденции към изоставане на социалистическите производствени отношения. Тя създава условия за преодоляване и на противоречието между създадените възможности и тяхното непълно използване, превърнало се в главно на настоящия етап от развитието на нашата страна.

Противоречието, изразяващо се в едновременно проявление на разединителни и обединителни тенденции, намира разрешение в това, че тези две тенденции се обхващат в едно единно цяло (комплекс, комбинат) и се превръщат в негови неразделни, намиращи се в единство страни.

Каква е същността на вътрешната социалистическа икономическа интеграция като икономическа категория?

Отправен момент в подхода при изясняване същността на вътрешната социалистическа икономическа интеграция е разглеждането на структурните производствени единици на народното стопанство и техните подразделения като части на едно цяло, както и разкриването на взаимоотношенията между тях.

Националното социалистическо стопанство включва относително обособени икономически единици. На една по-ниска степен от развитието на производството те се развиват при сравнително по-голяма самостоятелност и независимост едни от други. Но с развитието на

производителните сили и задълбочаването на разделението на труда се засилва зависимостта на едни предприятия от други, на едни производства от други производства.

Бързото развитие на производителните сили наложи необходимостта от най-тясно взаимно обвързване на отделните специализирани производства и дейности и усъвършенстване на тяхната организация и управление. Реализирането на тази необходимост чрез съответни специфични за дадените условия организационни средства доведе до изграждането на икономически комплекси, при които икономическите и производствените единици са техни функционални части. Икономическите връзки, взаимоотношенията между частите образуват цялото – комплекса.

Икономически връзки между социалистическите предприятия и организации – производствени и стоково-парични, съществуват и преди възникването на интеграционните процеси. Но сега тези връзки са умножени и усложнени, при което се образуват системи от връзки. Не става въпрос само за тяхната количествена страна, а и за новите качествени изменения. Преди всичко трябва да се посочи техният ярко изразен производствен характер. Производството и производствените връзки са главното, доминиращото в системата от връзки при вътрешната социалистическа икономическа интеграция. Всички останали връзки в народното стопанство (стоково-парични, разпределителни, организационни, културни, образователни, квалификационни и т. н.) имат подчинена роля. Нараства значението и на връзките между производствената и научната дейност, между материалното и духовното производство. Тези две сфери оказват все по-голямо влияние върху производствения процес и определят неговото равнище.

Отделните производствени и структурни звена стават взаимозависими, взаимодопълващи се части на едно цяло. Ето защо под вътрешна икономическа интеграция в най-общия смисъл на думата трябва да се разбира процесът на свързването на производствените и структурните звена на социалистическата икономика в едно едино икономическо цяло, в единен производствен организъм, в единен производствен комплекс. При това свързването трябва да бъде осъществено така, че отделните звена да функционират като части на цялото, между тях да съществуват здрави, трайни, гъвкави и динамични функционални връзки.

Друг белег, който характеризира вътрешната социалистическа интеграция, е пропорционалност и синхронност в работата на ин-

тегриращите се звена и в развитието на техните производствени мощности. Синхронността и пропорционалността – това е главното условие за нормалното и ефективно протичане на производствения процес в условията на постоянно нарастващите мащаби на производството, на разширяващото се многообразие на технологиите и продукцията, на непрекъснатото усложняване на производствените връзки.

С а м о р е г у л и р а н е т о (самоуправлението) е неотменимо свойство на всяка интегрирана система. Много високо равнище то достига при техническите системи.

Самоуправлението може да се разглежда:

П ъ р в о, като изискване към стопанската организация (предприятието, цех, бригада) за създаване (спазване) на определени условия, без които то не може да функционира ефективно.

В т о р о, като свойство на интегрираните стопански организации (предприятия, цехове, бригади), без реализирането на което самите те не могат да функционират ефективно в условията на вътрешната социалистическа икономическа интеграция.

Проф. Калигоров правилно отбелязва, че управлението и самоуправлението са свойства, присъщи на всяка система. Те възникват с нейното създаване, заедно се развиват и усъвършенствуват. На сегашния етап се развиват процеси преди всичко в сферата на производството на материални блага, които правят засилването на самоуправлението на стопанските звена обективна закономерност. Сред тях имаме предвид главно вътрешната социалистическа икономическа интеграция. Мъдростта и далновидността на нашата партия се изразиха в това, че на своя XIII конгрес тя постави задачата за изграждане и укрепване на социалистическите самоуправляващи се организации. "Новите условия засилват интеграционните връзки между отраслите, изискват да се събарят ведомствените бариери, стратегическото планиране да се съчетава с широки права и самоинициатива на самоуправляващите се социалистически организации."⁴

Тяхното изясняване не е лесно и отговорът им трябва да търсим, ръководейки се от няколко неща. Както в теорията, така и в стопанската практика трябва да се придържаме към марксистко-ленинските теоретични постановки, към възприетите принципи и кате-

---

⁴ Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заклучително слово пред XIII партиен конгрес. Партиздат, С., 1986, с.20 – 21.

гории. Проблемите на самоуправлението са нови, неразработени в икономическата литература. Оставеното от класиците като най-обща постановка и отпавни положения се отнася до самоуправлението на обществото. Безспорно между самоуправлението на социалистическото общество и самоуправлението на стопанските звена има най-тясна връзка, без да са тъждествени. При самоуправлението на обществото трудещите се и техните колективи активно и действено участват в решаване въпросите на държавата и обществения живот. При самоуправлението на стопанските звена трудовите колективи участват в решаването на "своите" социално-икономически въпроси, най-важният сред които е осъществяването на ефективен индивидуален (на отделното предприятие) възпроизводствен процес в условията на вътрешната икономическа интеграция.

Трябва да се има предвид, че всяко стопанско звено има определена самостоятелност, която не е абсолютна. Наред с това то е интегрирана част на дадено цяло.⁵ Не са прави тези автори и стопански дейци, които считат, че със засилване самостоятелността на стопанската организация ще се реши и въпросът за нейното самоуправление. Решаването на проблемите на самоуправлението не бива да се свежда до "късане" и намаляване правата на централните органи за управление и преотстъпването им на стопанските организации, а до такава реализация на принципа демократически централизъм в стопанското ръководство, при която и централизмът, и демократизъм се засилват чрез прилагането на нови подходи и методи на работа.

Широко място в литературата се отделя на създаването на икономически условия за превръщането на стопанските организации в самоуправляващи се системи. Търсят се средства, които пораждат икономически интереси и по този начин задействуват фактори, създаващи ускорение в работата. И не без основание вниманието се насочва към конкуренцията, към системата на възлагане на държавни задачи, планирането, степента за отговорност, организацията на работната заплата, самоиздръжката, стопанската сметка и т.н. Изразяват се различни гледища по тези въпроси, например за конкуренцията. При капитализма тя играе ролята на основен движещ фактор. Тя може

---

⁵ От функционална гледна точка то може да бъде интегрирано едновременно с няколко стопански организации – производители на краен завършен продукт.

да намери място и при социализма, където променя своята природа и уродлив характер и изразява нови, присъщи на социализма отношения. Главното при социалистическата конкуренция е състезателният елемент – стремежът да се произведе по-качествена, по-евтина, по-разнообразна продукция и в резултат на това да се постигнат по-добри икономически показатели, да се реализират по-високи доходи. Важен елемент на самоуправлението на стопанските звена е въвеждането на конкурсното и изборното начало. С избор на прекия ръководител на трудовия колектив не само се разширява демократизмът, но се създават и условия за издигането на най-способните среди кадрите, тези, които могат да ръководят и да организират ефективен възпроизводствен процес в условията на засилващата се вътрешна икономическа интеграция, както и да реализират на дело в съответното звено курса на ускорение.

Самоуправлението на стопанските звена е сложен и многостранен процес, който има много аспекти – социален, социално-психологически, организационно-управленски, идеологически и т. н., като сред тях най-важният е политико-икономическият. Той изисква самоуправлението да се разглежда преди всичко от гледна точка на отношенията в сферата на производството на материални и духовни блага, за на базата на протичащите тук процеси и закономерности да се изясняват и проблемите, касаещи другите сфери и фази на социалистическия възпроизводствен процес.

Проф. д-р ик. н. Жак Аройо
Институт за социално управление при ЦК на БКП

О т н о с н о: Самоуправлението – изискване на икономическото
ни развитие

Ще поставя само три въпроса. Първият се отнася до същността на самоуправлението. На конференцията беше казано, че се дават много теоретични постановки за това, какво представлява управлението и че в нашата теория вече има написани достатъчно формулировки. Нека се плодят нови формулировки, нека се мисли по този въпрос. Полека-лека животът, теорията ще отсее това, което е неужуно, и ще избистри явленията в областта на управлението.

Без да имам претенциите да давам някакви нови насоки, свършено акцентна е постановката, която искам да поставя. Тя представлява едно перефразиране на това, което дава Маркс от гледна точка на икономическата система, приспособена логически към нашите условия.

Всяка система има свои вътрешни елементи. За да функционира системата, е необходимо между тези елементи да има синхронност, да има ред, да има съответна пропорционалност в системата. Необходимо е някои от елементите да бъдат съединени, в резултат на което самата система да живее, да съществува. Ето процесът на създаването на тази вътрешна синхронност, на този ред, на това равновесие вътре в системата. Ето, това е процесът на управлението на съответната система – в случая на стопанската система.

А какво представлява самоуправлението? То е същото това управление, когато се върши със собствени органи, със собствени сили, със собствени фактори, вътрешни за самата система. Самоуправлението е необходимо, за да може системата да се приспособява към промените, които настъпват в самата нея, и към промените, които настъпват в околната среда.

Искам да обърна внимание именно на з т о р и я м о м е н т. Много често напоследък от страх, от страха, който поражда това самоуправление, ние се стремим някакси да олекотим неговата същност – да не го противопоставяме на общността, на целостността, която формира нашата икономика, цялото стопанство в резултат на обществената собственост. А всъщност смисълът на самоуправлението е да се създадат предпоставки, да се създадат условия да може системата сама да се приспособява към промените в околната среда. А околната среда – това е системата като цяло, това е за нашите условия цялото народно стопанство, подчинено на обществената собственост върху средствата за производство.

И ако имаме някакви основания за изисквания към самоуправлението, това е именно главното, за да преодолеем тези противоречия, които сами си създадохме в системата на управлението и които доведоха до отчуждаването, за което много основателно редица колеги говориха. Отчуждаването не е присъщо на нашата система, не е присъщо на социализма. Сега действащата система откъсна подсистемата, откъсна стопанската организация от общото стопанство, от целостта на нашата икономика.

И изводът, който трябва да направим от гледна точка на

самоуправлението, е че то ни е крайно необходимо, за да можем да формираме целостта на нашата икономика. Следователно трябва да вървим смело и категорично към самоуправление, за да можем да достигнем и до тази целостност на народното стопанство, която е така необходима в съвременния етап. Не страх трябва да има у нас от самоуправлението, а напротив, смело да вървим към неговото прилагане, защото то съдейства за формирането на целостта. Към такава постановка трябва да се придържаме при съвременните условия на самоуправлението.

Не бих казал, че самоуправлението възниква едва сега, на сегашния етап от нашето развитие – в етапа на компютъризацията, в етапа на техническата революция, която ни подсказва и налага необходимостта да вървим към самоуправление.

Самоуправлението е вътрешно необходимо на всяка система или подсistema като част от цялата система, която сама по себе си се превръща в самостоятелна система. Самоуправлението е вътрешно необходимо и за стопанската система – и сега, и преди двадесет години, и в 1964 г., когато започнахме да формираме системата на управление на нашето стопанство. Друг е въпросът, че идеята едва сега съзря, и то в субекта на управлението; че противоречията, създадени и формирани в сегашната система на нашето стопанство, до такава степен се изостриха, че вече наложиха, обективно наложиха идеята за самоуправлението и ни насочиха с пълна сила към този процес.

В т о р и я т в ъ п р о с е за степените на самоуправлението. Казвайки, че самоуправлението е вътрешноприсъщо на нашата система, на всяка наша стопанска организация, което е било необходимо с не по-малка сила и възможности и досега, веднага трябва да добавя, че става дума за различни степени на самоуправление, валидни за цялото народно стопанство. Имаме две системи, за които говори проф. Ралчев, и аз напълно ги споделям; те бяха дадени и в доклада на проф. Давидов.

Налице е една т р е т а опасност – това е сменянето по някакъв начин да съчетаем едната система с другата; да съчетаем системата, която се базира на една директивност в централно определените форми на управление на икономиката, с една друга система, вътрешноприсъща на управлението на нашето социалистическо стопанство. Тази именно система почива на самоуправлението, пред което не трябва да има прегради, поставени от субекта. Това имен-

но е най-опасното. Мисля, че това е най-страшното, защото една такава система не само че не съдържа недостатъците и на едната, и на другата, но ще съдържа и собствените си недостатъци, породени от самия електизъм на действащата система.

През последните години ние това и правехме. Да, от 1979 г. насам ние направихме много сериозни реформи в системата на управлението, в икономическия механизъм, но пътят, по който вървахме, беше пътят на съчетаването на това старо, което беше пушло широко и дълбоки корени в нашата икономика, с новите идеи, които зрееха в народното стопанство. И сега съществуват широко разпространени гледища, залегнали дори в официални документи. Етапът е такъв, казват някои, че трябва да търсим компромисен, преходен път.

Безусловно пътищата трябва да бъдат конкретни. Съществуват и такива документи, гледища, виждания, че това, което сега трябва да създадем – през 1986, 1987 и цялата петилетка, трябва да носи преходен характер, защото нямаме възможност да направим скок към новото изведнъж.

Още веднъж казвам и подчертавам, че това е най-опасното, към което можем да отидем, защото двете системи са несъвместими. Всякакъв опит да съберем едно от едната и друго от другата система – от директивната система и от системата на самоуправлението, което вече предопределя и всички останали елементи на системата, и да го превърнем в една трета система е невъзможно. Изводът е, че ако искаме да вървим към едно действително разкриване на тази система на управление, която е необходима на съвременната ни икономика, това е безкомпромисното прилагане на изискванията на самоуправлението. Налага се да отхвърлим всякакви опити за компромисни, еклéктични и други подобни форми на съчетаване на старото с новото. Старото и новото в случая не могат да бъдат съчетани.

И трето – какво е необходимо да направим, за да можем да създадем една система, която синхронно да отразява вижданията на нашето социалистическо общество на сегашния етап от неговото развитие? Казах, че трябва да вървим към система, която да дава възможност за пълно разгръщане на самоуправлението. Това се изразява в следното. Тук вече беше казано, а аз просто в хода на своите мисли възпроизвеждам вече казани неща в доклада на проф. Д. Давидов, а до известна

степен и в доклада на проф. Ив. Николов.

Системата, по която трябва да вървим, това е системата на косвено икономическо регулиране на икономиката, което противостои цялостно на системата на директивното управление на икономиката. Казвам го съвършено категорично. Имам навика да полемизирам нещата и с това винаги предизвиквам реплики, но вече е късно да се преустройвам – става дума за една система на косвено, на стойностно, пазарно регулиране на нашата икономика. Можете да издигнете тук плащала и да го наречете "ревизионизъм", можете да го наречете "индикативно" управление на народното стопанство, всякакви формули могат да се изведат, спитети или квалификации да се кажат, но заявявам: това е, което е необходимо за нашата икономика днес. И това не само че няма да откъсне стопанските организации от целостността на народното стопанство, на обществената собственост, а ще бъде пътят за приобщаването на стопанската организация към националната икономика.

И какъв беше резултатът? Аз го казах, но ще повтора: какъв беше резултатът от приложението на системата досега, която ние превърнахме в наука, която ние превърнахме в нещо непоклатимо за нашата икономика – о т ч у ж д а в а н е т о, за което много се говори тук, н е и з п о л з в а н е т о на предимствата на нашата социалистическа икономика.

В духа на разката реплика на проф. Вълев, многоуважаван от мен колега и приятел, ще добавя. Считам, че за нашето стопанство е необходимо косвено, пазарно, стойностно, икономическо регулиране на икономиката. Барочно се спирам на тези формулировки, които се използват различно. Някои не употребяват "пазарно", а казват "стойностно"; други не употребяват "стойностно", а казват "икономическо" с оглед на това, да не предизвикат асоциации към някои много отречени, много отхвърлени в досегашната ни теория постаювки.

В отговор на зададените ми въпроси ще кажа.

П ъ р в о т о, което характеризира тази система, това е с а м о с т о я т е л н о с т т а н а п р е д п р и я т и е т о. Това не се нуждае от доказателство, защото вече е добре известно и то се е превърнало в линия, на която ние търсим механизмите за нейното приложение. Не можем да искаме отговорност от една стопанска организация, ако ние не ѝ дадем възможност за самостоятелност в своите решения.

И к.и.к.н. Мутафчиев току-що възпроизведе заглавието във в. "Раб. дело", говорещо само по себе си. Ако искаме отговорност от един стопански ръководител и от един трудов колектив, ние не можем да искаме повече от дадените им права, от възможностите, които те имат за решаването на въпросите и задачите, които им даваме. Ако искаме този ръководител и трудов колектив да решават повече въпроси, ние трябва да им предоставим и повече самостоятелност.

В т о р о, без да има претенцията да ги подреждан, и то в някакъв хронологичен ред, което е необходимо и което се изразява в тази система, това е стремежът ни да вървим към пълна стопанска сметка, към пълно самофинансиране, към пълна самоиздръжка. Но това не са лозунги, това не са прилагателни, които да формират само категориите. Искам да заявя, че пълна самоиздръжка, пълна стопанска сметка, пълно самофинансиране, разбира се в цялата му относителност, която създава обществената собственост, в цялата относителност, която създава социалистическата, общонародната собственост, ние не сме имали досега в нашата практика. Това не е нещо ново. Но този въпрос вече има категорични постановки - държавни, партийни и т.н.

Т р е т о т о, което характеризира една организация, поставена на пълна стопанска самостоятелност, на пълно самоуправление, това е възможността, която тази стопанска организация трябва да има за пряка, непосредствена връзка с вътрешния и международните пазари. Да, пряка и непосредствена връзка с пазарите. Както се изразява Т. Живков - да има възможност стопанските организации да се "сближават" с тези пазари и те да формират тяхната политика. Пазарът е наш, пазарът е социалистически пазар. И този пазар функционира и насочва развитието на нашето производство. Защо да се плашм от този пазар, който ние сами формираме, ние сами създаваме и той носи всички белези на нашето общество, на нашата социалистическа собственост.

Ч е т в ъ р т о, да има възможност да се самоорганизира това предприятие; да се обединява с други предприятия; да създава свои дъщерни предприятия, ако това е целесъобразно от гледна точка на задоволяване потребностите на народа, на населението; да създава всякакви форми за своето развитие.

Н е т о, механизмът изисква една специфична, другарю Вълев (тук отговарям на Вашия въпрос), една специфична технология на планирането. Технология, при която да няма задължителни директивни показатели, адресно давани на социалистическите предприятия. Предприятието само трябва да изгражда, само трябва да формира своя план, изхождайки от цялостната информация, която му се дава, от цялостната информация и проучвае, което то прави на пазара - вътрешния и външния, от всички тези обстоятелства, които определят и обуславят неговото собствено развитие. Една нова технология, коренно различна от тази, която ние досега прилагаме, в която никакви задължителни, повтарям, директивни показатели не трябва да се дават, защото всеки директивен показател, малко или много несинхронизиран със самото предприятие, крие опасността да се противопостави на неговите собствени интереси.

На конференцията беше вече казано, но искам още веднъж да подчертая, че предприятията ние ще ги управляваме чрез управляване на икономическите условия, които обуславят интересите, а тези интереси се превръщат във фактор, който упраздня и самото предприятие. Тази технология на планирането трябва да се основава и на всички сигнали, които този пазар дава, и на всички тези явления, които ни създава нашето обществено развитие. Никакви задължителни задачи и никакви други форми - явни или прикрити, които ни предоставят пак задължителните директивни показатели в някакво ново облекло, както беше с държавните поръчки, които по същество, даже и в т. нар. тук "зелен проект" представляваха една прикрита форма на задължителен показател, централизиран, определен, формиран, даван на стопанската организация под формата на държавна поръчка, което беше не друго, а форма на задължителен държавен показател с тази юридическа принуда, която съществуваше в досегашния правилник. По същество това е превръщане на цялата система в една директивна система, но само с ново заглавие на своето развитие.

Ш е с т и е л е м е н т на икономическия механизъм е системата на ценообразуването. Все още ценообразуването играе двойка роля и ние с това трябва да се съобразяваме. От една страна, то е норматив - централен, държавен норматив, с който се насочва чрез пазара централизирано развитието

на народното стопанство, а от друга - цената е и пазарен фактор, който пък оказва пряко пазарно въздействие. Особено международният пазар оказва пряко международно въздействие в развитието на стопанството. Ето защо системата на цените и ценообразуването трябва да бъде съобразена с тази специфичност и малко или много все пак трябва да играе двояка роля. Практически напоследък това се свежда до вижданията относно една централизирана система на формиране на цените на дребно, при която държавата регулира изцяло този процес. С това се гарантира жизненото равнище на населението и се премахва опасността от инфлационни процеси в нашето икономическо развитие. От друга страна, предоставят се широки възможности предприятията да формират сами своите цени на базата на определени, точни пътища и форми на тяхното изграждане. Т. Живков подсказва, че това трябва да бъде международната цена, утвърдена на международния пазар, цената, по която българската стока се продава на международния пазар.

Седмо, относно системата за формиране на работната заплата. Ъмам смелостта в присъствието на проф. Давидов да вземам някакво отношение по въпроса за работната заплата, но следвайки логиката, трябва да се каже, че и работната заплата, фондът на Работната заплата трябва да се определя от предприятието. Определя ли друг - някакъв висшестоящ орган, централа или организация, колко работникът да получава в рамките на предприятието, с това се накърнява един от основните елементи на самостоятелността на предприятието. Проф. Давидов ще ми подсказе каква ще бъде точно тази система, но тя трябва да отговаря на посочените изисквания.

Осми, относно данъците - не знам дали проф. Георги Петров е на нашето заседание; той ще ми каже в каква насока и до каква степен икономическите регулатори, т.е. данъците в качеството им на икономически регулатори, могат и трябва да се включат в тази система - а те са едни от най-съществените, най-важните, основните регулатори. Тази данъчна система ще трябва да бъде внимателно формирана, тъй като тя е основният лост в ръцете на държавата.

И така, без да се разпростирам и обхващам всички елементи, аз просто се спрех на тези моменти, които в нашата, българска атмосфера вече си пробиват път, вече придобиват гражданственост и,

ни получават партийна подкрепа, по-точно - получават указания от партията за тяхното развитие, доколкото съм в курса на тези неща, които следва да формират системата.

И заключението, изводът - това, към което трябва да отидем, е нещо съвършено ново. По повод на механизма, който сега действа, Т. Живков заяви, че това не е никакъв икономически механизъм (възпроизвеждам по памет, но точно така го каза). Ние го направихме, субектът го направи, всички го направихме. Не става въпрос да заставаме в качеството на критици, които имат чувството на стоящи по-високо. Всички ние малко или много имаме отношение към поставените въпроси и грешките, които ние ще допуснем в предлагания сега механизъм, също ще бъдат наши грешки. А мисълта ми беше друга. Тук се отклоних, като казах, че отиваме към нещо ново. Вероятно то е много трудно и в него ще има и пропуски, в него ще има и много неусетени още неща. Животът е много разнообразен, за да може да се канализира в рамките на някакви си 50 - 60 страници на един Правилник за стопанската дейност. Вероятно той ще изисква още много корекции и допълнения чрез наредби и други документи.

И още нещо. Новият икономически механизъм вече се превръща в битие, така да се каже, на определени ръководни кадри, които вече заживяват с идеите на този механизъм. Но този механизъм е много далеч от останалите ръководни кадри, особено от ръководителите на съответните предприятия. А тази система, която сега ще се внедрява, ще се опира именно на ръководителите на отделните предприятия. Именно към тях е насочена тя. От тях ще се изисква да станат действителни ръководители на своите стопанства.

Предстои много тежко, много трудно дело за въвеждането на новия икономически механизъм и ще са необходими много усилия в тази насока, за да може, общо взето, тази операция в крайна сметка да излезе сполучлива. Много са противоречията в нашата икономика, много са и трудностите, пред които се изправяме. Сложни и големи са задачите, които има да решаваме, за да си разрешим лукса да вървим към този процес бавно, половинчато, несплътно.

Проф. Никола Вълев
ВИИ "Карл Маркс" – София

О т н о с н о: Планиране и самоуправление

Въпросите за планирането в условията на самоуправлението на стопанските организации и реализирането на стратегията за качествено нов растеж са твърде актуални. В този смисъл свикването на настоящия форум за тяхното обсъждане е постижение на организаторите – в. "Работническо дело" и Съюза на научните работници в България. Оценяван по достойнство изнесените доклади. Те обхващат важни въпроси и съставляват осъва за дискусия. Направените досега изказвания са интересни, поражат нови мисли, идеи. С тях се изясняват някои страни на самоуправлението. Но струв ми се, че все още не сме намерили ядрото на проблема. Валице са описания, даването на отчети, определения и новатия. Ще поставя накратко някои въпроси по обсъждания проблем.

В а п ъ р в о м я с т о – философската страна на самоуправлението. Всяка система се развива и усъвършенствува. Самоуправлението е също процес на развитие, изменение. В него настъпват качествени промени в резултат на количествени изменения. Основният въпрос е дали досега в нашата страна е имало самоуправление на стопанските организации; не е ли било то иманентно на всеки период от социално-икономическото развитие на страната; в такъв случай – с какви характерни черти се е отличавало и какви качествени изменения трябва да настъпят в новите условия, за да бъде самоуправлението адекватно на съвременните потребности. В световен мащаб е изявена тенденция на усъвършенстване на управлението и самоуправлението на стопанските организации. Очевидно с непрестанните промени в икономическите, политическите и други условия, даде с изпреварващи темпове следва да се усъвършенствуват дейността и управлението на съответните организации. Капиталистическият опит в това отношение е интересен. Там наред с крупните компании съществуват и малки предприятия. В нашата страна се реализира концепция за изграждането на малки и средни предприятия на световно техническо равнище. Тази тенденция е положителна. Но от гледна точка на усложняване на икономическите връзки в резултат на разделението на труда и под влиянието на научно-техническата революция (технологическо обновяване, използване ресурсоспестяващи технологии, прилагане на биотехнологии и пр.) в

световен мащаб се формират крупни стопански организации. Това са национални, транснционални, свърхнционални, трансконтинентални компании. Валище е тенденция за уедряване на стопанските организации като условие за обективно управление. Всяка от крупните капиталистически компании има свое стратегическо планиране в областта на техниката, пазарите и т.н. Нещо повече, в редица страни - Япония, Франция и др., има и национални органи за планиране. Възниква въпросът, дали е икономически оправдано предприятията у нас да се обособят и самоуправляват извън националния единен стопански комплекс? - Нашата страна е малка и разполага с национален доход колкото някоя крупна капиталистически концерни. Изводът е, че трябва да се усъвършенствува управлението в национален мащаб и да се разширява самоуправлението в стопанските единици. Паралелно с това в основата на тази дейност трябва да се използват широко икономическите интереси. И К.Маркс ни учи, че може да се управлява на-учно само ако се вземат под внимание икономическите интереси.

В т о р и я т ф и л о с о ф с к и а с п е к т се отнася до използването на закона за отрицание на отрицанието. Кое сега се отрича? Признаваме сложните взаимни и задълбочаващи се връзки между всички предприятия в България. Предприятията осъществяват единния национален възпроизводствен процес. При управлението на този единен национален процес не е ли имало прогресивни тенденции и традиции, които следва да пренесем в бъдещето? Нещо повече - да ги предадем на други нации, които сега тръгват по пътя на социализма? Такова прогресивно постижение у нас са плановото управление на народното стопанство като цяло, в т.ч. и на отделните стопански организации. Като доказателство ще приведа политическата оценка на този въпрос на М.С.Горбачов. Той казва: ние ще запазим централизираното планиране, защото то осигурява нашия подем. Наистина, плановото управление превърна изостанала Русия в съвременна могъща световна държава. То е предимство на социализма. В негово потвърждение е и историческият факт - срещата в Рейкявик. Светът призна, че там се срещнаха най-високоразвитите, най-могъщите и с огромен икономически и военен потенциал държави в света - Съветският съюз и САЩ. Ако Съветският съюз бе изоставил отделните предприятия да се самоуправляват, да се ориентират към пазарното търсене, без единна национална планова дългосрочна стратегия, би ли се превърнал само за 60 - 70 години в могъща държава? Кямаше, уважаеми др. проф. Аройо! Изводът е, че социалистическата икономика, в т.ч. и нашата, се раз-

вива планомерно. Ядро на диалектиката на развитието е усъвършенствувачето на планирането, което не бива да се отъждествява с бюрократизма, с волонтаризма и субективизма, а като се базира на изискванията на обективните закони за развитието на обществото, да осигури планово самоуправление не само в национален мащаб, но и в стопанските организации. Моята концепция се състои в следното: самоуправлението на стопанските организации да се осъществява в условията на единна планомерност в обществен мащаб. Общественото възпроизводство е сложно. То обхваща сложни динамични пропорции, но се налага в хода на развитието да се преодоляват диспропорции и т. н. Тези процеси трябва да се регулират априори (предварително), а не пост фактум, т. е. на пазара. Пазарът трябва да има планов характер, стокowo-паричните отношения да не бъдат стихийни, а да протичат планомерно. В този смисъл подкрепям проф. Давидов, който казва: дайте да видим как ще регулираме пропорцията на суперпотребление, когато всички стопански организации се самоуправляват; колко средства от националния доход ще отделим за натрупване; тези, които ще печелят, ще имат ли потребителски подход; ще имаме ли средства за материализация на научно-техническата политика; можем ли да очакваме, че предприятията като самоуправляващи се единици ще поемат инициативата съгласно стратегията на партията за развитие и прилагане на върховите научно-технически постижения в народното стопанство.

Въпросът следователно се отнася до разработването и осъществяването на единна национална научно-техническа политика. Или, може би, тя ще бъде плод, "сбор" от дейността на отделните предприятия? Системата на стимулиране посредством икономически лостове ще осигури ли избор и практическа реализация на обществените интереси и в други сфери на живота?

Третото, неразработено е и въпросът за самоуправлението и стратегическото планиране в стопанските организации. В тази връзка възниква и въпросът за опитите да се защити у нас индикативното планиране. Най-широко то се използва във Франция. Същността му се състои в това, че в национален мащаб се съставят "планове", но показателите не са задължителни за капиталистическите фирми.

Въпреки националните планове, френските капиталисти насочиха своите капитали към други страни с цел получаването на повече печалби и на висок лихвен процент. Затова още след избирането на Фр. Митеран за президент на Франция, той посети САЩ, за да поиска намаляване на лихвения процент на заемния капитал. При тези условия

добрите пожелания в индикативните планове не се реализираха. Изводът ни е, че във всички случаи на самоуправлението на предприятията трябва да се осигури обвързване в национален мащаб, за да се постигнат ефективни пропорции в общественото възпроизводство и целите на социализма.

Ч е т в ъ р т о, България е изправена пред нови проблеми – да извърши реиндустриализация. Потребността произтича от това, че е създадена структура на икономиката, която под влияние на бързото развитие на научно-техническия прогрес се нуждае от усъвършенстване.

Въпросът е доколко предприятията на стопанска сметка и самоуправление ще могат да осъществят историческата потребност от реиндустриализация. Може да се възрази, че икономическите дестове и особено печалбата ще насочват предприятията към нова индустриална структура. Пазарът ще налага изменения в производството. Не бива обаче да се разчита на конъюктурата на пазара като фактор за формирането на рационална икономическа структура.

За да изпълнява определена роля, пазарът също трябва да бъде планов. Въобще стоково-паричните отношения при социализма следва да носят планов характер; да бъдат осъзнати предварително; да са целенасочени. Всичко това не изключва нито инициативата на предприятията, нито обратното влияние на пазара върху производството. Печалбата и данците не могат да заместят научното предвиждане, планирането.

Решилка от проф. Г.Петров.

Др.Петров, известна е концепцията Ви за използване на данците, таксите, акцизите и др. Но видовете данци в страната ставаха много. И въпреки това чесън на пазара няма! България внесе картофи, чесън, лук и др. В периода на залагането на тези продукти в плана страната задоволяваше не само вътрешните нужди, но и изна-

сяхме. След освобождаването на тези стоки от планиране – в условията на самоуправление на предприятията те защитават собствените си интереси, като избират какво да произвеждат, за да печелят. Но печалбата съдържа противоречия. Тя може да бъде реализирана в условията на монопол на пазара. Това се постига по пътя на увеличаването на цените, чрез покупката на евтини суровини, влошаване на качеството и т.н. При тези условия възникват противоречия между стоковите фондове и популателния фонд, защото днес предприятията на самоуправление постигат печалби, а на пазара липсват редица стоки. Нещо повече – трудови колективи получават и премии, с което се увеличава популателният фонд по-бързо в сравнение със стоковите фондове.

Изводът е, че трябва да се усъвършенствува плановото самоуправление, да се разкриват предимствата на социализма.

Планирането на социално-икономическото развитие е предимство на социализма. Затова при социализма винаги ще има планиране, напредвиждане. Това е крупен идеологически въпрос в борбата между двете противоположни идеологии – комунистическа и буржоазна, капиталистическа. Ето защо въз основа на определени критерии следва да се разработи модел за социалистическо планово самоуправление, възпътяващо централизацията по генералните закономерности на развитието и широко наситено с децентрализация за разгръщане на инициативата под формата на самоуправление в предприятията.

Проф. д-р ик.в. Георги Петров
ВИИ "Карл Маркс" - София

О т н о с н о: Някои проблеми и противоречия на
икономическия механизъм

Иямаше да вземам думата, но проф. Вълев наистина си послужи тук с такива оръжия, които ми се струва, че не са (от моя гледна точка) най-подходящите. Той допусна някои неточности и те ми дават повод, п ъ р в о, да ги отбележа и в т о р о, да си позволя с няколко думи да взема отношение по един единствен въпрос, който почти всички в докладите и изказванията поставиха.

П ъ р в а т а н е т о ч н о с т беше цитатът от Горбачов. Всички го знаят, той е от XXVII конгрес и гласи: "Социализмът няма да се откаже от планирането." Не са прави тези, които отъждествяват планирането с директивното, административното планиране.

В т о р а т а н е т о ч н о с т, която проф. Вълев допусна, е като каза, че в България вече 23 години се експериментира тази именно система, наречена нова и система на стопанска сметка, на стокови отношения, на самоуправление по най-новите термини. Да, от 1964 г. И според проф. Давидов, а може би и според много от присъстващите през последните двадесет и няколко години опитът е показал пълната несъстоятелност на тази система. Показа, че не е решен почти нито един въпрос и дори бяхме оставени без честя и лук. С това отговарям на казаното и на репликите на проф. Вълев.

Не съм съгласен с първата, както и с втората оценка. Става дума и за цитата, защото през последните 24 години не е имало действителна стопанска сметка, нито реални стокови отношения, нито самоуправление, нито стоково-пазарни отношения. И следователно резултатите, които имаме сега, ако са негативни според експеримента, те са резултати, които показват несъстоятелността не на самоиздръжката и стоковите отношения, а доказват несъстоятелността на административното управление и планиране на народното стопанство.

Тъй като времето ми ще изтече, ще се спра по същество на спорния проблем, който фактически беше поставен тук. Какъв е ха-

рактерът на социалистическото производство, когато е основано преди всичко на обществената, общонародната собственост? Представява ли това производство една огромна корпорация, или както още Ленин говореше в навечерието на Октомврейската революция: една фабрика, една кантора, една кооперация, която може да бъде пряко, централно управлявана, така както се управлява вътре фабриката?

Тъй както диригентът управлява оркестъра (възпроизвеждам казаното от Ленин по памет - б.а.).

С две думи ще изразя своето мнение. Ако не е правилно, можем да продължим спора и в печата - той се води от дълги години. Моето лично мнение, основано на изследванията в продължение на много години, а и публикациите, естествено, е, че целият исторически опит на всички социалистически страни доказва в дълготраен аспект, а не за отделни само моменти, че концепцията за социалистическото производство като една фабрика, като една корпорация, която може пряко, централно да се управлява, както се управлява всяка фабрика, е несъстоятелно и нейното практическо използване в крайна сметка довежда почти всички социалистически страни до все по-големи трудности, до все по-дълбоки противоречия, до все по-остри диспропорции, които накрая преливат в политически смущения, налагащи да се търсят в процеса на стопанските реформи други решения.

И последната ми бележка относно алтернативата е следната. Изцяло и вапълно споделям тревогата на всички, които се изказаха преди малко, пряко или косвено, ясно или не съвсем ясно за това, че ако от първи януари влезе в сила един такъв икономически механизъм, в който няма да има задължителни показатели, в който предприятията ще се договарят за обема, асортимента и цените на стоките, и при това без да са се създали всички други предпоставки и без да сме изградили цялостен адекватен механизъм от икономически дестове и регулатори, със сигурност можем да очакваме не по-малки, а по-големи сътресения и трудности.

И най-голямото безпокойство е моето лично смущение, че в цялата огромна работа през всичките тези години, особено 1986 г., в която са включени много специалисти и групи, в цялата работа по подготовката на новите проекти за икономически механизъм и до този момент, смея да кажа, не са решени главните въпроси за икономическите регулатори и за съчетаването на централизираното планиране със стоково-пазарните отношения, със самостоятел-

ността и самоуправлението на предприятията. А именно – не са решени въпросите за цените. Просто не са решени! И до този момент, казвам аз. А без да решим въпросите за цените – как да се договарят и то така, че да не изпаднем в положението на нашия съсед от Белград и да настъпнe всеобща анархия, ние нищо няма да направим. Не са решени и въпросите за регулиране на работната заплата. Не са решени въпросите за данъчните регулатори и стимулатори, които да бакарат предприятията, въпреки че ще имат самостоятелност, да се съобразяват с целите и пропорциите на държавния план. Не са решени и редица други въпроси. Ето това е безпокойството и всички, които имат пряко или косвено отношение към тези въпроси, би трябвало да помогнат за тяхното правилно решаване.

Реплика-въпрос от залата:

– Проф. Петров завърши с държавния план и съчетаването на плана на предприятията с държавния план. Какъв ще бъде характерът на този държавен план – индикативен или директивен? Става въпрос в национален мащаб.

Проф. Г.Петров отговаря:

– По държавния план изцяло приемам постаюовките, които са отразени в съответните проекти за нов икономически механизъм, за нов правилник, а именно, че държавният план трябва да бъде закон, гласуван от Народното събрание и задължителен за всички държавни органи на всички равнища, но този държавен план при наличието на стоково-парични отношения и самоуправление и при стопанска сметка на предприятията не може да им се спуска разгърнато във вид на директиви, а само по изключение на отделни сфери, например за добива на енергия и др., където не може да влияе икономическото съревнование, не могат да влияят косвено и иконо-

Реплика-въпрос: Износа и вноса как ще регулираме?

Проф. Г.Петров: Износът и вносът – тук отговорът е следният и аз съм напълно съгласен с него; той е даден вече в съответните текстове, а именно, че всички договори, които България като държава чрез своите държавни органи сключва, и годишните протоколи за размяна на стоки, и особено с другите социалистически страни, се подготвят и сключват при участието на предприятията, или още по-точно казано – при участието на представители на предприятията и на обединенията като доброволни съюзници на предприятията.

И предприетията парафират предварително своето съгласие да поемат ангажименти по тези договори.

Решка-въпрос от залата:

- Възможно ли е за всеки договор по 100 души ръководители да парафират?

Проф. Г. Петров:

- Ръководителите на Плановия комитет твърдят, че това е напълно възможно и че така е и сега в практиката.

Никола Бакърджиев
Генерален директор на
Строително-монтажен комбинат - В.Търново

О т н о с и о: Самоуправлението в СМК във Велико Търново

Пригответил съм нещо за секцията, която утре ще заседава, затова няма да го чета сега. Тук се създаде действителна обстановка за дискусия след обяда.

Трябва да кажа, че ние също проведохме събранията в комбината, избрахме бригадирите, определихме първичните колективи и считаме, че на ниво и с определена политическа зрялост хората се отнесоха към този акт; не допуснахме такива неща, каквито са станали в Хасково.

Мен обаче ме вълнуват неща, които са свързани с производството и с това как ние като ръководство, било то на предприятието, било на комбината, трябва да създадем условия за изпълнение на стоящите пред нас задачи, тъй като през последните години критиките към отрасъла са изключително големи. Считаю, че в повечето случаи те са правилни, но в крайна сметка общият резултат, за съжаление, не се подобрява значително.

И аз използвам тук думите на проф. Давидов, който казва: "как да заинтересуваме субекта за крайния резултат?" Искам да го свържа с нормите в отрасъл "Строителство". Това е въпрос, който фактически много ни вълнува и тормози. Тук не става въпрос, че заплатите са малки в строителството. Става дума за това, че отделни норми и разценки особено за монолитното строителство са от преди 20 години, остарели са и ние не можем да ползуваме чрез тези разценки акорда като прогресивна форма на заплащане.

Ще дам п р и м е р: мазилката е определена 50 стотинки за 1 м². Работникът може да измаже за един ден най-много 15 м² и

за това да получи 7,50 лв. Възможно ли е да оставим един квалифициран майстор със 150 лв. месечна заплата? – Не! Това поражда вече стремеж по някакъв начин да се оформя заплата и когато ние възлагаме на акорд, работникът не иска да приеме вече акорда, защото и много да работи, и малко да работи, и при пълно напрежение може да изкара половината от това, което ние му възлагаме. И той казва: вместо 15 правя 8 м². Те ще ми платят 12 лв., защото без мен фактически не може.

Считам също, че въпросът със средната заплата в различните отрасли и предприятия е особено важен. Той трябва да бъде регулиран от държавата. Напуснат ли един или двама работника от нас, отиват в друго предприятие и получават един път и половина повече. Как да ги задържим ние, след като при по-малко напрежение ще вземат повече? Въпросът с регулирането на заплата трябва да се реши от държавата, и то неотложно.

Следващият момент, заложен в Кодекса на труда, е като ръководство да създадем условия за изпълнение на задачите. При нас положението с машинния парк е пределно ясно и много пъти сме го поставяли, но от година на година той става все по-зле и е много по-зле, отколкото преди 5 – 6 години. Сега 80 % е амортизиран. Например от 27 кулокрана 21 са амортизирани; 2 бетонпомпи – и двете са амортизирани; от 95 самосвала 72 са амортизирани. Няма да се впускам повече в подробности. Можем ли ние да изпълним договора с бригадата при състоянието на тази механизация, да създадем условия този работник да изпълнява задачите си? Или, можем ли да изпълним постановката на Правилника за стопанската дейност, където се казва: щом като строителната организация няма мощности, тя трябва да ги увеличи. А как? Фактически план за машини не ни се спуска, не се знае откъде ще дойде валутата, положението стои на едно и също място и ние като ръководство трябва да отговорим на тази голяма задача. Това е въпрос, който при нас е много сериозен, но не намира решение. А пък за догодина, като се включи и балансиращият орган, нещата ще станат още по-сериозни, защото фактически няма кой да определи какво и как ще получим.

Все в тази връзка изказвам едно мое мнение, което се покрива и с докладчиците по отношение на това, че не трябва да има абсолютно самоуправление. Имам предвид, че то не трябва да съществува в рамките на планирането, както и вие подчертахте. Например от 150 групи материали 44 са определени. По другите още няма яснота, но по-голямата част от тях са на свободоно договаряне.

Един п р и м е р. На нашия комбинат са необходими 1000 т мозайка. Възможно ли е да я осигурим на свободно договаряне? Казват ни, че нямали капацитет. Или относно стоманобетоновите изделия. Отговарят, че не са в състояние 100 % да изпълнят нашите искания. А ние имаме държавни поръчки! Ако е за 5 - 10 тона мозайка, с един кашон вино или с уреждане покупката на един цвтек телевизор работата би се справила, но такова голямо количество не може да ни се достави. Ето, това вече е негативно явление. Следователно как ще разчитаме на свободно договаряне, след като сме поели държавната поръчка, и как фактически ще завършат нещата при наличието на самоуправление?

Постарах се да съм точен в границите на регламента и с това свършвам. Може би утре в секцията ще продължа по същите въпроси.

Ъ.с. к.и.к.н. Николай Павлов
ИНИ по културата при КК и БАИ

О т н о с н о: Някои основни проблеми на самоуправляващите се организации в културата

Развитието на демокрацията в социалистическото общество не е самоцел. Това е един осъзнат непрекъснат процес на усъвършенстване социалните отношения като отражение на по-нататъшното усъвършенстване на производствените отношения. Нарастването и качеството усъвършенстване на структурата на производството вследствие на научно-техническата революция доведе до качествен скок в системите на управление. Тази качествена промяна е свързана с нарастване ролята и значението на трудовия колектив като непосредствен участник не само в производството, но и при управлението на производствените и социалните дейности. Така самоуправлението като дейност, характерна за всяка биологична и социална система, придоби ново значение и обхват.

При управлението на някои дейности в системата на култура самоуправлението се е зародило още в миналото столетие. Става дума за читалищната дейност. Народното читалище е било център за развитие на най-благородните, родолюбиви черти на българската

национална култура. Едновременно с това да слагаме знак на равенство между процесите на самоуправление в народните читалища през тяхното вековно развитие и най-малкото опростяване на нещата. Ако се абстрахираме от степента на развитие на производителните сили и съответните на тях производствени отношения, при действието на читалищата през вековете и сега основната прилика, а едновременно с това и разлика между процесите на самоуправлението се състои в начина на финансиране на читалищните дейности.

В миналото с такава дейност са се занимавали предимно замисливи българи, които безвъзмездно са отпусkali средства за развитието на читалищата. Тази дейност сега е поета от социалистическата държава. Основната разлика между двете финансиращи страни е тази, че при първия случай отпусканите средства стават собственост на читалищата, докато при наличието на общонародна собственост средствата и дейностите стават, условно казано, собственост на обществото. Това е основната разлика, отнесена към проблемите в процесите на управление на цялата духовна култура, отрязва главната особеност на самоуправлението; специфичен начин на финансиране на основните дейности и специфичен характер на новосъздадения продукт - ценност или културна услуга.

Развитието на самоуправляващите се организации в материалната сфера у нас е свързано предимно с развитието на стоково-паричните отношения в социалистическото стопанство - както национално, така и в рамките на социалистическата общност. Особеният характер на създаването на художествени ценности в художествената култура определя и специфичния характер на тези отношения. До каква степен тези отношения могат да имат стоков характер и между които могат и следва да се реализират те при общонародната собственост - това е основният въпрос, на който досега науката не е отговорила.

Без да даваме изчерпателен отговор на този въпрос, ще поставя само някои основни проблеми, от решаването на които ще може да се получи отговор на основния въпрос за границите и по-важните особености на самоуправлението в националната култура.

Да разгледаме един пример. Създаването на сценичен театър като дейност, като деятелност е в резултат на обективно създадените от обществото потребности от театрална дейност. Обществото като собственик е предоставило на даден формиран трудов колектив необходимите средства за реализация на театралния постанов-

ки - под формата на основни и оборотни средства и средства за работни заплати. Създаденият театрален спектакъл в резултат от дейността на трудовия колектив като художествено произведение е безценно, защото е неповторимо в своите граници и параметри, дори и при еднакви същи спектакли. Едновременно с това спектакълът струва определена сума на обществото като разходи на овеществен труд, амортизации и други производствени разходи. Същият се реализира чрез продажба на обществото. Цената, която ще заплати обществото, се определя от него или от определени за тази цел специални органи. Важен е принципът: обществото заплаща заради извършването на определена конкретна дейност, без да се взема под внимание общата стойност на спектакъла. Или налице са специфични стоково-парични отношения, които качествено се различават от материалната сфера. Спецификата е предимно в характера на стоката, която се създава в художествената култура, в нейния в някои случаи нематериален вид, или в невъзможността даден продукт на художествената култура да има реална индивидуална стойност. Тази ценност, това духовно богатство в повечето случаи няма стойностни (парични) измерители, защото се оценява чрез други нестойностни критерии. Създаден веднага, "стоковият културен продукт" става в повечето случаи веднага общонародна собственост. Докато в материалната сфера стоките продукти, макар и да се включват веднага в съвкупния обществен продукт на обществото, притежават една обособена собствена стойностна форма, точно тази форма, която разрешава да се извършват стоково-парични отношения между отделните стокопроизводители.

От дадения пример могат да се направят няколко извода. За да говорим за самоуправление в сферата на културата, като за самоуправляващи се организации считаме тези, които са обособени стокопроизводители, имат определена юридическа и стопанска самостоятелност, трябва всяка организация да е обособена около един вид завършен културен продукт. Този резултат на труда трябва да притежава определени художествени ценностни качества и да задоволява определени потребности на обществото или на отделни социални групи в него.

Другият извод е свързан с необходимостта обществото да признава в парична форма разходите на дадения трудов колектив в сферата на културата. По този начин завършеният културен продукт или ценност трябва да притежава цена. Тази именно цена е връзката, която следва да се реализира между съответната културна организация,

от една страна, и обществото, отделни негови членове или други трудови колективи и организации, от друга, независимо дали те са от материалната или от духовната сфера.

Следващият извод е начинът, по който обществото трябва да признава извършените материални и духовни разходи на съответния трудов колектив. Като собственик обществото е заинтересовано от пестеливото разходване на съответните разходи при непрекъснато нарастване на художествено-творческите резултати на съответния колектив съобразно с неговите ценностни критерии. Тук са възможни два принципно различни начина на решаване на проблема. Да се даде такава цена на резултата на труда на творческия колектив, че при продажбата на потребителя трудовият колектив да може да покрие всички свои разходи по създаването на ценността и да натрупа средства за разширено възпроизводство.

Другото решение е свързано с характера на социалистическата култура, с нейната всеобщност и безплатност или заплащане по цени, по-ниски от производствените разходи. Вторият начин е социално по-справедлив и неговото прилагане в социалната практика показва своите положителни резултати. Сега е необходимо този втори начин да бъде свързан с динамиката на развитие на разходите, които ще признава обществото. Тези разходи за науката следва да се знаят от съответния трудов творчески колектив. На практика за в бъдеще самоуправляващите се организации в художествената култура трябва да получават своите средства от държавния бюджет (от обществените фондове за потребление) по предварително утвърдени динамични нормативи.

В това се състои новата главна особеност на организационите от сферата на културата, прилагане на принципите на самоуправление - създаването на максимална икономическа самостоятелност при спазване дотирането на основните й дейности.

Развитието на управленските процеси в художествената култура у нас през последните години се характеризираше със съществен скок чрез въвеждането на общественно-държавното начало като основен управленски принцип. Извърши се известна концентрация на средствата за създаване на културни ценности и услуги. Нарасна социалната роля на художествената дейност, но липсваше точна и пълна, едновременно с това реална оценка на разходите, които прави обществото за нея. Невинаги се спазваше изискването за високо качество на предлаганите услуги, ценности и дейности. Затова сега при максимално използване на резултатите и основните идеи на об-

ществено-държавния принцип трябва да се обособят самоуправляващи се организации, които да са както юридически, така и икономически обособени и да носят пълна творческа и икономическа отговорност за своята дейност. Обществото трябва да продължи да заплаща по-висока цена за по-високо качество на културни ценности и дейности.

Всички тези особености са свързани с основното изискване към самоуправляващите се организации в сферата на културата – точно и пълно обособяване на границите на всяка една от тях. Границите на самоуправляващите се организации в сферата на културата могат да бъдат обособени в две основни групи – на функционален и на териториален принцип.

Функционално обособени могат да бъдат тези културни организации, които в резултат на единен цикъл реализират обособен културен продукт (художествена ценност). Тук следва да бъдат отделени театралната дейност, филмопроизводството и пр.

Териториално обособени следва да бъдат тези културни организации, които реализират предимно функциите на разпространение и репродуциране на културните ценности. Тук следва да бъдат обособени книгоразпространението, киноразпространението, импресариатската дейност, библиотечната дейност и т.н.

За да могат да действуват дадени вече обособени и точни граници културни организации, те следва да извършват следните функции: самоплавиране, самоорганизиране и самоконтрол.¹ Не се спрем само на особеностите на самоорганизирането при самоуправляващите се организации. Тези основни производители (създатели) на културни ценности и услуги, обособени функционално и териториално, имат правото да се обединяват в по-крупни творчески комбинати или обединения. Отделните единици следва да бъдат икономически, творчески или социално заинтересовани от това. На практика е необходимо да се изградят такива механизми, които да предполагат правата и възможностите на дадена функционална организация да се обединява с териториална или с друга функционална организация. Например един драматичен театър може да се включи в териториален духовен комплекс или в единна театрална национална или регионална организация и да поддържа връзка със Съюза на артистите в България.

¹ Вж. Д. Г а в и д о в, оп. "Ново време", кн. 8, 1986.

По същия начин книгоразпространението в даден град може да се асоциира в духовния териториален комплекс или в някакъв вид обединение на книгопроизводителите или книгоразпространението. Изясняването на тези взаимоотношения са в основата на само-регулирането, самопланирането и самоконтрола и се реализират чрез съответните управленски механизми, които в своята същина трябва да са общи с принципите, на които се разработват управленските механизми в материалната сфера, отчитайки особеностите на духовната сфера като цяло.

Тези най-общи бележки и проблеми са едно мнение, целящо да се извършат не "косметични мерки, а за качествени промени"² при усъвършенствване управлението на художествената дейност, а оттам и усъвършенствване организацията на управлението на духовната сфера.

---

² Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заключително слово пред XIII конгрес на БЖП. Партиздат, С., 1986, с.21.

И.с. I ст. Румен Методиев
БАБ

О т н о с в о: Предпоставки за самоуправлението
в науката

Във всяка правова държава Конституцията и законите са този фундамент, върху който се осъществява градежът на обществено-политическото и социално-икономическото устройство на дадена страна. Принципните положения, залегнали в тях, са основно задължение на всички - държавни органи и институции, длъжностни лица, обществени организации и граждани. На тази принципа основа е формирано и нашето законодателство, вкл. и в частта, която регламентира правните норми за националната наука. Трябва обаче да признаем, че има известни "пукнатини" във фундамента от нормативни документи, върху които се градят пирамидите на академичната, вузовската и отрасловата наука.

На Коевмрийския (1987) пленум на ЦК на БКП беше посочено, че проблем на проблемите е превръщането на самоуправлението в принцип, който да интегрира всички структури на социалистическото общество. От тази изходна позиция констатираме известни слабости и недостатъци в нормативната база относно науката и научната област. Да се опитаме да посочим пътищата за тяхното преодоляване.

Първо, Кодексът на труда, влизащ в сила от 1.1.1987 г., няма нормативна уредба за някои специфични дейности, напр. за академичната и вузовската наука, а също и за част от отрасловата наука. На неговото йерархично равнище (КТ е утвърден от Народното събрание и има сила на закон) съществуват и други закони, които го обезсилват за определени дейности, или по-точно – правят го неприложим. Могат да се посочат следните п р и м е р и :

– Българска академия на науките регламентира управлението на своята дейност със Закона за БАН¹ и с Устава на БАН².

– Дейността на ВУЗ в НРБ е регламентирана със Закона за висшето образование (ЗВО)³ и с Правилника за приложение на ЗВО (ПЗВО)⁴.

– Всички научни организации в страната, независимо от тяхното подчинение към БАН, ВУЗ, Медицинска, Военна и Селскостопанска академия или към даден отрасъл, се подчиняват на нормативната уредба, установена със Закона за научните степени и научните звания (ЗНСЗ)⁵.

Изброяването на тези нормативни документи не е самоцелно. Ако им се направи задълбочен сравнителен анализ, ще се установи,

---

¹ ДВ, бр.235 от 1949 г.; изм. Изв., бр.28 от 1957 г.

² Вж. Указ на Държавния съвет на НРБ № 1029 от 1973 г.; изм. и доп. с Указ № 1106 от 1977 г., обн. в ДВ, бр.59 от 1977 г.

³ Вж. ДВ, бр.12 от 1958 г.; изм. и доп. ДВ, бр.99 от 1963 г., бр.65 от 1972 г., погр. бр.81 от 1972 г. и изм. бр.58 от 1978 г.

⁴ Вж. ДВ, бр.75; изм. и доп. бр.29 от 1975 г. и бр.26 от 1978 г.

⁵ Вж. ДВ, бр.36 от 1972 г., изм. и доп. бр.43 от 1975 г., бр.12 от 1977 г., бр.61 от 1981 г. и бр.94 от 1986 г.

че в постановките им има редица несъответствия и различия както спрямо Кодекса на труда, така и помежду им. Най-общо казано, от една страна стои Кодексът на труда, регламентиращ самоуправлението с всички права и задължения, произтичащи от него, а от друга страна – няколко вече морално остарели закони, които в една или друга степен забавят внедряването на самоуправлението и в сферата на науката.

По някои характерни различия и несъответствия:

- От Закона за БАН, приет през 1949 г., е останал единствено чл. 41; всички останали са отменени още през 1957 г.; правата и привилегиите, които дава чл. 41 от закона, са отдавна морално остарели и от много години очакват своето осъвременяване.

- В действащия Устав на БАН отсъства възможността за изборност "отдолу – нагоре". Съгласно чл. 35 от устава ръководните длъжности могат да се заемат за срок от 5 г., без уточняване броя на поредните мандати. Ограничението на чл. 50, ал. 2 от Устава на академията за 70-годишната възрастова барьера при заемане на шатна ръководна длъжност от академици и член-кореспонденти масово не се прилага.

В Закона за висшето образование е регламентирана норма за ректорите, зам.-ректорите и деканите – да заемат съответните длъжности за срок от 4 г., но не повече от два последователни мандата. За останалите ръководители – на катедри, лаборатории и други структурни звена, няма ограничения за броя на поредните мандати. В чл. 21, буква "в" от закона е посочена пределната възраст за заемане на шатна длъжност – за професор до 65 г., а за доцент до 60 г., но със забележка се делегира правото на съответния министър по предложение на академичния съвет да отсрочи пенсионирането.

С чл. 33 в 37 от ЗНСЗ се регламентира мандатност със срок 3 г. за членовете на Президиума на ВАК и на научните комисии при ВАК със същото ограничение – за два последователни мандата.

Както се вижда, в трите документа има три различни подхода.

В духа на решенията на Юлския и Ноемврийския пленум на ЦК на БКП (1987) за задълбочаване на преустройството и за демократизирате във всички сфери на общественото ни развитие се налага необходимостта от единен нормативен документ – Закон за научната дейност в НР България, който да бъде своеобразно продължение на Кодекса на труда за децата от науката.

В интерес на истината трябва да се каже, че вече има вариант на Проектозакон за научната дейност от 13.XI.1986 г.

Крайно време е научната общност в нашата страна да получи свой Кодекс (закон), с който да се регламентират единни основни положения за самоуправлението и демократизма в науката. Едва тогава на тази правова осъва ще има законен фундамент за разработване на устава, правилници и т.н., които да отчитат специфичните особености на академите, висшите учебни заведения, отрасловите научни организации и т.н.

Безразумно е да се противопоставят поколенията в науката с деленето им на "млади" и "стари", но тъй като природните закони са неминуеми, правилно ще бъде Законът категорично да сложи ограничение за заемане на ръководни длъжности след навършване на определена пределна възраст. Веднага ще трябва да се подчертае, че не трябва да се изключва реалната възможност да се използва интелектуалният потенциал на научните работници, преминали възрастовата граница. В закона трябва да им се даде правото да бъдат ангажирани например в подготовката на студенти, аспиранти и млади научни кадри, както и в изпълнението на важни за народното стопанство научни задачи, но без да се фетишизира "твърдо шатно присъствие", а да бъдат привлечени по конкретни задачи под формата на хонорувани консултанти или като извъншатни (извънредни) сътрудници.

Второ, оцеляващата система за хабилитиране в науката е предмет на дейност на Висшата атестационна комисия (ВАК). Създадена през 1948 г., ВАК е била и е държавно-обществен орган за оценка на персоналните творчески постижения, свързани с кандидатстването за придобиване на научни степени и научни звания. През своята близо 40-годишна история ВАК многократно променя своята ведомствена подчиненост. До 1972 г. звено в състава на МС, след това структурно звено в някогашния КНТИВО, после към ДКНТИП, а след закриването му ВАК временно е "приютена" (до 31.XII.1986 г.) в резервния щат на Държавния комитет за изследване и технологии. С Указ № 4114 на Държавния съвет от 1.XII.1986 г.⁶ ВАК премина към Съвета за духовно развитие при МС. След всички превъзпитания на 7.I.1987 г. с протокол № 1 на Съвета за духовно развитие при МС на ВАК беше утвърдена организационна структура. Но нито в Указа на Държавния съвет, нито по-късно в

⁶ Вж. ДВ, бр.94, 1986.

Протокола на Съвета за духовно развитие съществува текст, който да регламентира статута на ВАК в държавната йерархия (примерно с ранг на министерство, ведомство или комитет). Сега след ликвидирането на Съвета за духовно развитие при МС ВАК отново се оказва в положението на "подхвърлено дете". Структурните преобразования от настоящата и миналата година, а също и очакването да излезе Закона за научната дейност доведоха на практика до редица несъответствия между ЗНСЗ и ППЗНСЗ. В Правилника за приложение на ЗНСЗ съществуват текстове на чл. 15.3, 15.6, 51.1, 84 и 89, където са изброени компетентности на отдавна закритите КЛПВО и на ДСБП. Текстът на чл. 49 е обвързан със стария Кодекс на труда. Същото се отнася и за Инструкция № 1 за прилагането на Постановление № 39 на ЦК на БКП от 1973 г., която не е актуализирана.

Като втора обективна причина за тези необвързки трябва да се посочи отсъствието на постоянно действащо методологично звено в състава на Президиума на ВАК, което да анализира различните случаи, предвидени в чл. 34 от ЗНСЗ, както и да актуализира и усъвършенства нормативните актове и документи, непосредствено свързани с дейността на ВАК, да разработва и постоянно да усъвършенства системи с критерии и показатели за обективна оценка на творческата дейност на кандидатите за научни степени и научни звания и т. н.

С оглед на развитието на процеса по преустройството може да се направят следните предложения:

1. Със съответен нормативен акт да се регламентира статутът на ВАК, като на комисията се даде ранг на самостоятелно ведомство (комитет) – В и с ш с а м о с т о я т е л е н с п е ц и а л и з и р а н д ъ р ж а в н о – о б щ е с т в е н о р г а н к ъ м М С с ю р и д и ч е с к а , и к о н о м и ч е с к а и м е т о д о л о г и ч е с к а о б о с о б е н о с т .

2. Да се даде срок, в рамките на който да се ликвидират несъответствията между ЗНСЗ и ППЗНСЗ.

3. В Проектозакона за научната дейност задължително да има текст, с който да се регламентира функционалната компетентност на ВАК. (И в двата проекта такъв текст липсва).

Трето, о б щ е с т в е н а з а щ и т а н а т в о р ч е с к о – п р о ф е с и о н а л н и т е и н т е р е с и н а б ъ л г а р с к и т е у ч е н и . В с ф е р а т а н а н а у к а т а и н а у ч н о – т е х н и ч е с к и я п р о г р е с и м а н я к о л к о д у б л и р а ш с е о б щ е с т в е н

организации, формирования и движения, всяка от които предявява претенции, че е обществен гарант за научно и научно-техническо творчество на трудещите се в НРБ. Тук става дума за паралелизъм на задачи и функции на БИС, ИТС, СБУ, СЪРБ, ОТЪТТ, ТНТМ и т.н.

Считам, че е необходимо да се доведе докрай решението на X конгрес на БИС за създаването на профсъюзно формирование, което функционално и организационно да обедини на профсъюзна основа дейците от сферата на науката (както Съюза на музикалните дейци). В такъв случай СЪР в България предлагам да бъде доброволна висша обществена научно-творческа организация (по подобие на Съюза на българските композитори – висша надстройка на Съюза на музикалните дейци). Като прилага принципите на обществеността и държавното начало, тя ще участва във формирането на националната научна политика; ще защитава специфичните творческо-професионални интереси на научните работници пред държавните, научните, обществените и други органи и институции, вкл. и пред ВАК; ще бъде партньор на БИС при осъществяване на обществената защита на българските учени при създаването на нормативни актове и документи, имащи непосредствено отношение към трудовата дейност на научните работници в България; ще осъществява обществен контрол и защита на творческите интереси на авторите на научна и научно-техническа литература и другите форми на интелектуална собственост.

В заключение трябва да подчертаем, че без адекватна обвързка в единна система на очертаната триада:

1/ Единен закон за научната дейност в НРБ, който да регламентира самоуправлението във всички научни организации и да бъде продължение на Кодекса на труда в сферата на науката;

2/ обособяване на ВАК в самостоятелен висш специализиран държавно-обществен орган, който да усъвършенствува системата за даване на научни степени и научни звания и

3/ превръщане на СЪР в действена обществена научно-творческа организация, която да осъществява обществената защита на законните интереси на научните работници, не може да се говори и няма да има самоуправление и демократичност в сферата на науката.

О т н о с н о : Самоуправлението – идея и реализация

И д е я т а з а с а м о у п р а в л е н и е т о е стара, колкото и идеята за хуманизма. Достатъчно е да си припомним мислите на социалистите-утописти, на Маркс, Енгелс и Ленин, всеизвестния девиз на Великата октомврийска социалистическа революция "Вся власт Советов", на Роза Луксембург и други.

След Втората световна война представителите на ревизионизма направиха опит да обосноват теорията за двата модела или двата вида социалистическа икономика, като за критерий взеха не собствеността, а кой взема решенията (за производството и разпределението, за капиталните вложения, за цените и работната заплата и т.н.). Първият модел – това е централизираната, административно-плановата икономика; тук се причисляват икономиките на СССР, ГРБ и на повечето социалистически страни, а вторият модел – децентрализираната, пазарно-ориентираната икономика, или накратко – самоуправляващата се икономическа система. Последната се различава от капиталистическата система по това, че средствата за производство са обществена собственост (разбирана обаче по своеобразен начин) и че управлението се извършва от работническите колективи. За социалистическата пазарно-ориентирана или самоуправляваща се система детерминиращ фактор е пазарът, в зависимост от който се вземат всички решения от предприятията, и, както и при всички пазарни икономики, на нея са присъщи циклични изменения, следователно икономическите цикли и цикличните колебания трябва да се отчитат. Може да има безработица и инфлация, което подсказва, че трябва да се разработва и провежда съответна политика срещу безработицата, инфлацията и рецесията.

Класиците на марксизма-ленинизма са анализирали самоуправлението като явление, присъщо на висшата фаза – комунизма. В Програмата на КПСС (нова редакция) е записано, че стратегическата линия на развитието на политическата система на съвременния етап "е да се усъвършеествува светската демокрация, все по-пълно да се осъществява социалистическото самоуправление на народа ..."¹. Ето защо КПСС "се грижи в управлението на общест-

¹ Програма на КПСС. Партиздат, С., 1986, с.53 – 54.

вото и на държавата последователно да се осъществяват принципите на социалистическото самоуправление на народа, т.е. самоуправлението не само да се осъществява в интерес на трудещите се, но и закономерно, във вся по-голяма степен да става непосредствено дело на самите трудещи се, които по думите на В.И.Ленин не признават никаква власт освен властта на собственото си обединяване². От горното може да се направят няколко извода: че самоуправлението е същностен белег, функция именно на бъдещото комунистическо общество; че класиците са свързвали самоуправлението със създаването от общественото производство изобилие на блага, с формираната социална еднородност на обществото и с отмирането на държавата (в Програмата на КПСС е записано, че "Изпълнила своята историческа мисия, диктатурата на пролетариата прерасна в политическа власт на всички трудещи се, а пролетарската държава – в общонародна"³); че КПСС разбира самоуправлението като особена форма на обществена организация, която се характеризира с активно непосредствено участие на всички членове на обществото (може би по-точно – на всички трудещи се) в управлението; че сега съществуващата политическа система не може да се представи като осъществено вече социалистическо самоуправление, а обратно – последното трябва да се разглежда като сложен и противоречив процес, който се е зародил и първоначално ще се развива, ще съзрява до пълното си изкрystalизиране във формата на комунистическо самоуправление. Именно при завършената, зрялата форма на самоуправлението управлението ще се осъществява от самия народ, по негова воля и в негов интерес: трудещите се няма да предават принадлежащите им функции на свои представители, а сами ще ги осъществяват; представителната демокрация ще отстъпи място на непосредствената; властта ще придобие всеобщ обществен характер и ще се проявява като всеобща функция на цялото общество. Това ще бъде, както пише проф. Боев, всъщност не партийна, не държавна, не политическа система на ръководство на обществото, т.е. ръководство, осъществявано от целия народ.

Сега говорим за началния етап на този процес, за социалистическо самоуправление, при което има наличие на класово деление на обществото и което следователно има политически характер. В Политическия доклад пред XXVII конгрес на КПСС М.Горбачов зая-

---

² Пак там, с.54.

³ Пак там, с.53.

ви, че управлението в социалистическото общество при съвременните условия "не може да бъде привилегия на тесен кръг професионалисти ... социалистическият строй се развива успешно само когато самият народ реално управлява своите работи, когато милиони хора участвуват в политическия живот. Именно това е самоуправление на трудещите се в ленинския смисъл, то е същността на съветската власт"⁴. На XIII конгрес на БКП Т. Живков подчерта, че активното привличане на трудещите се не само в управлението, но и в самоуправлението е "нова историческа крачка по пътя на превръщането на трудения човек и колектив от обект в субект на социалното управление"⁵.

Как трябва да разбираме социалистическото самоуправление? Най-лесно е да си припомним, че според кибернетиката всяка подсистема като съставка на системата (напр. материалното производство като подсистема на народното стопанство) не може да функционира без да се управлява и в същото време подсистемата играе ролята на самоуправляваща се, т.е. на самостоятелна система. Следователно управление и самоуправление съществуват във всяка система, която е в състояние във взаимодействието със средата да запази значението на съществениите променливи в някакви зададени граници, т.е. да запази своя хомеостазис. Във всяка система се съчетава управление на едни части със самоуправление на други. Кое е по-важното - че трябва да се търси диалектичката взаимовръзка и взаимозависимост между управлението и самоуправлението като компоненти на социалната система. Те могат да се намират в състояние на равновесие или да се променят в полза на едното или другото в зависимост от степента на развитие. Чрез самоуправлението на отделните части се реализира управлението на системата. Същественият проблем е за съотношението на управлението и самоуправлението на всеки етап на развитие.

Социалистическото самоуправление не трябва да се свързва с децентрализация на държавното управление, а с демократизиране на последното, със запълването му с повече демократично съдържа-

---

⁴ Г о р б а ч о в, М. Политически доклад на ЦК на КПСС пред XXVII конгрес на КПСС. С., 1986, с.82.

⁵ Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заключително слово пред XIII партийен конгрес. С., 1986, с.32 - 33.

ние. Процесът на преход към системата на самоуправление следва да се реализира по пътя на намаляване на принципно новата роля на социалистическата държава и съкращаването на нейните функции, както твърдят теоретичите на реформизма и ревизионизма, а чрез търсенето на оптимално съотношение между централизираното управление и самоуправлението на трудовия колектив. Едното с другото не си противоречат, защото нито първото може да обхване детайлите, нито второто може да решава всички проблеми на производството. Както подчерта и Т. Живков, "интересите на трудовия колектив и на самоуправляващата се организация съпадат в главното, в основното с общонародните интереси"⁶ и държавата дава на "входа" на самоуправляващата се организация съответна връзка и необходими ресурси, а вътре в организацията трудовият колектив, органите на самоуправлението, ръководителят на организацията, професионалните съюзи организират и разгръщат съревнование за нейното изпълнение и преизпълнение"⁷. При сегашните условия Стопанският съвет към МС по пътя на д и а л о г а със самоуправляващите се стопански организации утвърждава това, което се дава на "входа".

Следователно самоуправляващите се организации функционират на базата на широка икономическа самостоятелност в рамките на установените от държавата правила, върху основата на пълната стопанска сметка.

Условията за разгръщане и осъществяване на социалистическото самоуправление са: а/ усъвършенствването на икономическата обособеност и самостоятелност на основната структурна единица, т.е. на предприятието (разширяване функциите на трудовия колектив като стопанин на средствата за производство), пълна стопанска сметка, самоиздръжка, самофинансиране, договорни отношения и т.н.; б/ превръщането на стопанските организации в действителен стокопроизводител.

Ако вземем предвид, че държавата на диктатурата на пролетариата прераства в обикновена държава и че широк размах получава общественото самоуправление, става ясно, че елементите на управление се зараядат постепенно в етапа на изграждането на зрелия социализъм и по-нататък ще се подготвят условията на бъдещата

---

⁶ Пак там, с. 22.

⁷ Пак там, с. 24.

комунистическа система на управление на обществото.

Опитът на социалистическите страни показва, че отслабването на ролята и властта на социалистическата държава, а в настоящия етап и преждевременното предаване на функциите на държавните органи на обществените организации в о д я т към увеличаване елементите на анархията и стихийността, което поставя за опаснята на социализма под заплаха. Опасно е и забавянето, отсрочването на предаването на тези функции. Затова Ю.Андропов писа, че "на нас ни е дълбоко чужда такава трактовка на самоуправлението, която тегли към анархо-синдикализма, към раздробяване на обществото на независими една от друга, конкуриращи се помежду си корпорации, към демокрация без дисциплина, към разбиране на правата без отговорностите"⁸.

Рекламираното от някои планиране и управление изключително "от долу", оставящо на предприятията всъщност пълна свобода на действие, в о д и и към господство на "местнически интереси" и това превръща народностопазкия плаз във фикция. Пълно потвърждение на правилността на тази постановка може да се намери в СФРЮ, където от скромните начални форми (работническите съвети с ограничено влияние върху приемането на решения) в началото на 50-те години, самоуправлението като н о в о явление прерасна във всеобща система, в механизъм, който обхваща всички области на икономическия, обществения и културния живот. С тази система бе съгласувана впоследствие и политическата линия на партията и частично с Конституцията от 1963 г., а по-късно с Конституцията от 1974 г.

Дори днес, когато системата на самоуправлението в Югославия се сочи като доста развита, изследванията показват, че около 1/3 от работниците никой не ги е питал при вземането на решения, че съотношението на силите между несамоуправленските и самоуправленските субекти в икономическия и социалния живот е 80 : 20 в полза на първите.⁹

В доклада на Видео Жаркович на XIII конгрес на СМК като една от причините за тежката икономическа и обществена криза бе посочено н е о с ъ щ е с т в я в а н е т о на правата

⁸ Комунист, № 3, 1983, с.19.

⁹ Вж. сп. "Дуга", бр. 315. Београд, 22.III.1986, с.20.

на работилците като производители и управляващи.¹⁰

Ето защо социалистическото управление трябва да се основа на политическата съзнателност, на научността, на социалистическия демократизъм. Не случайно М.Горбачов заяви, че ни е необходим повече динамизъм, повече социална справедливост, повече демокрация, с една дума – повече социализъм. Това е главният източник и резерв на ускорението.

---

¹⁰ Вж. 13 конгрес СЖК. Документи. Београд, 1986, с.10.

ЗАСЕДАНИЯ ПО СЕКЦИИ

Първа секция - ПРОМИШЛЕНОСТ

САМОУПРАВЛЕНИЕ НА СТОПАДСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Проф. д-р ин.в. Христо Калигорев
ВНИ "Карл Маркс" – София

I.

Преди, по време и след XIII конгрес на БКП се заговори усилено за самоуправление и за самоуправляващи се организации, като се имаха предвид предимно производствените звена – отделните предприятия, комбинати и т.н. Подробно този проблем е развита в Основни насоки и задачи за изпълнение на решенията на Февруарския (1985) пленум на ЦК на БКП, в материалите на XIII конгрес и т.н. Самоуправляващи се организации ще има и в други сфери на обществената дейност – науката, културата, образованието. Основните положения за самоуправлението и самоуправляващите се организации бяха потвърдени и доразвити на Декемврийския (1986) пленум на ЦК на БКП. От началото на 1987 г. влезе в сила нов Правилник за стопанската дейност. В един от важните негови раздели се третираха въпросите на самоуправлението и самоуправляващите се организации.

Този сложен и важен проблем става актуален не само у нас, но и в другите социалистически страни. В речта за М.Горбачов пред X конгрес на КЮРП по този въпрос се казва, че трябва да осигурим оптималното съчетание между централните и местните органи, между държавната и обществената сфера, между управлението и самоуправлението; по-добре да стимулираме дейността на човека, неговата трудова и политическа активност и гражданско съзнание. Тези основни моменти се подкрепят и развиват в редица последващи документи на КЮСС.

В посочените основни положения са засегнати много нови и съществени моменти. Става дума не за формални неща, а за търсене и намиране на начини и средства за по-ефективна работа с съответните звена, където пряко се съединяват живият и овещественият труд и в края на краищата се реализира всеки човек като член на даден колектив. Както се вижда, търсят се нови начини за увеличаване ефективността и творческата инициатива на човека, за да стане така, че той да се изяви най-пълно и по такъв начин да бъде най-ползлив за обществото и за себе си. Не е достатъчно само да се създадат съответните системи, а съществено е те да се разви-

ват и да функционират най-ефективно. Това сега е главният проблем. Осъществяването на качествено нов растеж не само на икономиката, но и на цялото общество изисква и нови начини на организация и управление, за да може да се стигне до световните върхове и постижения. За постигането на тази цел се изисква пълна мобилизация на силите и възможностите на всеки труженник, което да се осъществява не по пътя на администрирането, а на основата на вътрешната убеденост и с помощта на мобилизирането на вътрешните сили и възможности на отделните труженници, колективи и организации. Тях може да мобилизира не какъв да е метод, а такъв, който да е способен да вникне дълбоко в същността на явленията, да търси и разкрива всички резерви и да ги впрегне в общото развитие и напредък. И тук става дума за самоуправлението. Ако то правилно се определи и разбере и по-точно - ако правилно се приложи, тогава може да се разчита, че скритите резерви и възможности, особено на научно-техническите постижения, ще излязат на повърхността и ще съдействуват за постигане на максимални резултати от отделния човек, колектив и организация. Главен момент в цялата тази дейност е осъществяването на единство между обществешите, колективните и личните интереси, а основен параметър, с който ще се измерва, е социално-икономическата ефективност.

Там, където има самоуправление, има и управление. Обществото като цяло не може да се остави на случайността и да търгне подир интересите на отделната личност, колектив, организация. Над всичко стоят общите интереси на обществото, на държавата. Поради това големият проблем се състои в това, как да стане така, че в работата на което и да е звено да се мобилизират всички сили на отделния човек, на колектива и на организацията, че заедно с личните интереси да се имат предвид и групните, и обществените.

За да се постигне успех в дадено дело, особено когато се отнася до самоуправлението, се налага най-напред проблемите да се изясняват теоретически, след което да се пристъпи към практическото им реализиране. Това се разбира от само себе си, тъй като не може нещо да се използва практически, преди то да е станало ясно на всички и особено на тези, които ще го внедряват и използват. Освен това, не е достатъчно дадена система - по-малка или по-голяма, да се назове самоуправляваща се и с това работата да се свърши от само себе си. Следва да се направят съществени изследвания на

практическата дейност, след което самоуправлението да се
п о д с и г у р и и след това да се внедри.

И точно в този момент започват процеси на известно обръкване, свързано с неясноти. В какво се изразяват те? – Преди всичко в това, че се разместват нещата и ценностите. Започва се предимно със създаването на механизъм и след това се моделира самоуправлението. А трябва да бъде обратно – най-напред да се изясни същността и съдържанието на самоуправлението, да се моделира то, да се извае неговият образ и на тази основа да се създаде механизъм. За какво по-конкретно става дума?

Едни говорят за планирането и го поставят като определящо за самоуправлението и на тази основа го възприемат. При това само в тази насока има изключващи се мнения – от отричането му (което впрочем е крайност и не е правилно) до въздигането му в култ. Основание за това е аргументът, че с помощта на планирането досега сме постигнали големи успехи. Сочат се предимно обемът и обхватът на основните фондове. А грешката и на едните, и на другите е, че планирането, което безспорно има място при самоуправлението, не го определя, а напротив, самоуправлението, след като се изясни, следва да определи планирането. Да се превъзнесе централното планиране не е оправдано, защото на други места и без централното планиране са постигнати същите, а и по-добри резултати. Освен това не бива да се пропускаат и други съществени моменти.

Има схващания, че самоуправлението не е нищо друго, освен изменение в провеждането на принципа на демократическия централизъм. Даже се стига до там, че в основата на науката за управление трябва да залегне този принцип. Това е също несъстоятелно, защото ако се вникне в същността на нещата, че се види, че един принцип не е в състояние да дава облика на цялата наука. В случая науката за самоуправлението трябва да извлича и определя същността, и то не на един, а на всички принципи на управлението, респ. и на самоуправлението. Всички те заедно съставляват някаква малка част от съответната наука или клон от науката.

Има мнения, че самоуправлението не е нищо друго освен използването на стойностните категории в по-голяма степен, отколкото досега, а на тази основа – даването на права на низовите звена да осъществяват своята дейност. В това направление има опити да се обвърже самоуправлението със самонадържката и стопанската смет-

ка. Следователно, ако има самоиздръжка, има и самоуправление, а ако няма – то не съществува. Това също е погрешно – самоуправлението не се определя от този момент, тъй като то обективно съществува и следователно може да се използва и при други условия. Защо например едно висше учебно заведение да не е самоуправляваща се организация? Така че и в това направление има неясноти, защото ако се вникне по-дълбоко в същността на нещата, ще се види, че самоуправлението не се определя от степента на използване на стойностните категории като лост за повишаване ефективността от функциониране на системите. Тъкмо обратното – самоуправлението трябва да определи в каква степен и как ще се използват стойностните категории.

Същото се отнася и до въпроса за образуването и разпределението на фонда на работната заплата, до провеждането на ивентционната политика. Не бива самоуправлението да се откъдства и с начините на избиране на ръководните и други кадри. Това трябва да се отбележи, защото има мнение, че самоуправлението се изчерпва с решаването на въпроса за избора. Даден начин на избор може да е по-подходящ от друг, но това е съвсем друг проблем.

Има и мнения, че сега е още рано да се внедрява системата на самоуправление, защото отношенията не били на нужното равнище. Поради това трябвало да се чака всичко да се оправи, че тога. Струва ми се, че и това не е основателно, защото нали социалистическите производствени отношения са от по-висш тип? Как да си обясним тогава фактът, че на други места, където тези отношения са на много по-ниско равнище, принципът на самоуправление се използва резултатно. Не бива да бъде аргумент и разбирането или неразбирането на въпроса за държавата-собственик и колектива-стопанин.

Има и други страни на неразбиране същността и съдържанието на самоуправлението, но не е възможно, нито пък е нужно да се споменават всички. Ще подчертаем, че самоуправлението има връзка с всичко казано и с това, което не се каза, но важно е, че тези моменти не определят неговата същност и съдържание, а обратно – те зависят от него, т.е. най-напред следва да се определи неговата същност, обхват и съдържание и на тази основа да се търсят адекватни начини и средства за неговото функциониране и развитие. Важно е не само да се създават системи, а те трябва да функционират и да се развиват най-ефективно.

Ще разгледаме някои от тези въпроси.

II.

Преди всичко следва да се изяснят същността и съдържанието на самоуправлението. За да може да стане това, трябва да се излезе от някоя система. При това може да се започне от най-голямата и да се стигне до най-малката или обратно – от най-малката до най-голямата. Бай-добре е това да бъде отделното производствено звено – предприятието, защото в него се осъществява производствено-стопанската дейност, а и Правилникът за стопанската дейност е свързан именно с него.

Всяко предприятие има две главни страни: техническа, в най-широкия смисъл на тази дума, като тук се включва и технологијата, и самото производство и т.н. Тази страна на производството има подчинен характер независимо от това, че без нея не може да се постигне поставената цел. Другата страна е социално-икономическата. Тя определя какво и как да се произвежда, какъв да бъде асортиментът, какво да бъде качеството и т.н.

Цел на всяко производствено предприятие е да постигне най-голяма социално-икономическа ефективност от своята дейност и да задоволява в най-голяма степен нуждите на хората. А това означава използване в най-голяма степен на последните постижения на научно-техническия прогрес. Трябва да се знае, че неправилно поставената цел и при най-добро техническо решение не води до исканите резултати, както и обратното – добре поставената цел не е достатъчна, за да се постигнат желаните резултати, ако в основата на дейността на системата не лежат постиженията на научно-техническия прогрес.

Ако така разберем същността и съдържанието на отделната производствена единица – предприятието, ще стигнем и до правилното определяне на същността и съдържанието на неговото самоуправление. За тази цел то трябва да се разгледа едновременно като система и като подсистема.

Като самостоятелна система предприятието само направява дейността си, поставя целите, които трябва да постигне, и средствата, с които ще си служи, винаги на определена обективна основа. В това направление има развитие. В началото е имало пълна свобода, но след това постепенно и системно нещата се изменят, защото колкото и да се стремим за го разглеждаме само като самостоятелна система, не бихме могли да издържим, тъй като едновременно с

това то е винаги и съставка на нещо по-голямо, което го прави и подсистема. То се създава от хората не за самото него, а за да се задоволят определени човешки потребности. Това обстоятелство поставя определени рамки и граници, което е друг въпрос. Тук се поставя проблемът: какво все пак съществува обективно, за да може не само да се говори, но и да се действа за предприятие като самостоятелна система? Това е преди всичко обстоятелството, че всяко предприятие е самобитно, живо, обединено цяло, което разполага с определена система от машини, трудов колектив, материали, които са обвързани така едно с друго, че съставляват единно цяло, изразяващо се в с а м о с т о я т е л н о с т. Тази самостоятелност създава условия производственото звено да постигне целите при най-голяма ефективност и висока производителност на труда. Резултатите могат да бъдат различни в сравнение със сегашното състояние, защото колективът не чака всичко да му се поднесе наготово, и то в най-големи подробности. Ясно е, че самостоятелността не означава свободия, не означава пълна свобода, а поставяне и изпълнение на цели, като се прави избор между възможните варианти. Работата е там, че предприятието само преценява възможностите на пазара, на който в края на краищата се явява, за да покаже това, което може и което е правилно. Иначе няма да може да съществува като самостоятелна система и ако неравновесните процеси се увеличат до такава степен, че преминат критичната граница, предприятието ще загине. Става дума за това, че на отделната производствена единица се поставят определени условия, които се диктуват от общите интереси, и в тези рамки по пътя на съревноваването с други то само избира и решава в каква посока да прояви своята инициатива и възможности. Следователно става дума за избор между отделни алтернативи. Не става въпрос за това, че то може да прави каквото си иска, а за това да избира с какви условия да се съобразява и на тази основа да прояви най-големите си възможности. Важно е предприятието да има условия за избор между различни алтернативи. И в това е смисълът и съдържанието на преобразованията, които се осъществяват. Ако това не бъде налице, тогава и самостоятелност няма да има.

Както се вижда, става дума за у с л о в н а с а м о с т о я т е л н о с т. И това е естествено, защото тя произтича от самата обективна същност на предприятието като система, а същевременно и като подсистема. Известна е закономер-

ността, че всяка подсистема трябва да се съобразява с интересите на по-голямата система. Иначе няма да е налице предприятие, а нещо друго.

За третирането на предприятието като самостоятелна система не е достатъчна само самостоятелността. Тя е необходим атрибут, но не единствен. За да бъде производственото звено самостоятелна система, трябва да е налице и вътрешна заетвореност, предприятието да представлява определено единство. От организационна, техническа и икономическа гледна точка това единство е абсолютно необходима предпоставка, за да бъде предприятието самостоятелна система. Става дума за смислено построяване на всички мероприятия, които ще съдействуват за постигане на поставените цели. Не е въпрос само за техническо единство, а преди всичко по отношение на трудовия колектив и такова единство е свързано с правилното разпределение на задачите между отделните колективи и неговите членове, между отделните звена, така че тежестта да се поеме от всички съобразно с техните възможности, а накрая да се получи възнаградение съобразно с дела в изпълнението на самата задача.

Следва да се отбележи значението на самостоятелността и единството за внедряване постиженията на научно-технически прогрес. Това може да се осъществи, ако се впрегнат умът и волята на всички колективи и на всеки член от колектива, ако се създадат условия за изява на творческата инициатива на кадрите. Опитът показва, че най-точното разпределение и посочване на задачите от върха, опекунството над трудовите колективи не води до добри резултати, тъй като се притъпява тяхната вътрешна сила и инициатива за реализиране на добри резултати. Следва да се осъществява преценка за извършената работа, а това може да изправи само съответният заинтересован колектив. Иначе се получава беззаинтересованост от внедряване постиженията на научно-технически прогрес, а на места в съпротива срещу него.

Самостоятелността и единството на предприятието създава условия за преценка и пресмятане на релацията между разходи и приходи, по не на базата на търсене на всевъзможни начини за увеличаване на цените, а чрез намаляване на разходите, което пак от своя страна може да се постигне на предстоящ етап на развитие, като се използват постиженията на научно-технически прогрес и като се използват най-пълно наличните възможности. Трябва да се има предвид и губелното за развитието положение за постигане на

рентабилност на основата на увеличаване на цените. То подкопава застрашително бъдещото развитие.

Тези и още някои други моменти, свързани със самостоятелността и единността на всяко предприятие, оказват благоприятно влияние върху дейността му, ако те не са само думи, а са гарантирани на практика и е подсигурано тяхното спазване при всички условия и събития в живота на предприятието. Капази ли се и най-малкият пробив в тях, тогава не остава нищо от изградената цялостна система на стопанисване. Самостоятелността на всяко предприятие съществува само там, където то действа самостоятелно като системата в рамките на поставените граници. Там се осъществява и самоуправление, такова, каквото се има предвид.

III.

Предприятието обаче е и подсистема, т.е. част от нещо по-голямо. То е орган и следователно трябва да се разглежда и като подсистема и орган, а това има значение за правилното определяне на същността и съдържанието на самоуправлението. Всяко предприятие има своето място и в рамките на обществения възпроизводствен процес. На тази основа може да се намери неговото място и роля в общия народностопански комплекс, а в зависимост от неговата отраслова принадлежност – и в съответния отраслов комплекс. Ако става дума за промишленото предприятие, то има място веднъж в рамките на промишлеността като водещ отрасъл на народното стопанство и втори път като органическа съставка на икономиката и на обществото като цяло. На тази основа може и трябва да се търси и определи и отговорността на всяко предприятие за постигането на народностопанските задачи, както и да се намери спецификата му. Досега в нашата практика предприятието е разглеждано главно като орган, като част от целия народностопански комплекс, а не и като самостоятелно функциониращо звено. Така постепенно, но системно се отива в някаква крайност, при която не му се отделя почти никакво внимание, тъй като то не е в състояние да реши даже и малки проблеми. Практиката показва, че крайностите не дават необходимия резултат.

Какво все пак характеризира предприятието като подсистема, като съставка на нещо по-голямо? Преди ставаше дума за самостоятелност и обособеност, а сега трябва да се наблегне на тяхната противоположност – з а в и с и м о с т и о б в ъ р з а -

б о с т. Цялостното народно стопанство провежда своята икономическа и социална политика чрез отделните ѝ съставки – п р е д п р и я т и я т а. Ето защо може да се каже, че задачите, които има да изпълнява отделното предприятие като подсистема, са предимно от икономически и социален характер. Става дума за тяхното едновременно разрешаване. Но едно предприятие може да реши социалните проблеми, ако то е икономически силно, т.е. ако функционира ефективно. И обратно – социалните проблеми може да се решат най-добре, ако отделното предприятие покаже възможности за това. А има и друга връзка – добре решените социални проблеми съдействуват да се постигнат и по-добри икономически резултати.

На тази основа може да се обобщи, че предприятието е система, т.е. с а м о с т о я т е л н о и о б е д и н е н о, а едновременно с това и подсистема – т.е. з а в и с и м о и о б в ъ р з а н о. Става дума за тяхното съжителство и за определено съотношение между посочените две възможни алтернативи. Но те никога не се изместват или заменят изцяло едно от друго, а съжителствуват съвместно. Задача на всяко ръководство е да уравнивява тези два главни момента, за да не се стига до крайности и до намаляване на ефективността от функционирането на системите. Предприятието при всеки етап от неговото развитие трябва да развива и усъвършенствува показателите за социална и икономическа ефективност, а това е свързано с използването както на неговата самостоятелност и обособеност, така и неговата обвързаност и зависимост. И в това са едни от главните задачи на управлението, респ. на самоуправлението на всяка система.

IV.

От казаното дотук става ясно, че и управлението, и самоуправлението съществуват едновременно във всяка система. Те съжителствуват, а не се изместват или подменят. Така че не може да се каже, както впрочем някои мислят, че досега е имало управление, а от тук нататък ще има самоуправление. Такова разбиране може да доведе само до опроставане и едновременно усложняване на нещата, а оттам и до намаляване на ефекта от самото управление. Знае се, че то е важен фактор за увеличаване ефективността на всяка производствено-стопанска, културна и друга дейност. А че това е така, се вижда от обективния факт, че дадено явление или нещо е най-на-

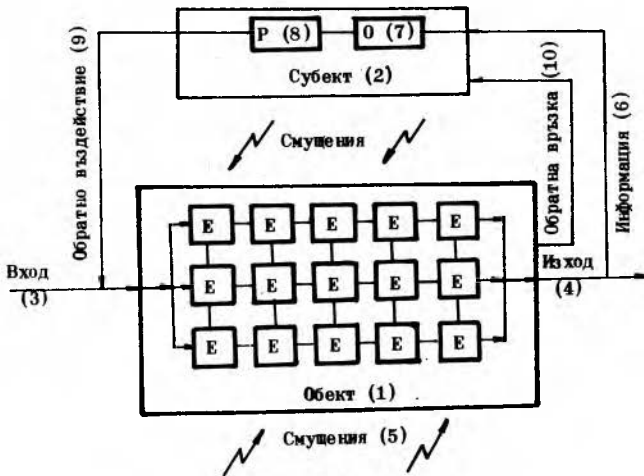
пред съставка на нещо по-голямо, следователно е подсистема, а заедно с това и самостоятелна система. Може да се изведе важната зависимост и закономерност: доколкото явление е подсистема, то бива управлявано, т.е. налице е управление, а доколкото самото това явление е самостоятелна система, то се самоуправлява, значи е налице самоуправление. Следователно както управлението, така и самоуправлението са присъщи на всяка обществена система от свойства или съставки, т.е. те възникват заедно със създаването на самата система. Хората с тяхната дейност способствуват тези свойства да се проявят или да бъдат подтиснати.

В обществените системи управлението и самоуправлението се осъществяват на основата на закони, закономерности, връзки и зависимости. Те ваят с еднаква сила за всички обществени системи, вкл. и за самоуправляващите се организации. Ето защо за самоуправлението, както и за управлението трябва да се намери коренът, т.е. да се даде фундаментално определение.

При управлението имаме въздействие за привеждане на системата от едно състояние в друго, така да се каже въздействие от вън, а при самоуправлението тази цел се постига чрез самоизява, чрез използването на вътрешните сили и възможности. При това положение може да се каже, че целите и задачите на управлението и самоуправлението са едни и същи, но начините за тяхното постигане, а и самите резултати са различни.

За да се изяснят още по-добре съдността и особеностите както на самоуправлението, така и на управлението на предприятие, ще си послужим с графическо изображение на протичащите процеси. Когато предприятието се разглежда като самоуправляваща се система, тогава протичането на процеса на самоуправление може да се представи по следния начин (вж. фиг. 1).

Как трябва да се разбира дадената схема? Преди всичко става дума за низова система, която се състои от двете главни съставни части – обект и субект на системата, т.е. частта, която бива управлявана (1), и частта, която управлява (2). Дадени са входът (3) и изходът (4) на системата.

Фиг. 1

Както вече се посочи, всяка система и в обекта, и в субекта се състои от своя страна от отделни съставки, обозначени на схемата с Е – елементи. Тези елементи са личности – хората с техните навици, знания, опит, традиции и т.в., и вещи – сградите, машините, инструментите, суровините, материалите и т.н. Още при създаването на системата отделните елементи трябва да се хармонизират, т.е. да се намират в определено равновесие, така че всички да са насочени към постигане на предварително поставената цел, примерно производство на определено количество и качество изделия, които трябва да задоволяват определени нужди. Такова равновесие е абсолютно необходимо, за да протичат процесите на производството ефективно. Приемаме, че изискуемото равновесие е създадено още при формирането на системата, на под въздействието на различни причини то се нарушава. Тези причини са отбелязани като смущения (5), които непрекъснато възникват както вътре в самата система, така

и и з в ъ н е я. Не бива тези смущения да се отъждествяват само с отрицателни явления. Напротив, има и много положителни: въвеждане на нова техника, създаване на ново изделие, използване на постиженията на научно-техническия прогрес, нова организация и т.н. Всяко от тези смущения, чиито източник е някакво противоречие, въздейства и върху елементите на системата, и върху самата нея и на тази основа се изменя създаденото равновесие. Но тук има определени граници. Те съставляват критичната точка, от която по-нататък не може да се отива, ако системата трябва да функционира и развива.

Засегнатите елементи не се отнасят безразлично към настъпващите промени, а реагират по определен начин. Те издават сигнали, които могат да се отъждествяват с информация (6). Субектът на системата обхваща и подрежда, а после обработва получените данни (7). Въз основа на това той взема решение (8) и с него по пътя на обратното въздействие (9) се връща отново в обекта, като му въздейства за възстановяване на равновесието. Но не на старата позиция, а на ново, по-високо равнище. Когато управляващият субект е успял със своето въздействие, в системата се създава ново равновесие, което зависи както от качеството на самото решение, така и от редица други фактори.

С казаното дотук процесът на самоуправление не завършва. След въздействието трябва да се получи сведение за резултатите от него. Това става чрез осъществяването на обратната връзка, която е неотменно свойство както на самоуправлението, така и на управлението (10). Без обратна връзка няма нито самоуправление, нито пък управление. С получаването на обратната връзка процесът на самоуправление за дадения случай завършва и продължава за други случаи. Ако не са се получили добри резултати, работата продължава.

С казаното дотук се изясняват в най-общ вид проблемите на самоуправление. При това положение би могло да се каже, че самоуправлението е обективна съставка на всяка система. То е процес, чрез който с помощта на вътрешни сили и възможности се осъществява привнеждането на системата от едно състояние в друго, но на по-високо равнище със задача да се намали или премахне неравновесието и вероятностният характер на системата, да се постигне ново равновесие, да се хармонизират и съгласуват действията на отделните нейни части на основата на обективните закони и на по-

лучаването, обработката и използването на информацията така, че да се постигне най-пълно използване на всички материални и трудови ресурси и непрекъснато да се увеличава ефективността на производството.

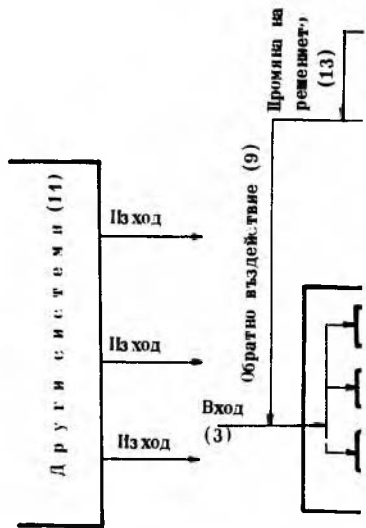
Както вече се подчерта, дадено явление или нещо е не само самостоятелна система, но и част от нещо по-голямо, т.е. то е и подсистема. На тази основа обективно съществува и управление. То е обективно присъщо на всяка обществена система поради обстоятелството, че отделните съставляващи системата елементи трябва да се направляват и насочват към определена цел така, че да не се унищожава тяхната самостоятелност и самобитност.

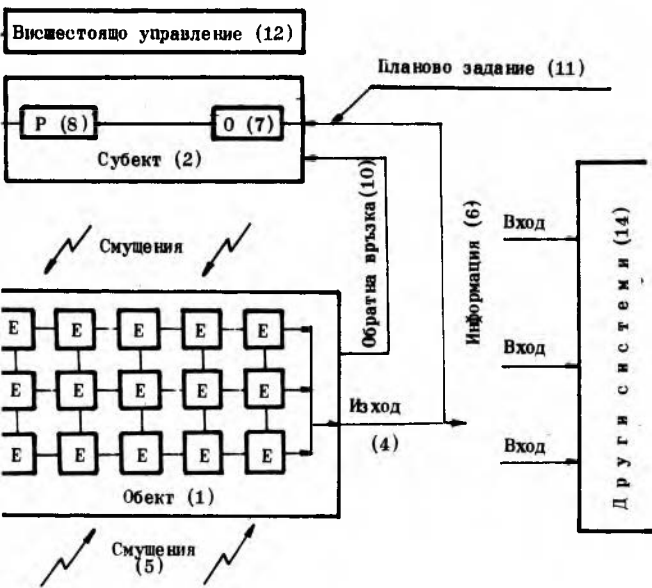
Ако и в това отношение си послужим с график, следва да се позовем на дадената във фиг. 1 схема и да продължим по-нататък. Протичането на процеса на управление може да се представи чрез фиг. 2.

Във връзка с нея трябва да се посочи възникването на допълнителни проблеми. Ако започнем пак с обекта на системата, можем да кажем, че ако управлението, респ. самоуправлението, правилно е възприело и оценило информацията и на тази основа е взело обосновано решение, тогава равновесното състояние ще се намали или напълно премахне. Това за случая означава, че производствено-стопанската дейност ще продължава по-нататък безпрепятствено и обратно – ако то не е взело под внимание идващите сигнали и е оставило те да отминат с тайната надежда, че нищо не се е случило, тогава неравновесните процеси непрекъснато ще се увеличават, докато дойде един момент, от който насетне системата ще престане да функционира, тя загива. В нея са се натрупали толкова много загуби, че тя не е в състояние да продължава да функционира и развива. Именно на тази основа изпъкват ролята и значението на управлението и самоуправлението, а оттук и тяхната сложност и всеобхватност.

Тук отново трябва да се обърне внимание на значението на информацията (6). От нейното качество, организация и достоверност, както и от скоростта на протичането ѝ зависи какви решения ще се вземат и как най-бързо ще се премахнат неравновесните процеси.

Трябва да се спомене и за организацията и обработката на информацията (7), за ролята и начините на нейната обработка с помощта на електронноизчислителна техника, за създаването и внедряването на АСУ.

Фиг. 2

Разбира се, и с това проблемите по рационалното управление на всяко предприятие и на по-висшите организации не завършва. Ръководният орган трябва да вземе предвид не само данните, които идват от самата система, а да се имат предвид и въздействието от вън и по-специално зададените планови величини, т.е. данните, които сочат какво точно трябва да се постигне, като се вземат под внимание и интересите на по-висшите системи (11).

От обстоятелството, че всяко предприятие е и самостоятелна система произтича и фактът, че съществуват връзки във вертикална и хоризонтална посока. Създават се определени зависимости. Това основно положение предявява нови изисквания към управлението. То трябва да се съобразява с интересите на висшестоящата система (12), която може да отмени или промени решението (13), ако то не е целесъобразно.

С казаното дотук не се изчерпват сложността на управлението на предприятието. Освен връзката във вертикална посока, съществува и хоризонтална връзка. Тя се изразява в това, че системата е отворена и наравно с нея има и други (14), с чиито интереси трябва да се съобразяваме при управлението.

Така в най-общ вид изглежда схемата на протичане процесите на управлението и на самоуправлението. Става дума за сложен процес, поради което, за да бъде то ефективно, се изискват много и най-различни знания от страна на ръководителите. За да се осъществи ефективно управление, не е достатъчно ръководителят да има познания по самата същност и особености на системата (технически, икономически, социологически и т.н.), а и познания по самото управление. За тази цел се налага и специална подготовка.

Преди да се премине към разглеждането на други въпроси, свързани със самоуправлението, следва да се изясни проблемът за новия характер на връзките в самата система. Както е известно, те могат да се систематизират в две главни групи – по вертикала и по хоризонтала.

И досега тези връзки са обективна необходимост при протичане процеса на управление. Те се проявяват със създаването на самата система, възникват обективно от този момент, остават и за бъдеще обективна даденост. Изменения настъпват само в тяхното съдържание и характер.

Вертикалните връзки се характеризират с това, че в тях има субординираност и подчиненост. По вертикалната връзка горестоящият орган на управлението определя поведението и действията

на подчинените му органи. Това поражда и известни допълнителни моменти, които, ако се стигне до крайност, водят до субективизъм, а от там до неправилно решаване на отделните възникващи проблеми, до намаляване ефективността от функционирането на системата. В това направление при самоуправлението следва да настъпят промени. Вертикалните връзки ще съществуват и в бъдеще, но ще променят своя характер. От чисто директивни те ще се превърнат в диалогови, при което няма да бъдат спънка за създаването на предпоставки за творческа изява на отделните труженици и на целия колектив.

Що се отнася до хоризонталните връзки, те и досега са носили белезите на равенство, но все пак са били определяни предварително от висшестоящия орган. На отделните равностойни партньори е оставало да се договарят за подробностите. При самоуправлението ще настъпят и тук промени, които ще се изразяват в това, че ще се води диалог и по съществуващата проблема.

Всичко това е в съзвучие на главната цел – да се постигне по-голяма ефективност от функционирането на всички обществени системи.

На основата на казаното дотук може да се даде следното определение: управлението е обективна съставка на всяка система и е процес, чрез който се осъществява привеждането на сложната вероятностна система от едно състояние в друго, по-високо равнище със задача да се намали или премахне неравновесието и вероятностният характер на системата, да се осъществи равновесие в нея и нейните елементи, да се съгласуват действията на съставните части на основата на обективните закони и на получаването, обработването и използването на информацията така, че да се постигне най-пълно използване на всички материални и трудови ресурси и непрекъснато да се увеличава ефективността на производството.

Управлението е присъщо на всяка обществена система, тъй като отделните нейни елементи трябва да се насочат към постигането на една цел. Самобитността и спецификата на всички елементи изисква и самоинициатива, и самоизява, и самоопределение. От друга страна, представлявайки част от нещо по-голямо, налага се координация и управление, за да се върви неизменно към поставената цел. Това са съществени черти от живота на всяка система – растеж, усъвършенстване, адаптиране и т.н. както на нея като цяло, така и на отделните нейни елементи към постоянно изменящите се условия.

V.

Досегашният начин на управление на нивовите производствени звена с течение на времето се оказва недостатъчен, за да се върви в крак с изменящите се условия. Ето защо се налага допълнените и усъвършенствувание с нещо, което е съществувало обективно, но не е могло да прояви в достатъчна степен възможностите си — с а м о у п р а в л е н и е т о. То обективно съществува от тогава, от когато съществува и самата система, за която се отнася, но в определен момент самият човек се обръща към възможността за по-ефективното му използване. Разбира се, не само към нея. Така че може да се каже: самоуправляващите се организации не са нещо ново, нещо, което възниква сега, а това са съществуващите сега и тези, които ще се създадат в бъдеще. Обаче новото е, че се изменя начинът на управление, неговата същност и съдържание.

В самоуправлението се крият много съществени моменти и преди всичко промени в стила и начина на мислене и действие. При новите обстоятелства това, което се чакаше наготово от висшестоящия орган или направо от държавата, в резултат на което се намалява динамиката и ефективността от производствено-стопанската дейност и което се определяше в най-големи подробности от други, отпада. При новите обстоятелства ръководството на колектива на всяка организация, независимо от големината ѝ, трябва само да се справя с възникващите ежедневно най-различни проблеми, за да върви системата напред, да се развива и усъвършенствува. За целта трябва да се прояви гъвкавост, инициатива и творчество, да се търсят и внедряват последните постижения на научно-техническия прогрес, да има динамика в процеса на работата. Ще възрази някой, че същото може да се постигне и когато не се говори за самоуправление — нали става дума за същите организации, а не за никакви други? И точно тук е големият проблем. На първо място, трябва да се отговори, че не става дума за самоуправление. Това се изясни. Касае се до уравновесяване между управление и самоуправление във всяко предприятие и то така, че да се премахнат недостатъците им и да се съберат в едно единно цяло положителните моменти. Следователно става дума за премахване на закостенялостта и на детайлната зависимост, като се изявят самостоятелността и динамиката. По такъв начин ще се стигне до най-големи резултати.

Но не е достатъчна само горната констатация. За да се по-

стигат поставените цели и задачи, трябва да се създадат такива условия, че да има заинтересованост от търсенето и намирането на резерви за цялостното усъвършенстване на работата на всички равнища и съставки. И най-важното е не само да се правят добри продукти в резултат на усъвършенстването, но и да се внедряват в практиката, и то не само да се внедряват, но и да се поддържат в постоянно и ефективно функциониращо състояние. При тези условия ще отпаднат много и важни недъзи, които се проявяват сега. Преди всичко ще отпадне борбата за завишени планове и за високи цени, вместо което ще се търсят начини и средства за непрекъснато използване на постиженията на научно-техническия прогрес, и то не кампанийно, за да се отчете някакво мероприятие, а системно и постоянно. И ако някъде понякога дадена цел не се осъществи, няма да се търсят виновни навсякъде и във всичко, а причината ще бъде единствено в ръководството и в целия колектив. Прехвърлянето на отговорността и опрощаването на греховете ще отпаднат. Така се стига до мобилизирането на всички физически и духовни сили не само на отделния индивид, но и на целия колектив и на тази основа се ражда напредъкът. Когато пък се реализира действителен ефект и той увеличи рентабилността и ефективността на производството и производителността на труда, то това няма да бъде резултат на никакви илюзорни постижения, а реалност.

VI.

На основата на казаното дотук може и трябва да се определи мястото и ролята на самоуправлението и на управлението. Става дума за съотношение между тези две възможни алтернативи. Това съотношение е различно, но двата момента никога не се изместват или заменят изцяло едно с друго, а съжителствуват съвместно. Задача на всяко ръководство е тези два главни аспекта да се уравниресават, въпреки че на различните равнища ще има различия (напр. едно ще бъде самоуправлението в бригадата, а друго в цеха, в предприятието и т.н.), но така, че да не се стига до крайност и да се преминава границата, от която наметне могат да се получат негативни резултати. И това се отнася не само до мястото, но и до времето, до етапа на развитие.

Следователно както управлението, така и самоуправлението са присъщи на всяка обществена система със съответни свойства или съставки, т.е. те възникват заедно със създаването на самата

система. Хората с тяхната дейност способствуват или пречат тези свойства да се проявят. Така че не е правилно да се твърди, че досега е имало управление, а отгук нататък ще има самоуправление.

И въпреки това не трябва да се мисли, че управлението и самоуправлението са едно и също нещо. Напротив. Има разлика, защото иначе те не биха съставлявали различни явления. За да стане ясно каква е приликата и отликата, трябва да се допълнят досегашните определения с това, че при управлението имаме въздействие извън системата от други системи. И при самоуправлението имаме въздействие, но не от вън, а от самата система, т.е. то се реализира от вътре. Самата тя, като използва вътрешните движещи сили, си въздейства, за да премине от едно по-ниско състояние в по-високо.

Пом като се налага да се измени съотношението между управление и самоуправление, трябва да се изменят и всички средства, лостове, механизми и т.н., с помощта на които ще се осъществи самоуправлението. В този смисъл не е достатъчно само да се провъгласи самоуправлението, а то трябва да се подsigури, както вече се подчерта. Това ще стане, като се започне с измененията по определен ред и последователност. И за да има ред в това направление и да не се пропуска нищо, следва да се извърши систематизация, която може да се осъществи по различни начини, но тук се предлага следният:

1. Промени и изменения, които трябва да настъпят извън системата, в случая предприятието. По-главните от тях са: обществената организация на производството – специализация, коопериране и т.н.; структурата – продуктова и отраслова; начините на установяване на цените; начините на образуване и разпределение на работната заплата и т.н. Някои от тези проблеми съществуват и в групата на измененията в самата система.

2. Изменения, които настъпят в самата система, в случая предприятието. Тези изменения могат от своя страна да се разделят на три подгрупи, а именно:

2.1. Изменения, които ще настъпят в обекта на системата – големината на предприятието, производствената структура, работната сила във всичките ѝ аспекти (структура, квалификация, нормиране на труда и т.н.). Има се предвид и изменението, което ще настъпи в техниката и технологията, и то не само за новата техни-

ка и технология, а и за използването на основните фондове, на производствените мощности и много други. Тук става дума и за организацията на производството, и то не само по отношение на различните форми, но и по много други проблеми, които я засягат. Изобщо във всички части на обекта на системата настъпват съществени промени, които трябва да се имат предвид.

2.2. Изменения, които следва да настъпят в субекта на системата. И тук като че ли те са най-много. Става дума преди всичко за изменения в използване принципите и методите на управление, в използване съвременни методи и средства; за изменения в степеня на автоматизиране на управленските процеси; за изменения в осъществяването на различните функции на управление. Касае се по-нататък за съществено подобряване на стила и метода на работа, по-добро организиране на информацията и информационните потоци и главно подготовката и квалификацията на кадрите в управлението, защото до голяма степен на тях се гради научният и техническият прогрес, усъвършенствува се управлението въобще. Може би най-съществени промени трябва да настъпят в един от най-важните елементи на управлението – вземането на управленски решения. Тук са необходими радикални промени особено като се има предвид и рискът, който се поема при всяка управленска дейност и при вземането на важни решения.

2.3. Изменения, които засягат цялата система. Става дума за използването на стойностните категории, на различните средства и лостове – разходи, себестойност, лихви, кредити, изграждане на пълна стопанска сметка, самоиздръжката и нейните аспекти.

Всичко това следва да се обхване в една стройна система от правила и нормативи, които не само да не си противоречат, но и взаимно да се допълват. След това в рамките на тази цялостна нормативна система да се даде свобода на действие на отделните производствени единици.

По такъв начин самоуправлението ще съдействува за усъвършенстване на цялостната дейност на отделното предприятие, а от там ще се създадат и предпоставки за усъвършенстване на цялото общество, което в края на краищата е целта. Ще се стигне до създаването на условия за издъна на творческата инициатива на отделния индивид, на колектива – малък или голям, в мащаба на цялото общество. От вкъде трябва да се започне и това е низовата произ-

водствена единица – отделното предприятие.

За да се изменят нещата към по-доброто и по-ефективното, трябва да се търсят нови начини на организация и управление. Тъй като човекът при създаването на системата не си е подсигурил съвършенство още от самото начало, той трябва да го реализира по-късно при самото функциониране на системите. Фундаментът е даден – социалистическите производствени отношения на основата на обществената собственост върху средствата за производство. Остава да се осъществи самото усъвършенствуване – най-напред в отделните производствени единици, а след това и в цялото общество.

Както в природните, така и в обществените системи съществува голямо разнообразие, което оказва влияние и върху процеса на управлението. Това не бива никога да се игнорира. Често на тази основа пропадат чудесни идеи и мероприятия, които се вземат на висше равнище. Но тъй като практиката е разнolikа, докато се стигне до тяхното реализиране нещата така се объркат, че вместо положителни резултати, се получават или много малки, или пък никакви. В този смисъл може да се каже, че добро управление, респ. самоуправление, е това, което може да подсигури равновесие в системите и тяхното функциониране, т.е. постигане най-добри резултати и поставената цел във всичките ѝ разновидности и аспекти.

Когато се оценява дадено явление или процес, трябва винаги да се излиза от целта, която се поставя. Например целта на всяка производствена система е да се произведе определено количество и качество продукция при най-изгодни условия и да се задоволяват определени човешки потребности. Управление, което ще доведе до постигането на тази цел в определените параметри, ще е най-доброто. Засега това е самоуправлението, респ. съединяването в едно на главните моменти на управлението със самоуправлението. В абсолютния смисъл на думата не би могло да се каже в какво съотношение на тези два момента ще се постигнат най-добри резултати и ръководството ще е оптимално. Това се определя за всеки случай поотделно, защото средата, в която функционира и се развива системата, оказва съществено влияние.

Горните съждения имат връзка и със самоуправлението в лицето на отделното предприятие. Ба този момент следва да се обърне внимание, защото напоследък често само се говори за новост и промяна, без да се прави нещо съществено за тяхното фактическо въз-

дрияне и използване. Не бива съдбата на самоуправлението да бъде такава.

Когато говорим за самоуправяващо се предприятие или пък общо за самоуправяваща се система, се имат предвид две различни неща: управление, което се осъществява от самата система, от самия елемент на системата, и управление, което се провежда от други системи. В първия случай имаме самоизява (движението се осъществява с вътрешни сили и възможности). Това означава да се определят взаимните връзки и зависимости между отделните части и те да се осъществяват със собствени сили, от самата вътрешна структура и същност на системата и нейните части.

Накрая трябва да се обърне внимание и на още един момент. При самоуправлението системата сама ли ще преминава към по-добро състояние или пък не? Как ще се осъществява обратната връзка, как ще въздейства изходът върху входа на системата? Следва ли да са налице по-съвършени машини и технологии или ще останат старите? Разбира се, проблемите са много, а отговорът и решаването им следва да се осъществяват постепенно и системно. Изменения в системата и нейните части ще настъпят. Работата е там, че те трябва да бъдат повсеместни и да засягат всички системи.

Само обективният анализ на въпросите по управлението и самоуправлението има смисъл – вижда се самата истина и на тази база ще може да се действа за развитието и усъвършенстването на отделните производствени системи.

ПЛАНИРАНЕТО В ПРОМИШЛЕНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ В УСЛОВИЯТА
НА САМОУПРАВЛЕНИЕТО

Доц. к. иж. н. Сава Савов
ВИИ "Карл Маркс"

I.

Една от конкретните задачи, поставени с особена сила на XIII конгрес на БКП, е свързана с усъвършенстване управлението на народното стопанство и по-специално с необходимостта от цялостно осъществяване в практиката на социалистическото самоуправление. Ясно и категорично беше подчертано, че ускоряването на темповете на икономическо развитие на страната чрез интензивно внедряване на постиженията на научно-техническия прогрес, разработването и въвеждането в производството на нови технологии и техника изисква задължителното участие и активната намеса на държавата във всички области на икономиката. Но едновременно с това напред е моментът в социалистическите стопански организации да се създадат условия, предимно чрез механизмите на управление, техните колективи да се почувствуват максимално отговорни и заинтересовани от реализирането на високи крайни производствено-икономически резултати. Говорейки за трудовия колектив като самоуправляваща се организация, във въстъпителното си слово пред конгреса Т. Живков подчерта: "Това е качествено нова политическа задача и функция, защото става дума не за участие в управлението, а за самоуправление, за нова, историческа крачка по пътя на превръщането на трудовия човек и колектив от обект в субект на социалното управление. Става дума за постепенен преход от "власт в името на народа" към власт чрез самия народ."¹ Той характеризира самоуправлението на стопанските организации като мотор на икономическата дейност. Превръщането на промишленото предприятие в самоуправляваща се система налага коренни промени в цялата система за неговото управление, във всички функции за неговото реализиране.

---

¹ Ж и в к о в, Т. Въстъпително слово и Заключително слово пред XIII партнен конгрес. Партиздат, С., 1986, с. 32 - 33.

II.

Планирането е основна функция на управлението. То е централно звено и в условията на повсеместното внедряване на икономическия подход и неговия механизъм. Поради това на планирането на народното стопанство и на планирането на научно-техническото и социално-икономическото развитие на промишленото предприятие се обръща изключително внимание.

Плановата функция в управлението на народното стопанство и на промишленото предприятие в съвременни условия може да се реализира чрез използването на различни форми.

В условията на развитото социалистическо общество собственик на социалистическата собственост е държавата, а стопанин - промишленото предприятие и неговият колектив. Собственикът и стопанинът имат различни права и отговорности и изпълняват различни функции.

Право и задължение на държавата е да определя основните пропорции и баланси на производството и потреблението на различните видове продукция. Държавата определя и управлява обществените ресурси, производството, за да се удовлетворяват потребностите на народа в натурално-веществена форма. Поради наличието на стоково производство обективна потребност е управлението от държавата на тези ресурси и резултати да се извършва и чрез използването на закона за стойността и неговите категории.

Всеки колектив като стопанин на социалистическа собственост има права и задължения. Той трябва да произведе и реализира продукция, с която да задоволи обществените потребности, както и да произведе продукция, която ще му позволи да получи високи крайни икономически резултати.

Възниква въпросът как да се организира управлението и в частност планирането в промишленото предприятие, за да се удовлетворят обществените потребности в натурално-веществена и стойностна форма и да се осигурят интересите на предприятието за реализиране на високи крайни икономически резултати?

В условията на бюджетна издръжка на промишленото предприятие (в периода към 60-те години) всяко предприятие получаваше от държавата пълна система от показатели за регламентиране на неговата дейност. То беше отговорно да я реализира. Държавата определяше ефективността на тази дейност. Със системата от показа-

тели на плана бяха "вързани и ръцете, и краката" на промишленото предприятие. Малки бяха възможностите за заинтересованост на предприятието от високи крайни производствено-икономически резултати. В тези условия са ограничени възможностите за самоуправление. Но днес условията са много по-различни.

Организацията на планирането в народното стопанство и промишленото предприятие в съвременните условия може да се осъществи по няколко начина. Всеки от тях има свои предимства и недостатъци и предоставя различни възможности за реализиране в различна степен на самоуправление в промишленото предприятие.

П ъ р в и н а ч и н — на основата на функцията собственик-държавата определя държавни планови задачи и контролни цифри на всяка стопанска организация и предприятие. Те са минималната социална поръчка за производство и реализация и остават неизменни за целия планов период. Те са и основа за оценяване степента на изпълнение на задачите за състоянието и развитието на промишленото предприятие и поделенията, за определяне приноса им в крайния резултат и на тази основа — за моралното и материалното стимулиране на целия трудов колектив и на отделния трудец се.

Задължителният характер на държавните планови задачи за всяко промишлено предприятие като поръчка на държавата и обществото се определя от необходимостта в условията на развитото социалистическо общество икономиката да се развива планомерно и централизирано да се определят и спазват пропорциите в народното стопанство. Той се определя и от обективното действие на икономическите закони, в т.ч. и на основния икономически закон, на закона за планомерното пропорционално развитие и други.

При този начин на планиране всяко промишлено предприятие може да получава задължителни за изпълнение държавни планови задачи и контролни цифри като крайни стопански резултати и ресурсно осигуряване. Възможно е да бъде предоставена от централните планиращи органи и друга изходна информация. Тези държавни планови задачи и контролни цифри служат за основа при разработването на плана за научно-техническо и социално-икономическо развитие на промишленото предприятие. Те имат задължителен характер, но не водят до пълно натоварване на производствените мощности, използване на разполагаемите материали и трудови ресурси, т.е. до

висока ефективност на крайни икономически резултати. В рамките на своите възможности всяко промишлено предприятие само определя допълнителните видове и количества продукция и дейности, които му осигуряват висока ефективност. Сред държавните планови задачи всяко промишлено предприятие може да получава на първо място крайна продукция в натура по ограничена номенклатура (без вътрешен оборот), която следва да се реализира извън предприятието. В тази държавна планова задача могат да се отнесат: п ъ р в о, продукцията, предназначена за производствено потребление и кооперирани доставки по номенклатурата, определена от Държавната планова комисия; в т о р о, продукцията, предназначена за износ, предвидена съгласно международни договори за външотърговски стокообмен по линията на специализация и коопериране и др.; т р е т о, продукцията, предназначена за задоволяване потребностите на населението по номенклатура, определена от Държавната планова комисия и от Министерството на търговията и други.

При този начин промишленото предприятие има ограничена възможност за реализиране на самоуправлението. Връзките на държавата и предприятието се определят от плана и могат да се реализират чрез използването в по-голяма или по-малка степен на договорната система.

Ограниченията в самоуправлението се определят от това, че макар и не за целия обем продукция на предприятието се определят задължителни държавни планови задачи за основните видове продукция. Предприятието има интерес да получава по-нисък план и по-ограничена номенклатура, които се изпълняват без особени усилия. Освен това ФРЗ и печалбата се определят на основата на задължителните държавни планови задачи и контролни цифри. При тези условия държавата определя плановите задачи, което значително ограничава възможностите за самоуправление.

В т о р и н а ч и н - държавата като собственик на социалистическата собственост разработва план за научно-техническо и социално-икономическо развитие на страната. Всяко промишлено предприятие и неговият колектив се създават с определена специализация за задоволяване на обществени и лични потребности. Дейността се организира на основата на стопанската сметка. Чрез системата за разпределение промишленото предприятие е заинтересовано да получава крайни икономически резултати при висока ефективност. Държавата може да предостави на всяко предприятие из-

ходната информация за разработване на плаща, както и нейната адресираност. Чрез нормативни условия – данъци, лихви, цени, валутни коефициенти и др., държавата определя икономическите условия на всички предприятия в промишлеността. Всяко предприятие при тези условия може само да решава какво да произведе (вида на продукцията и дейностите), с каква технология и техника, при какви трудови и материални ресурси и други.

При този начин могат да се създадат значителни условия за по-висока степен на самоуправление. Но, за да се реализира този начин, както посочва проф. Д. Давидов², са необходими специални условия като: свободен пазар на средствата за производство, материали и техника; създаване на пазар за инвестиции; рязко изменение на функциите на централните органи за управление; отделение на контрола на държавата (за използване и акумулиране на ресурсите) от контрола на производителя и други. Засега тези условия липсват и тяхното създаване изисква значителни изменения. Ние не поддържаме този начин на решаването на въпроса.

Т р е т и н а ч и н, при който държавата разработва плаща за научно-техническо и социално-икономическо развитие на народното стопанство. Последният се разработва от Държавната плащова комисия. Проектът на държавния план, утвърден от МС, се предоставя като информация на отделните предприятия. Заедно с него на предприятията се предоставят: балансът на технологичните връзки, прогнози, програми, анализи и други за развитието на производствените комплекси, измененията в структурата на икономиката, в стратегията, в технологията и пазара на отделните видове продукция.

На всяко промишлено предприятие от Държавната плащова комисия се предоставят икономическите условия и нормативи, при които следва да се извършва стопанската дейност. Към последните се отнасят: цените на продукцията и на материално-енергийните ресурси; нормативите за данъци и други вноски в бюджета на държавата; процентът на лихвата; валутните коефициенти; нормативите за валутни разходи и отчисления; минималните нормативи за образуване на паричните фондове; нормативи за регулиране на фонд Работна заплата; нормативи за дотации за отделни изделия, ако

---

2. Д а в и д о в, Д. Условия и механизми за развитие на стопанските организационни като самоуправляващи се системи. Сп. "Юво време", кн.8. С., 1986, с.19 – 20.

се налагат такива; нормативи за ускорена амортизация на оборудването в структурно определящите отрасли и производства и други.

Въз основа на тази изходна информация от държавните планови органи предприятието разработва своя проект на петгодишен план с разпределение по години. Освен това за разработването на проекта на плана от всяко предприятие в промишлеността се използва информация от: собствените проучвания за пласментните възможности на продукцията на вътрешния и външния пазар; сключените договори за износ и внос за и от другите социалистически страни на основата на международното разделение на труда и сключените многостранни и двустранни споразумения с другите социалистически страни и предимно със СССР; разработките на стопанските обединения за стратегията в научноизследователската, производствената и инвестиционната дейност; сключените договори за осигуряване на материално-енергийни ресурси от други организации и предприятия и за реализацията на произведената продукция за производствено и лично потребление; сключените договори с банковите институти за финансово и валутно осигуряване на цялостната дейност; измененията в социалното развитие на трудовия колективи и други.

За отделни видове продукция от органите на държавата могат да се възлагат на промишлените предприятия държавни поръчки. За тези държавни поръчки са характерни следните м о м е н т и:

- държавната поръчка следва да обхваща не всички, а само особено важните натуре за народното стопанство (за средства за производство и предмети за потребление), за задоволяване на вътрешния пазар и за износ, за които има сключени договори за доставка за други страни; те не следва да бъдат повече от 25 - 30 % от номенклатурата на отделното промишлено предприятие;

- при възлагането на поръчката държавата осигурява снабдяването с материално-енергийни ресурси и предоставя кредити при изгодни икономически условия;

- при възлагане на поръчките държавата не може да изземва разкритите резерви на промишленото предприятие;

- при възлагане на поръчките се използва конкурсното начало и се сключват договори за условията и изпълнението на държавните поръчки.

На основата на предоставената от държавните органи изходна информация, получена от проучвания на самото предприятие в промишлеността, баланса на технологичните връзки, ключевите договори за условията и изпълнението на държавните поръчки промишленото предприятие разработва проект на плана за научно-техническото и социално-икономическото развитие. Този проект се сравнява с проекта на държавния план. При установени различия се провежда равнопоставен диалог между предприятието от промишлеността като стопанин и органите на държавата като собственик. При провеждането на диалога се осигурява спазването на принципи, които осигуряват планомерно пропорционално развитие на народното стопанство като цяло, изпълнение на поетите задължения към други страни на многостранна и двустранна основа, осигуряване на висока ефективност и други. Към тези принципи могат да се отнесат още: осигуряване на балансирано и пропорционално развитие на народното стопанство в страната; задоволяване потребителското търсене на вътрешния и външния пазар; намаляване на ръчния и тежкия физически труд; производство на продукция с високо качество; подобряване организацията на производството и труда и други. Диалогът се провежда, като измежду предприятията предимство имат тези от тях, които с производството на своята продукция осигуряват най-пълно задоволяване на потребностите на вътрешния и външния пазар при най-високо качество и надеждност на продукцията и най-ефективно използване на ресурсите.

Промислените предприятия имат самостоятелност при създаването на оперативна организация за изпълнение на плана, както и при координация и контрол над него. Те отчитат ежегодно изпълнението на петгодишния план с натрупване по години. Промислените предприятия имат право ежегодно да допълват и подобряват текущо своите планове в съответствие с изискванията на условията на производството и реализация на продукцията. Държавните органи могат да внасят изменения в изходните условия или във възлаганите поръчки само на основата на равнопоставен диалог с предприятията от промишлеността.

На основата на такава организация на планиране дейността на промишленото предприятие в условията на самоуправлението се създават в ъ з м о ж н о с т и:

- предприятието да определя насоките на своето развитие в съответствие с националните цели;
- да участва със собствени предложения и да води равно-

правен диалог с други самоуправляващи се организации и по-горестоящи органи във връзка с производството, ресурсното осигуряване, пласмента и развитието им;

- да регулира числения състав на колектива в съответствие с потребностите на стопанската дейност;

- да разработва свой насрещен план;

- да проектира социалното развитие на колектива си и т.н.

При тези условия се създават допълнителни възможности за повишаване самостоятелността и самоуправлението на промишленото предприятие. Така то ще носи отговорност за изпълнението на държавните поръчки при постигането на определени критерии и нормативи, за изпълнението на договорните задължения за най-ефективно стопанисване на предоставената му социалистическа собственост, за спазване на законите и правилата за икономическо регулиране на самоуправляващите се системи.

Реализирането на този начин на планиране в условията на самоуправление изисква превръщането на всяко промишлено предприятие в действителен стокопроизводител. Това налага по-пълното отчитане на действието на закона за стойността и неговите категории в условията на развитото социалистическо общество като: по-пълно използване на кредитирането и самофинансирането; формиране на крайните икономически резултати с отчитане на резултатите от външнотърговската дейност; свързване на печалбата с работната заплата и други. В съвременните условия съществуват значителни възможности за реализиране на третия начин за организация на планирането на народното стопанство и промишленото предприятие. Той създава най-големи предпоставки за разширяване на условията за разгръщане на самоуправлението на промишленото предприятие.

III.

Осъществяването на планирането на научно-техническото и социално-икономическото развитие на промишленото предприятие в условията на самоуправление изисква значителна работа по неговото съвършенстване. Това налага решаването на въпроси като: подобряване на работата по изучаване на пласментните възможности на продукцията, както и на анализа на икономически най-целесобразните договорни връзки за осигуряване на материално-енергийни, финансови, валутни и др. ресурси с други организации, банки, свързани с дър-

граждане на научно обосновавана система от норми и нормативи; повишаване обосноваването на показателите от факторите, които ги определят; разкриване на резерви за намаляване не само на ръчния, но и на тежкия физически труд и други (тук се спираме само на някои от тези фактори).

По-нататъшното усъвършенстване на планирането на научно-техническото и социално-икономическото развитие на промишленото предприятие в условията на самоуправление изисква подобряване на работата по икономическия анализ. Насънна необходимост е да се превърне анализът в основна функция на управлението и самоуправлението. Става дума да се разгърне комплексен икономически анализ за цялостната дейност на промишленото предприятие. Самоуправлението предоставя права на промишленото предприятие само да определя количеството, качеството, сроковете, разходите за производство и реализация на продукцията. А това изисква, от една страна, значително да се подобри работата по анализа на пласментните възможности на продукцията. Необходимо е да се изучат икономически най-ефективните решения за производство и реализация на продукцията на вътрешния и външния пазар. Налага се да се провеждат системни и целенасочени проучвания на потребителското търсене, на научно-техническия прогрес в производството и реализацията на продукцията и други. Потребителското търсене на средства за производство и на предмети за потребление зависи от различни фактори. Икономическият анализ изисква да се изучат всички фактори, които влияят върху конкретните резултати, както в условията на тяхното използване. Осигуряването на производството на продукцията в съответствие със сегашните и бъдещите изисквания на научно-техническия прогрес налага да се изучават балансите на технологичните връзки и възможностите за неговото усъвършенстване. Програмите, комплексните програми и други, с които се определят технологичните, техническите и организационните условия на продукцията и дейността. От друга страна, производството и реализацията на продукцията могат да се осъществяват при различни разходи на ресурси. За да си осигури всички материално-технически, финансови, валутни и други ресурси, промишленото предприятие може да избере контрагентите си и да определи структурата на договорите си възле другите организации, предприятия, фирми и др.

ституту. Това налага да се подобри работата по анализа на състоянието и използването на всички ресурси в предприятието да избере съобразно със своите интереси тези организации и институти, които могат да осигурят ресурсите при най-изгодни икономически условия.

По-нататъшното усъвършенствуване на планирането на научно-техническото и социално-икономическото развитие на промишленото предприятие изисква да се подобри обосноваността на отделните показатели. В условията на самоуправление при наличието на икономически условия и нормативи, определени от държавата, всяко промишлено предприятие само определя показателите на своя проект на план и на окончателен план. Това изисква равнището на икономическите показатели да бъде обосновано с условията за неговото постигане. За да се повиши обосноваността на икономическите показатели на плана, е необходимо да се разшири и задълбочи връзката и зависимостта между тях и факторите, които ги определят. Изучаването на факторите, които влияят върху показателите, определянето на насоките за тяхното изменение и отразяването им при избора на всеки показател ще осигури неговата обоснованост в зависимост от условията на производството и реализацията. Връзките и зависимостите между факторите и показателите се разкриват чрез анализа. Това отново подчертава, че икономическият анализ при разработването на плана за научно-техническото и социално-икономическото развитие на всяко промишлено предприятие като самоуправляваща се единица става насъщна потребност. При това става потребност не само на етапа на разработването на плана, но и в хода на неговото изпълнение.

Издигането на качеството и равнището на планиране на научно-техническото и социално-икономическото планиране на промишленото предприятие в условията на самоуправление изисква значителна работа по усъвършенствуване на нормативната система. В съвременните условия и особено при засилената стопанска самостоятелност не е възможно да се разработи обоснован план от всяко самоуправляващо се промишлено предприятие без наличието на цялостна система от норми, нормативи и лимити. За съществуващото нормативно стопанство в промишленото предприятие на настоящия етап са характерни следните слабости:

Първо, изградените норми и нормативи за разход на ресурси за производството и реализацията на продукцията нямат все-

обхвaten и системен характер. Не се разработват норми и нормативи, които да обхванат целия възпроизводствен процес – от проучването и научното изследване, през производството и ремонта до реализацията на произведената продукция. Разработените норми и нормативи не обхващат разходите за всички ресурси.

В т о р о, по свой характер разработените норми и нормативи нямат стабилност. Те се изменят дори и без промяна в условията на производството, на основата на които условия те се изграждат. Тези слабости изискват ръководството на всяко промишлено предприятие като самоуправляваща се единица да извърши задълбочена работа по изграждане и поддържане, и то на необходимото равнище, на единна система от норми, нормативи и лимити, което е гаранция за разработването на икономически обоснован план за научно-техническо и социално-икономическо развитие.

Решаването на тези и други въпроси ще създаде предпоставки за разработването на обоснован план за научно-техническо и социално-икономическо развитие на всяко промишлено предприятие. Това налага по-нататъшно усъвършенстване на планирането и издигане на неговото равнище при условията на самоуправление на предприятията в промишлеността.

ПРОБЛЕМИ НА ФИНАНСИРАНЕТО НА ПРОМИСЛЕНИТЕ
ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА САМОУПРАВЛЕНИЕТО

К. иж. в. Симеон Стойчев
Директор на БНБ - В.Търново

Единодушно е мнението, че в етапа на развитото социалистическо общество самоуправлението на стопанските предприятия и организации ще даде възможност да се разкрият и осъществят качествено нови резерви за повишаване ефективността на общественото производство. Това изискване е разработено в документите на XXVII конгрес на КПСС и XIII конгрес на БКП. В новата редакция на Програмата на КПСС, утвърдена на XXVII конгрес, се сочи: "на съвременния етап стратегическата линия за развитие на политическата система на съветското общество е да се усъвършенствува съветската демокрация, все по-пълно да се осъществява социалистическото самоуправление на народа върху основата на активно и действено участие на трудещите се, техните колективи и организации в решаването на въпросите на обществения и държавния живот ..."¹.

В Политическия доклад пред XXVII конгрес на КПСС М.Горбачов подчертава, че "Принципите на самоуправлението се развиват не извън, а в рамките на нашата държава, като проникват все по-дълбоко във всички пори на държавния и обществения живот, обогатяват съдържанието на демократическия централизъм и укрепват неговата социалистическа същност"².

Подобна е трактовката за самоуправлението и на XIII конгрес на БКП. Във въстъпителното слово пред конгреса Т.Живков изтъкна: "Сега трудовият колектив чрез избраните от него колективни органи ще ръководи своята самоуправляваща се организация. Това е качествено нова политическа задача и функция, защото става дума не

---

¹ Г о р б а ч о в, М. Програма на КПСС. Нова редакция, приета на XXVII конгрес на КПСС. Партиздат, С., 1986, с.53 - 54.

² Г о р б а ч о в, М. Политически доклад на ЦК на КПСС пред XXVII конгрес на КПСС. Партиздат, С., 1986, с.82.

за участие в управлението, а за самоуправление, за нова историческа крачка по пътя на превръщането на трудовия човек и колектив от обект в субект на социалното управление. Става дума за постепенен преход от "власт в името на народа" към власт чрез самия народ."³

Разбира се, с политическите постановки разработката на проблема не се изчерпва. Напротив, дълг на нашата икономическа наука и на социалистическата ни практика е да намерят приложими формули, нормативи и механизми, както и подходящи структури. Очевидно е, че трябва да се даде правдив отговор на въпросите: "В какво се изразява самоуправлението на стопанските организации, кои са характерните му черти и какви възможности то предоставя, по какъв начин и чрез създаването на какви условия трябва да се осъществява, в какви граници е целесъобразно да се разпростира и с какви механизми да функционира."⁴

Изясняването на тези и редица други въпроси е наложително, за да може в определена степен да се очертаат и проблемите на **ф и н а н с и р а в е т о** на стопанските организации, в т.ч. и на промишлените в условията на самоуправлението.

Промислените предприятия и сега функционират при определена степен на самостоятелност. Но самоуправлението се разглежда и оценява главно като стимулатор за разгръщане още по-пълно инициативата на ръководителите, специалистите и работниците за ускорено внедряване на нова техника и технологии, за постигане на значителен ръст в обществената производителност на труда и икономическата ефективност вобще.

Тези трудни и сложни процеси могат да се "раздвижат" и успешно решат само чрез съществено засилване на колективните и личните икономически интереси.

За да упражнява по-пълно функциите си, самоуправляващата се стопанска организация трябва да бъде: стопанин и разпоредител на предоставената ѝ от социалистическата държава собственост; инвеститор на средствата; стокопроизводител, който произвежда за пазара;

---

³ Ж и в к о в, Т. Въстъпително слово и Заключително слово пред XIII партиен конгрес. Партиздат, С., 1986, с.32 - 33.

⁴ Д а в и д о в, Д. Условия и механизми на развитие на стопанските организации като самоуправляващи се системи. Сп. "Ново време", кн.8. С., 1986, с.13.

разпоредител на дохода, който получава от стопанската дейност; самоиздържаща се стопанска организация.

В същото време не бива да се забравя едно важно изискване на системния подход, че всяка самостоятелност на съответна подсистема се предопределя от общите изисквания за пропорционалност и равновесие на системата. В тази връзка в конгресните документи се изтъква, че всяка конкретна социална единица (окръг, селищна система, стопанска и научна организация, трудов колектив и пр.) трябва да има съответна самостоятелност, да се самоуправлява в рамките на цялото, като задължително се съобразява с интересите на обществото.

Ъред с планирането (с а м о п л а н и р а н е т о) на цялостната дейност на самоуправляващите се предприятия, ф и н а н с и р а н е т о е вторият голям проблем, който трябва да гамери радикално решение.

Вече не подлежи на никакво съмнение, че в етапа на изграждане на развития социализъм финансите на социалистическата държава са изключително важно средство за планомерно пропорционално развитие на производствената и непроизводствената сфера, чрез тях единствено може да се осигурява разширено възпроизводство.

Финансирането или самофинансирането на самоуправляващите се социалистически промишлени предприятия трябва да обслужва стойността цялостния възпроизводствен процес, в т.ч. и научноизследователската и внедрителската дейност, инвестиционния процес, оперативно-производствената дейност, снабдително-търговската, социално-битовата и т.н.

За да се осъществява процесът на финансиране, самоуправляващата се организация трябва да провежда производствено-стопанската си дейност съобразно с условията в социалистическото на първоначално стопанство – е ф е к т и в н о и р е н т а б и л н о, т.е. да работи на пълна стопанска сметка. Така че с паричните постъпления, които получава при реализацията на произвежданата продукция и от извършваните услуги, не само да се покриват разходите, да се разчита с бюджета, с банката, ДЗИ и т.н., но и да реализира чист доход и печалба. Само така може да се осъществява разширено възпроизводство и предприятията да излизат на вътрешния и международния пазар като равностойни партньори.

По този начин колективните им органи за управление и трудовите колективи ще могат да разгръчат и ползотворна политика, и

резултата практика по трансфер на технологии, техника и изделия на базата на най-новите, съвременни изисквания на вътрешния и международния пазар.

Всичко това е по-лесно да се опише, но важното е в народното стопанство да се създаде такъв икономически климат чрез системата на икономически нормативи, дестове и механизми, че едновременно да се направляват силите и възможностите на работници, специалисти и ръководители. Част от този инструментариум естествено принадлежи към арсенала на финансовата система и финансирането. Особено важни тук са кредитът, лихвите, данъците, таксите, митата, премията за стимулиране на определено производство, необходимо за социалистическата държава-собственик и на обществото, но неерентабилно за предприетното-производител при съответните условия, и не на последно място - системата на цените и ценообразуването.

За да може реално и резултатно да функционира финансирането като важен фактор за ефективно протичане на възпроизводствения процес, трябва да има стабилни източници за самоуправляващото се предприятие под формата на собствени средства, банкови кредити и други източници.

Въпросът за финансирането опира и до един друг проблем. Кой е носител на самоуправлението, т.е. кой ще отговаря за прилагането на пълната стопанска сметка?

Този проблем основателно се поставя и от много изтъкнати учени и специалисти от практиката. Естествено е, че щом организациите, които вършат стопанска дейност, са стопански обединения, комбинати в предприятия, веднага възниква въпросът за обсега на отделното стопанско предприятие и за границите на стопанската сметка, за "носителя" на самоуправлението. При решаването на този проблем колебанията са големи и очевидно не бива да се приеме формално и глобално еднаша структура.

Комбинатите и предприятията например в системата на СО "Изот", СО "Респром", СО "Инвестмаш" и редица други са обвързани в значителна степен по пътя на кооперирането в ешелонираното производство. Рентабилността поне засяга на тилзовите организации е значително по-малка от тази на предприятията, които осъществяват крайните изделия. Поради това те не могат по същество да формират парични фондове, които да им осигуряват финансова обвързка.

Тези, а и редица други СО имат единна научноизследователска, развойна, инвестиционна, внедрителска и пазарна политика и дейност, която съответните ръководства могат да реализират успешно само чрез пренасочване на парични средства на предприятията в системата. Очевидно е, че СО следва да има пълномощия да образува парични фондове в лева, разбира се и във валута за финансиране на научноизследователска, развойна, инвестиционна и внедрителска дейност. Участието на предприятията и комбинатите със средствата в тези парични фондове и размерът на това участие трябва да се решава от Стопанския съвет на съответното СО със съгласието на колективния орган на предприятието.

Разбира се, че една насока от подобно естество ни най-малко няма да навреди на самоуправлението. Напротив, тя ще го изпълнява със съдържание и ще го прави по-ефективно. Този начин на финансиране на подобни мероприятия в системата на СД "МПУ", АПК, ОМС за селскостопанските предприятия, а за всички малки и средни предприятия от другите СО може да бъде единствено резултатът главно поради това, че поделенията са малки. Само при такава по-гъвкава форма може да се очакват положителни резултати в трансфер и овладяването на чужди технологии. В противен случай ще се увреди както на качеството на развойната дейност, така и на процеса на нейното финансиране.

Единодушно е мнението, че самоуправляващите се промишлени предприятия и комбинати трябва да могат да се самофинансират и да осигуряват практическите мероприятия на качествено новия растеж на икономиката през IX петилетка и до 2000-та година.

Обаче проведенният диалог по изграждането на плана за 1987 г. и IX петилетка разкрива определени тенденции, които смущават инак правилната идея за засилване на самоуправлението на промишлените предприятия.

Комбинатът "А", в който се извършва значителна научноизследователска, развойна и внедрителска дейност, осъществява предимно със собствени средства разширение и модернизация, внедрява нови технологии и по същество на едно прилично ниво отговаря на изискванията на вътрешния и международния пазар. По сега действащите нормативни документи предприятието е печелившо. Отчисленията по фондовете РГУ, СБМ, ФРЗ са почти достатъчни за посрещане на разходите. Според изискванията на проекта за Правилник за стопанската

дейност при подобрена резултатност и увеличен обем на реализацията масата на печалбата спада с около 25 %, отчисленията по фонд РТУ спадат над 3,5 пъти, намаляват се отчисленията и по фонд СБМ и ФРЗ. При новата обстановка колективният орган на самоуправляващото се промишлено предприятие ще се окаже безпомощен да финансира в нужната степен научноизследователската дейност, подетия инвестиционен процес, както и редица мероприятия от социално-битово и културно естество.

Комбинатът "Б", който е от първи ешелон, има значително износена техника, а производството е от средна сложност. Значителна част от суровината е от внос, а продукцията му е предназначена за промишлени комбинати и предприятия, които произвеждат стоки за вътрешния пазар и за износ. Комбинатът няма директен износ. При съществуващите сега икономически условия печалбата е незначителна – по около 2500 – 3000 лв. на едно заето лице, но отчисленията по фондовете удовлетворяват, макар и само най-належащите текущи нужди на производството и социално-битовото и културното обслужване на колектива. Но по научно-техническото обслужване и инвестиционното напращане вече редица години не се финансират почти никакви мероприятия. С прилагането на проекта за нови нормативни документи самоуправляващият се колектив няма да има по същество никакви надеждни източници за финансиране, тъй като предприятието се превръща от печелящо в губещо, и то главно поради повишаване "цената" на залутия лев за внос на суровини.

Комбинатът "В" първа трябва да изгражда крупен обект с голяма стойност. Явно е, че в случая не може да се работи със собствени средства. Не може да се ползува и банков кредит, тъй като погасителните му вноски ще превишават реализираната печалба.

В сериозни затруднения ще изпадат и малките предприятия, които няма да могат да се самофинансират. Подобно е положението в почти всички промишлени предприятия. Очевидно е, че за да може финансирането като основна дейност да изпълнява функциите си на икономически стимулатор, трябва да се формират (умишлено не казваме да се утвърдят) правилни пропорции в народното стопанство между икономически въздействащите категории при определена даденост – печалба (по норматив на група изделия и т.н., съобразен със себестойността и с международните цени), лихви, премии (дотации) за лентабилна продукция при определени условия, но нужни за други самоуправляващи се предприятия и на обществото ка-

то цяло и т.н.

Достатъчно основание има да се аргументира икономически и правно обособяването на фонд Стопански риск и да се решат по-радикално източниците за фонд СБМ, като се гарантират за всички предприятия поне определени минимум средства на едно заето лице.

Каго поставяме само някои открити проблеми на финансирането на промишлените предприятия и организации в условията на самоуправлението, считаме, че на база на разработената концепция ще се намери най-подходящата мярка на съчетаване достоинства на централизираното и децентрализираното управление на стопанската дейност, което ще създаде условия за пълно разкриване и обхващане големите потенциални възможности на социалистическия начин на стопанисване и решително повишаване мощта и конкурентноспособността на нашата икономика.

ИЗКАЗВАНИЯ

Проф. к.т.н. Николай Вачев
ВЪСИ "Д. А. Ценов" – Свищов

О т н о с н о: Контролът и самоконтролът в самоуправляващите
се стопански организации

В доклада на проф. Ив. Душанов са засегнати две групи въпроси:

- I. Общи принципи положение за самоуправлението на стопанските организации (СО) като ново явление в съвременната социално-икономическа действителност.
- II. Специални въпроси по конкретната тема на доклада за контрола и самоконтрола в СО при условията на самоуправлението.

I. По първата група въпроси – Основни и принципи положения относно самоуправлението на СО

Трябва да отбележим редица положителни моменти в разглеждания доклад, които са застъпени по тази група въпроси, например:
а/ проф. Ив. Душанов правилно изтъква опасността от аматьорски стил, проявил се твърде широко в досегашното третиране на въпросите за самоуправлението;

б/ той правилно обръща внимание, че в случай не се касае за козметични мерки, а за качествени промени в областта на управлението на СО;

в/ прав е, когато застъпва тезата, че проблемите на самоуправлението на СО трябва да намерят своя юридически корелат във формата на един завършен нормативен акт; това негово твърдение е основание да вземат отношение по въпроса и специалистите-юристи.

Правилно е поставен въпросът за необходимостта от юридически корелат на икономическия модел на самоуправлението, но трудно е да приемем, че може да стане с един цялостен завършен нормативен акт. Не е възможно цялата материя да бъде обхваната в един единствен нормативен акт поради многобройността на проблемите и тяхната широка и различна аспектност.

Всъщност ние разполагаме вече с един основен нормативен акт, който има пряко отношение към въпроса за самоуправлението на СО. Това е новият Кодекс на труда, който ще влезе в сила от 1.1.

1987 г. Но КТ урежда въпросите на вътрешното самоуправление в СО. Даже самият КТ предвижда да бъдат издадени и други допълнителни нормативни актове по приложението му.

Обаче самоуправлението на СО не се изчерпва изцяло с проблемите на вътрешното самоуправление, то има и друга съставка - въпроса за тяхната икономическа самостоятелност. Касае се за възможността или правото на СО да провеждат самостоятелни икономическа политика, като имат свободата за избор на поведение в комплекса от отношения, развиващи се в рамките на народното стопанство. Но въпросите за по-широката и по-гласна икономическа самостоятелност на СО е предмет на правно регулиране от друг нормативен акт. Безспорно това ще бъде сега подготвеният нов Правилник за стопанската дейност.

И може би именно тук са най-големите трудности - да се формулира или изгради една стройна и издържана концепция за по-широка икономическа самостоятелност на стопанските организации като стопанскоизводители в условията на едно планово социалистическо стопанство. Този въпрос стои открит, той е труден, сложен, многоаспектен. На него е посветен основният доклад на настоящата конференция, представен от проф. Д. Давидов "Икономически проблеми на самоуправлението на стопанските организации". Ще спомена само мимоходом, че в доклада са изказани редица интересни мисли и принципи са поставени редица въпроси, които тепърва чакат своя отговор.

Безспорно е, че икономическият модел за самоуправляваща се СО, за чието създаване пледира и проф. Ив. Душанов, трябва да бъде изграден в съответствие с обективните икономически закономерности, действащи при социализма, но като се държи сметка, според мен, и за икономическите закономерности, действащи в рамките на световното стопанство. Последното се налага от обстоятелството, че икономиката все повече се интернационализира или, както сме възприели да казваме: все повече се задълбочава международното разделение на труда. Към това трябва да прибавим и обстоятелството, че икономиката на НРБ е свързана и голяма част от националния доход на страната ни се формира с помощта на външната търговия.

Проф. Ив. Душанов е прав, когато казва, че изграденият модел, регламентиран чрез съответен нормативен акт (актове), трябва да даде отговор и на редица социални, идеологически и политически въ-

проси. Основният въпрос – този за рамките на икономическата самостоятелност на социалстическите СО, е твърде тясно свързан със споменатите социални, идеологически и политически проблеми и неговото решение води до принципиални политически изводи.

Проф. Душанов само е поставил тези важни въпроси и е спрял дотук. Поради това и аз спирам дотук и преминавам върху социалните въпроси за контрола и самоконтрола в СО при условията на самоуправлението.

Все пак ще ми се да добавя, че без решението на споменатите по-горе основни проблеми на икономическия модел за самоуправляваща се СО, трудно е да говорим за дефинитивни решения относно контрола и самоконтрола в СО. Затова в известен смисъл ще говоря за контрола и самоконтрола в СО условно, по принцип, с оглед на бъдещото им уреждане.

II. По въпросите на контрола и самоконтрола в самоуправляващите се СО

1. Необходимо бе още в началото на доклада си проф. Душанов да посочи какъв контрол има предвид – обществено-политически, финансово-стопански, технологичен или някой друг вид.

Каго имаме предвид научната област, в която той работи, приемаме, че той третира проблемите на финансово-стопанския контрол.

2. Почти навсякъде докладчикът говори едновременно за контрол и самоконтрол. Добива се впечатление, че двете понятия са равнопоставени.

Целесъобразно би било да се даде определение на понятията контрол и самоконтрол и каква е разликата между тях. Проблемите на всеки вид контрол следваше да бъдат разглеждани поотделно, а след това и във взаимната им връзка.

От отделни изрази в доклада ние правим извода, че под контрол докладчикът разбира външна контролна дейност, т.е. контрола на държавата върху дейността на самоуправляващата се СО. А пък самоконтрола го разбира като контролна дейност в рамките на СО, упражняван от органи на СО върху длъжностни лица в СО.

3. Изразяваме съгласие с неговата принципиална постановка за контрола изобщо при условията на единната държавна собственост върху средствата за производство.

Контролът и самоконтролът според нас са две различни по

нения. Това са две контролни дейности на различни плоскости, с различна насоченост на интересите, с различна организираност, с различна компетентност на контролните органи. Именно това налага отделното им разглеждане, тъй като при възприетия начин в доклада на проф. Душанов донякъде се заличава или размазва границата между тях. Едва в средата на доклада си той се спира на необходимостта от разграничение между контрола и самоконтрола. Той извежда това разграничение от позициите на сега действащата уредба. А твърде полезно би било да беше добавен и един модел за контрола и самоконтрола според вижданията на докладчика.

4. Правилни са принципните постановки в доклада, според които държавата трябва да засили своя контрол, когато СО се ползват с по-голяма икономическа самостоятелност. От това проличава, че проф. Душанов акцентира и икономическата самостоятелност на СО като елемент на системата за самоуправление.

5. Поддържам тезата, според която държавата следва да упражнява контрол не само на входа и на изхода, но и вътре в дейността на самоуправляващата се система, защото и във вътрешната организация на стопанската дейност на СО могат да бъдат допуснати деформации на икономическите отношения, които ще бъдат във вреда на социалистическата собственост, на държавата и обшестваго.

6. Разграничението между контрол и самоконтрол, което докладчикът приема, не е доведено докрай.

Самоконтролът е очертан по способа на изключването - всичко това, което не влиза в контрола, който е сравнително пълно очертан, трябва да остане за самоконтрола.

Положителното, позитивното, което докладчикът отбелязва за самоконтрола, е: а/ провеждането на самоконтрола е право на трудовия колектив; б/ за регламентирането на контрола трябва да има вътрешен нормативен законен акт.

Очертаните задачи на държавния контрол върху дейността на самоуправляващата се СО са според нас едно хубаво постижение.

7. Що се касае до съдържанието на самоконтрола, представите на докладчика са все още аморфни. От изложението му се подразбира, че под самоконтрол той разбира вътрешния контрол в СО. Но дали при всички случаи на вътрешния контрол има проявни форми на самоконтрол? Например ръководителят на СО може да упражнява контрол върху подчинени звена и лица, а това вече не е самоконтрол в прекия смисъл на думата.

Самоконтрол има между членовете на една бригада, когато

е въведена бригадната имуществена отговорност за причинени щети; когато всички членове отговарят за щетата, ако не се открие виновният причинител. И затова именно всеки член на бригадата контролира останалите.

8. Докладчикът не взема решителна позиция и по въпроса: следва ли главният счетоводител да бъде ръководител на самоконтрола, т.е. ръководител на вътрешния контрол?

Би трябвало да се прояви разбиране към такава нерешителност, защото по досегашната уредба в статута на главния счетоводител същият има двойствено положение:

а. От една страна, гл.счетоводител е член на трудовия колектив и неговите лични интереси като служащ са еднопосочни с интересите на останалите членове от колектива. Под натиска на криворазбирани интереси на колектива и под натиска на ръководители на СО гл.счетоводител може понякога да отстъпи и да не бъде така стриктен към държавния интерес. Затова се явяват издути отчети, незаслужени премии, неоснователни целеви награди и др. под.

б. От друга страна, гл.счетоводител е обявен за държавен контролен орган. Той трябва да възразява срещу нецелесъобразни изчисления; да спира изплащането на някои суми, които членове на колектива очакват; да информира висшестоящата организация и т.н. Всичко това противопоставя гл.счетоводител на колектива. При такава ситуация понякога решението на гл.счетоводител какво поведение да следва е въпрос на морална устойчивост.

Следва ли гл.счетоводител да бъде оставен в качеството му на държавен контролен орган в условията на самоуправление на СО?

Според нас гл.счетоводител е подходящ за ръководител на вътрешния финансово-стопански контрол в СО. А държавните контролни функции върху дейността на самоуправляващата се стопанска организация би следвало да се упражнява с честите периодични проверки на държавни ревизионни органи или чрез постоянно действащ пълномощник на държавния финансово-стопански контрол, наричан или заплаван от ДДФК.

9. В доклада мълчаливо присъствува един въпрос, на който не е отдадено специално внимание. Това е въпросът, кой е носителят на субективните права по стопанисването на социалистическото имущество в СО (терминологията е правна).

Правото на стопанисване обхваща всички права на предприятие

ние и използване на основните средства, още и правото на владение, ползуване и разпореждане с оборотните средства.

Ед кой е носителят на тези права по владение, ползуване и разпореждане с общодържавното имущество, предоставено на СО?

Проф. Д. Давидов е склонен да приеме, че носителят на правата по стопанисване е самата СО.

Проф. Ив. Душанов е склонен по-скоро да приеме, че носителят на самоуправлението е трудовият колектив (самоуправлението е една от формите за ръководство на стопанската дейност).

В тази област възникват многобройни въпроси от юридическо естество, които са достатъчни да бъдат предмет на една отделна конференция. Все пак въпросът за носителя на правата на стопанисване в самоуправлението има определящо значение и за организирането, формите и компетенциите на контролните органи по вътрешния контрол в СО.

В з а к л ю ч е н и е: въпросите на контрола и самоконтрола, т.е. на вътрешния контрол в самоуправляващите се СО, не са получили цялостно решение в доклада на проф. Душанов; но никой от нас не може да иска това от докладчика, нито пък някой от нас може веднага да даде готова рецепта.

Проблемите са нови, недостатъчно регламентирани и затова конференция като настоящата, както и доклади като този на проф. Ив. Душанов, са крачка напред към решаване проблемите на самоуправлението в СО.

Доц. к.ю.н. Филип Рачев
ВНИ "Карл Маркс"

О т н о с н о: Стопанската самостоятелност на промишлените
предприятия в БРБ

Въпросът за стопанската самостоятелност на промишлените предприятия (съкратено предприятия) е част от въпроса за самоуправлението им като производствена подсистема.

Самоуправлението на предприятията може да се разглежда от два аспекта: а/ от аспект на вътрешното самоуправление на трудовия колектив – от аспекта на правомощията на органите на трудовия колектив да решават вътрешни въпроси относно организацията на стопанската дейност на предприятието; б/ от аспект на външното самоуправление на предприятието като подсистема от системата на народното стопанство – от аспекта на външните правомощия на органите на трудовия колектив да решават въпроси относно външните взаимоотношения на предприятието с другите предприятия или с органите на държавното управление.

От първия аспект тези правомощия са разглеждани в доклада на проф. д-р ю.н. В.Мръчков. Ще се спира на самоуправлението от втория аспект – самоуправлението като стопанска самостоятелност. Този въпрос беше засегнат в известна степен и в доклад на проф. д-р и.н. Хр.Калигоров.

Стопанската самостоятелност на предприятията трябва да се разграничава от оперативната самостоятелност на държавните органи за стопанско самоуправление, тъй като при стопанската самостоятелност става дума за самостоятелност не на държавни, а на стопански органи – органи на трудовия колектив на стопанска организация (органи за управление на стопанската организация). Оперативната самостоятелност, която се нарича още свободна преценка или дискреционна власт, е право на държавния орган да решава въпроси, които се отнасят до управлението на други правни субекти – до управлението на подчинени юридически лица и граждани. Стопанската самостоятелност, както ще се посочи по-долу, не е право да се решават въпроси относно управлението на други правни субекти, а е право да се решават въпроси, свързани със стопанската дейност на предприятието като стопански производител.

Въпросът за стопанската самостоятелност на предприятията е

част от въпроса за управлението на народното стопанство (стопанското управление) – от въпроса за взаимоотношението между централизирана и децентрализирана форми и методи за стопанско управление, за взаимоотношението между план и договор при социализма.

В теорията, разработена след XXVII конгрес на КПС и след XIII конгрес на БКП, се поддържат две становища. Според едното, сторонници на което са проф. д-р ик.н. Ж.Аройо, а до известна степен и проф. Д.Давидов, на предприятието не трябва да се утвърждават от горестоящите планови органи държавни поръчки за производство на продукцията в натурално изражение.¹ Според другото, изразено най-ярко от съветския автор В.Куликов, интензификацията на народното стопанство изисква засилване на централизма (използването на държавните поръчки – б.а), защото той позволява да се насочат ресурсите в решаващите направления на научнo-техническия прогрес.²

Управлението на народното стопанство е част от надстройката. От тук произтича въпросът за това, с какви форми и методи трябва да се управлява стопанската дейност на предприятията; той може да се реши не волунтаристически, като се изхожда от становищата в теорията или от гълкуването на съответната правна уредба, а материалистически, като се изхожда от състоянието на икономиката, на материалните условия за осъществяване на стопанската дейност, тъй като приложението на тези форми и методи е детерминирано (обусловено) от посочените условия.

В предговора на книгата си "Към критиката на политическата

---

¹ Аройо, Ж. Самоуправлението на социалистическото предприятие. Сп. "Политическа просвета", кн.8, 1986, с.14 – 15, 17 – 20; Давидов, Д. Условия и механизми за развитие на стопанските организации като самоуправляващи се системи. Сп. "Ново време", кн.8, с.14, 15, 19. Вж. по този въпрос и В.Таджер. Демократическият централизъм в управлението на икономиката. Сп. "Ново време", кн.11, С., 1986, с.55 – 57.

² Куликов, В. Товарно-денежни отношения в концепции ускорения. Сп. "Коммунист", кн.12, 1986, с.21; Черковец, П. Производительные силы, производственные отношения, хозяйственные механизмы. Сп. "Коммунист", кн.16, 1986, с.59 – 60.

икономия" К.Маркс изтъква, че празните отношения, както и държавните форми не могат да бъдат разбрани нито като се изхожда от самите тях, нито от г.нар. общо развитие на човешкия дух, а напротив, че те се коренят в материалните условия на живота. В "Критика на Готската програма" той формулира забележителния извод, че "Правото (в разглеждания случай управлението - б.а.) никога не може да стои по-високо от икономическия строй и от обусловеното от него културно развитие на обществото" (с. 22).

Материалните (икономическите) условия, при наличността на които се осъществява промишлената дейност от предприятията в настоящия момент, се характеризират от следните обстоятелства: 1/ все още ниска обществена производителност на труда, което налага да се вземат мерки за качествено нов растеж на икономиката; 2/ дефицитност на редица суровини, материали, резервни части, машини и пр.; 3/ дефицитност на редица необходими стоки за населението; 4/ дефицитност на работници; 5/ забавено разработване и внедряване на нови изделия и технологии в производството; 6/ все още ниска технологична дисциплина и ниско качество на продукцията в някои предприятия и др.

Всяка социална революция се провежда с цел повишаване на обществената производителност на труда и по-пълното задоволяване на потребностите на хората. С такава цел се извършва и настоящата научно-техническа революция. С таква цел се извършва и разширяването на самоуправлението на стопанските организации. На XXVII конгрес на КПСС и на XIII конгрес на БКП се посочи, че трябва да се увеличат темповете на икономическия растеж. Във Встъпителното си слово пред XIII конгрес на БКП Т.Живков изтъкна, че "нашата партия последователно работи за издигане ролята на субективния фактор, за разгръщане инициативата и творчеството на отделния човек, на трудовите колективи, на народните маси" (с. 11).

И тук възниква въпросът, може ли да се реши поставената от партията задача за качествено нов растеж на икономиката при настоящите условия, без държавни поръчки за производство на продукция в натурално изражение и без лимити за разпределение на дефицитните материали и стоки за населението? Може ли да се осъществи тази задача чрез индирект-

но (косвено) въздействие върху предприятията с помощта на нормативите или чрез индикативното (незадължителното) планиране на социално-икономическото развитие на НРБ?

Въз основа на анализа на практиката на някои предприятия и на посочените материални условия на посочения въпрос в настоящия момент би следвало да се отговори отрицателно. Проф. Давидов правилно посочва в своя доклад, че за да се премине към приложението на индиректното въздействие на държавата върху предприятията, е необходимо да се създаде пазар - да се търгува със средствата за производство, с материалите и с техниката.³ Тук би могло да се добави, че за да се създаде такъв пазар, е необходимо да има стокови запаси от материали у пласментно-снабдителните организации. А това от своя страна е свързано със замразяване на големи оборотни средства и държавните органи за стопанско управление трябва да решат коя от двете загуби (здания) е по-малка за народното стопанство - загубата от залежаването на материални ресурси у пласментно-снабдителните организации или загубата от престоя на трудовите колективи на промишлените предприятия поради липса на ритмично снабдяване с материали. Освен това създаването на стокови запаси от материали е свързано и с голям разход на валута за внос на някои от тези материали.

В подкрепа на становището за използване предимствата на централизираното планиране на производството и разпределението на дефицитни материали и стоки за населението биха могли да се изтъкнат икономическите последици от премахването на държавните поръчки и лимитите за материали и стоки за населението. Тези последици при лимитирани цени се свеждат до следното: 1/ предприятията ще произведат такава продукция, от която имат печалба и за която имат материали; 2/ това от своя страна ще доведе до оголяване на пазара за едни материали и стоки за населението и до затрупването му с други материали и стоки за населението; 3/ предприятията ще разработват и внедряват в производството само такива материали, технологии и стоки, от които имат печалба.

Какво показва практиката из България? От 1950 г. там се

³ Д а в и д о в, Д., цит. с., с. 19.

прилага самоуправлението на предприятията. То се изразява в самостоятелно решаване от предприятието на производствените въпроси (обем, структура на производството, асортимент, количество и др.), без държавни поръчки.⁴ Както признават самите югославяни, това доведе до кризисни явления и до невъзможност да се изплатят лихвите за получените заеми от други държави.

Какво показва практиката на големите фирми в САЩ? Приложението на електронноизчислителните машини в тях даде възможност да се засили централизмът в управлението на фирмите, да се намали бюрократично-управленската надстройка и да се засили вътрешно-фирменото планиране, особено дългосрочното.⁵ А като се има предвид, че една фирма може да обхване толкова предприятия, колкото са в цяла България, може да се направи изводът, че капиталистическите държави и по-точно капиталистическите фирми не се отказват от централизираното планиране на стопанската дейност.

Стопанската самостоятелност на предприятието е субективна право (гарантирана от закона възможност) на органите на предприятието (трудовия колектив) да вземат самостоятелно решение по определени въпроси във връзка с вътрешната организация на неговата стопанска дейност или във връзка с организацията на неговите външни взаимоотношения с други предприятия или с държавни органи за стопанско управление. Липсата на място и време не ни дава възможност да посочим подробно конкретните права на предприятието в тази насока.

Стопанската самостоятелност на предприятията е в определени граници. Това обстоятелство се подчерта и от Т. Живков на Януарския (1986) пленум на ЦК на БКП. В Основни насоки и задачи за изпълнение на решенията на Февруарския (1985) пленум на ЦК на БКП той изтъкна, че "самоуправляващите се организации функционират на базата на широка икономическа самостоятелност в рамките на установените от държавата правила..." На същото място Т. Живков посочи, че "основните инструменти и достове,

---

⁴ Вж. Развитие народното стопанство Югославии. Београд, 1968, с.11.

⁵ Вж. Най-нови насоки в организацията на управлението на големите фирми в САЩ. С., 1968, с.19, 89 - 144.

с които държавата ще предявява искания към самоуправляващите се организации и ще определя параметрите на точната свобода и на действието, следва да бъдат примерно следните нормативи и критерии:

- Цени, данъчни тарифи, мита, такси, дотации, размери на лихвите от получени кредити.

- Държавни поръчки за производство на стоки за износ и за вътрешния пазар, по които държавата е поела ангажменти.

Ю р и д и ч е с к и т е г р а н и ц и на стопанската самостоятелност на предприятията примерно са: 1/ правните норми на съответната нормативна уредба на икономическия механизъм; 2/ държавните поръчки в натурално изражение за производство на стокова продукция; 3/ държавните поръчки за разработване и внедряване на нови изделия и технологии; 4/ лимитът за капитални вложения; 5/ нормативите за разход на материали, ФРЗ и др.; 6/ ценообразуването, които определят лимита на цените, надценките и пр.; 7/ стандартизационните актове, които определят минималните качествени изисквания за стоките и др.; 8/ злоупотребата със субективното право на стопанисване и управление при замърсяване на природната среда и др.; 9/ утвърденият предмет на стопанска дейност на предприятието и др.

Извън тези граници се дава възможност за проява на договорната и друга свобода на предприятието. Тази свобода обаче е осъзната необходимост. Това означава, че органите на предприятието имат право да решат свободно определен въпрос при познание на условията, при които се осъществява стопанската дейност. В противен случай свободата на предприятието ще води до волюнтаризъм, който се заплаша със загуби.

Ст.асистент Георги Стефанов
ВФСИ "Д.А.Ценов" – Свищов

О т н о с н о: Правното положение на органите на управление
в самоуправляващите се стопански организации

Стопанските организации като юридически лица извършват правни дейности чрез своите органи. Последните формират, изразяват и осъществяват волята на стопанските организации. В зависимост от техния вид СО имат двузвенна структура на органите за управление (стопанските обединения и комбинатите) или тризвенна структура (предприятията). В следващото изложение се имат предвид главно предприятията от държавния сектор.

Управлението в стопанските организации се основава на 3 принципа – демократическия централизъм, единоначалието и колективността. То трябва да се разграничава от държавното управление, което извършват изпълнително-разпоредителните органи спрямо стопанските организации.¹ Вътрешното управление се осъществява от органите на стопанските организации и преследва двойна цел: организиране на собствената производствено-стопанска дейност (вътрешните отношения) и организиране на стопанските (външните) отношения – граждански, административни, финансови, процесуални. Чрез вътрешното управление в своите системи стопанските организации прилагат принципите на самоуправлението.

В тази насока промени настъпиха както в съотношението между колективността и единоначалието, така и в съотношението между колективните органи за управление (общото събрание и стопанския съвет). Може да се направи изводът, че съотношението между колективността и единоначалието като основни принципи на управлението в стопанските организации преминава през т р и е т а п а:

П ъ р в и я т е т а п се отнася до 1969 г., когато управлението на стопанските организации се осъществяваше предимно на основата на единоначалието.

¹ За разликата между държавното управление като изпълнително-разпоредителна (административна) дейност и вътрешното управление на стопанските организации като организиране на производствената им дейност; вж. В. Т а д ж е р. Социалистически стопански организации. С., 1980, с.187 и сл.

Вторият етап започва от 1970 и продължава до 1982 г. Той се характеризира със съчетаното прилагане на единоначалието и колективността. В това отношение примат има единоначалието, което намира най-ярък израз в своеобразното право на veto на ръководителя спрямо колективните органи. Ако ръководителят не е съгласен с решенията на колективните органи, той има правото да отнесе спорния въпрос пред по-горестоящия орган и до решаването му да действва по своя преценка.²

С влизането на Правилника за икономическия механизъм в сила е третият етап, през който управлението на стопанските организации продължава да се осъществява при съчетаното действие на колективността и единоначалието, но вече примат има колективността. Тази тенденция намери продължение и развитие в новия Кодекс на труда. Правото на veto на едноличните органи спрямо решенията на колективните органи е ограничено в две групи: а/ във връзка с изпълнението на плановите задачи и б/ във връзка с изпълнението на решенията на компетентните държавни органи. Във всички останали случаи ръководителят е длъжен да изпълнява решенията на колективните органи.

При определена компетентността на колективните и едноличните органи за управление на стопанските организации трябва да важи принципът: всички въпроси с основно и трайно значение да се решават от колективните органи (преди всичко от общото събрание), а въпросите от оперативен характер – от ръководителя. Това разрешение се основава на предимствата и недостатъците на двата основни принципа на вътрешното управление на стопанските организации. Колективността предполага по-задълбочено, всеобхватно и обективно решаване на поставените въпроси, но изисква повече време за приемане и привеждане в изпълнение на взетите решения. Освен това при този принцип по-трудно може да се реализира отговорността на членовете на колективните органи.

Единоначалието предполага своевременно и оперативно управление, при което личната отговорност по-лесно може да се осъществи, но разкрива по-голяма опасност от грешки и субективизъм.

С ЦИМ и новия Кодекс на труда се разшири компетентността на общото събрание (събранието на пълномощниците). Рядка въпроси, които преди влизането на ЦИМ в сила общото събрание нямаше или имаше само съветателна компетентност, сега са отнесени към неговата решава-

---

² Исторически преглед на създаването и развитието на органите за управление; вж. у Ч. П о н о в. Органи за управление на държавната стопанска организация. С., 1980.

ща компетентност. Общото събрание избира и освобождава членовете на стопанския съвет и ръководителя, приема вътрешните нормативни актове, члана, колективния трудов договор, отчета и др. Широката компетентност на общото събрание го квалифицира като висш орган на стопанската организация.

Стопанският съвет има значително по-тясна по обем и съдържание решаваща компетентност (напр. относно сключването и изпълнението на колективните договори). На този орган е предоставена съществена компетентност по въпросите, които са отнесени в решаващата компетентност на общото събрание и има изпълнителски функции спрямо решенията на последното.

Общото събрание и неговата широка компетентност, изпълнителските функции на стопанския съвет и ръководителя, избирането, освобождаването и отчитането им пред него водят до съществено сближаване на правния режим на органите за управление на държавните стопански организации с този на органите за управление на кооперативните организации.³

Компетентността на органите за управление на стопанските организации трябва да се разпредели не само в хоризонтално направление (между едноличните и колективните органи и между последните), но и във вертикално направление. Подделенията и бригадите на стопанските организации също имат свои органи за управление. Последните се проявяват в две качества. От една страна, те са длъжни да изпълняват решенията на органите за управление на стопанската организация, приети в границите на тяхната компетентност. В този случай органите на подделенията и бригадите действуват в интерес на стопанската организация като единна организационна, икономическа, имуществена и правна единица. Така те се включват в йерархически построената система на органите за управление на стопанската организация като цяло.

---

³ Създаването на единната обнародна собственост не е едностраниен, а двустранен процес. То се извършва не само чрез преобразването на кооперативната собственост в държавна, а и чрез взаимното сближаване и обогатяване на двете основни форми на социалистическа собственост. Това означава, че не само кооперативните организации ще възприемат елементи от държавните стопански организации, но и обратното. Юрият правен статут на органите за управление на държавните стопански организации е доказателство в тази насока.

Но структурните производствени звена на стопанската организация имат свои специфични интереси, които не винаги съвпадат с тези на стопанската организация. С оглед на тези интереси органите за управление на производствените подразделения формират, изразяват и осъществяват само тяхната воля, а не и на цялата стопанска организация. От този аспект те не могат да се разглеждат като органи на стопанската организация. Затова при разпределението на компетентността между органите за управление във вертикално направление следва да важи принципът, че ако даден въпрос може да се реши на по-ниско управленско равнище, той не трябва да се отнася за решаване на по-високо управленско равнище.

С оглед на развитието на законодателството относно правния статут на органите за управление могат да се направят следните предложения:

- Изцяло да отпадне правото на вето на ръководителя спрямо решенията на колективните органи. Пред по-горестоящия орган на стопанската организация да се отнасят за решаване само спорни въпроси между колективните и едноличните органи, които са във връзка с компетентността и законосъобразността на взетите решения или разпоредения.

- Нормативно да се уреди въпросът за делегирането на компетентността от един орган на друг. Ако се касае за решаване компетентност, това следва да се извърши в централен нормативен акт. Делегирането на съществена компетентност може да се уреди във вътрешен нормативен акт.

- Да се предвиди не само организационна отговорност на членовете на колективните органи за управление (освобождаване от състава на органа), но и солидарна имуществена и дисциплинарна отговорност, когато със своите решения те са причинили вреди на стопанската организация.

Ст.асистент Пенко Димитров
ВФСИ "Д.А.Ценов" - Свищов

О т н о с и о: Самоуправлението на промишлените предприятия
и някои правни проблеми на финансирането на
капиталните вложения

Изтъкнатата в отчетния доклад на ЦК на БКП пред XIII партиен конгрес необходимост от по-нататъшно усъвършенстване на икономическите отношения в народното стопанство чрез създаването на нов тип връзки между стопанските организации (СО) и държавните органи за управление наложи да се възприеме линията за разширяване самостоятелността на СО до степен на превръщането им в самоуправляващи се.¹

Прерастването на СО в самоуправляващи се не е еднократен акт, а продължителен процес, резултат на постепенни икономически, нормативни, социални и идеологически количествени натрупвания, които обхващат всички страни от дейността на СО, в т.ч. и промишлените предприятия.

Една от присъщите функции на промишленото предприятие е инвестирането на средства за разширяване на основните фондове с производствено и непроизводствено предназначение. В светлината на задачата за превръщането на предприятията в самоуправляващи се едници правната уредба на финансирането на капиталните вложения в промишлеността разкрива някои проблеми, които са предмет на настоящото изложение.

Преди всичко е необходимо да се отбележи, че съществуващата правна регламентация на финансирането на капиталните вложения у нас е предназначена да обслужва инвестиционния процес в условията на централизираното управление на икономиката като цяло, в т.ч. и нейните структурни подразделения.² Поради това тази правна уредба в настоящия ѝ вид и съдържание не би могла да даде простор за развитието на действително самоуправление в инвестиционна-

---

¹ Отчет на ЦК на БКП пред XIII партиен конгрес. Партиздат. С., 1986, с.118.

² Вж. Правилник за икономическия механизъм, Правилник за капиталното строителство и Наредба № 10 за финансиране, кредитиране и банков контрол на капиталните вложения.

та дейност на промишлените предприятия. В тази връзка основният проблем, който се поставя, е сериозно изменение на правните разпоредби в областта на финансирането на капиталните вложения. Тези изменения би следвало да обхвалят следните няколко п а р а - в л е н и я .

В областта на планирането на капиталните вложения действащата правна уредба предвижда приемането на общ лимит за капитални вложения за страната, който се разпределя по отрасли и окръжни народни съвети. От своя страна отрасловите лимити за капитални вложения включват капиталните вложения както за обектите с национално значение и тези по конкурса, така и за обекти, осъществявани със свободните собствени средства на инвеститора, т.е. на практика всички капитални вложения са лимитирани. Това ограничаване в немалка степен СО, който е основен инвеститор на капиталните вложения.

С оглед да се създаде възможност за проява на самостоятелност и свобода при вземането на управленски решения в инвестиционната сфера е необходимо да се внесе промяна в тази правна уредба. Въпросът е, дали да има държавно определени лимити и държавно определени обекти в инвестиционната сфера или да се предостави пълна свобода на предприятията в тази област.

Пълната децентрализация на финансирането на капиталните вложения би осигурило най-широки възможности за разгръщането на самоуправлението в инвестиционната сфера, но това по същество е отказ от централното планиро-во регулиране на капиталните вложения. При условията на социализма въпросът за разпределението на националния доход между фонд "нагрупаване" и фонд "Потребление" е въпрос на висша партийна и държавна политика. Поради това инвестиционният процес и в частност размерът на капиталните вложения трябва да бъде държавно ръководен и насочван. За тази цел би следвало да се запази лимитирането на капиталните вложения, което обаче да обхваща само размера на капиталните вложения в национален мащаб, и държавното определяне на обекти с национално значение. Разпределянето на капиталните вложения в границите на общия лимит за страната, извън тези за обектите с национално значение, не следва да се извършва централно по административен път. Насочването на тези капитални вложения с оглед нуждите на икономиката и обществото ще се извършва чрез използването на условията за отпускане на банкови кредити за капитални вложения и особено на лихвения процент, установяването на данъчни облекчения, респ. ограниче-

ния, цените и други икономически лостове за регулиране.

По този начин самоуправляващите се предприятия ще бъдат заинтересовани да насочват инвестиционните си усилия и средства за капитални вложения в тези сфери на стопанска дейност, които са необходими за обществото като цяло, без да се накръпява тяхната самостоятелност.

За да действува рационално и ефективно една такава правна уредба на планирането на капиталните вложения, би трябвало да се преразгледа теоретичната постановка на т. нар. специална правоспособност на СО и да се отстранят нормативните изисквания за съответствие между предмета на дейност на предприятието и сферата на инвестиране. Така всяко промишлено предприятие ще може да насочва средствата за финансиране на капиталните вложения, с които разполага, в област, в която е икономически изгодна за него, в т. ч. и извън промишлеността. Това би разрешило д в а п р о б л е м а : първия – за противоречието между отрасли и предприятия, в които в даден момент има натрупани свободни собствени средства с инвестиционно предназначение, и отрасли и предприятия, в които има нужда от инвестиции; втория – ще се създаде нормативна възможност за свободно преливане на капиталните вложения между отраслите, разбира се под контрола на държавата. Така ще отпадне необходимостта от периодичното изземване на остатъците по фонд „Разширяване и техническо усъвършенстване (РТУ) от едни предприятия и пренасочването им чрез бюджета и банковите кредити към нуждаещите се предприятия.

Промени ще настъпват и в правната уредба на фондовата структура на собствените средства с инвестиционно предназначение на СО.

Сега в промишлеността се формират следните фондове с инвестиционно предназначение: РТУ, Социално-битови и културни мероприятия, Валутен, Изобретения и рационализации, Усвояване на нови производства, Стопански риск и Жилно строителство. Една част от тези фондове са със смесено предназначение, а други – с чисто инвестиционно предназначение. При това положение собствените средства на предприятията за капитални вложения са разпръснати в много фондове, всеки от които има самостоятелна правна регламентация, определяща източниците на средства, за сметка на които той се попълва, и на разходите (целите), за които могат да се използват. Всичко това раздробява и без това негодните натрупвания на средства с инвестиционно предназначение в предприятията и затруднява вземане-

то на самостоятелни стопански решения относно инвестиционния процес. Знае се, че самоуправлението на предприятията в инвестиционната сфера предполага не само организационен и планова самостоятелност, но и широка и стабилна самостоятелна финансова основа.

Правилна финансова основа може да се създаде, ако се променят правната уредба на две групи обществени отношения – по разпределението на дохода на предприятието и по формирането на самостоятелни фондове. Новата правна регламентация следва да гарантира оставането в предприятието на такава част от реализирания доход, която да му осигури простото и разширеното възпроизводство, при това на основата на върховите постижения на техниката и технологията в световен мащаб. На следващо място е необходимо нормативно да се предвиди обособяването на собствените средства в минимален брой фондове (напр. два – възпроизводството на работната сила и възпроизводството на основните и оборотните фондове). Това би създавало правна възможност предприятието да маневрира свободно със средствата за възпроизводство съобразно с икономическите си интереси.

В областта на кредитното финансиране на капиталните вложения и сега съществува правна възможност предприятията свободно да избират окръжната банка, с която да договарят получаването на необходимите им кредити за капитални вложения (чл. 4, ал. 3 от Наредбата за специфични правила за управление на БНБ), но е необходимо тази възможност да се превърне в практика в отношенията между банката и предприятията. Наред с това, за да изпълни регулативните функции, които в тези условия се отреджат на банката в процеса на кредитиране на капиталните вложения на предприятията, ще е необходимо да се определят нормативно по-широки граници на лихвения процент и по-голяма свобода за кредитиращата банка при тяхното използване.

Следва да се помисли и за разширяване кръга на правно уредените източници на средства, за сметка на които ще се издължават от предприятието ползуваните банкови кредити за капитални вложения. Целесъобразно е да се предвиди и възможността за използването на част или изцяло на данъка върху оборота, респ. и на данъка върху печалбата, за погасителни цели при определени условия и за определен срок.

Невена Кръстева
Редовен аспирант във ВНИ "Карл Маркс"

О т н о с в о: Проблемите на планиране участието на
стопанските организации в международ-
ната специализация и коопериране на
производството (МСКП)

На 42-та Сесия на СИВ (Букурещ, ноември 1986) беше посоче-
но, че на съвременния етап много от факторите, определящи възмож-
ностите за сътрудничество и интеграция в сферата на материалното
производство, са заложили преди всичко в определени елементи на въ-
трешните системи на планиране и стимулиране на МСКП и по-специал-
но - възможностите да се установяват преки връзки между стопански-
те организации на социалистическите страни.¹

За целите на настоящото изследване бяха направени проучва-
ния на процеса на планиране на участието в МСКП на някои самоупра-
вяващи се стопански организации. Тук ще посочим само някои от опе-
ративните резултати от заключенията:

1) в голяма част от предприятията, в които се счита, че има
планиране на МСКП, всъщност няма и те произвеждат, като се стремят
да злязат в рамките на един интегриран и вътрешно съгласуван про-
изводствен план; теорията на програмното планиране не се прилага
цялостно;

2) проектирането и приложението на системи и методи за пла-
ниране на МСКП е по-трудно, отколкото това е посочено в литератури-
та и съществуващите методики;

3) степента на справяне на стопанската организация с обста-
новката е в зависимост от нейното схващане за процеса на планиране
на МСКП.

Съществуващата практика говори за проектиране в бъдеще на
същите непроменени текущи задачи, което в теорията се определя ка-
то "тузълно виждане". Възниква необходимостта от разкриване на
средства за оценка на динамичното взаимодействие "среда - стопан-
ска организация" по повод на външноикономическите връзки и МСКП.

Най-често срещаните проблеми се свеждат до: пропуснати въз-

---

¹ Раб.дело, 4. II. 1986 г.

можности за реализация на печалба, формулиране на безсмислени пунктове в плановете с далечно действие; поставяне на нереални цели; липса на действителна информация за пазара на социалистическите страни – членки на СИВ; възникване на вътрешнофункционални конфликти; несполуки на удравленето; загуба на средства за инвестиции и техническа поддръжка; ценови обърквания; повишена уязвимост от промени в заобикалящата среда; загуба на контрол върху взаимноотношенията с външния пазар и т. в.

При всички проучени СО се забелязва неадекватност в процеса на установяване целите за участието в МСКП.

Очевидно да бъдат целите точни, съдържателни и реални, трябва да се приложи подходяща система. Отсъствието ѝ говори за липса на "стратегическо мислене" в самоуправляващите се организации.

В подготвяните в СО планови документи има пунктове, които е трудно да бъдат оценени по определен начин: не подчертават и не определят количествено възможностите на участието в МСКП, не акцентират върху най-важните резултати, не сочат ясно позициите на СО на пазара на специализирана и кооперирана продукция в страните – членки на СИВ, не подчертават средствата за изпълнение на прогнозите. Контролните цифри са често необосновано изкуствено раздути с цел да се мотивират по-високите цели на плащ, докато реалните бюджети са намалени с цел да се осигурят средства за възможния дефицит. И двете мероприятия действуват като дезактивизиращи фактори и водят до честата употреба по повод на планирането на МСКП на изразител като "безсмислена церемония", "игра на цифри и т. в.

Редица СО водят дейността си главно с оглед на текущите сметки и на печалба – загуба, и то често за сметка на ценни, трудно спечелени пазари и прекратяване на изгодни договори за МСКП.

Финансовите цели при участието в МСКП за СО са очевидно с малка практическа стойност, защото не казват нищо за това, как трябва да бъдат постигнати (още повече при нерешеността на някои ценови проблеми в СИВ). Според нас намирането на точните думи, за да се опише логиката на целите и стратегията при участие в МСКП на СО, е значително по-трудно, отколкото да се напишат няколко точки на един лист и да се остави стратегията да се подразбира. Това е същността на проблема. И за да стане по-ясно, една коли-

чествено-цифрово ориентирана система не ще подпомогне ръководителите на самоуправляващата се организация да мислят конструктивно. Формулирането на проблема е далеч по-важно от неговото решаване, което често може да е само въпрос на математическо или експериментално умение. (Засага обаче липсва рационална структура, която да описва интуитивните икономически модели).

Интерес представляват изтъкваните от стопанските ръководители п р и ч и н и да не се желае детайлно планиране на МСКП. По-важните от тях са:

- монополизмът на производителя (напр. "Балканкар" - и без това преуспяваща организация);
- отнема се дълго време и това пречи на изпълнението на преките задължения;
- спъва се инициативата, планът не е гъвкав, а нещата се променят твърде бързо;
- плановете за МСКП са в зависимост от международните договори, защо да се губи време да се изписват;
- посочва се познаването на работата ("като собствените си ръце") и неужността от планиране;
- производството на добра продукция, която се търси от потребителя на специализирана или кооперирана продукция, т.е. не се нуждае от планиране;
- това е церемония без съдържание, за този вид дейност това не е необходимо и т.н.

Пропуска се фактът, че положението на водещите е временно, ако не е свързано с перспективна стратегия на самоуправляващата се организация. Създава се впечатлението, че оперативните ръководители са недоволни да потъват в обикновените всекидневни проблеми на производството и управлението, отколкото да се заемат с по-трудната и по-необтатодарна задача за планиране на бъдещите дейности по МСКП.

Важно е да се осъзнае, че главната придобивка от планирането на МСКП не е самият план, а прилаганият процес за изпълнение на плана.

Сред основните проблеми при изготвяне и внедряване на системи за планиране на МСКП се сочат: слабата подкрепа на директора; липсата на план за планиране на МСКП; липсата на специфична управленска подкрепа - умение, информация, организационна структура; неяснота относно термините и категориите на планирането; посочване

то на числа вместо писмени цели и стратегия; изграждането на много подробности за далечна перспектива; невъзможност за интегриране на планирането на МСКИ в единна организационна система на планиране; упълномощаване на плановика да извърши планирането като необходима церемония, провеждана ведъж годишно.

Върху ефективността на планирането на участието в МСКИ влияние оказва и големината на CO, еднородността или разнородността на производството. В резултат на проведеното проучване се очерта характеристика на единството и различията във формите и подхода към планирането на МСКИ в отделните организации.

В известна степен проблемите, както бяха посочени по-горе, произтичат от факта, че в теорията и практиката плановикът се третира като координатор, а не като инициатор на цели и стратегия.

Анкетираните ръководители отдават предпочитание на писмените инструкции за стандартни методи и подходи в областта на външикономическите връзки и на планиране участието на самоуправляващите се организации в МСКИ.

Сред предимствата на цялостните системи за планиране на МСКИ в CO се посочват: успехът във външикономическата дейност; реалните дълбоко разбирани и възприети цели на участие в МСКИ; мотивировката на ръководителите от по-горестоящите организации за изпълнение на държавните поръчки; високото равнище на информация за пазара на страните - членки на СИВ; по-доброто вътрешнофункционално сътрудничество; намаляване на загубите от дублиране на структурите; ясно разграничаване на приоритета на МСКИ; осведоменост за промените в научно-техническите и икономическите изисквания и тяхното възприемане; по-малко изневади; контрол върху външикономическата дейност.

Трябва да се подчертае, че рядко краткосрочното планиране в CO не се съгласува с общите цели. Необходима е връзка между дългосрочното планиране и краткосрочното оперативно планиране.

Обаче дългосрочното планиране на участието на CO в МСКИ често се смята като статистическа екстраполация на заложеното в международните договори.

Фактически се изготвят два плана за една и съща система, използвайки една и съща хора, една и съща информация. Разликата е в количеството на детайлите. Правилният подход е да се подтикне оперативното ръководство да изготви свои дългосрочни цели и стратегия за участие на CO в МСКИ като резултат от своя собствен анализ на обстановката, а краткосрочният план да бъде първият елемент

на дългосрочния план. Разделянето на тези два процеса обаче намалява достойнствата на всеки от тях.

Така направените изводи не изчерпват цялата сложност на проблемите на управление планирането на участието на социалистическото народно стопанство в МСКП, а само засягат някои от най-ярко проявяващите се противоречия и задачи. Наложително е изграждането на пълен цикъл управленска технология за национално регулиране на връзките, възникващи по повод на МСКП. Такъв подход би обединил в едно сложността и компетентността на проблема с многовариантността на възможните решения и алгоритмизирането на управленските функции.

К.ю.н. Асен Николов
ВФСН "Д.А.Ценов" - Свищов

О т н о с и о: Някои въпроси за водещата
самоуправляваща се система

1. При правното нормиране на самоуправлението на държавните стопански организации се налага да се реши предварително коя ще бъде водещата самоуправляваща се система. Във връзка с решаването на този принципен въпрос се налага да се създаде съответната правна уредба за взаимоотношенията в съставните системи (обединенията, а може би и комбинатите), която да осигури осъществяването на възприетото принципно решение.

2. Най-лесното решение на въпросите за водещата самоуправляваща се система е да се каже, че те трябва да се решават конкретно, тъй като обединенията, комбинатите, предприятията са различни, с различна стопанска дейност и различно разпределение на дейностите по създаване на крайната пазарна продукция. Една такава по същество правилна констатация е негодна, за да послужи като основа за нормативна уредба, защото правните норми представляват общи (абстрактни) правила за поведение, така че формирането им трябва да се обхваща в тяхното съдържание само конкретните случаи. Разбира се, възможно е нормативната уредба да се създаде така общо, че конкретните случаи да могат да се решават съобразно с тяхната целесъобразност. Поставя се обаче въпросът кой ще ги решава и въз основа-

ва на какви критерии. Ако нормираме общо правата и задълженията на стопанската организация и оставим в рамките на едно обединение отъшенията между централното управление и предприятията да се решават от някой негов орган (ръководител или стопански съвет на обединението), съществува опасността отново да се установи прекомерна централизация, която се мъчим да избегнем, както и да се поднеят икономическите методи на ръководство с администрирането. Това е така, защото поначало централните управления се стремят към власт, а оттам и към раздуване на чатове си; не са малко и директори на предприятия, които предпочитат да им се нарежда от горе, което им дава възможност да се оправдават за всички несполуки с тези нареждания.

3. Следователно трябва да се търси такава нормативна уредба, която в конкретните случаи да позволява оптимално разпределяне на "властта" вътре в обединението (пък и в комбината), като същевременно създава достатъчни гаранции срещу издържавянето на последващите от нея цели и методи на управление. Такава нормативна уредба изисква да се създаде по-голямо разнообразие от организационни форми. В предишния проект за Правилник за стопанската дейност се създаваше обща уредба за обединението и за комбината. В последващия вариант общата уредба е за предприятието и за комбината. И в двата случая възниква въпросът: защо при това положение е необходимо въобще да има комбинати; в първия случай те са обединения, а във втория – предприятия. Обстоятелството, че при комбинатите производственият процес протича по определен по-различен начин, отколкото в предприятията, няма правно значение, след като на комбината не се създава статут, различен от този на обединението или на предприятието. А характерът на производствения процес при комбината наистина е важен. Но за да има той последици, за да се улесни, а не да се спъва протичането му, чрез нормативните разпоредби тази особеност трябва да се нормира, т.е. на комбината трябва да се даде съответният статут, различен както от този на обединението, така и от този на предприятието. Налага се да има два вида водещи самоуправляващи се държавни стопански организации: а/ предприятия, включени в състава на обединения; б/ комбинати, които не са включени в състава на обединения.

4. Разбира се обстоятелството, че ще си служим с понятията предприятия и комбинати и че едините ще се включват в състава на обединения, а другите – не, още не решава проблемите. Необходимо е точно да се определи статутът на предприя-

тията и техните взаимоотношения с централните управления на обединенията – от една страна, и на комбинатите – от друга.

5. В системите на обединенията от дълго време се спори между принципите на централизацията и децентрализацията. Прилагането на всеки от двата принципа има и положителни, и отрицателни резултати. Принципът на децентрализацията води до повишаване заинтересоваността на преките производители – колектива от работници и служители, които всъщност осъществяват стопанската дейност. Обаче този принцип има неблагоприятни последици за централизирането на фондовете с производствено предназначение и за валутата, а оттам намалява възможностите да се осъществяват крупни мероприятия по осъвременяване на технологичните процеси, машините и съоръженията и по внедряване постиженията на техническия прогрес. Точно обратното е при прилагането на принципа на централизацията. Следователно трябва да се търсят пътищата за съчетаване на двата принципа. Трябва да има възможност за определено централизиране на извънни средства с инвестиционно предназначение (фонд РТУ) и на валута за обединението, но това трябва да стане чрез отчитане интересите и на предприятията. Може би ще бъде целесъобразно централизирането да се осъществява заемобразно, като заетите средства се погасяват от този, който ги е получил за доставка на машини, съоръжения, за внедряване на нови технологии или други постижения на научно-техническия прогрес. Така ще се осигури възвращаемост на направените разходи, каквато възвращаемост при сегашния режим на фонд РТУ никой не търси, защото той се набира от други източници. Разбира се, това ще наложи и съществена преработка на сегашния режим на този фонд, а и на фонд Валутен. От друга страна, трябва да се осигури обективност при изграждане и изпълнение на договорите в системата на обединението, така че всяко предприятие да носи реално договорна отговорност вътре в системата, даже и когато това не е изгодно за ръководството на обединението. За да се постигне това, необходимо е да се осигури независимост на органа, който решава споровете между предприятията в системата на обединението, а и между тях и централното ръководство на обединението – евентуално чрез разширяване контролните правомощия на държавния арбитраж.

6. Що се касае до комбинатите, при тях устройството би

трябвало да се основава чрез преобладаването на централистичното начало. Техните поделения не би следвало да са юридически лица, но трябва да има възможност - по решение например на стопанския съвет на комбината, отделни негови поделения да могат да съставят самостоятелен баланс, а и да сключват някои видове договори, и то не от името и за сметка на комбината, а от свое име и за своя сметка. Едно такова разрешение обаче налага да се създаде съответният механизъм, тъй като такива поделения ще получават приходи не само по сключени от тяхно име и за тяхна сметка договори, но и по договори, сключени от името и за сметка на целия комбинат.

И т о р а с е н д е р н о о р д е н - (СІЕРНО) СТРАИСТРО

САМОУПРАВЛЕНИЕ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ СЕЛСКОСТОПАНСКИ
ОРГАНИЗАЦИИ
(Предпоставки и условия)

Проф. к. ик. н. Васил Аначков
Доц. Христо Савов
ВИИ "Карл Маркс"

1. Основни теоретико-методологични и методични изходни положения
за самоуправлението на селскостопанските организации

Според теорията за системите и кибернетичната наука самоуправлението е присъщо на всички функциониращи системи, каквито са социалистическите селскостопански организации (ССО). В класификацията на системите ССО се отнасят към сложните, динамични, вероятностни производствено-икономически и социални системи. От гледище на управлението те се разглеждат като системи на управление, които представяват единство на управляваща и управлявана части, или субект и обект на управлението, а всяка поотделно – система на производството.

Система на управление – това е цялата съвкупност от методи и средства за въздействие върху производствената система и нейната социално-икономическа и природна среда.

Разделянето на ССО като системи на управляваща и управлявана подсистеми, като субект и обект на управлението е условно, защото един и същ елемент от тях може да бъде едновременно управляващ и управляван. Такива са например групите или колективите при условията на самоуправлението, защото като управляващи (или като субект на управлението) те вземат управленски решения за въздействие върху управляваната производствена система, вкл. и върху самите тях, а като един от нейните основни елементи те са обект на управлението.

Всяка система, вкл. и ССО, функционира винаги в определена среда с множество свойства, които я въздействуват. Такава среда на ССО са всички други селскостопански и неселскостопански системи в единното социалистическо народно стопанство, както и други социални системи в социалистическото общество. Тази среда на ССО се характеризира като социално-икономическа. Освен в нея, ССО функционират и в определена природна среда, което е тях-

на особеност, за разлика от неселскостопанските системи, защото земята в тях със своите естествени свойства, природо-климатичните, метеорологичните и другите естествени условия са не само база, но и среда за растежа и развитието на растенията и животните за производството на растителни и животински продукти.

Въздействието на социално-икономическата среда върху ССО е в резултат на взаимодействието им с другите социално-икономически системи, а също и с цялата система на социалното управление в лицето на социалистическата държава, в тяхната взаимна връзка и зависимост. При условията на стоковото производство в стоково-паричните отношения това въздействие на социално-икономическата среда върху ССО се проявява в определени условия за тяхното функциониране. Тези социално-икономически условия се изразяват в различните икономически методи и средства за въздействие на социалистическия пазар и по-конкретно чрез цените за покупко-продажба на произведените стоки, лихвите върху предоставените им кредитни средства, данъците върху предоставените им за стопанисване средства за производство – държавна собственост, отчисленията от доходите за образуване на централизиран фондове и издръжка на висшестоящите организации, лимити за използваните средства за производство, задължителен минимум на работната заплата, задължителни държавни планови задачи за количеството произвеждана продукция, икономически нормативи, трудови норми и други.

Икономическите методи и средства за въздействие върху производствено-стопанските организации имат голяма роля за стимулиране и разгръщане творческите сили на трудовите им колективи и отделните трудещи се за изпълнение на поставените им цели и задачи, като внедряват научно-техническите постижения и разкриват всички производствени резерви за най-пълно и рационално използване на предоставените им ресурси. Те могат да играят тази роля само при условие, че на трудовите колективи се осигурява достатъчна самостоятелност – права, задължения и отговорности за изпълнение на поставените им цели и задачи, т.е. самоуправление. Ето защо на сегашния етап от развитието на нашата икономика на основата на ускореното внедряване на НИТ за решаване стратегическата задача за качествено нов растеж икономическият подход на управление на стопанската дейност и самоуправлението придобиват голямо значение, поради което те са сърцевината на икономическа-

та политика на БКП. Гарант за тяхното осъществяване са Правилникът за стопанската дейност на МС от 29.XII.1956 г., който урежда стопанските взаимоотношения, и новият Кодекс на труда, който урежда трудовите отношения в условията на самоуправлението на ССО.

Производствено-стопанските организации се характеризират като икономически и социални системи, затова икономическата същност на тяхното самоуправление е самоиздръжката на целия им възпроизводителен процес, а обществената същност – социалистическата демокрация.

Цялата съвкупност от икономически методи и средства за осъществяване на самоуправлението от производствено-стопанските организации се характеризира като стопанска сметка. Ето защо стоковото производство и стоково-причините взаимоотношения са икономическа основа за самоуправлението, а стопанската сметка е неговата икономическа организация и метод на стопанисване.

Вътрешностопанските отношения в ССО при условията на стоковото производство и действието на закона за стойността също се уреждат с помощта на икономически методи и средства, цялата съвкупност на които се характеризира като вътрешностопанска сметка. С нея се довеждат принципите на стопанската сметка до всяка структурна организационно-производствена единица на ССО. Ето защо вътрешностопанската сметка е икономическа основа за прилагане на самоуправлението на структурните единици на ССО. Едно от най-мощните икономически средства на вътрешностопанската сметка е работната заплата и допълнителното материално стимулиране на труда.

Поради голямо значение на производствено-стопанските предприятия (ПСН) за задоволяване потребностите на социалистическото общество самоуправлението е адресирано преди всичко към тях. В доклада си пред Националното съвещание на партийния, държавния и стопанския актив Т. Живков каза: "Изясниха се въпросите за предприятията като основна самоуправляваща се производствено-стопанска единица."¹ Предприятието е основната технологически, икономическа

---

¹ Ж и в к о в, Т. На работа за по-нататъшно осъществяване на курса за качествено нов растеж. Партиздат. С., 1987, с.13.

мически, организационно и социално обособена самоуправляваща се стопанска организация-стокопроизводител, чрез която трудовият колектив стопанисва и увеличава социалистическата собственост в промишлеността, стопанството, селското стопанство, транспорта, търговията и другите отрасли на материалното производство."² Предприятията са "основни звена на единния народностопански комплекс"³.

Обективната необходимост от самоуправлението на производствено-стопанското предприятие и неговото голямо социално-икономическо значение на практика е в противоречие с управлението на висшестоящите стопански организации (обединения, комбинати) и органите на държавното и социалното управление поради най-ниското му равнище в йерархията на системите за стопанско и социално управление. По тази причина то е обект на най-голям брой въздействия от страна на неговата социално-икономическа среда, които ограничават самоуправлението му. Това ограничаване е толкова по-голямо, колкото е по-голям броят на звената в йерархията на системата на управление, колкото повече се използват административно-силнови методи и средства за подчиняване и икономически методи и средства, които не могат да се определят от самоуправляващите се стопански организации поради това, че са установени твърдо и не им осигуряват възможност със свои сили и средства да самоиздържат целия си възпроизводствен процес.

Ограничаването на самоуправлението на селскостопанските производствени предприятия се увеличава и от неблагоприятните и нерегулируеми условия на природната среда.

Една от най-важните предпоставки за самоуправлението на селскостопанските предприятия и за повишаване на неговата положителна роля е утвърждаването на отрасловите и народностопанските структури, като се утвърдят само необходимите на дадения етап от развитието на общественото производство и тези, които имат достатъчна икономическа и социална ефективност, за да се оправдава тяхното съществуване.

---

² Чл. 13, т. 1 от Правилника за стопанската дейност на МС; вж. ДВ, бр. 3 от 13. I. 1987 г.

³ Чл. 1, т. 1 от Проектозакона за предприятието (обединението), предложен в СССР за всенародно обсъждане; вж. в "Правда", бр. 39 от 8. II. 1987 г.

В селското стопанство повечето от ССО обективно изпълняват както производствено-стопански, така и социални функции, защото се формират по селищни системи, групи селища, кметства, окръзи и на национално равнище (АПК, комплексни производствени бригади от нов тип, ОАПС и ИАПС). При тези условия, ако ССО изпълняват предимно социални функции, по-целесъобразно е да останат като структурни подразделения само на системата на социалното управление, както това беше решено за условията на самоуправлението за ОАПС – като подразделения на ОЭС. С този критерий за оценка на необходимостта от тях е целесъобразно да се реши въпросът и за АПК по селищни системи при условие, че те не могат да изпълняват ефективно производствено-стопански функции общо и в интерес на обединените в тях производствено-стопански предприятия. В резултат на това биха се усъвършенствували структурите в селското стопанство, като се съкратят излишните и неефективни и се преустроят в съответствие с изискванията на самоуправлението.

Друга съществена предпоставка за самоуправлението и неговата ефективност е създаването на икономически условия, които ще осигуряват нормалното функциониране на самоуправляващите се БСП-стокопроизводители. Тези икономически условия могат да се поделят в три групи.

Първата група условия са стоково-паричните отношения на ССО с други стопански организации-стокопроизводители. Важно изискване е стоково-паричните отношения да се извършват на еквивалентна стойностна основа по планово определени цени за покупко-продажбата на произведените стоки и по методиката на ценообразуването, които осигуряват на ССО да покрива средните обществено-необходими разходи за целия им възпроизводствен процес. Такива са изискванията и на обективния икономически закон за стойността, които по отношение на цените при капитализма се осъществяват противоречиво чрез стихийния капиталистически пазар, а при социализма – планомерно в съответствие с изискванията на икономическия закон на социализма за планомерното развитие на единното народно стопанство. Това основно изискване към стоково-паричните взаимоотношения на производство-стопанските предприятия-стокопроизводители се нарушава от тези стопански организации, които имат монополно право в ценообразуването или прилагат различна и необоснована методика на ценообразуването в тяхна полза. Например цените на някои промишлени стоки за производствено потребление в селскостопанските предприятия са повишени досе-

га значително с основанието, че са увеличени разходите за производството им и за да се осигури определено равнище на рентабилност на промишлените предприятия. Едновременно с това обаче цените на селскостопанските произведения не се увеличават в същата степен, в каквата са увеличени производствените разходи на селскостопанските предприятия поради увеличаване цените на промишлените стоки, които те използват за производствени нужди. По тази причина на селскостопанските производствени предприятия се ограничава възможността за самоиздръжка и рентабилност, а следователно и за самоуправление, тъй като се преливат техни доходи в промишлените предприятия, на които се повишава рентабилността.

Друга причина за деформиране на икономическите условия, които се създават в стоково-паричните взаимоотношения между селскостопанските производствени предприятия в държавните изкупвателни организации, е монополното и неравностойно положение на последните в тези взаимоотношения с основанието, че са пълномощни на държавата-собственик. Причина за такова деформиране на икономическите условия в стоково-паричните взаимоотношения между ССО е монополното положение на националните и единствените стопански обединения в определени производствени отрасли или отделни производства общо за цялата страна. Със самото си съществуване като единствени се изключва възможността за равностойни взаимоотношения с други ССО. При договорната система за уреждане на взаимоотношенията между ССО отрицателните проявления на тези взаимоотношения могат да се намаляват до пълното им ликвидиране, като се усъвършенствува правната основа на договорите за гарантиране положението и на двете договарящи се страни като равноправни партньори.

Втората група икономически условия, които се създават като предпоставка за самоуправлението на производствено-стопанските предприятия-стокопроизводители, са взаимоотношенията им с по-висшестоящите самоуправляващи се стопански организации (обединения, съюзи, сдружения, асоциации и др.). Тези условия са в зависимост от размера на отчисленията за издръжка на по-висшестоящите органи (равнища) на управление, който понякога е относително твърде голям и не е съобразен с рентабилността на обединените предприятия, с размера на отчисленията за образуване на централизирани фондове и други отчисления от доходите на предприятията.

Самоуправлението на производствено-стопанските предприятия-стокопроизводители се ограничава и като се подменят функциите на самоуправлението им от по-висшестоящите органи на управление на техните обединения, съюзи и др. чрез централизирано лимитиране, нормиране и разрешаване на паричните и други средства, необходими за възпроизводствения им процес.

Третата група икономически условия като предпоставка за самоуправлението на ПСП-стокопроизводители като стопани са взаимоотношенията им със социалистическата държава-собственик. Тези условия са в зависимост от размера на данците и други вноски в държавния бюджет и в бюджета на ОбНС за образуване на различни централизирани фондове и други. Тези условия се създават и със задължителните държавни планови задачи за производството на определено количество стокова продукция. Когато държавните планови задачи не са съобразени с реалните производствени мощности на предприятията и с техните икономически интереси от производството на дадената продукция, на практика се получава ограничаване на самоуправлението на предприятията-стокопроизводители.

Едновременно с тези три групи икономически условия, които трябва да се осигуряват на ПСП-стокопроизводители във взаимоотношенията им с всички други самоуправляващи се стопански организации и със социалистическата държава, необходимо е ПСП непрекъснато да усъвършенствуват своята организация на производството и труда с оглед най-пълното и рационално използване на всички фактори на производството, за да се повиши значително тяхната рентабилност.

Заедно с икономическите условия като предпоставка за самоуправлението на ССО е необходимо да се създават и съответни социални условия. Първото и най-важно от тези социални условия като предпоставка за самоуправлението е разширяване и гарантиране на социалистическата демокрация. Необходими предпоставки за самоуправлението на ПСП са също повишаване културно-техническото равнище и съзнателността на трудещите се, повишаване на професионалната им подготовка, подобряване на социалното им осигуряване, условията на труда и социалистическия начин на живот.

2. Особенности на самоуправляващите се селскостопански организации

Селскостопанските организации се различават значително от

нелескостопанските по характера на своите състазни елементи и по средата, в която функционират. Основни елементи (фактори) на производствено-стопанските предприятия-стокопроизводители в селското стопанство са растенията и животните. Те имат биологичен характер с множество естествени свойства и под въздействието на биологични и други закони за тяхното развитие, вкл. и на природната им среда.

Селскостопанските производствени предприятия са създадени и са се развивали досега като социалистически тип в кооперативна форма въз основа на териториално-селищния принцип по отделни и група селища. Поради това социалната им роля и ролята на селото като тяхва социална среда са изразени много ясно, а с това и особено проявление на принципите на самоиздръжката и социалистическата демокрация като кооперативни предприятия.

Досегашното развитие на селскостопанските в сравнение с нелескостопанските предприятия се характеризира с изоставане в техническо-технологично, икономическо и социално отношение. Разбира се, не толкова по тяхна вина, а обективно – поради техните особености и социално-икономическата им среда. Тези особености са: формирането на трудовите им ресурси и работната заплата като остатъчна величина, и то след като се задоволят потребностите в това отношение на нелескостопанските организации; формирането на доходите им от реализацията на произведената от тях стокова продукция по цени (независимо от обществено-необходимите разходи за нейното производство), и като остатъчна величина след отчисленията от тях за обществени нужди за сметка на заплащането на труда, което като правило е по-ниско от заплащането в нелескостопанските организации. В повечето случаи това е главната причина за изоставане на селскостопанските предприятия в социално-икономическото им развитие, заедно със субективните причини във всяко от тях. Това се подсилва и със задържането на едно равнище на изкупните цени на селскостопанските произведения, което е по-ниско от обществено-необходимите разходи за тяхното производство, защото са жизнено важни за задоволяване потребностите на хората в социалистическото общество и на промишлеността от суровини. Така че селскостопанските организации са функционирали и досега като самоуправляващи се както в социално, така и в икономическо отношение, но при много неблагоприятни за самоуправлението икономически и социални условия, които се изразяват в осъществяването на тяхната самоиздръжка за сметка на неколкократно заплащане на труда на работниците, засти в тях,

недостатъчните средства за осъществяване на целия възпроизводствен процес на основата на ускорено внедряване на НТП и на неблагоприятни социални условия и начин на живот на работещите в т.х. Ето защо при условията на качествено нов растеж на икономиката на основата на ускорено внедряване най-ефективните постижения на НТП неблагоприятните социално-икономически условия за развитието на селскостопанските предприятия трябва да се ликвидират и по този начин ще се създадат предпоставки за самоуправлението им като мощно средство за изпълнение на задачите за качествено нов растеж. Това е толкова повече необходимо, колкото повече селскостопанските произведения са жизнено важни за задоволяване потребностите на хората в социалистическото общество по пътя на ускореното подобряване на социалистическия начин на живот на хората и в другите отрасли на народното стопанство, и в непроизводствената сфера.

Особената роля на земята със своите естествени свойства и на природно-климатическите и метеорологичните условия като среда на селскостопанските производствени предприятия се проявява своеобразно и при специализацията, концентрацията и интеграцията на тяхното производство, и в прилагането на стопанската и вътрешно-стопанската сметка, т.е. и в самоуправлението.

В селското стопанство специализацията, концентрацията и интеграцията на производството се проявяват във формата на райониране, хоризонтална интеграция, създаване на териториални производствени комплекси, уедряване на масивите от посеви и посадъчни площи на културите, многоотрасловост и съчетаване на отраслите, за да се осигури по-пълно и рационално използване на земята, на материалните и трудовите ресурси поради сезонност на производството, различно плодородие и т.н. Интеграцията на селското стопанство с преработващата промишленост, а също и с науката се осъществява на основата на индустриализацията при условията на НТП за производството и реализацията на произведената стокова продукция на социалистическия пазар. Такива форми на вертикална интеграция в селското стопанство са научно-производствените и агропромишлените стопански обединения, комбинати и комплекси. Те допринасят за по-пълното и ефективно използване на материалните, природните и трудовите ресурси, за по-висока ефективност на производството и за създаването на по-добри социални условия и начин на живот на селскостопанските труженици, каквито има например в промишлените предприятия.

Особената роля на естествено плодородие на земята и на

естествените природно-климатични метеорологични условия за повишаване количеството и качеството на селскостопанската продукция се проявяват в своеобразното формиране на съвкупния продукт на селскостопанските предприятия, на издръжката на производството, цените и ценообразуването на селскостопанските произведения, на общия и чистия им доход. Тази особеност се проявява още в ритмичността и сезонността на използването на производствените ресурси и реализацията на произведената стокова продукция; на производствените запаси и кръгооборота на средствата за производство, на условията на труда и други особености, които се проявяват обективно и в самоуправлението на селскостопанските предприятия.

Обективният характер на особеностите на самоуправлението на селскостопанските производствени предприятия-стокотпроизводители изисква те да бъдат отразени в общия Правилник за стопанската дейност (ПСД), като положенията в него, които се отнасят до тези особености, се диференцират и уточняват съобразно с тяхното обективно проявление. Тъй като това не е направено в сегашния ПСД, необходимо е да бъде направено с дългителен нормативен акт.

3. Усъвършенствуване на структурите на селското стопанство при условията на самоуправлението

В йерархията на структурите в селското стопанство по възходящ ред досега функционираха производствени бригади както на стопанска, така и на вътрешностопанска сметка; аграрно-промишлени комплекси (АПК) като предприятия и като обединение на бригади; окръжни аграрно-промишлени съюзи (ОАПС) – като окръжно-териториално обединение на АПК и други предприятия, свързани с тях; отраслови обединения и комбинати; национален аграрно-промишлен съюз (НАПС) – за целия селскостопански отрасъл и хранителната промишленост, който изпълняваше и функциите на държавното управление на отрасъла.

Доколкото в досегашните структури на селското стопанство имаше значителен демократизъм при изграждането и функционирането им като кооперативни стопански организации, съюзи и се прилагаша принципите на стопанската и вътрешностопанската сметка, в сравнение с другите отрасли на народното стопанство те бяха по-близо до условията на самоуправлението, но по отношение само на вътрешните условия и предпоставки. Това обаче беше крайно недостатъчно по отношение на всички принципи на самоуправлението и особено на външните икономически условия и предпоставки, за да може то да играе своята голяма роля за изпълнението на стратегическата задача за

качествено нов растеж. Ето защо по силата на Правилника за стопанската дейност (1987) в условията на самоуправлението структурите на селското стопанство бяха усъвършенствувани. Създадоха се: Совет по селското и горското стопанство към МС за осъществяване на държавното ръководство; нов тип асоциация НАПС на мястото на досегашния НАПС като държавно-обществен орган; самоуправляващи се стопански обединения (СО) на мястото на досегашните научно-производствени и държавно-стопански обединения; АПК като производствено-стопански обединения на бригади със статут на предприятия на мястото на досегашните АПК и бригади; окръжни съвети по селското и горското стопанство на мястото на ОАПС; различни сдружения и други нови форми на стопански организации. По този начин се създадоха нов тип структури на селското стопанство за условията на самоуправлението по пътя на преустройството на досегашните. Обаче постановките по отношение на тяхната форма на организация, функции, както и по отношение на определяне на основната структурна единица в селското стопанство са недостатъчно обосновани.

Истинско и докрай преустройство на структурите в селското стопанство като самоуправляващи се стопански организации се извършва в резултат на вътрешното им преустройство по отношение на тяхната организация на труда, функции, методи и средства за управление. Това се постига с помощта на специални правилници за стопанската дейност на всяка от формите на стопанска организация или устави за кооперативната им форма, каквито са предложени като проекти за асоциация НАПС. Доколкото и в тези проекти не са решени докрай въпросите за преустройство на структурите в селското стопанство в съответствие с изискванията и принципите на самоуправлението, има основание за някои съображения по отношение на техните функции и основната структурна единица на селското стопанство – производствено-стопанското предприятие-стокотрошител.

За основни членове на стопанската асоциация НАПС на първо място се определят⁴ АПК, което означава, че те се утвърждават като основни самоуправляващи се производствено-стопански предприятия. В същото време АПК се утвърждават и като обединения на производствените бригади в селското стопанство. При това положение на бригадите се предоставят правата на основните самоуправляващи се производствено-стопански предприятия-стокотрошители. Противоречие се

---

⁴ Разпореждане № 8 на Бюрото на МС от 20.XII.1986 г., т. 4.

наблюдава и в проектоуставите на АПК (чл.2) и на бригадите (чл.3), предложени от асоциацията БАНС. По този начин проектостатутът на АПК и този на бригадите в АПК не се различава от досегашния, защото и начинът на мислене в това отношение не се различава от досегашния и не е в духа на ПСД (1987 г., чл. 12, 13, 17). Следователно въпросът за основната структурна единица на селското стопанство е недостатъчно изяснен и остава нерешен в тези нормативни документи.

Според теорията на стопанското управление и дадената от нея система от понятия стопанското обединение е понятие за форма на стопанска организация на доброволно обединени предприятия, в т.ч. и на производствено-стопански предприятия-стокопроизводители. А бригадата е понятие само за основна производствена единица и колективна форма на организация на производството и труда вътре в производствено-стопанските предприятия. Тя е техен първичен трудов колектив. Ето защо стопанските обединения не могат да бъдат едновременно обединения и предприятия, както и бригадите не могат да бъдат едновременно бригади и предприятия, и то не само от теоретико-принципна гледна точка, но и от чисто практически съображения, които ги доказва досегашната практика на противоречия между АПК и бригадите в тях със статут на стопански предприятия на основата на пълна стопанска сметка и самофинансиране.

Някои съображения се налагат и за функциите на стопанските обединения и на производствено-стопанските предприятия като самоуправляващи се стопански организации. Стопанските обединения могат да изпълняват функциите на предприятия само когато техните подразделения, макар и с наименованието "предприятия", нямат статут на стопански предприятия и развиват своята дейност на принципите на вътрешната стопанска сметка. И обратното - стопанските обединения не могат да изпълняват функциите на производствено-стопански предприятия, когато съставните им предприятия са поставени на основата на стопанската сметка и самофинансирането. Това се отнася както за крупните стопански обединения на национално равнище, така и за крупните АПК, които обединяват бригади със статут на стопански предприятия и развиват своята дейност на стопанска сметка и самофинансиране, т.е. бригади, които по същество са стопански предприятия. Друг е въпросът защо те се наименоват бригади, а не предприятия.

Самоуправляващите се стопански организации (стопански обединения, комбинати, предприятия) са от нов тип в сравнение с досегашните държавно-стопански обединения и стопански предприятия не

толкова по своята форма на организация, колкото по отношение на своите функции, взаимовръзки и взаимодействия с другите стопански организации, стоещи по-горе или по-долу в йерархията им, а също и по своите методи и средства за управление.

Всяка самоуправляваща се стопанска организация като нов тип организация изпълнява само такива функции на управление, които се отнасят до техните задачи, за които са създадени, или за дейността по изпълнението на тези задачи, които са обект на тяхното управление. Функциите на управление на самоуправляващите се стопански обединения не трябва да се отнасят непосредствено до обекти на по-нискостоящите в йерархията стопански предприятия. Доколкото обаче целите и задачите на самоуправляващите се стопански предприятия и тяхното обединение са едни и същи, те трябва да бъдат конкретизирани, както и техните функции точно и ясно за всяка от организациите. При тези условия дейността на стопанските обединения по отношение на обединения в тях самоуправляващи се стопански предприятия има обслужващ характер. В този смисъл АПК като обединения на производствено-стопански предприятия, които са основните самоуправляващи се стопански организации-стокопроизводители, следва да се преустроят, като изпълняват дейности в качеството им на обслужване на обединения в тях самоуправляващи се предприятия. Такива дейности могат да бъдат транспортното, ремонтно-техническото и информационното обслужване, капиталното строителство и други дейности във формата на обслужване, при това на основата на икономически методи и средства за тяхното осъществяване. По този начин стопанските обединения не подчиняват и не ограничават, а подпомагат самоуправлението на обединения в тях самоуправляващи се стопански предприятия.

Функциите на стопанските обединения по отношение на управлението на обединения в тях самоуправляващи се стопански предприятия се характеризират като нов тип в качеството им на предложения, проектни варианти на управленски решения, примерни норми и нормативи, които се приемат по преценка от съответните предприятия на стопанските обединения. Такива са например държавните поръчки, които се дават като задължителни, но с икономически средства на базата на диалоговата договорна система, в които се съгласуват и доказват интересите на двете страни. Ето защо в правилниците (уставите) за стопанската дейност на всяка форма на стопанско обединение или на стопански предприятия е необходимо да се определят не само кон-

кретните им цели и задачи, които са общи с тези на членовете им, но и конкретните им функции, методи и средства, с помощта на които следва да бъдат изпълнявани техните специфични задачи. Това положение обаче не се съдържа в проектоуставите на ВАПС, АПК и бригадите.

В методичен аспект преустройството на АПК и на бригадите в тях е необходимо да се извърши, като само големите по размер и територия АПК станат стопански обединения, защото не могат да изпълняват функциите на едно единно стопанско предприятие в териториално, технологично, организационно-производствено, икономическо и социално отношение. Например ИПСК "Г.Димитров" – Пловдив, и досега изпълнява функции на стопанско обединение, защото обединява 14 селскостопански и 8 неселскостопански предприятия и 2 научноизследователски института с национално значение.

Производствените бригади в големите по размер и територия АПК, които са също необосновано големи по размер за бригади, следва да бъдат преустроени в селскостопански или аграрно-промишлени предприятия. Малките по размер и територия АПК, които са рационални като селскостопански предприятия и при подходящи условия осъществяват единство на тази територия, е целесъобразно да бъдат преустроени в производствено-стопански предприятия. По този начин на базата на отделни селищни системи, за която база са изградени досега АПК, няма да се създават задължително стопански обединения като едно от звената в йерархията на стопанските организации, а само при необходимост.

Такива са някои от основните съображения за усъвършенстване структурите на селското стопанство и утвърждаването на производствено-стопанското предприятие-стокопроизводител като основна структурна единица. Тук не се детайлизират и конкретизират отделните видове стопански предприятия поради големия брой на въпросите, които възникват във връзка с изложените съображения и ги прави много сложни, всеобхватни и обемисти. Затова тяхното практическо формиране ще зависи от конкретните условия на производството. Що се отнася до усъвършенстването на основната структурна единица в селското стопанство – производствено-стопанското предприятие-стокопроизводител, налага се изводът, че е необходимо да бъде усъвършенствувана неговата структура и организация на производството, труда и управлението, като се създадат необходимите външни и вътрешни условия и предпоставки за успешното му функцио-

ниране при осъществяване стратегическата задача за качествено
растеж на селскостопанското производство.

4. Външни предпоставки и условия за самоуправлението на стопанските организации

Важно условие за внедряване на самоуправлението в селскостопанските предприятия е най-доброто съчетаване на централизираното планово ръководство с тяхната организационно-икономическа самостоятелност. Централизираното определяне и регулиране на пропорциите и темповете на производството на селскостопански продукти се обуславя от факта, че отделните производствени предприятия не са в състояние да определят потребностите от тях на цялото социалистическо общество, и то в съответствие с изискванията на основния икономически закон на социализма и на закона за планомерното развитие на социалистическото народно стопанство. Само централните държавни планови органи са в състояние да установяват натуралните баланси на страната (за потребление, държавен резерв, износ и т. н.) от един или друг характер селскостопански продукт.

Сезонният характер и дългият срок на възпроизводствения процес на биологическите средства за производство в селското стопанство ограничават реалните възможности на пазара да регулира пропорциите и темповете на производството чрез търсенето и предлагането. Дефицитът от даден селскостопански продукт може да се преодолее едва след една до три години. Това определя обективно необходимостта от балансиране на потребностите от селскостопански продукти с производството им ежегодно и в перспектива. В противен случай дефицитът се налага да се преодолява чрез внос, а той за много селскостопански продукти, за които в нашата страна има благоприятни условия за тяхното производство, е икономически неизгоден за страната.

При условията на социализма равномерното и пълно снабдяване на населението със селскостопански продоволствени стоки може да бъде осигурено само посредством държавната поръчка, на икономическа основа и чрез икономически средства и стимули за самоуправляващите се напълно самостоятелни и съответно икономически отговорни за производството социалистически селскостопански предприятия, а не както досега – чрез задължителни планови показатели и административни средства.

Изпълнението на държавните планови задачи може да се осигурява чрез икономически методи и средства не само за въздействия, но и за икономическа прикюда на стопанските организации – стокопроизводители, изкушвателни, планоно-снабдителни и обслужващи организации, като се съревновават и дори конкурират помежду си на вътрешния и международния пазар в съответствие със социалистическите производствени отношения.

Диалоговият режим между държавните органи и самоуправляващите се селскостопански предприятия трябва да осигурява производството по обем, срок и качество на необходимата селскостопанска продукция за обществото при достатъчна икономическа изгода, интерес и стимул на отделните самоуправляващи се партньори, работещи на стопанска сметка и самофинансиране. По този начин централизираното планиране на структурата и темпа на нарастване на производството няма да противоречи и няма да бъде пречка за самоуправление на стопанските предприятия. В крайна сметка въпросът се свежда до икономическата изгода на самоуправляващите се и самоиздържащите се селскостопански предприятия от производството на един или друг продукт и услуга. Само при това условие централизираното планиране ще може да се реализира фактически и да не противостои на самоуправлението на социалистическите селскостопански предприятия. При това условие държавният план ще бъде пак задължителен, но по силата на икономическата необходимост и задължение на предприятията при съществуващите цени, кредитни условия, данъчна система и други икономически условия, които социалистическата държава създава за производството, за да могат те не само да се самоиздържат при тези условия, но и да повишават своята рентабилност и работната заплата на работниците си.

Досегашната практика показва, че голям брой селскостопански продукти, които не се наблюдават и регулират от централизираните планови органи (главно зеленчуци, грозде, плодове), са дефицитни, въпреки че тяхното производство се регулира чрез свободното договаряне с изкушвателните търговски организации, само защото производството им е икономически неизгодно за стокопроизводителите. И това с нищо друго не може да се оправи, освен със създаването на икономическа изгода за тяхното производство.

В ежедневиите средства за масова информация се извясят

факти, че "договори има - продукцията няма"⁵ (фасул, домати, червен пипер, карфиол, кромид лук и др.). Главната причина за това е, че договорите не са поставени на икономическа основа, като се изпълзват цените, премияте, ресурсното осигуряване и др. Има основни селскостопански продукти, които са задължителни за социалистическите селскостопански организации по държавния им план, но не се произвеждат в достатъчно количество, защото при съществуващото равнище на обществено необходимите разходи за производството и изкупните им цени предприятията губят толкова повече, колкото повече произвеждат. Същевременно при по-неблагоприятни организационно-производствени и технически условия, не при по-голяма икономическа изгода за производството им, създадена от държавата на основата на акорда по граждански договори, същите продукти се произвеждат в по-голямо количество. Дори много социалистически селскостопански предприятия по този начин изпълняват своите държавни планови задачи.

Държавният план трябва да съответствува на производствената специализация на селскостопанските предприятия. Това означава, че на тях трябва да се дава държавна поръчка за производството на тези продукти, за които са специализирани, защото за тях има най-благоприятни природни и икономически условия. Досегашната практика на планирането на всички продукти, независимо от производствената специализация, противоречи на линията на интензификация на производството по пътя на специализацията и концентрацията му, която е неделима от научно-техническия прогрес. Самозадоволяването на селищните системи, при което те трябва да си произвеждат необходимите им продукти, независимо от икономическата изгода и условията за тяхното производство, е също в противоречие на специализацията и концентрацията на общественото селскостопанско производство. Ето защо задължителни планови задачи по самозадоволяването не бг следвало да се дават. В зависимост от условията и икономическата изгода при условията на самозадоволяването селскостопанските предприятия трябва сами да решават този въпрос.

Отбелязано беше, че много важни предпоставки за самоуправлението и самоздръжката на стопанските организации се създават при взаимоотношенията им със социалистическата държава и чрез

---

⁵ В. "Кооп. село", бр.238 от 9.X.1986 г.

отчисленията от доходите им за централизираните държавни фондове, защото на разположение на ССО за самоиздръжка остава остатъкът от доходите им след като са направени тези отчисления. С този остатък те трябва да осъществяват разширено социалистическо възпроизводство на основата на НП. В противен случай се обезсилва самоуправлението на стопанските организации, защото се отнема възможността им сами да внедряват научно-техническите постижения като избират най-ефективните от тях при конкретните условия на производство. Остатъкът от чистия доход на предприятието след отчисленията за централизираните фондове трябва да осигурява достатъчно средства и за допълнително материално стимулиране, като се установява най-рационалното съотношение между него и средствата, предназначени за натрупване. Само при това условие може да се постигне единство между интересите на държавата, колектива на предприятието и всеки трудещ се за развитие на структуроопределящите отрасли, за ускорено социално-икономическо развитие на цялото общество, като се внедряват най-ефективните постижения на научно-техническия прогрес.

Ето защо нормативните документи, с които се уреждат икономическите взаимоотношения между социалистическата държава и ССО, след като се обосноват научно и се приемат от централните органи на управление, би следвало да се експериментират, като се проверят в практиката чрез съответни разчети и баланси в избрани типични селскостопански предприятия, работещи при нормални условия, в различни райони, при различна специализация, концентрация и техническа база на производството. Провеждането на експеримента при различни условия на производство ще спомогне да се изравнят икономическите условия на стопанисване на отделните самоуправляващи се стопански предприятия. Направените икономически разчети и баланси за годишно приключване на стопанската дейност на основата на прогресивни, но реални планови показатели⁶ (а също и на базата на фактически показатели, получени при благоприятни метеорологични условия) трябва да осигуряват получаването на оптимална норма на рентабилност на съответното производство. Едва тогава разработените и проверени в практиката икономически нормативи и правила след-

⁶ Отнася се главно за средната продуктивност от единица площ (животно) за производствените разходи на единица продукция при регламентиран тарифен фонд. Работна заплата и за обществена-та производителност на труда.

ва да се утвърждават като задължителни.

Например по направените разчети и баланси в АПК "Д.Благоев" в Плевен-север при резултатите през нормалната 1984 г. по досега действащия икономически механизъм стопанската дейност на комплекса е приключила с печалба, а според икономическите нормативи, предлагани в първоначалния проект на Правилника за стопанската дейност през деветата петилетка, стопанската дейност следва да приключи със загуба от 544 хил.лв. Това означава, че той не би могъл да изплати трудовото възнаграждение на работниците и служителите. Следователно такива нормативи за отчисления от доходите на ССО противоречат напълно на принципите на самоуправлението и самоиздръжката.

Ето защо такива икономически разчети и балансово обвързване трябва да се правят не само на макроравнище за цялото народно стопанство, но и на микроравнище в основната структурна единица (клетка) на народното стопанство – предприятието, където фактически се създават материалните ценности и националният доход.

Икономическите взаимоотношения между социалистическата държава-собственик и социалистическите селскостопански предприятия-стопани се проявяват при формирането на работната заплата чрез регламентиране на нейния минимален размер, чрез тарифните условия и нормирането на труда, разпределение на произведения съвкупен продукт и формиране ФРЗ на предприятията. Тези взаимоотношения на социалистическата държава със стопанските предприятия трябва да се уреждат в интерес не само на цялото социалистическо общество, но и на отделните трудещи се, като се осигурява достатъчно високо равнище на работната заплата, материално стимулиране на труда и начин на живот, което отговаря на значението на отрасъла и на изискванията към трудещите се в него.

От гледище на самоуправлението на стопанските предприятия-стокопроизводители взаимоотношенията им със социалистическата държава не трябва да излизат вън от границите, в които предприятията сами могат да решават въпросите, свързани с разпределението на своите доходи и формирането на колективната и индивидуалната работна заплата. Това означава, че те трябва сами да определят отчисленията за образуване на своите фондове над минималния им размер, определен от държавата, като осигуряват нормално равнище на работната заплата според количеството и качеството на труда. Това означава също, че те сами трябва да определят формите и системите

на заплащане на труда, на допълнителното му материално стимулиране, вкл. и като му осигуряват по-високо равнище от минималното, регламентирано със собствените нормативни документи за тарифните условия на труда и щатните заплати на служителите.

По отношение на разпределителните процеси и на работната заплата в селскостопанските организации досега не са създадени всички необходими условия за тяхното самоуправление. В тях не е осигурена еднаква заплата за равен труд с този в промишлеността поради прилагането на необоснована единна тарифна мрежа. По тази причина от ССО изтича значителна част от най-активната и квалифицирана работна сила в промишлените предприятия, с които понякога ги разделя само една сграда.

Социалните и културно-битовите условия на трудещите се в селскостопанските в сравнение с промишлените предприятия обективно са по-неблагоприятни и престижът на труда им е принизен, а това не се компенсира от страна на държавата с допълнителни стимули за работа в тях. Поради това работната им сила намалява чрез преминаване на съкращаването на потребностите от нея в резултат на повишаване производителността на труда. Ето защо ССО привличат през най-напрегатите периоди на годината все повече временни работници от други отрасли, селища и райони, и то често за сметка на по-високото заплащане в сравнение със заплащането на своите постоянно заети работници. По този начин те остават зависими от временната работна сила отвън. Това намалява тяхната самостоятелност, стабилност и възможност за самоуправление. Голямо значение в това отношение има и неблагоприятното влияние на природните условия върху резултатите на труда в селскостопанските организации, поради което заплащането му е нестабилно, негарантирано за фактически вложения в производството труд. В тази насока влияе и необоснованото само за селското стопанство отчисляване като санкции до 20 % от фактически заработената заплата при по-ниски от планираните крайни производствено-икономически резултати, без да се има предвид, че тъкмо в селското стопанство най-често те не зависят от вложения труд.

Да разгледаме обстояно и въпросите на стоково-паричните взаимоотношения като важна предпоставка за самоуправлението на социалистическите селскостопански организации-производители. Както бе отбелязано, тези взаимоотношения трябва да се осъществяват на равностойна (еквивалентна) основа. Това означава, че изкупни-

те цени на всички стокови селскостопански продукти трябва да осигуряват такава рентабилност при нормални условия на производство то на селскостопанските предприятия, каквато се осигурява и на предприятията, с които те влизат в стоково-парични взаимоотношения.

Сегашните стоково-парични взаимоотношения на селскостопанските с неселскостопанските организации не са еквивалентни и не им осигуряват самоиздръжката, тъй като редица изкупни цени на продуктите в селскостопанските предприятия са под нормалната им себестойност, което ограничава тяхното самоуправление. В същото време изкупните цени на селскостопанските произведения осигуряват висока рентабилност на изкупвателните и преработвателните предприятия. Например производството на грозде и домати е нискорентабилно при сегашното равнище на изкупните им цени, а производството на преработвателните предприятия (вишаводи и консервни комбинати) е високорентабилно при тези изкупни цени и цените на реализация на преработените продукти.

Изкупните цени би следвало да се определят при условията на специализация и концентрация на селскостопанското производство на основата на тези природни и икономически условия, при които се изисква да бъдат произведени стоковите продукти, а не при най-неблагоприятните условия, като се осигурява с тях оптимална рентабилност на производството. По този начин чрез държавния план и цените ще се въздейства за по-правилна специализация и концентрация на производството и за самоуправление на специализираните селскостопански предприятия. При условие, че специализираните предприятия не осигуряват производството на необходимите количества продукти, в които са се специализирали, може да се стимулират и други предприятия за това производство, като им се дават надбавки към цените. По този начин предприятията-стокпроизводители няма да отбягват и ще бъдат заинтересовани от производството, възложено им с държавната поръчка. В досегашната практика има много примери за осигуряване производството на необходимите за страната продукти (хлебно зърно, слънчоглед и др.), защото има еднопосочност на интересите, и за дефицит на някои продоволствени стоки (зеленчуци, мляко, месо и др.), защото интересите на обществото и на стокпроизводителите са разнопосочни поради ниската рентабилност на производството на тези продукти, въпреки планирането и договарянето на необходимите им количества.

Следователно, за да се осигури обществото с необходимите му потребителни стойности по обем и асортимент, решаваща роля няма оставянето на свободно поле в държавния план, а създаването на икономически условия и материални стимули на предприятията да произведат съобразно тяхната специализация необходимата за обществото продукция.

Цените на промишлените стоки, употребявани в селското стопанство (машини, съоръжения, фуражи, преарати, горива, енергия, строителни материали, такси за услуги и др.), са също важно условие за осигуряване на самоуправлението и самоиздръжката на селскостопанските предприятия, защото тяхното повишаване увеличава производствените им разходи и ако не се увеличават в същия размер изкупните цени на произведените от тях селскостопански продукти, се намалява в също такава степен рентабилността и възможността им за самоиздръжка. Ето защо цените на промишлените стоки, употребявани от селскостопанските предприятия, трябва да се определят не само от техните производствени разходи, а и от ролята им за повишаване ефективността на селскостопанското производство, т.е. от тяхната производствено-потребителна стойност и качество. В противен случай, каквото е сегашното положение, се преливат доходи от селското стопанство в промишлеността, което се проявява в привидна и недоказана нерентабилност на селскостопанските организации, а в рентабилност на промишлените стопански организации при необосновано повишените цени на техните стоки. Примери в това отношение има много. Известно е увеличаване на цените на минералните торове, преаратите, горивата, които заемат голям дял в разходите за производство на селскостопански продукти, без да се компенсира това увеличение със съответно повишаване на ефективността на производството или с повишаване на изкупните цени на селскостопанската продукция. Например в АПК в Ловеч само през 1983 - 1985 г. материалните разходи за производството на единица стойност на общата продукция по сегашни реализационни цени са увеличени над 26 %.

Стопанската сметка и самоуправлението на социалистическите селскостопански предприятия са несъвместими с монополните права на изкупвателните, плащемно-снабдителните и обслужващите предприятия в стоково-паричните им взаимоотношения. Окачествяването на селскостопанската продукция и на извършените услуги трябва да става на равностойна и взаимноизгодна основа, при строго спазване на

стандартите и договорните задължения и санкциите за неустойки. С основание много ръководители на АПК поставят въпроса за равноправно партньорство в социалистическите стоково-парични отношения. Това се отнася и за окачествяването на селскостопанската продукция. То следва да се осъществява с помощта на икономически средства, вкл. чрез икономическа принуда и материално стимулиране, а не чрез административен контрол, колкото и той да е усъвършенствуван. При условията на самоуправление на стопанските предприятия монополното право на изкупвателните, пласментно-снабдителните и обслужващите предприятия трябва да се замени със съревнование и социалистическата конкуренция. Стопанските предприятия-стокопроизводители ще се конкурират на социалистическия пазар за реализация на своята продукция. В тази конкуренция ще участвуват и личните стопанства. Сега поради дефицит на някои стоки (зеленчуци, грозде и др.) и стимулирането само на личния сектор се поддържат от него необосновано високи цени на редица стоки и по такъв начин се създават условия за получаване на нетрудови доходи от личните стопанства.

Самоуправлението на социалистическите селскостопански предприятия не е ново. Те имат богат опит в това отношение. Още при своето създаване трудово-кооперативните земеделски стопанства се изградиха и развиваха като самоуправляващи се в границите на законите и държавните разпоредби и планови задачи. Всички въпроси на организацията на производството, в т.ч. и вътрешностопанското планиране, материално-техническото снабдяване, реализацията на продукцията, разпределението на продукцията в натура и на общия доход, те решаваха сами на основата на широка вътрешнокооперативна демокрация, която може да се прилага успешно и сега при самоуправлението на ССО. Въпросът е само за границите и основата, на която е необходимо да се осъществява сега тяхното самоуправление, за да им се осигури качествено нов растеж на основата на ИТП.

Сега стои въпросът самоуправляващите се социалистически селскостопански организации-стокопроизводители да бъдат на самоиздръжка и самофинансиране при осъществяване не само на простото, а и на разширеното възпроизводство. Създадената материално-техническа база и наличието на опитни и висококвалифицирани ръководни кадри и специалисти създават по-големи възможности за функциониране на селскостопанските и аграрно-промишлените предприятия като самоуправляващи се стокопроизводители в условията на научно-тех-

ническата революция. Ето защо проблемът сега е да се създадат необходимите организационно-производствени, икономически и социални предпоставки и механизми за практическа реализация на тази възможност.

По същество самоуправлението на социалистическите селскостопански организации е последователно внедряване на принципите на стопанската сметка за разлика от комерческата (търговската) сметка като основен метод на капиталистическо стопанисване.

Основоположникът на стопанската сметка В.И.Ленин още в първите дни след Великата октомврийска социалистическа революция постави въпроса за управление на социалистическите стопански организации чрез прилагането на стопанската сметка и нейната същевина – самоиздръжката. Следователно стопанската и вътрешната стопанска сметка са основа за самоуправление на стопанските организации като стопани на социалистическата собственост.

Основното сега е да се създадат необходимите предпоставки и условия за развитие на самоуправлението и да се премахнат всички пречки, които го ограничават. Тук са изразени съображения само по някои от най-важните от тези предпоставки при взаимоотношенията между самоуправляващите се стопански организации и социалистическата държава.

ПРОБЛЕМИ БА ПЛАНИРАНЕТО НА САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СЕЛСКОСТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

Проф. Калчо Калчев

Съюз на научните работници в България

Възниква сложният проблем кои селскостопански организации могат да се самоуправляват. Би могло да се говори за НАПС като самоуправляваща се стопанска организация, за селскостопански обединения, за асоциации, за ОАПС, за АПК, за НПК и т. в. Всички тези стопански единици в известен аспект са самоуправляващи се селскостопански организации, но едновременно и управляващи. Проблемите на планирането за всяка от тях са специфични, а едновременно и едно-типни, принципите са в своята същност едни и същи за всяка организация на различните равнища. От тук произтича необходимостта въпросите да се разглеждат повече от принципа страна, отколкото да ги конкретизират за отделните видове самоуправляващи се селскостопански организации.

Целта на настоящия научен доклад е да се обоснове необходимостта от планирането на селскостопанската организация, свързано във взаимна връзка и зависимост с централизираното планиране като обективна необходимост при условията на изграждането на зрелото социалистическо общество, да се разкрият и пътищата за неговото усъвършенстване, тъй като все още то (планирането) страда от значителни недостатъци, което дава и основание на някои да го отричат.

Основната слабост на досегашното планиране беше и е предимно в превеса на централизираното начало в планирането, в грубите административни методи в отношенията на горестоящите към нисестоящите самоуправляващи се или управлявани организации. Не винаги се съобразяваха ленинските принципи на управление и планиране в развитието на социалистическото общество. Затова ще се спрем най-напред на обективната необходимост от по-стриктното прилагане на ленинските принципи в тази насока, валидни за всяка стопанска организация и конкретно - за планирането в самоуправляващите се селскостопански организации.

Обективната необходимост налага да се усъвършенствува централизираното планиране и връзката му с планирането на самоуправляващите се селскостопански организации на основата на принципа на демократическия централизъм. В Тезисите на XIII конгрес на БКП усъвършенстването на управлението и социалистическата демокрация е поставено в отделен раздел. В него на първо място се подчертава не

само планирането или плановото начало, но и "Централизираното държавно планиране да има подчертан стратегически характер. Стратегическото планиране да се съчетава с широки права и самоинициатива на самоуправляващите се социалистически организации. Държавният план да се разработва като комплексен документ, който осигурява постигането на националните цели в областта на научно-техническото, социално-икономическото и културното развитие върху основата на научно-техническата революция"¹.

Ясно е, че всичко казано тук се отнася и за самоуправляващите се селскостопански организации и за тяхното планиране.

Също така ясно е подчертана необходимостта и значението на връзката между планирането на самоуправляващите се организации и централизираното планиране в новата редакция на програмата на КПСС, приета на нейния XXVII конгрес. Там също е записано: "Партията смята, че е необходимо да се повиши действеността на планирането като инструмент за осъществяване на икономическата и политиката. Планирането е призвано да бъде активен лост за ускоряване на социалистическото развитие на страната, за интензификация на производството на базата на научно-техническия прогрес, за осъществяването на прогресивни стопански решения, да осигурява балансиран и динамичен растеж на икономиката"².

По отношението на централизираното планиране особено изразителна е тезата в доклада на Николай Рижков пред XXVII конгрес на КПСС. "Принципната линия на нашите действия, утвърдени от XXVII конгрес, заяви той, се състои в следното: "Като се опираме върху непоклатимите принципи на демократическия централизъм, да укрепваме и усъвършенствуваме централизираното планово ръководство на икономиката - велико завоевание и коренно предимство на социализма. И по този въпрос е очевидно, че "не сме оправдали" пък и никога няма да оправдаем надеждите на буржоазните идеолози да отстъпим от този принцип."³

¹ XIII конгрес на БКП. Партиздат, С., 1986, с.240.

² Програма на КПСС, приета на XXVII конгрес на КПСС. Брошура-приложение на сп. "Днес и утре", 1986, с.40.

³ Р и ж к о в, Н. За основните насоки на икономическото и социалното развитие на СССР през 1986 - 1990 и до 2000 г.; безплатна притурка на сп. "Днес и утре", С., 1986, с.41 - 42.

Ясно е, че във всички документи става дума за социално-икономическо планиране в национален мащаб, но не откъснато от планирането на самоуправляващите се стопански организации и по-специално и за планирането на дейността на самоуправляващите се селскостопански организации. Обективната същност на планирането при социализма е единно на това в национален мащаб и на планирането на самоуправляващите се организации. Планира се в мащаба на страната или държавното социално-икономическо планиране се извършва в единство с планирането на самоуправляващите се организации. Стигаме до един **основен принцип**: планирането – било в национален, било в мащаба на самоуправляващите се организации, се извършва на основата на ленинския принцип на демократическия централизъм. При неговото спазване в значителна степен би се подобрило усъвършенствването както на националното централизирано планиране, така и на планирането в самоуправляващите се организации. Това се прокарва като червена нишка и в посочените по-горе цитати. Ще допълним с още един цитат, който подкрепя по същество необходимостта от усъвършенствване на планирането по пътя на осъществяване принципа на демократическия централизъм. По същество този принцип се осъществява и чрез диалога при планирането. За него в Тезисите се казва: "Диалогът между самоуправляващите се стопански организации и между тях и планиращите държавни органи да се превърне в основен инструмент и ефективна форма за конкретизиране на националните цели и държавните поръчки и за осигуряване на ресурсите и икономическите условия за тяхното изпълнение. Чрез диалога да се постигне единство на интересите на държавата и трудовия колектив"⁴.

Ясно е, че този тезис гравитира или сочи към приложението на принципа за демократическия централизъм при планирането на самоуправляващите се стопански организации, а също и за нашите селскостопански организации. В тезисите се сочи също: "Насрещното планиране да се утвърждава като средство за развитие и изява на самоинициативността, активността и творчеството на трудовите колективи и отделните трудещи се за осъществяване на научно-техническата революция ... Стопанските договори да станат основен инструмент за балансиране и осигуряване на държавния и насрещните планове"⁵.

⁴ XIII конгрес на БКП. Партиздат, С., 1986, с.240.

⁵ Пак там, с.241.

ви задачи за изкупуването на селскостопанските произведения.

От посетените повече от десет стопанства при няколко кратки посещения на Унгария навсякъде се констатира реализирането на плановете за изкупуване на селскостопанската продукция от търговските организации в количество и качество, съобразно с държавните планови задачи. Без всякакво държавно или друго вмешателство самоуправляващата се организация би имала възможността и правото да предложи за продажба селскостопанска продукция, която може да се произведе най-ефективно при нейните условия. Натъкнахме се например на кооперативно-земеделско стопанство с председател българин от Разградския край, останал през време на войната в Унгария, там се оженил, създал семейство, завършил агрономство и станал един от знатните председатели на кооперативно земеделско стопанство в Унгария. Стопанството имало около 20 хил. декара. С търговските организации той е сключил договори за продажба на селскостопанска продукция, която получава от 19 хил. декара. Другите 1000 декара му остават свободни. На тях засадил кайсиева градина с кайсии, облагородени върху джанки. Докато другите кайсиеви градини са страдали от апоплексия, неговата градина е една от най-хубавите, най-плодородните в страната. Този опит заслужава да бъде проучен по-основно и някои поне от неговите елементи може да бъдат приети за усъвършенствуване на планирането в нашите самоуправляващите се селскостопански организации.

Безспорно, че съветският опит на планиране както в промишлеността, така и в селското стопанство също може да бъде използван при усъвършенствуване планирането на нашето селско стопанство.

Минаваме по-нататък към други специфични проблеми на планирането на селското стопанство. Да започнем с принципа на научния характер на планирането, прокаран принцип още от Ленин и до днес във всички партийни и държавни документи и особено сега в епохата на научно-техническата революция. От цитираните положения в Тезисите на XIII конгрес на БКП, програмата на КНСС, приета на XXVII конгрес и др., се вижда, че покрай общото утвърждаване на планирането на основата на демократическия централизъм в системата на развитието на социалистическото общество е включена и неговата роля и значение за осъществяването на интензификацията на производството на основата на научно-техническата революция. Тази негова функция е особено подчертана на Януарския (1985) пленум на

ЦК на БКП в доклада на Т.Живков: "необходимо е рязко да се подобри плановете начало в управлението на науката и научно-техническия прогрес. Плановата дейност трябва да се поставя на нова основа, да стане действителен инструмент за провеждане на научно-техническата революция у нас."⁶ Доскоро се правеше отделен план на научно-техническия прогрес както в промишлеността, така и в селското стопанство – планираха се отделни мероприятия. Сега целият план се поставя на основата на научно-техническата революция, на научно-технически открития специално в областта на селското стопанство, в растениевъдството, в животновъдството и т.н. Вече планът се изгражда на основата на постиженията на науката и техниката в областта на биотехнологията, електронната технология и др. Основните нормативни показатели на плана по селското стопанство са показатели за средни добиви, за продуктивност на селскостопанските животни, разходни норми за производството на материални средства за една или друга продукция и др.

В сегашните отчетни и планови показатели обаче средните норми за добива на редица селскостопански култури, за продуктивността на някои видове животни са обикновено много по-ниски от постигнатото в научните институти, в чепни стопанства, бригади и ферми. Явява се необходимост от научно обосноваване на показателите в плана, които да ориентират средните показатели към постигнатите в чепните стопанства и в научноизследователските институти. Може би ще бъде целесъобразно да се поставят два нови показателя. Първият, отразяващ чепните постижения, и вторият – научно-техническото откритие. В Ловешки окръг например средният млеконадой през 1986 г. няма да надхвърли 3000 л мляко от крава, в АПК Угърчин от 300 крави очакват по не повече от 1800 л мляко, а в същото време в с.Слатина, Ловешки окръг, в краветофермата през 1985 г. са достигнали среден млеконадой по 4700 л от крава, а за 1986 г. очакват да надхвърлят 500 л. Ясно е, че плановете показатели поне за петилетката, ако не в годишния план за 1987 г. на Ловешки окръг, би подходило да бъдат към 4000 л среден млеконадой от крава. В плана за такава перспективност безспорно ще бъде необходимо да се разработят на комплексна основа такива мероприя-

⁶ Ж и в к о в, Т. За някои нови виждания в подхода на разработването и управлението на научно-техническата политика на НРБ. Партиздат, С., 1980, с.45 – 46.

тия, каквито са провеждани в с.Слатина, за да се постигнат 5000 л. Тук изниква проблемът особено за фермите с ниска продуктивност да се разкрият тесните места, които са спъвали постигането на висока продуктивност. Например може да се каже, че породният състав на всички крави в окръга е почти еднотипен с този в с.Слатина. Следователно не трябва да търсим причината за слабите места главно в породата, а и другаде – преди всичко в недостига на фураж. Например тясно място в развитието на селското стопанство е и обективното явление, ако не ежегодно, то периодично – засушаванията. Те причиняват беда, загуба на селското стопанство в размерите на милиарди лева. Още през 1947 г. при условията на тежка сушава пролет комисия, натоварена от Министерския съвет, набеляза перспективи за едно от главните мероприятия в нашата аграрна политика – изграждането на напонтелни системи за кратки срокове в размер на 20 млн. дка. Тази задача беше уточнена в 20-годишния план (1961 – 1980) с изграждането на 20 млн. дка поливни площи до 1980 г. За съжаление достигнахме само 12 млн. дка, от които фактически се ползват не повече от половината. Ако искаме да преодолеем тези кризи в селското стопанство в резултат на засушаванията, явява се необходимост в самоуправляващите се селскостопански организации, а също и в национален план да се изградят поливни площи на най-високо техническо равнище, разкрити от челяните стопанства, науката и техниката, и то с максимално ускорени темпове. Може би няма да бъде нецелесъобразно тия 20 млн. дка да бъдат достигнати ако не до 1990, то поне до 1995 година.

Голям проблем е и промяната в структурата на селскостопанското производство, която се поставя и от партийните, и от държавните органи. Нашата страна в социалистическата система има едни от най-благоприятните условия за плодово, лозарско, ягодово и зеленчуково производство, а също и за маслено-етерично и особено за розовото производство. Правилна беше и е и партийната политика да превърнем страната ни от изостанала аграрна в напреднала индустриално-аграрна и сега по линията на много промишлени отрасли да стоим в редиците на челяните страни в света. Но за съжаление, независимо от известно прогресивно развитие на селското стопанство и по-точно в зърненото производство и др., в някои отрасли, и по-точно за тези, за които имаме най-благоприятни условия, ние сериозно изоставахме. Някога достигнахме до износ на грозде и домати по 250 – 260 хил. т годишно, а сега по тези показатели стоим на много по-ниско равнище.

Обективна необходимост е и е възможно планирането както в мащаба на страната, така и в самоуправляващите се селскостопански организации да разкрие резервите и възможностите за възстановяване и развитие на тези отрасли и култури на равнището и над равнището, което сме достигнали в историята на развитието на нашето селско стопанство.

При анализа на мястото на селското стопанство в националната икономика също се забелязват сериозни диспропорции или по-точно има тенденции към диспропорции. Националният доход от селското стопанство през 1985 г. възлиза само на 13 % от общия доход на страната при положение, че заетите в него са над 20 % (по-точно – 20,5 %) от общия брой на заетите в материалното производство. Проблемът е комплексен – да се повиши производителността на селскостопанския труд така, че да се догони както неговата производителност, така и общата селскостопанска продукция и националният доход от селското стопанство на съответното равнище. Селското стопанство трябва да заеме своето място в общата структура на националната икономика на основата на научно-техническите постижения.

В планирането на селското стопанство както в национален мащаб, така и в самоуправляващите се организации е нужно да се обърне особено внимание и на социално-икономическите проблеми. Комплексното социално положение на труженците в селското стопанство трябва да бъде вече действително еднакво с това на работниците и служещите в промишлеността, с тези на града и т. н.

В селското стопанство работниците заемат кръгло 74 % и служещите 26 % от общия брой, докато в промишлеността са съответно 81,3 и 18,7 %.⁷ Ясно е, че тук имаме една неблагоприятна структура в селското стопанство – бюрократичният апарат е много по-висок, отколкото в промишлеността. Талата се да се потърсят причините и да се преодолеят слабостите в тази насока.

Голям проблем за работната сила в селското стопанство е преодоляване процеса на застаряване. Миграционният процес се осъществява главно по линията на младите кадри. Нужни са комплексни мероприятия и в тази насока от планово-икономическо и социално естество.

Да отбележим мимоходом и въпроса за заплащането на труда в селското стопанство. Според данните на статистиката все още сред-

---

⁷ Статистически справочник на ГРБ. С., 1986, с. 38 – 39.

ната работна заплата в селското стопанство е кръгло 10 % по-ниска в сравнение с тази на работниците в промишлеността. Безспорно тук причините са комплексни. Но можем да поставим само някои от тях. Квалификацията стои на едно от първите места. Относителният дял на инженерните кадри със средно и висше образование в селското стопанство е значително по-нисък от този в промишлеността.

Не по-малко значение има и проблемът за материално-техническата база в селското стопанство. Там, където механизацията е поставена на най-високо равнище, ние имаме световни, дори над световни постижения. В много от бригадите на зърнено-фуражното производство, въоръжени със съвременна техника, един труженник успява от 1000 и повече декара годишно да обработи, да произведе и да прибере реколтата. Но общо взето, селскостопанската техника в основни линии е амотризирана, а в отраслите, за които говориме, че трябва да се подобри структурата на селскостопанското производство, механизацията е на изключително ниско равнище.

От тук произтича също коренната промяна в планирането на капиталните вложения, които са в основата на развитието на материално-техническата база при съвременната научно-техническа революция. Но какво е положението. Някога се стигаше, дори в периода, когато изграждахме промишлеността, да се заделят от капиталните вложения до 20 и повече процента; към 70-те години те бяха до около 15 %, а за съжаление, когато навлизаме в научно-техническата революция, в съвременен аспект (през 1985 г.) за капитални вложения за селското стопанство са отделени само 8,1 % от общите капитални вложения за страната⁸.

Може би никоя друга страна от социалистическия лагер не заделя толкова малък процент за селското стопанство от общите си капитални вложения. Съветският съюз през последните години заделя над 20 % при реализирането на своята продоволствена програма, а съгласно решенията на XXVII конгрес на КПСС за селското стопанство, заедно с хранително-вкусовата промишленост, се заделя кръгло 1/3 от капиталните вложения на цялата икономика в страната. Необходимо е следователно коренен прелом в разпределението на капиталните вложения на страната за самоуправляващите се селскостопански организации. Необходимо е също така да се насочат и в отрасли и звена на аграрната икономика, което ще решат издига-

---

⁸ Пак там, с. 61.

нето на селското стопанство на световно равнище, да се осигури задоволяването на потребностите на страната на основата на научни норми, а също да се произведе и селскостопанска продукция за задоволяване потребностите на нашите външотърговски отношения както в системата на СИВ, така и във външотърговските ни отношения с капиталистическите и развиващите се страни.

ХАРАКТЕРИ ОСОБЕНОСТИ НА КРЕДИТИРАНЕТО НА
САМОУПРАВЛЯВАЩИТЕ СЕ СЕЛСКОСТОПАНСКИ
ОРГАНИЗАЦИИ

Георги Пушиев
Окръжна БНБ - В.Търново

Задачата по създаването на организационни и икономически предпоставки за самоуправлението на стопанските организации, поставена на Февриарския (1985) и на Януарския (1986) пленум на ЦК на партията, значението на която бе силно подчертано и на Тринадесетия конгрес, е задача, стояща за решаване и пред банковата система.

Тя е непосредствено свързана с нашето икономическо развитие - за качествено нов растеж, основан на ускореното внедряване на постиженията на научно-техническия прогрес във всички отрасли на нашата икономика.

Отношение към самоуправлението на социалистическото селскостопанско предприятие имат и редица други фактори - кредитът и лихвата, които банката като контролен орган използва за икономическо въздействие.

При формирането на оборотните средства, необходими за осъществяването на стопанската дейност на аграрно-промишлените комплекси, важен дял заемат и банковите кредити. За Великотърновския окръг те възлизат средно на около 60 %, а за отделни комплекси достигат и до 80 % от тяхната обща сума. Основната политика, която провежда банката, е да оказва необходимото въздействие за ефективно използване на наличните оборотни средства с цел ежегодно делът на собствените средства да нараства за сметка на намаление на банковите кредити.

Във връзка с това от 1.1.1986 г. се въведе лимитно кредитиране на селскостопанските организации, което принуди ръководствата им да упражнят строг контрол на извършваните разходи и да вземат своевременни мерки за бързо реализиране на готовата продукция и ускоряване събирането на вземанията. От някои селскостопански дейтели тази нова форма на кредитиране не се прие с охота и това става причина породилите се неблагоприятния във финансовото състояние на отделни комплекси да се обяснява с въведения нов режим на кредитиране. Обаче данните, с които разполагаме за 1985 и

1986 г., опровергават това твърдение. Например за деветмесечieto на 1985 г., когато селскостопанските организации се кредитираха безлимитно при планиран кредит 104 млн. лв., фактически е ползуван 166 млн. лв. или с 62 млн. лв. повече от плана. За 1986 г. при планиран кредит 159 млн. лв. е ползуван 152 млн. лв. – отчетена е икономия от 7 млн. лв. От това може да се направи изводът, че лимитирането на кредитните ресурси е оказало своето положително въздействие върху ръководствата на селскостопанските организации за строга преценка на нуждите от кредити. По този начин комплексите са се освободили от неоснователни разходи за лихви към банката. В случая един от факторите на самоуправляващата се система е съдействувал за вземането на правилно управленско решение, в резултат на което кредитната задлъжнялост е облекчена.

Едно основно изискване на банката към кредитояскателите е те да имат редовна първична и счетоводна отчетност. Макар и в отделни случаи, допускат се нарушения на този основен принцип, което става причина за нарушаване редовното кредитиране на неотчетените стоково-материални ценности, които банката изключва от кредитиране. Нередовната счетоводна отчетност е в противоречие с изискванията за правилното функциониране на самоуправляващите се системи. Тя лишва ръководствата на предприятията и на първичните колективи от точна информация и води до погрешни изводи и вземането на неправилни управленски решения. Допуснатите пропуски в това отношение се оправдават с липсата на кадри, с недостатъчната им подготовка, неправилно тълкуване на указанията по счетоводна отчетност и др. Явно е, че самоуправлението на селскостопанските организации изисква да се вземат мерки за отстраняването на този недостатък, вкл. електризация на счетоводната отчетност, за което банката може да окаже необходимата помощ със средства за подобряване на отчетността.

С премияването към лимитно кредитиране банката предоставя възможности на селскостопанските организации и на тези от хранително-вкусовата промишленост да ползуват целеви кредити по реда на чл. 45, ал. 8 от Наредбата за специфичните правила на икономическия механизъм в селското стопанство. По този ред на кредитиране подлежат произведената надпланова селскостопанска продукция и животни, оставени за ползуване от самата организация, в който случай кредитът се разрешава за срок не повече от 6 месеца, а при положение, че тази продукция е предназначена за реализация – за 2 месеца.

В това отношение се проявява необоснована въздържаност от страна на ръководствата на селскостопанските организации и това става причина някои комплекси да изпаднат в просрочие.

Неблагоприятните климатични условия през последните три години, както и допуснатите организационни слабости доведоха до неизпълнение на основните икономически показатели от повечето селскостопански организации. По очаквани данни във Великотърновски окръг през текущата 1986 г. няма да бъде получена продукция за около 22,7 млн. лв. и няма да бъде реализиран доход за 17,3 млн. лв.

Всичко това се отразява крайно неблагоприятно в разплащането с трудовите колективи през 1986 г. поради неосигуряване на необходимия резултативно-остатъчен фонд. Работната заплата, или в случая следва да се търсят допълнителни източници за покриване недостига в размер на около 12 млн. лв.

Характерът на селскостопанското производство е свързан с рискови ситуации в резултат на лоши климатични условия и природни бедствия. Това налага при внедряването на самоуправлението да бъде предвидено създаване в селскостопанските организации на акумулиращи фондове от средства, които да се използват за покриване на реализираните загуби по обективни причини. Действащата система за обезщетяване със средства от ДЗИ е несвършена и не може да осигури пълно покритие на понесените загуби. Например понесените загуби в растениевъдството през 1986 г. в резултат на продължителното засушаване ще бъдат обезщетени в размер на 35 % на база добивите от предходната година, а всички знаем, че те са значително по-ниски. Това поставя в невъзможност ръководствата на комплексите да се разплатят с кооператорите за положения от тях труд. И още повече, поради липса на средства ще се наруши принципът на вътрешностопанската сметка, тъй като бригадите, преизпълнили производствените си задачи, няма да получат полагаемото им се трудово възнаграждение, защото от техните доходи ще бъдат иззети за покритие на разплащанията с всички останали кооператори. По този начин се убива стимулът за пълна изява на творческите възможности на селскостопанския работник, защото му е известно от практиката, че заработката на над 100-те процента ще бъде иззета за покриване недостигащите средства на комплекса при окончателното заплащане на труда на всички негови кооператори в края на годината.

Имайки предвид сезонността на производството в селското

стопанство, и за в бъдеще при самоуправлението на селскостопанските организации банката ще продължи да кредитира плановия недостиг на ФРЗ. Някои селскостопански организации, за да избегнат неприяностите с банката при издължаването на тези кредити, умислено ги разсрочват за издължаване през последните два месеца на годината, без да съблюдават реалното постъпване на приходите от реализираната продукция. В случая банката би следвало да диференцира процента на олихвяване заемите за недостиг на ФРЗ и по този начин да стимулира неговото срочно издължаване.

С банкови средства се кредитира и голяма част от инвестициите в селското стопанство. Независимо че има сериозни успехи в изграждането на материално-техническата база, сегашното състояние на инвестиционния процес определено не удовлетворява съвременния процес на изискванията и крие някои сериозни слабости. Те засягат най-вече концентрацията на инвестициите, съкращаване на цикъла "проектиране - строителство - усвояване на мощностите", синхронизация в работата на участниците в този процес, намаляване сроковете за изграждане обектите и ограничаване обема на завършеното строителство.

Очевидно в духа на изискванията на последните партийни документи следва да се вземат радикални мерки за усъвършенствване на инвестиционната политика. За това е необходимо да се изпълзува по-гъвкаво въздействието на кредита и лихвата. Досегашната практика показва, че те не изпълняват пълноценно икономическите си функции. Главните причини за това са:

- несполучливото комбиниране на собствените, кредитните и бюджетните средства за финансиране на капиталните вложения;
- непоследователното и непълно прилагане на икономическия подход в кредитните взаимоотношения между банката и селскостопанските организации;
- неоправдано ниският лихвен процент на инвестиционния кредит.

Главен критерий за отпускането на кредита трябва да бъдат икономическата ефективност на кредитите, финансовото състояние и кредитната платежоспособност на селскостопанските организации. Предоставянето на кредитите да се извършва на основата на състезателното начало, като се провеждат конкурси, при които банките безкомпромисно и последователно да изпълняват партийните из-

исквания за подчиняване на кредитната и лихвената политика за внедряването на научно-техническите постижения и насочване трудо-вите колективи към технологично обновяване на производствената база.

В тази насока се проявява необосновано въздържане от страна на ръководствата на селскостопанските организации във Великотърновски окръг, тъй като малко са мероприятията, внедряващи челните постижения на науката и техниката.

Особено поле за изява в това отношение има в животновъдството, чиято материално-техническа база в някои комплекси е остаряла и е на ниско техническо равнище.

Въпреки ограничените ресурси на Великотърновски окръг от топли термални води, не се използват и наличните такива за организиране на целогодишно производство на зеленчуци и цветя, нуждите от които се задоволяват от други окръзи.

Считаме, че колкото по-бързо създадем необходимите организационни и икономически предпоставки за реализиране в практиката на самоуправление на селскостопанските организации, толкова по-навреме ще постигнем желаните резултати в изпълнение на партийната поведя за качествено нов растеж в окръга и страната.

Кирил Попов
Председател на АПК "Дунав" – Свищов

О т б о с н о: Самоуправлението на АПК

Настоящата научно-практическа конференция на тема "Самоуправлението на стопанските организации" очерта един качествено нов етап в развитието на марксистката идея за самоуправление на свободните от експлоатация трудещи се. В изнесените доклади самоуправлението отразява чертите и свойствата на настоящия исторически етап на развитие на социализма. А съществената черта е, че то се осъществява в условията на държавна организация като обективно необходима на всички етапи на строителството на социализма. Самоуправлението в селскостопанските организации се налага и от особеностите на земята като основно средство за производство. Стопанската ска е основа на самоуправлението в общественото производство при адекватна организационна и икономическа самостоятелност на производствено-стопанските единици и провеждането на обществените интереси в съответствие с колективните и индивидуалните. При тези условия би следвало да говорим за самоуправление на селскостопанските организации на сегашния етап в определени граници, очертан от обективни ограничения. Сега би била сполучлива форма диалектичното единство на управлението и самоуправлението. Управлението, изразено в даването на ясни стратегически задачи и цели от страна на държавно-обществените органи, а самоуправлението намира израз в свободното избиране на подходите и средствата за реализиране на поставените цели. Когато селскостопанският колектив се превърне в единен субект, имащ права и задължения да решава производствено-техническите, икономическите и социалните проблеми, тогава той би бил действена самоуправляваща се единица.

В предлагания проект на Правилник за стопанската дейност не се решават основните принципи изисквания на самоуправлението в селскостопанските организации. Постановките на проекта изключват възможността за свободно използване на част от стоково-паричните отношения и подчиняват самоуправляващите се селскостопански колективи на интересите на потребителя на селскостопански

на самоуправлението в селскостопанските единици.

Не може да отделим развитието на самоуправлението на селскостопанските организации от утвърждаването на трудовите колективи като стопани на социалистическата собственост. Това е пътят за реализиране мисълта на Ленин, че масата ще се издигне до самостоятелно участие не само в гласуването и изборите, но и във всекидневното управление.

Ст. н. с. к. и. н. Васил Григоров
Институт по икономика и организация на
селското стопанство – София

О т н о с в о: Цените и самоуправлението на социалистическите
селскостопански организации

На XIII конгрес на БКП се очерта насоката "по-нататъшното усъвършенстване на икономическите отношения в народното стопанство да се осъществява с оглед превръщането на социалистическите организации в самоуправляващи се"¹. Самоуправляващите се социалистически стопански организации бяха образно определени като "мотор" на икономическата дейност. На настоящия етап самоуправлението е центърът на усъвършенстването на икономическите отношения в народното стопанство.

Като се запазят предимствата на центразираното планиране, възприетият стратегически курс за ускорено икономическо и социално развитие изисква да се разгърнат с пълна сила възможностите за разширяване на икономическото управление. На самоуправляващите се стопански организации трябва да се предостави икономическа, производствено-стопанска и юридическа самостоятелност. Те следва да поддържат пряка връзка с пазара, като резултатите от реализацията на продукцията се довеждат до непосредствените производители.² Следователно с разширяване и засилване на самоуправлението на социалистическите стопански организации се цели да се постигне по-врат в демократизирането на икономиката чрез преодоляване на из-

¹ Отчет на ЦК на БКП пред XIII партнен конгрес. Партиздат, С., 1986, с. 118.

² Пак там.

лишната централизация и осигуряване простор за творческа инициатива.

Самоуправлението е обективно необходимо за ефективното функциониране и на селскостопанските организации. Това не означава, че АПК и бригадите трябва да се откъснат от централизираното ръководство и да се превърнат в самостоятелни стопански субекти. Това също нито е възможно при съществуващата собственост върху средствата за производство, нито е необходимо за ефективно развитие на селскостопанското производство.

За селското стопанство самоуправлението не е новост. Не става въпрос само за изборността на ръководните органи. В полувеконата вече история на нашите селскостопански кооперативи е натрупан огромен и неизчерпаем опит в самостоятелното планиране, в самоорганизирането, в саморегулирането, самофинансирането, самоиздръжката и пр. Този опит бе позатлачен от водовъртежа на многократното "усъвършенствуване" на икономическия механизъм и стопанските организационни структури. Независимо от това, изстраданият богат опит (положителен и отрицателен) е първата и може би най-важната благоприятна предпоставка за разгръщане на самоуправлението в селското стопанство.

Друга предпоставка е мощният потенциал на изградената с много лишения материално-техническа база на селското стопанство. Сега то притежава над 15 млрд. лв. производствени фондове и гарантира стабилно производство на селскостопанска продукция и при най-неблагоприятни години, каквито бяха 1980, 1983, 1984 и 1985.

Важна предпоставка е и това, че сега в селскостопанските организации работят образовани ръководни кадри с високи професионални качества и завидна стопанска и политическа зрелост.

Наличието на посочените (а и някои други) благоприятни условия и предпоставки обаче не означава, че няма трудности и проблеми за разгръщане на самоуправлението в социалистическите селскостопански организации.

Кои са най-важните от тях?

През последните години се очертава тенденция на влошаване на крайните икономически резултати на голяма част от селскостопанските организации. И причините за това не бива да се търсят само в неразкритите вътрешни резерви или в неблагоприятните климатични условия. Тази тенденция се засилва рязко след ценовата реформа.

От началото на 1980 г. бяха изменени изкушните цени. По-

следваха съществени корекции от 1981 г. и частични от 1982 г. В същото време се измениха чувствително и цените на средствата за производство, използвани в селското стопанство. Цените на едро на доставяните минерални торове се увеличиха с 15,3 - 17,8 % за азотните, с 24,6 - 28,6 % за фосфорните и с 51,5 - 51,8 % за калиевите торове. Цените на автомобилния бензин за селското стопанство се увеличиха 8,1 пъти, на дизеловото гориво - 4,3 пъти, на мазута - 3,3 пъти. Средната цена на комбинираните фуражи за общественото животновъдство се увеличи с 38,3 % през 1984 в сравнение с 1979 г. Увеличиха се и цените на селскостопанските машини и инвентар, на автомобилите, на резервните части, на семената, на услугите, на другите материали (полиетилен, метали, каменни въглища и др.). В резултат на тези промени се стигна до скокообразно увеличаване на материалните разходи за селскостопанското производство - за 1984 г. те са с 50,9 % по-високи, отколкото за 1979 г. Установи се, че приблизително около 80 % от увеличаването на материалните разходи се дължи на увеличените цени на средствата за производство.

От друга страна, селското стопанство не получи предвидените суми от увеличение на изкупните цени на неговите продукти. Реализираното увеличение на изкупните цени на селскостопанската продукция не може да покрие увеличаването на цените на средствата за производство. Цялата маса на допълнителния ценови фонд за селскостопанската продукция се погълба от увеличените цени на средствата за производство.

При формирания дебаланс между промените на изкупните цени на селскостопанската продукция и на продажните цени на средствата за производство ножицата на двете групи цени се разтвори още повече и предопределя до голяма степен рязкото влошаване на икономическите резултати в селското стопанство.

В условията на нашето стоково производство цените (като равнище и съотношение) са първичен и фундаментален елемент на икономическия механизъм. Затова оформеният се перманентен недостиг на финансови ресурси (от дебаланса на ценовите процеси) деформира всички елементи на икономическия механизъм за управление на селскостопанското производство.

При съществуващата схема за разпределение на дохода първоначално най-чувствителен на тези промени се оказва фондът за работната заплата (ФРЗ) поради възприетия принцип на остатъчно фор-

миране. Обаче функционалното предназначение на ФРЗ при производството на работната сила не допуска намаляване под регламентираните размери. По тази причина стана редовна практика при окончателното годишно разплащане да се ползват по необходимост наличните средства от останалите парични фондове. Специализираният за тази цел фонд Резервен е първият "буфер" на недостига на ФРЗ. Но този фонд от създаването му до сега никога не е бил достатъчен за покриване формирания недостиг за разплащане. Свободните парични суми на останалите вътрешностопански фондове (СБМ, РТУ и др.) са следващият по-лесно достъпен източник на собствени средства за разплащане труда на работниците и служителите. В описаната последователност практически се е налагало да се ползват за окончателното разплащане паричните средства, акумулирани във фондовете на всички висшестоящи равнища на управление. След изчерпването на техните възможности се е прибегвало до банкови заеми. От своя страна заемите за разплащане (от БЪБ или фондовете) се проявяват като нестопански кредит и временно подпомагат селскостопанските организации, но ги обременяват с лихви и възстановителни вноски. Така авансовото изразходване на бъдеща печалба разрешава проблема за момента, но го прави все по-неразрешим за напред.

В резултат на принудителните парични комбинации се изменя първоначалното целево предназначение на част от средствата по цялата вертикална йерархия на фондовете – бригада, АПК, ОАПС, ЯАПС, държавен бюджет и БЪБ. Така повечето от най-важните дестове на икономическия механизъм за управление на селското стопанство се разстройват. Колкото и сполучливо да са устроени, останалите икономически дестове не могат да излязат предимствата си. Резултативно-остатъчното формиране на ФРЗ фактически се изменя силно, с което се затормозява обвързването на заплащането според труда и според получените негови крайни резултати, деформира се акордната организация, намаляват се предимствата за балансовата самостоятелност и преките пазарни връзки и т. н.

Така деформациите в цените и ценовите промени затормозяват самоуправлението в неговата сърцевина – съдържателната и функционалната му същност. Сега най-важното условие за разширяване и засилване на самоуправлението в селскостопанските организации е коригирането на деформираните цени.

За да се създадат необходимите условия и предпоставки за разширяване и засилване на самоуправлението в селскостопанските ор-

гавизации, ускорено трябва да се решат следните основни проблеми в областта на цените и ценообразуването:

- на селското стопанство и на селскостопанските организации да се възстановят по финансов път пропуснатите приходи от небалансираното изменение на изкупните цени и продажните цени на средствата за производство;

- да се внесат необходимите корекции и съотношения в изкупните цени и тези на средствата за производство, употребени в селското стопанство, за да се спре пренасянето на неблагоприятните резултати от отчетната година към следващите планови години;

- да се ревизира организацията и техниката на ценовите реформи, като в бъдеще на селското стопанство се осигуряват реални постъпления от увеличените изкупни цени на неговите продукти и не се допуска небалансирано увеличаване на цените на средствата за производство, вложени в селското стопанство;

- на следващия етап да се предприемат мерки за преодоляване продължаващото от години отклоняване на изкупните цени под тяхвата стойност и да се създадат възможности за самофинансиране на отрасъла и на самоуправляващите се селскостопански организации-стокопроизводители.

Ясно е, че предлаганите препоръки за усъвършенствуване не са лесни за изпълнение. Става дума не за коя да е област на икономическия живот, а за неговата решаваща област - системата на цени и ценообразуване, чрез която първично се разпределя националният доход в процеса на реализацията. Решаването на поставените проблеми на цените ще предизвика известно разместване в горните пластове на финансовата система, но тук промените няма да бъдат съществени. По-важно е на тази основа да се създадат условия за активизиране на самоуправляващите се социалистически селскостопански предприятия.

Предлаганите промени в областта на цените и ценообразуването не бива да се фетишизира. С тях няма да се решат автоматически всички проблеми на самоуправлението на селскостопанските организации. Заедно с промените в областта на цените и ценообразуването трябва да се решат и редица други проблеми от икономически характер. И не само това. Трябва да получат обоснован отговор и въпросите от надстроечен характер - социални, социално-психологически, правни, политически и др. Всички елементи на над-

стройката следва да се настрои на вълната на самоуправлението. Ако това не стане, има реална опасност партийната повеля за действителното превръщане на социалистическите селскостопански организации в самоуправляващи се единици да се ограничи само със словесни конструкции.³

С решаването на посочените проблеми ще се разкрият неподозирани възможности за активизиране на всички елементи на механизма на управлението. В селскостопанските организации ще се засили икономическото мислене. Ще се възстанови и укрепи ролята на стойностните критерии както при планирането, така и при организирането и провеждането на стопанската дейност – какво да се произвежда, с каква техника и технология, при каква организация и за кои пазари. Ще се засили и икономическото съревнование за достигане качеството на продукцията на световно равнище. Това означава, че ще се постигне по-голяма оперативно-стопанска самостоятелност, по-висока степен на самоуправление. Следователно предлаганите промени в областта на цените и ценообразуването са наистина една от важните предпоставки, която се поставя в основния доклад на секцията – за прилагане на самоуправлението в социалистическите селскостопански организации. Промените трябва да се разглеждат в духа на основателното предупреждение на Т. Живков, че "ако на практика не се създадат всички необходими предпоставки стопанските организации и съответните научни звена да работят наистина като самоуправляващи се организации, това ще нанесе тежък удар на нашата икономическа и социалнополитическа стратегия"⁴.

---

³ Д у ш а н о в, Ив. Контролът и самоконтролът в самоуправляващите се стопански организации. Доклад, изнесен на научно-практическата конференция "Проблеми на самоуправлението на стопанските организации в ИРБ. В.Търново, 1986.

⁴ Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заключително слово пред XIII партиен конгрес. Партиздат, С., 1986, с.20.

К. ик. н. Христина Хараланова
Институт по икономика и организация
на селското стопанство – София

О т н о с н о: Управлението и самоуправлението на първичните
трудови колективи в самоуправляващото се сел-
скостопанско предприятие

Съгласно кодекса на труда¹ колективът в предприятието е
основният трудов колектив. Той има икономическа обособеност и
правна самостоятелност. Беговото самоуправление предполага само-
издръжка и самофинансиране на разширеното социалистическо въз-
производство.

Производствените и обслужващите бригади са първични тру-
дови колективи и са структурни поделения на стопанското предпри-
ятие. Затова те не следва да имат икономическа обособеност и
права на юридическо лице.

Производствените и обслужващите бригади могат да имат
само оперативно-производствена и техническа самостоятелност и да
развиват своята дейност в рамките на предоставените им права,
възложените им задачи и ресурси от самоуправляващото се стопанско
предприятие. Следователно те са управляема и самоуправляваща се под-
система, при която управлението и самоуправлението са в диалекти-
ческо единство. Така че всеки първичен трудов колектив може да
бъде обект и субект, т.е. може да бъде управлявана и самоуправля-
ваща се подсистема. Но тяхното самоуправление намира израз в пре-
доставената им оперативно-производствена самостоятелност при ре-
шаване на въпросите, свързани с използване факторите на производ-
ството – средствата и предметите на труда и самия труд, т.е. земя-
та, техниката и работната сила при организацията на даденото про-
изводство.

По-конкретно, самоуправлението на производствените брига-
ди при условията на самоуправляващите се селскостопански предпри-
ятия намира израз в следните н а п р а в л е н и я:

П ъ р в о, да стопанисват социалистическата собственост
така, че да изпълняват успешно възложените им задачи на основата

---

¹ Кодекс на труда. Наука и изкуство. С., 1986, чл.12.

на вътрешностопанската сметка.

Т о р о, въз основа на конкретните природни, икономически и материално-технически условия сами да определят потребността от средства за производство, най-подходящите технологии за отглеждане на отделните култури и вътрешнобригадна организация на труда, да оптимизират факторите на производството, да внедряват постиженията на научно-техническия прогрес и челия опит в обществената практика.

Т р е т о, сами да избират своите органи на управление – бригаден съвет, ръководител на бригада, да контролират качеството на извършената работа и на произведената продукция. Досегашният опит на аграрно-промишлените комплекси в това отношение се отрази положително в работата на бригадите и спомогна да се преодолее опекунството от страна на административното ръководство на самоуправляващото се селскостопанско и аграрно-промишлено предприятие. Демократичните принципи на управление на трудово-кооперативните земеделски стопанства доказаха на практика своето положително въздействие при прилагането им още при тяхното образуване и развитие.

И така, в рамките на поставените задачи от самоуправляващото се селскостопанско предприятие производствените бригади трябва да имат права да си избират своето ръководство, да си определят числения състав, да си планират сами производствената дейност в рамките на поставените им задачи, да организират самостоятелно своето производство.

С повишаване оперативнo-производствената самостоятелност на производствените бригади ще се засилят функциите на първичния трудов колектив като непосредствен стопанин на предоставените му средства за производство.

В същото време трудовите колективи на производствените бригади трябва да имат по-висока отговорност и активно участие в насрещното планиране, в организацията на цялостната работа по изпълнение на поставените им задачи.

На ръководството на производствената бригада следва да се предостави по-голяма възможност за максимално използване на икономическите лостове за въздействие на трудовия колектив за изпълнение на задачите. Следователно при изпълнение на задачите при постигната степен на производителност на труда и интензификация на производството трудовите колективи в бригадата са материално заинтересовани от всички производства, за които има подходящи про-

изводствени и икономически условия. С икономическите дестове за въздействие ще се спомогне за намаляване непроизводителните престои в селското стопанство и за укрепване на трудовата и технологичната дисциплина в производствените бригади.

Трудовите колективи в бригадите на АПК най-добре познават производствено-икономическите си условия и следва да проявяват своите творчески способности при разработването на плановете без да изчакват указания от висшестоящите инстанции, които в някои случаи не са реални. Самоуправлението на трудовите колективи налага приложението на този подход, тъй като най-компетентното становище по плановете показатели ще бъде това на специалистите от бригадата.

Само в този случай ще настъпи промяна в диалога между самоуправляващото се селскостопанско предприятие и неговите производствени бригади при разработване и утвърждаване на техните насрещни плановете.

Нормативната себестойност на единица продукция в редица случаи е пречка за разгръщане творческата активност на трудовите колективи в производствените бригади на селското стопанство.

Сега договорирането между производствените бригади има формален характер. При наличие на необходимите условия за изпълнение на договорите задължително трябва да се налагат предвидените санкции, без да се допуска оневиняване. Само така ще се създадат необходимите условия за спазване на плановата, технологичната и трудовата дисциплина.

Сега в практиката се забелязва едно увлечение размерите на производствените бригади да се определят все още окомерно. В много комплекси те имат необосновано големи размери, което затруднява тяхното управление и самоуправление.

Тази е и причината сега у нас да има големи неуправляеми аграрно-промишлени комплекси и големи бригади в тях, на които неоснователно се предоставят функции на стопанско предприятие.

Какъвто и подход да се прилага за издигане на оперативно-производствената самостоятелност на поделенията на самоуправляващите се селскостопански предприятия, необходимо е сегашните бригади от нов тип в крупните аграрно-промишлени комплекси да се обособят в самостоятелни предприятия на територията на едно или повече селища и по този начин размерите на необосновано големите аграрно-промишлени комплекси биха се редуцирали до оптималните граници на специализираните селскостопански и аграрно-промишлени

предприятия. Обективно винаги ще има стопански предприятия и бригади, т.е. основен и първичен трудов колектив, както е записано в Кодекса на труда.

Основното е, че бригадите следва да бъдат изградени на модулна принцип на основата на специализация на производството и оптимизация на елементите за производството, за да функционират ефективно и да внедряват успешно постиженията на научно-технически прогрес.

В светлината на партийно-правителствените документи за нова бригадна организация на труда всяка бригада следва да организира своята производствена дейност върху трайно прикрепени към нея площи, включени в едно или две сеитбообръщения. Това означава да се формира бригадата и да се изградят необходимите сеитбообръщения. Водещото в случая би трябвало да бъде сеитбообръщението, тъй като то се определя в зависимост от обективните условия на производството – релеф, почвени различия, естествени прегради и др.

Например, за да се изгради една механизизирана зърнено-фуражна бригада, първо се определят модулите на площите на водещите култури в съответната структура на даденото зърнено-фуражно сеитбообръщение. След това за всяка технологична линия за производството на даден продукт следва да се определи комплектът машини и на тази основа да се установи (определи) необходимият брой работници за тяхното обслужване. Възможен е и обратният подход: въз основа на комплекта от машини за отглеждането и прибирането на дадена култура при дадена структура на посевните площи в сеитбообръщението да се оптимизира размерът на площта и броят на работната сила с оглед на рационално и пълно използване на комплекта от машини. Така че въз основа на конкретните природо-икономически условия на дадения район и възможностите за специализация и концентрация на производството модулът за съответната производствена единица, която предстои да се създаде (бригада, звено и др.) трябва да осигурява рационално и пълно използване на елементите на производството – земя, техника и работна сила, както и успешно внедряване на научно-технически прогрес.

Отбелязано бе, че всеки първичен трудов колектив ще бъде управляван и в същото време ще се самоуправлява. Равнищата на управление ще зависят от организационно-управленската структура на селскостопанското предприятие (вж. сх. 1). Най-подходяща организационна структура е двустепенната: предприятие – бригада. При та-

зи структура ръководните кадри стоят най-близо до първичните трудови колективи и тяхното управление е непосредствено. По се отнася до управленската структура, тя може да бъде двустепенна и тристепенна.

В нашия пример е показана двустепенна структура на управление, при което управленските равнища са: а/ председател, подпомаган от двама зам.-председатели и от главни специалисти; б/ ръководители на производствени бригади. В по-малките по размер селскостопански предприятия може да бъдат премахнати някои междинни ръководни длъжности: главните специалисти или зам.-председателите. В този случай структурата на управление ще бъде: а/ председател, подпомаган от зам.-председатели и от ръководителите на производствените бригади; б/ председател, подпомаган от главни специалисти и от ръководителите на производствените бригади. При определяне на необходимия брой на длъжностите на административния персонал широко трябва да се прилага съвместяването на длъжностите и професии с цел по-пълно използване труда на административния персонал и намаляване броя на управленския апарат. Разбира се, този въпрос трябва да се решава конкретно за всяко селскостопанско предприятие в зависимост от условията на производството.

От няколко години у нас бригадната организация на труда в селското стопанство се усъвършенствува чрез внедряване акордната форма на организация на труда и системата на заплащане. Целта на акорда е да се подобри организацията и управлението на труда с оглед на повишаване неговата производителност на основата на самоуправление и на структурните поделения на производствените бригади и повишаване материалната заинтересованост от получените крайни резултати на производството. Следователно създаването на условия и предпоставки за самоуправление на първичния трудов колектив, където непосредствено се съединяват трите елемента на производствения процес, е важен фактор за повишаване ефективността на производството. Самоуправлението на първичния трудов колектив следва да съдействува за ускорено внедряване на инженерингови технологии на производство и ефективно използване на техниката, суровините, материалите, горивата и енергията на основата на вътрешната стопанска сметка.

В тази насока се пристъпи към усъвършенстване и на вътрешната организация на труда в производствените бригади на селското стопанство. През 1986 г. се създадоха и успешно започнаха

да функционират акордни групи за високопроизводителен труд (АГПТ). В Съветския съюз те се наричат колективи за интензивен труд (КИТ). Към акордните звена се прикрепва необходимата селскостопанска техника, земя и други средства за производството. Тези постоянни структурни подразделения на първичния колектив имат малък числен състав (обикновено 4, 5 или 10 души) и главната задача на тяхната дейност е да прилагат интензивни технологии за отглеждане на селскостопански култури, съответно продуктивни животни, с оглед най-интензивно използване на земята и животните. Дейността на тези механизирани акордни групи се основава на принципите на вътрешностопанската сметка.

Механизираните акордни групи трябва да се изграждат на принципа на доброволността. Техният рационален размер се определя на модулна основа с прикрепване към тях на цели сеитбообръщения при пълна комплексна механизация на работните процеси.

Внедряването на комплексната механизация и автоматизация на трудовите процеси предполага изграждането на високоспециализирани постоянни акордни групи – за производство на зърно, на сочни фуражи, зеленчуци, грозде, плодове, кравето мляко и др.

Едновременно с постоянните форми на вътрешнобригадна организация на труда може да се изграждат и временни форми на организация на труда в бригадите като механизирани отряди, агрегатни групи и др. При това механизираните отряди могат да бъдат и междубригадни и междустопански, да се формират със средства и работна сила от различни стопански предприятия и комплекси.

През 1986 г. функционираха 8 такива механизирани акордни групи за производство на зърно, грозде, зеленчуци, ябълки и ягоди и 3 групи в продуктивното животновъдство.

Тези звена просъществуваха като мощни механизирани структурни ядра – моделни образци на първичния трудов колектив (бригадата). В тях влизат висококвалифицирани работници-механизатори, чиито професии позволяват взаимозаменяемост и съвместяване през различните селскостопански кампании.

Така сформираните вътрешнобригадни колективи още в началото на миналата година (1985) сключиха договор с ръководството на производствената бригада. Размерът на заплащането в тези колективи се определя въз основа на предварително разработен инженерен проект чрез научно обосновани акордни разценки за един тон стандартна продукция при производството на зърно, за 100 лв. обща

продукция при производството на плодове и зеленчуци и т.н. Може да се използват и други показатели за обвързване на заплащането с крайния резултат – чистата продукция.

До окончателното получаване на продукцията всеки член на колектива получава аванс в предварително определен размер – процент от полагащото му се възнаграждение по норми и тарифни ставки. Този процент е различен за различните видове производство (зеленчуци, ягоди, ябълки и др.). Целесъобразно е авансът да се изплаща сто на сто от фактическата заработка, както това е в промишлеността, където изплащането на начисления през годината ФРЗ е стопроцентно. Така ще се поставят при еднакви условия работниците в селското стопанство с тези в промишлеността. Окончателният размер на заплащането на труда се определя в края на годината в зависимост от получените крайни резултати, а не в зависимост от извършената работа.

Данните от табл. 1 и 2 показват, че резултатите от труда в механизираниите акордни групи за производство на зеленчуци и за производство на ябълки за едногодишния период на експериментирани са много обнадеждаващи в сравнение с традиционните производствени звена.

Например само 13 механизатори в акордната група отглеждат 6100 дка зеленчуци срещу 21 механизатори в традиционното звено, което е отглеждало 3352 дка зеленчуци или два пъти повече (табл. 1). С други думи, един механизатор в акордната група е отглеждал близо 470 дка зеленчуци срещу близо 160 дка отглеждани от един механизатор в традиционното звено, т.е. 3 пъти повече. При това зеленчуковата продукция в механизирания акордна група се произвежда със 17,1 % по-ниска себестойност, отколкото в традиционното звено, а средната работна заплата на един механизатор е по-висока в механизирания акордна група с 35,6 % в сравнение с тази в традиционното звено.

В овощарството един механизатор от акордната група обработва със 75 % повече земя, заета с трайни насаждения (ябълки), и получава с 18 % по-висок добив в сравнение с механизатора в традиционното звено. В механизирания акордна група степента на използване на работната сила е с 56 % по-висока, а себестойността на плодовата продукция е с 49 % по-ниска в сравнение с тези показатели в традиционното звено (табл. 2).

Т а б л и ц а 1

Производствено-икономически показатели на акордна група за високопроизводителен труд (АГВТ) за производството на зеленчуци и на традиционното производствено звено на зеленчукова бригада в с.Палашица (Пловдивски окръг)

(за 1986 г.)

№ по-ред	Показатели	Вид на звената		
		Традиционно звено ^ж	АГВТ ^{жж}	% на АГВТ към традиционно звено
1	Обработваема земя (дка)	3352	6100	181,9
2	Прикрепени култури (дка)	3352	6100	181,9
	- средноранни домати (дка)	1600	2100	131,2
	- зелен фасул I и II култура (дка)	1500	4000	266,7
	- други	252	-	-
3	Среден добив (кг/дка)			
	- средноранни домати	3656	4100	112,1
	- зелен фасул I култура	307	600	195,4
	- зелен фасул II култура	83	350	421,0
4	Работна сила (бр.)	90	14	15,5
	в т.ч. механизатори	21	13	62,0
5	Производителност на труда, измерена с обща продукция на един механизатор (хил. лв.)	55	90	164,0
6	Прикрепена зеленчукова площ на един механизатор (дка)	160	469	293,0
7	Себестойност на 1 т основни зеленчуци (%)			
	- домати	100	83,9	-
	- зелен фасул I култура	100	92,5	-
	- зелен фасул II култура	100	99,3	-
8	Средна годишна работна заплата на един механизатор (лв.)	1947	2641	135,6

^ж Данните за традиционното звено са взети от КЕССИ

^{жж} Данните за АГВТ са взети от счетоводната отчетност на бригадата

Т а б л и ц а 2

Производствено-икономически показатели на акордна група за високопроизводителен труд (АГВТ) за производство на ябълки и на традиционно производствено звено в овощарска бригада в с. Крумово (Пловдивски окръг)

(за 1986 г.)

№ по- ред	Вид на звената		Традици- онно звено*	АГВТ**	% на АГВТ към тради- ционно звено
	Показатели				
1	Обработваема земя (дка)		2499	1093	44,0
2	Прикрепени посадени площи с ябълки (дка)		2499	1093	44,0
3	Среден добив на ябълки (кг/дка)		2316	2730	118,0
4	Работна сила (бр.)		25	4	16,0
	в т.ч. механизатори		16	4	25,0
5	Производителност на труда (обща продукция на един ме- ханизатор - хил. лв.)		94	116	123,0
6	Заета площ с ябълки на един механизатор (дка)		156	273	175,0
7	Себестойност на 1 т ябъл- ки (%)		100	51	-
8	Средна годишна заплата на един механизатор (лв.)		2100	2500	119,0

* Данните за традиционното звено са взети от КЕССИ

** Данните за АГВТ са взети от счетоводната отчетност на бригадата

Получените високи производствени и икономически резултати в механизираните акордни звена за производство на зеленчуци и на ябълки се дължи преди всичко на оптималното съчетаване на предметите на труда, средствата на труда и на самия труд, т.е. на органическата връзка между сеитбооборот, технологичен комплекс от машини и работна сила. Освен това в механизираните акордни звена се използват по-добре и материалните и трудовите ресурси, което води до по-голяма ефективност от тяхната дейност.

От анализа на организацията и управлението на първичния колектив може да се направят следните **най-общи изводи**:

1. В самоуправляващите се социалистически селскостопански предприятия оперативно-производствената самостоятелност (степен на самоуправление) на първичните трудови колективи като техни структурни подразделения (производствени бригади, бригади, обслужващи производствените дейности на предприятието и др.) следва да бъде в рамките на вътрешната стопанска сметка. Цеделесобразно е на производствените бригади (т.е. на първичните колективи) да се предоставят права на юридически лица и да се изпълняват функциите на стопанско предприятие, т.е. на основен колектив (разпределение на общ доход, формиране на фондове, да развиват своята дейност на принципите на самозидръжката и др.), с което ще се наруши организационно-икономическото единство на самоуправляващото се селскостопанско предприятие-сточнопроизводител.

2. Основна форма за организация на труда в първичния трудов колектив може да бъдат постоянните високомеханизирани акордни звена, поставени също на принципите на вътрешната стопанска сметка. На този етап те са най-перспективната форма на вътрешно-бригадна организация на труда.

Пенчо Бояджиев

Гл.счетоводител на ОАПС - В.Търново

О т н о с н о: Някои проблеми на самоуправлението на селското стопанство

Проблемите на социалистическото самоуправление се отнасят с пълна сила и за селското стопанство. В изпълнение на съответни-

те партийни и правителствени решения от 1954 г. в отрасъла селско стопанство се извърши по-нагatyлно усъвършенствуване на организационната структура на АПК, подобри се организацията на производството, труда и управлението. Премина се към двузвезна организационно-управленска структура на АПК. Премахнаха се междинните звена на управление – клоновите стопанства и Производствените участъци, и се приложи схемата: АПК – бригада.

С това се създадох условия за разширяване на оперативнопроизводствената и икономическата самостоятелност на трудовите колективи за осъществяването на по-ефективна стопанска дейност. Създадох се условия ръководствата на бригадите по-активно да участвуват и решават въпросите на оперативното управление на производството. Повишената икономическа самостоятелност на бригадите намери резлен израз във възможността да разработват своите насрещни планове, да влизат в ареки взаимоотношения с доставчиците и клиентите, да формират собствени парични фондове, да имат свои сметки в банката, да приемат свои правила за системата на заплащане на труда, да решават по-добре социално-битовите си проблеми, да провеждат мерки за укрепването на трудовата и технологичната дисциплина.

Сега селското стопанство в окръга има следната организационна структура:

- 12 аграрно-промишлени комплекси със среден размер 150 хил.дка на обработваемата земя с различие във формите на бригадната организация;
- един аграрно-промишлен комплекс в състава на СО Сортови семена и посадъчен материал ;
- един аграрно-промишлен комплекс към СО Фармахим и други 7 селскостопански предприятия към съответни стопански организации;
- птицевъдството и свиневъдството в основни линии са специализирани в отделни предприятия към СО Птицевъдство и СО Свиневъдство ;
- в АПК са изградени 101 смесени растениевъдно-животно-въдни бригади и 10 бригади за странични дейности.

В зависимост от степента на производствено-икономическата самостоятелност бригадите в АПК Златарица, Г.Оряховица, Лясковец и Ресен работят на вътрешностопанска сметка и имат разчетна сметка в АПК. Всички останали комплексни бригади (общо 64) работят при по-голяма самостоятелност, имат отделен счетоводен баланс и

своя сметка в банката; те формират доходи и съставят схема за тяхното разпределение, формират фондовете РТУ, СБМ и Резервен.

Трябва да се каже, че не всички бригади имат през този период еднакви резултати. Това се дължи на причини от различен характер – обективни и субективни.

От казаното дотук става ясно, че въпросите на самоуправлението не са ново явление за нашето селско стопанство. За сегашния етап на развитие за постигане на качествено нов растеж възниква необходимостта да се предостави значително по-голяма производствено-икономическа самостоятелност на социалистическите селскостопански организации (АПК, ИПС) и техните поделения – бригадите.

С излизането на проекта за Правилник за стопанската дейност ръководството на Окръжния аграрно-промишлен съюз организира неговото изучаване, запознаване на ръководствата на АПК с основните принципи, заложи в него, бяха извършени много разработки въз основа на данните на отчета за 1984 и 1985 г., по плана за 1986 г. и проектоплана за 1987 г.

Опитът, който имаме в селското стопанство на окръга, показва, че да се отива към по-нататъшно усъвършенстване на самоуправлението на селскостопанските организации е необходимо с нормативна уредба да се създават условия за:

- укрепяване и засилване самостоятелността и самоуправлението на бригадите-предприятия (да влизат в договорни отношения с други стопански организации, в преки взаимоотношения с банките и бюджета с оглед да се повиши отговорността на ръководствата и колективите за крайните резултати на производството;

- оптимизиране размера на производствените бригади в съответствие с конкретните природни и икономически условия;

- решаване на въпросите по кадровото осигуряване с ръководни и изпълнителски кадри чрез регулиране заплащането на труда, подобряване социално-битовите условия, разширяване целевия прием във ВУЗ и специалните училища и др.;

- провеждане на единна инвестиционна политика от АПК, и то без да се допуска децентрализиране на средствата, с оглед да се осъществи изграждане, реконструкция и модернизация на материално-техническата база.

Ние разбираме, че самоуправлението на селскостопанските организации трябва да осигури преди всичко условия за тяхната самоиздръжка и самофинансиране.

Отправно начало тук е планирането – получаването на държавни планови задачи, договарянето и разработването на насрещните пла-

нове на бригадите и АПК.

На селскостопанските организации трябва да се дава пети-летен план с разпределение по години, без да се променят негови-те показатели през периода. Формирането на показателите на плана трябва да става въз основа на съществуващата материално-техничес-ка база, постигнатите показатели през последните 3 - 5 години и осигуряването на самоиздръжка и самофинансиране.

Целесъобразно е при формирането на държавните задачи за изкупуване да се обхващат по плана до 60 % от общия обем на сел-скостопанската продукция. Осигуряването на останалите селскосто-пански произведения, необходими за хранителната промишленост, за пазара и за самозадоволяването на населението, да става на дого-ворна основа, на двустранна взаимно изгодни начала.

И досега във всички нормативни документи по планирането се говори, че броят на задължителните показатели е ограничен и не бива да надвишава 8 - 10 показателя. Въпреки това на практика почти всички натурални показатели, независимо от тяхната рента-билност, са задължителни.

Съществен момент в осъществяването на самоиздръжката и самофинансирането на АПК е съотношението на изкупните цени на селскостопанската продукция и цените на промишлените стоки за ма-териално-техническото осигуряване. Налице е една неблагоприятна тенденция: докато първите се задържат почти на едно равнище, то вторите непрекъснато растат. Увеличаването на цените през послед-ните години на селскостопанската техника, резервните части, гори-вата, електроенергията и някои такси извеза значителна част от доходите на селскостопанските организации и последните оставаха без всякакви резерви.

Напълно правилно ще бъде при формирането на норматива за фонд Работна заплата не само при приложението на вътрешностопан-ската сметка, но и по схемата за образуване и разпределение на дохода да става на 100 лв. чиста продукция. Това ще премахне про-тиворечието, което съществува сега при приложението на вътрешно-стопанската сметка, където само до 50 % от икономията (превръзка) на материални средства увеличават (намаляват) полагащия се фонд Работна заплата, а по схемата участвуват всички материални разходи.

Целесъобразно е още с плана, с цените и другите финансо-во-кредитни дестове да се осигурява най-малко 10 % резерв за ФРЗ над необходимия по тарифни ставки и шатни таблици.

Необходимо е да преминем към по-нататъшно усъвършенстване на финансово-кредитната система на селскостопанските организации.

В това отношение на първо място са взаимоотношенията с ДЗИ – по застраховането и обезщетяването на земеделските култури. Правилно ще бъде да се измени системата, като се застрахова и обезщетява планът. Обезщетението трябва да бъде не по-малко от 50 до 80 % от щетата спрямо плана, диференцирано по групи култури.

На второ място е необходимо да се усъвършенствуват взаимоотношенията с банката, особено във връзка с кредитите по норматива за оборотни средства. В това отношение някои наши специалисти предлагат да се въведе единна заемна сметка, да се премахне лимитното кредитиране и др. Не бива да сме против лимитното кредитиране на селскостопанските организации, но в това направление трябва да се направят някои подобрения, а именно:

- да се празят непрекъснати промени през годината на първоначално утвърдените лимити по плана за кредити по оборота;
- да се определи норматив за ежегодно понижаване на приръската и оборотните средства – в проценти от приходите на фонд РТУ, минималният размер на който да е задължителен за всички организации;

- да се разработят нормативи за селското стопанство за оптималния размер на собствените средства и заемните средства в общия обем на нормируемите оборотни средства, към който да се стреми всяка селскостопанска организация;

- обръщаемостта на оборотните средства в дни по план да се определя въз основа на достигнатото през последните три години, като се съчита и съответният реален ръст.

На трето място, за селското стопанство не е целесъобразно да се въвежда данък върху производствените фондове. Изучените разработки показват, че като се прилагат релативните вноски, се изземва част от диференциалния доход на земята, а чрез облагането на печалбата се изземва част от получените доходи от животновъдството и промишлените дейности.

При подготовката на съответните нормативни документи, които ще регламентират дейността на самоуправляващите се селскостопански организации, трябва да се използва натрупаният положителен опит в практиката на селското стопанство – действащите сега наредби, пра-

вилници, устави и др. Трябва да се отчитат и специфичните условия, при които протичат производствените процеси в селското стопанство.

Направените препоръки и изказаните съображения при решаването на повдигнатите проблеми ще спомогнат да се създадат условия за изграждането на действително самоуправляващи се селскостопански организации.

Ст. н. с. Кирил Занев
Икономически институт на БАН

О т н о с и о: Финансите и самоуправлението на
селскостопанските организации

Моето изказване се основава на разбирането, че самоуправлението на стопанските организации предполага по-голяма икономическа самостоятелност, самоиздръжка и самофинансиране. Във връзка с това трябва да се обсъди въпросът за разширяване на правата на АПК в областта на собствените им фондове. Ежегодно техните парични фондове растат в резултат на разпределянето на създавания чист доход и натрупването на част от него, а намаляват в резултат на непрекъснатата трансформация на част от паричните средства във фонда на оборотните средства (попълване на собствените оборотни средства) и във фонда на основните средства (чрез собствените капитални вложения) и пр. Малка част от паричните фондове отива за награди (материално стимулиране), за квалификация на специалисти, за социално-културни мероприятия и пр. При това в съществуващите парични фондове – РТУ и СБМ, по съображения на практиката се включват и амортизационните отчисления на основните производствени и непроизводствени фондове, макар да са елемент от простото възпроизводство.

Сега, когато всички сме въодушевени от идеята за самоуправлението на отделните производствени звена в икономиката, може да се постави въпросът: как да се приложи тази идея именно в областта на фондовете на АПК? Следва ли например в системата на МПС влобше да се допусне раздробяване, като в отделните АПК се създават самостоятелни наредби за самоуправление на собствените им фондове, вкл. обрзуването и разходването на паричните фондове? Тук трябва да се

разграничат двата въпроса: организация на фондовете и разпореждане с техните средства.

Първият въпрос означава да се запази в национален мащаб строго единство, фиксирано в съответен нормативен документ. Това произтича обективно от нашата конституция, която определя характера на обществения строй у нас и функциите на социалистическата държава. На това се основава и механизмът за управление на икономиката през изтеклите години и сега, разработен в Правилника за стопанската дейност; където се утвърждава социалистическата система на стопанство. По силата на това процесът на разширеното социалистическо възпроизводство във всичките му фази (производство, разпределение, размяна, потребление) и напред ще носи строго планов характер; в развитието на икономиката ще се съблюдават необходимите народностопански пропорции, а това изисква единство във формите и методите на отчитането на създавания съвкупен продукт и национален доход в отраслите и стопанските организации. Всичко това предопределя и единство в организацията на фондовете от парични средства на стопанските организации, в които на практика се проявяват и финансите на АПК. В това отношение въпросът за броя на фондовете, за източниците на тяхното попълване, направлението за използване на паричните средства, както и за минималния процент на отчисленията трябва да бъде регламентиран в специална наредба, както и досега. Права предложение да се намали броят на паричните фондове в АПК и дори да се стигне до обединяването им в един единен паричен фонд. Икономическо и социално развитие. По своя обхват последният може и трябва да включи всички елементи на сегашните парични фондове и да се използва за всеобхватно разширяване и техническо усъвършенстване на материално-техническата база на АПК, за известно материално стимулиране на колективите и социалните грижи към тях.

Вторият въпрос е самоуправляващите се стопански организации (АПК) да имат пълни права за разпореждане с паричните парични средства по този фонд, без каквито и да било ограничения от банката, ОАПС, НАПС посредством съответни лимити за разходи. АПК трябва да има правото сам да решава каква част от фонда ще се отдели за попълване на собствените си оборотни средства, за капитални вложения, за социално-културни мероприятия, за посрещане на стопански риск и т.н. на базата на собствена план-сметка за фонда, под контрола единствено на органите на зърнештостопанския

контрол и общото събрание на АПК. В банката АПК трябва да има една самостоятелна фондова сметка, която при нужда да се попълва със специален кредит срещу одъдени постъпления по същия фонд с цел да се смекчи влиянието на сезонния разрыв в постъпленията му през отделните тримесечия. Всичко това да става на базата на план-сметката и съответния договор с банката.

В тясна връзка с въпроса за паричните фондове е и този за собствените оборотни средства на АПК. Последните също са елемент на собствените им финанси. Преди да се прави обаче какъвто и да било анализ на състоянието на този проблем, трябва да се посочи едно терминологично отклонение на нашата практика от утвърдената във финансово-кредитната наука формулировка на понятието норматив на оборотните средства. Много отдавна в социалистическите страни и у нас специално бе обосновано разбирането, че нормативът на оборотните средства включва минимално необходимите оборотни средства за осигуряване непрекъснатост на производствения процес, на снабдяването и реализацията. Следователно размерът на тези оборотни средства е разен на постоянните, ненамалващи се през годината потребности от оборотни средства за производствени запаси от стоково-материални ценности, за незавършено производство и готова продукция. Единствено тези елементи на оборотните средства могат да се предвидят, изчисляват и планират (нормират) предварително и те единствено се включват в понятието норматив на оборотните средства. Съществувашата втора група оборотни средства е свързана с допълнителни (наднормативни), сезонни, временни потребности от оборотни средства, които дават съдържание на понятието "ненормирани оборотни средства" и трябва да бъдат покривани изключително с банков кредит. На този принцип е разработена и Наредба № 12 от 1976 г. за нормиране на оборотните средства, където се говори, че "нормативът на оборотните средства е оптималният стойностен размер на необходимите на стопанската организация запаси от стоково-материални ценности и средства за разходи, осигуряващи непрекъснатост в производствения процес, снабдяването и реализацията". Наредбата съдържа научно обосновава методика за изчисляване именно на тези потребности от оборотни средства в съответните отрасли на икономиката. Разбира се, нормирането на собствените оборотни средства е много трудоемка работа, поради което след влизането на посочената наредба в сила бе извършено само еднократно предвиденото научно нормиране на собствените оборотни средства, а по-нататък ежегодно

във връзка с изменението на обема, структурата и асортимента на производството със съответен коефициент счетоводните кадри коригираха този норматив. Постепенно обаче Наредба № 12 и нейните методически указания бяха игнорирани и се загуби реалната представа за действително необходимите потребности на предприятията и стопанските организации от собствени оборотни средства. Плановите органи и банката утвърдиха в практиката разбирането за норматив на оборотните средства въобще като една обща средна потребност от оборотни средства. Тя се изчислява на базата на отчетни и планови данни и се коригира в началото на всяка година именно от тях с помощта на плановата обръщаемост на оборотните средства на отрасъла, но тази потребност често биваше залящавана и ставаше непостижима. Разликата между наличните по баланса оборотни средства и така изчислените потребности представлява плановия кредит по норматива на оборотните средства. Когато не се постигне плановата обръщаемост на оборотните средства, възникват проблеми във връзка с недостига на оборотни средства, превишаване на кредитния лимит, банкови санкции и пр.

Сега в условията на самоуправлението на АПК трябва да се създаде научна организация на оборотните средства. За целта трябва да се проведат редица мероприятия, най-важното от които е да се разработи нова Наредба за нормиране на собствените оборотни средства (максимално необходимите) и съответна методика за тази цел съобразно с изискванията на финансово-кредитната наука. В наредбата трябва да се отразяват настъпилите през последните десетина години изменения в условията на производството в АПК, резултат на прилагането на новите промишлени технологии в подотраслите на селскостопанското производство, на въздействието на научно-техническата революция въобще и на качествено новите промишлени материали върху това производство, както и редица други фактори. На тази основа трябва да се разработят прогресивни, научно обосновани норми за разходи и запаси от стоково-материални ценности. Следователно става дума за нова методика на нормиране на собствените оборотни средства на АПК, която да наложат в практиката строгото разграничаване между собствените (минимално необходимите) и допълнителните потребности от оборотни средства и на тази основа и необходимостта от два вида краткосрочен кредит – за допълване норматива на собствените оборотни средства и за свърхнормативните, временните потребности от оборотни средства. Разбира се, положението с оборотните средства в АПК сега би било идеално, ако нор-

магивът на собствените оборотни средства се окаже напълно покрит със собствени източници. За повечето АПК обаче собствените източници са недостатъчни, поради което се налага попълването им с кредит при благоприятни банкови условия по отношение на срока и лихвата. Без разработването на нова наредба и нова методика за нормиране на собствените оборотни средства, няма да се въведе ред в организацията на финансите на АПК в посочения смисъл. Затова една от задачите на НАПС през следващите години трябва да бъде провеждането на това важно мероприятие, което ще покаже реално какъв е размерът на необходимите собствени оборотни средства в АПК, колко е недостигът им от ресурси и във връзка с това – какъв трябва да бъде размерът на банковия кредит за тази цел. По-нататък АПК трябва да бъдат напълно освободени от опекуството на плановете органи и банката в това отношение, като отпадне и проблемът за обръщаемост на оборотните им средства. Този проблем трябва да се третира като въпрос на вътрешната организация на собствените им финанси с всички произтичащи от това отрицателни и положителни последици. Какъвто орган не трябва да планира размера на тези средства и да утвърждава на тази основа норматив, подобен на сега съществуващия норматив на оборотните средства. Единствено НАПС трябва да има правото на контрол за съблюдаване на наредбата за нормиране на собствените оборотни средства на АПК и да ръководи със съответни методически указания и средства за въздействие в борбата за ускоряване на тяхната обръщаемост, което и зазавед ще бъде важен икономически показател за ефективното им използване.

Трябва да се има предвид, че провеждането на предлаганото ново нормиране на собствените оборотни средства на АПК ще изисква продължителна предварителна работа, свързана с подготовка на новата методика и нейното оформяне в специална наредба. По най-обща преценка ще бъдат необходими минимум две години. Това обаче не трябва да попречи на разширяване правата на АПК в областта на собствените им оборотни средства в светлината на гореизложеното. Възможно е в оперативен порядък банката да преразгледа прилаганата система на кредитиране по норматива на оборотните средства с цел създаване по-опрестен и по-прегледен начин на кредитиране на АПК. Практиката вече показва, че този вид кредит се прилага шаблонно (повсеместно), като не се вземат предвид специфичните особености в дадения отрасъл на материалното производство, в случая селското стопанство. Известно е, че наред с наличието в банката на специална заемна смет-

ка за кредитиране по норматива за оборотните средства всяка стопанска организация има в банката и разплащателна сметка, в която ежедневно трябва да се прехвърлят средства от първата във връзка с паричните постъпления от реализацията на продукцията. Това прехвърляне на средства от специалната заемна сметка става на базата на процент, съответстващ на плановия дял на банковия кредит на 100 лв. реализирана продукция, което не винаги е реално, защото реализацията е фактическа величина, а процентът е планов. По този начин се създава положение, при което по разплащателната сметка са налице собствени средства, а на АКК автоматически се формира кредит по специалната заемна сметка във връзка с доставките от различно естество и се плаща лихва, вместо да се ползват собствените оборотни средства. Вярно е, че през последните години се прилага от страна на банката специален разчет, за да се преодолее това противоречие, но и той е свързан с много технически неудобства и не отстранява обективното противоречие между единия по своя характер кръгооборот на оборотните средства (собствени и заемни) в АКК и изкуственото им разграничаване по двете сметки – разплащателната и специалната заемна сметка. Освен извършването на многобройни технически операции и при двата контрагента тази практика деформира и самата специална заемна сметка, която в своя идеален вид изключва наличието на разплащателна сметка. Следователно връщането към системата на прякото кредитиране по специалната заемна сметка от преди 1980 г. с известни подобрения би било за момента единствено възможната по-опростена и по-ефективна за АКК форма за кредитиране, при която банката трябва да контролира единствено за целевото използване на кредита, като съедновременно оказва на АКК и съответната помощ за празилната организация на финансовата им дейност.

Марко Марков
Зам. председател на СП "Родина" - В.Търново

О т н о с в о: Някои проблеми при самоуправлението
на стопанските предприятия от хранително-
вкусовата промишленост

Въпросът за самоуправлението на предприятията не възниква за пръв път у нас. Новото в сегашното ни виждане е това, че т р у д о в и я т к о л е к т и в става едновременно и автор, и изпълнител на управленските решения. Това обаче предопределя на колектива да се даде икономическа и правна самостоятелност, защото самоуправлението ще бъде ефективно, когато предприятието самостоятелно планира своята дейност, работи на стопанска сметка при пълна самоиздръжка и самофинансиране, осъществява преки връзки с бюджета, банката, доставчиците и потребителите, разпорежда се с получените доходи, т.е. самостоятелно приема и реализира най-важните стопански решения и носи пълна икономическа отговорност за резултатите. Това е същността на въпроса и тази същност се третира на провежданата сега конференция.

Как стоят при нас тези въпроси и как се решават?

И сега предприятието планира самостоятелно своята дейност, но съобразно с контролните числа, дадени като държавна поръчка. Никой не ни ограничава вижданията при изграждането на план и при търсенето на резерви. Можем да планираме и да изграждаме свободно производствената си програма, да се съобразяваме с всички наши възможности от гледище на ресурси, капацитетни възможности, работна сила, потребителско търсене и пр. Можем да изразяваме свободно и мотивирано своите виждания и трудности чрез възприетата напоследък форма на д и а л о г с горестоящите ръководни органи. При този диалог се вземат под внимание нашите предложения, които намират отражение в плана. И това е добре, защото се осъществяват стопанската и вътрешностопанската сметка съобразно с наличните условия и възможности. При нас се формират фондовете РГУ, СБКМ и други специфични фондове и ние сме разпоредители за направлението на средствата. Преки са връзките ни с бюджета по отношение на данъците и други разплащания, както и с банката. Сами договорираме с доставчиците и с клиентите, сами се разпореждаме и ползуваме от доходите си. Или

по изброените направления възникващите проблеми се решаваха от самите нас, но не беше лесно. Сега се създават още по-големи възможности, тъй като тенденцията е чрез самоуправлението да се дадат по-големи права и самостоятелност.

Стигна ли се обаче до износа, със самоуправлението и самостоятелността в планирането работата се затруднява и не съответствува на принципите.

Този въпрос искаме да изясним от два аспекта: а/от страна на планирането и отчитането и последствията от това; б/от страна на резултата и неговото отражение.

Сега планирането става "отгоре" във валутна стойност, общо и по направления: за I направление в натура и валута и за II направление само във валута.

Определената ни валутна стойност сме длъжни да обвържем в натурално изражение съобразно с фактическите разполагаеми ресурси. Обикновено ресурсите за износ са по-малко и не достигат спуснатата стойност, т.е. явява се т. нар. "кух обем" във валутния план. Започва изясняване и доказване, че натурите по своята цена не образува спуснатата стойност и че планът за валутата не е възможно да се изпълни. Нещата обаче не се променят, въпреки обосновките. В случая планирането не е с наше участие.

Ние не участвуваме и при договарянето, нито при определянето на цените. Друг определя графика за износ, макар и съгласувано с нас, но недостатъчно, друг определя и уточнява корабите, самолетите и другите транспортни средства за износа. За нас остава да подготвим продукцията. И когато се случат непредвидени конюнктурни ситуации от международен и друг характер, затрудняващи износа, продукцията стои и чака. Част от качествата ѝ се губят, застарява, задържат се средства и често се налага да се направлява за вътрешния пазар. А щом се измени направлението ѝ, планът за валутата естествено не се изпълнява. Последствията от това неизпълнение на плана са нормативно определените санкции. В крайна сметка, въпреки че не са виновни колективът, специалистите и ръководството, те понасят наложените санкции.

Планирането на износа следва да става само на база натура, и то след много добро проучване на ресурсните възможности и след вземане предвид становището на самоуправляващото се предприятие-стопкопроизводител.

Всеки пропаднал износ поради конюнктурни и други затруднения от обективен характер да се счита за отпаднал и от плана, щом не е възможно своевременното му уреждане и не следва да се налагат санкции на колектива.

Известно е, че износът се осъществява по определени експортни цени и разликата до фабрично-заводската цена, ако има такава, се покрива от дотации. Ако размерът на дотациите е голям, крайният резултат за предприятието обикновено е отрицателен, т.е. планирана е загуба. Считаме, че това е неправилно и следва да се помисли и коригира.

Защо е неправилно? – Защото колективът не е в състояние да влияе върху дотациите, тъй като те са разлика между фабрично-заводската цена и експортната цена, а последната е договаряна от друг, който не отчита условията на производството. При увеличаване на износа растат дотациите, респ. и загубата, и обратно.

Тези въпроси може да бъдат решени безпрепятствено и да не влияят на резултатите на колективите по места, ако отчетянето на резултатите става в износните организации, както това беше до преди няколко години. Нищо няма да пречи на износа продукцията да се отчита по фабрично-заводски цени, да се покриват разходите по него допълнително, а разликата под формата на дотации да се разчита в износната организация.

В заключение може да приветствуваме принципа на самоуправлението, респ. на самоиздръжката и на самофинансирането.

Трета секция - СТРОИТЕЛСТВО

САМОУПРАВЛЕНИЕТО НА СТОПАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ В
СТРОИТЕЛСТВОТО – СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ ЕФЕКТИВ-
НОСТТА НА ИНВЕСТИЦИОННИЯ ПРОЦЕС

Проф. к.т.н. инж. Иван Сакарев
Доц. к.т.н. инж. Слзвко Бежанов
К.и.к.н. инж. инж. Цвети Даковски
Висш институт по архитектура и строителство

Възприетата линия на XIII конгрес на БЖП и чрез решенията на Февруарския (1985) и Януарския (1986) пленум на ЦК на БЖП за заслужаващо самоуправлението на стопанските организации има решаващо значение за осъществяване качествено нов икономически растеж на страната през настоящата девета петилетка и в периода до 2000-та година. Проявлението на тази линия в системата на строителството е тясно свързано с цялостната организация и управление на инвестиционния процес, тъй като строителното производство заема изключително важно място в него и именно от строителството в значителна степен зависят възможностите на националната икономика да се преустрои към предимно интензивен тип на икономическия растеж. Съкращаването на сроковете за въвеждане в действие на обектите на капитално строителство и повишаването на качеството на крайната строителна продукция има особено в производствената сфера тясна връзка с иновационните процеси, с осъществяването на научно-техническата революция и ускореното въвеждане на нейните върхови постижения в производството. В крайна сметка то рефлектира в нарастването на обществената производителност на труда и в абсолютния обем на създавания национален доход и неговия ежегоден прираст. Търсенето на пътя за ускоряването на инвестиционния процес и по този начин за повишаването на неговата икономическа и социална ефективност неизбежно ни насочва към възможностите, които самоуправлението на стопанските организации в строителството предлага за постигане по-добри крайни резултати.

Особеностите на строителното производство като специфичен отрасъл определят и някои характерни черти на самоуправлението на строително-монтажните организации, като при това не следва да се счита, че и досега не са функционирали при определена степен на самоуправление. Напротив, те сами решаваха някои особено важни за строителното производство въпроси – собствената си структура, при-

лагането на обсега и формата на стопанската сметка и бригадната организация на труда, прилагането на различни системи на заплащане на труда и др. От голямо значение обаче е осигуряването на възможностите им за избор на вариант за организация и за възприета технология на изпълняваното строителство. Всичко това без съмнение е имало и има своето значение, но необходимостта за осъществяване на качествено нов икономически растеж очевидно налага и по-висока степен на самоуправление. Това самоуправление от нов тип трябва да стане главно средство, съдействащо за ускоряването на инвестиционния процес. То трябва да се превърне в линия на поведение на строително-монтажните организации, цялостно ориентирани към задоволяване в най-висока степен изискванията на инвеститора. Следствие на това ще се повиши икономическата и социалната ефективност на инвестиционните мероприятия, както и резултатите от производствено-стопанската дейност на самите строително-монтажни организации - съкращаване сроковете на строителството, повишаване неговото качество, икономично използване на ресурсите и в крайна сметка - по-голям обем чиста продукция и печалба.

Засега стопанските организации, занимаващи се пряко със строително производство в системата на строителството, са Строително-монтажните комбинати (СМК), които функционират на територията на отделните административно-териториални единици и комбинати от системата на СО "Строителство" - "Промислено строителство", "Хидрострой", "Монтажи" и др. Наред с тях съществуват и други строителни организации, обслужващи пряко някои други отрасли или специфични дейности - "Пътни строежи", "Транстрой", "Водно стопанство" и др.

Строително-монтажните комбинати имат за предмет на своята дейност предимно жилищното, комуналното, административното и културно-битовото строителство на територията на окръзите, а другите стопански комбинати са специализирани предимно в областта на промишленото, енергийното, хидротехническото, транспортното и хидромелиоративното строителство, както и специфичните дейности, свързани с тях. И в двата случая те са стокопроизводители на специфичен вид стокова продукция - новозгражданите и въвеждани в действие основни производствени и непроизводствени фондове. Що се отнася само до непроизводствената строителна продукция, тя се изразява в изградените производствени сгради и съоръжения и в непроизводствените сгради, създадени чрез изпълнението на редица отделни видове строително-монтажни работи. При предварително известен бъдещ стопанин на

тези обекти възпроизводственият цикъл е видоизменен, но това съвсем не означава, че строителните организации не са обособени стопроизводители. Напротив, те се разпореждат в качеството си на стопани с предоставената им от държавата собственост, инвестират собствени средства за разширяване материално-техническата база на строителството, разпределят доходите от строителната дейност и като цяло се явяват самоиздържащи се единици. Като основен участник в инвестиционния процес в значителна степен те могат да съдействуват на инвеститора за качествено и предсрочно завършване на различните по вид и характер обекти. Независимо от предвижданите и досега за това икономически стимули, строителните организации не бяха заинтересовани от най-пълното разкриване на своите ресурсни резерви, а предвижданите санкции за удължаването на сроковете за строителство очевидно не бяха достатъчно действени. Негативните примери в това отношение са много, независимо от характера на предизвикателите ги причини – непълните технико-икономически проучвания, незадоволителното равнище на технологичното и конструктивното проектиране, несвоевременната подготовка на площадките за строителство, некачественото изпълнение на строително-монтажните работи, несвоевременната доставка на оборудване и др. От друга страна, тук не е необходимо да се коментират предписаните от действащия правилник за капиталното строителство нормативни срокове за строителство, а още по-малко – обвързването им с вида и характера на изгражданите обекти и предвижданите капитални вложения.

Възприетата сега линия да се търси развитие на самоуправлението на стопанските организации, като се намали намесата на централните органи и се ограничи до регламентиране само на общите условия и задължителните правила за функциониране е напълно приложима в строителството. Именно самостоятелността на стопанските организации в строителния отрасъл ще даде възможност за тяхното стимулиране, за разкриване резервите, за повишаване производствената им мощност и чрез това – за повишаване ефективността на инвестиционния процес.

Сега главният въпрос при самоуправлението на стопанските организации в строителството, който поради специфичния характер на строителното производство има и специфични измерения, е този на субекта на самоуправлението.

Функционирането на строителните организации като самоуправляващи се стопански единици е свързано с т р и т е г л а в-

и условия - осигуряване възможности за самостоятелно планиране на производствено-стопанската си дейност; самоорганизиране и саморегулиране; самостоятелен контрол при осъществяване на дейността. Като се има предвид това, отделното строително предприятие, изграждащо непосредствено сгради и съоръжения, едва ли би могло да бъде напълно самостоятелно в своята дейност, а още по-малко - да осъществява самостоятелно своя научно-техническа и инвестиционна политика.

И сега например окръжните СМК са самостоятелни стопански организации, включващи в себе си редица отделни предприятия - домотроително предприятие, предприятие за автотранспорт и механизация и други спомагателни и помощни производствени предприятия. Самите те не създават крайна стокова строителна продукция, но същевременно могат да реализират продукция и услуги извън рамките на СМК. При това положение за тях трябва да действуват само някои от елементите на самоуправлението, а пълната форма на самоуправление ще действува на равнището на целия СМК като интегриращ стоково-производител на крайна строителна продукция.

Що се отнася до строителството на обекти от производствената сфера, целесъобразно е при тях ограничаването на субекта на самоуправление да стане в рамките на сега функциониращите комбинати. Независимо от разликата в мащабите спрямо окръжните СМК, те са съставени от голям брой териториални и специализирани подразделения, при които и сега се осъществява определена степен на самоуправление. Въпреки това свеждането на субекта на самоуправление в пълната му форма на равнището на тези съставни предприятия е нецелесъобразно поради сложността на взаимните им връзки.

Това не изключва възможността да съществуват и малки самоуправляващи се специализирани предприятия, които да бъдат ангажирани като подизпълнители за извършването на специализирани видове работи и дейности.

Казаното дотук се отнася за пълната форма на самоуправление, включваща възможностите за осъществяване собствена политика при възпроизводство на основните средства, без да изключва делегираните форми на самоуправление, вкл. до равнището на бригадата или технологичния екип.

Независимо от своята самостоятелност, комбинатите и окръжните СМК ще имат нужда от съвместна дейност за изграждането на обща материално-техническа база, специализирани звена във връзка

с осъществяването на научно-технически прогрес – научноизследователски институти, развойни бази и др. Целесъобразно е те да функционират също като самоуправляващи се организации, но развитието и осигуряването на необходимите средства за дейността им не може да остане изцяло техен проблем, защото това ще доведе до прилизването на тяхната работа, а оттам и на ролята на научно-технически прогрес в производството. Необходимите средства за това следва да бъдат осигурени от крайните стопански резултати, в които са рефлектирали научните и внедрителските продукти на споменатите звена.

Определянето на субекта на самоуправление е тясно свързано с ефективността на цялостния инвестиционен процес, тъй като това създава условията за постоянно нарастване на икономическата и социалната му ефективност. А нарастващите възможности на строителните организации да изграждат за по-кратко време и на по-високо качествено равнище строителни обекти ги прави по-гъвкави при определянето на производствената им програма и заинтересовани от разкриване на въгрезните си ресурси.

Възвият момент при определяне правата и задълженията на самоуправляващите се организации в строителството е кой да определя какво да се строи, в какви срокове и с какви ресурси. Очевидно решаването на толкова важни въпроси само на договорна основа между инвеститорите и строителните организации е нецелесъобразно. Това е въпрос на инвестиционната и научно-техническата политика на страната и той, както и досега, е най-правилно да се решава централизирано в съответствие с доказаните реални мощности на строителните организации. Това, разглеждано се, съвсем не означава, че въздействието може да бъде индиректно – след съставянето на плана за капиталните вложения от плановите органи да не произтичат от него задължителни и конкретно адресирани задачи. Тук е необходимо в най-пълна степен да се съчетаят изискванията на държавната поръчка за изграждането на конкретен обект с икономическите интереси на договарящите се страни – участници в инвестиционния процес. Стопанската организация от строителното производство трябва да може да влиза в пряк диалог, като знае целите и задачите на плана в областта на вида строителство, в който е специализирана, и същевременно се съобразява с ресурсите и капацитетните си възможности за тяхното увеличаване. Необходимо и особено важно при самоуправлението на стопанските организации от системата на строителството е те да могат да определят реално производствената си

мощност и най-вече да са реално икономически заинтересовани от нейното нарастване; в резултат на това - да могат и да поемат и обекти, и извънпланови задачи на свободно договаряне.

Како се има предвид, че категорията производствена мощност на СМО се влияе от широк кръг фактори, а за разлика от промишленото производство се определя и по специфични методи, самоуправлението им може да допринесе в значителна степен за нейното нарастване. Чрез него ще се даде възможност за избор на такива гъвкави варианти за функциониране на строителната организация, при които ще могат да се разкриват напълно всички вътрешни ресурси на строителното производство. Засилването на ролята на човешкия фактор в него резултира в правото на трудовия колектив да избира подходящо ръководство, брой на заетите работници, необходимата организация и технология на строителното производство. Самоуправлението дава и много добра възможност да се упражнява вътрешен самоконтрол в строителната организация при оценка на степента на използването на строителната организация, работната сила, материалните, енергийните и финансовите ресурси.

Сегашният период, който е период на търсене подходяща нормативна уредба за функционирането на стопанските организации като самоуправляващи се, в значителна степен засяга и целия инвестиционен процес и особено ролята и мястото на строителните организации като един от възловите му участници. В хода на подготовката на нормативните документи за стопанската дейност и широките дискусии около тях се очертаха редица прогресивни идеи, които ще се отразят благоприятно върху острояване цялостната организация на инвестиционния процес и върху начина на взаимодействие на главните участници в него.

Особено значение има постановката: източник на капиталните вложения напред да бъдат главно собствените средства на самоуправляващите се организации. Взетите наред с тях банкови кредити ще доведат до качествени промени в отношенията между банките и инвеститорите, от една страна, и между инвеститорите и строителните организации, от друга. Значително ще се повиши ролята на дивиденния процент като икономически лост и това ще се отрази върху заинтересоваността на инвеститора да получи в срок и с високо качество новозиданите се обекти. От своя страна той ще е особено заинтересован от избора на строителна организация, способна да реализира изискванията му и да влияе икономически на хода и

резултатите на строителството.

Необходимо е задълбочено да се обсъди и регламентира ясно частта на авансовото заплащане на извършеното строителство, тъй като за разлика от промишлената строителната продукция се създава в продължение на дълъг период и неудовлетворителното решение на този основен проблем би довело до значителни финансови затруднения при осъществяване производствено-стопанската дейност на самоуправляващите се строителни организации. Това би могло да има важно икономическо значение и за засилване отговорността на строителните организации за крайната реализация на инвестиционния процес – изградените и въведени в действие основни производствени и непроизводствени фондове, и за засилване стоковия характер на взаимоотношенията между участниците в инвестиционния процес. Очевидни са тенденциите за поставянето на взаимоотношенията между отделните участници в инвестиционния процес на базата на стоково-паричните отношения. Основният участник в него – инвеститорът, като бъдещ стопанин на новоизградените обекти и разплащач се за тях като за своя, има правото да избира най-благоприятни условия за себе си и да изисква за качеството на изпълнението. При това той ще има пълната възможност свободно да избира и проектанта, и строителя на бъдещите обекти. Нещо повече – този избор ще започва още от етапа на проучванията за обектите на капиталното строителство, което в някои случаи е свързано и с банкните конкурси за ефективно насочване на инвестициите. Така ще се стимулират и самоуправляващите се проектантски и строителни организации в търсенето на избор на най-икономически изгодни за инвеститора решения и ще мобилизират по-пълно вътрешните си ресурси. Особено важно е това на етапа на непосредственото изграждане, тъй като ще се стимулира и предлагането на обектите по най-изгодната за инвеститора стойност и при най-благоприятните срокове на строителство. По принцип това няма да бъде в икономическо противоречие със сега действащата ценова система в строителството, тъй като тя ще продължи да съществува и да се усъвършенствува; ще се засили и ролята на лимитните цени, които не следва да се надвишават. Противно на това, всяко намаление на стойността на строителството при запазване на предвиденото качество, постигнато от строителната организация чрез разкриване на вътрешните ѝ ресурси в условията на самоуправление, ще е от интерес и за инвеститора, и за строителя, които ще имат възможност да стимулират непосредствените

участниците, осъществили намалението и съкращаването на сроковете на строителството и в крайна сметка – ще е от интерес за цялото общество. Предвижданото право на строителните организации да изпълняват и частично проектиране и особено изпълнението на работната му фаза също има определени благоприятни последици за тях в икономическо отношение. С това работното проектиране ще е максимално приближено до реалните условия на производството и до възможностите на строителната организация като самоуправляваща се; същевременно това ще е най-изгодно икономически и за двете страни, без да се отчита икономията на време от съкращаване процедурите по съгласуванията.

Независимо от тези положителни страни на самоуправлението на строителните организации в хода на дискусиите се откриха и някои специфични за строителното производство моменти с недостатъчна степен на изясненост, които ще затруднят самоуправлението на строителните организации и в крайна сметка ще попречат за постигането на значителен ефект от него.

На първо място, изглежда въпросът за начина, по който самоуправляващите се организации от строителното производство ще си набавят основни производствени фондове – машини и механизми, агрегати и инструменти и производствени сгради и съоръжения. Фактичното положение сега показва, че степента на тяхната физическа и морална амортизация е и без това значителна. Необходим е бърз трансфер на научно-технически постижения от другите отрасли и производства, насочен към развитието на материално-техническата база на строителството. Усъвършенствването на строителните технологии налага и използването на най-съвременна строителна организация, вкл. и внос по второ направление. Поставяните изисквания за съкращаване сроковете на строителството 1 – 1,5 пъти, както и много големите обеми на изпълняваните основни строителни работи ще налагат не само набавянето на високопроизводителна механизация, но и нейното бързо подмяна в съответствие с тенденциите на научно-техническия прогрес в строителството. Всичко това налага до голяма степен воденето на единна политика по отношение на внедряването на научно-техническия прогрес, тъй като това няма да бъде по силите и възможностите на отделните СМ). Самоуправляващата се строителна организация няма да е в състояние да провежда такава политика без конкретна научна помощ, а при това ще е и изтоварена в нейното осъществяване с предвиждания данък върху основните про-

изводствени фондове, който в никакъв случай не може да се очаква да я стимулира.

Изтъкнатата вече от нас постановка за засилване стоковия характер на взаимоотношенията между строител и инвеститор, от една страна, и авансовото заплащане на изпълняваното строителство от инвеститора, от друга, в известна степен ще затрудни работата на самоуправляващите се строителни организации. Ще се очертае тенденция за поемане изпълнението на сравнително малки и бързо реализуеми обекти, което в някои случаи няма да предизвиква вземането на кредити за оборотни средства. Процентът за авансово заплащане на извършените строително-монтажни работи е необходимо да се увеличи значително, дори и да не достигне предвидения например в СССР размер - до 95 %. Това ще даде възможност на строителната организация да не се ангажира с кредити, а да съсредоточи своите усилия преди всичко върху създаването на ам-благоприятните условия за използване на наличните си ресурси и за разкриване на вътрешните си резерви.

Що се отнася до конкурсното начало, особено за изграждането на малки и средни обекти, то трябва да се регламентира ясно. Оферирането е възможно да се прилага повсеместно, с изключение на особено крупни и важни за икономиката на страната обекти. Оферирането е особено тясно свързано със самоуправлението поради обстоятелството, че при равни икономически условия конкурсът ще спечели тази оферта, която има най-добра комплексна технико-икономическа обосновка, а тя ще отрази и степента на организираност на самоуправляващата се система - строителната организация, която я предлага. Така ще се ликвидира и монополизмът в проектното дело и ще се разкрепости инвеститорият от задължението му да използва специализирани по отраслово-ведомствен принцип проучвателни и проектантски организации.

С оглед на всичко това и предвид обстоятелството, че строителната самоуправляваща организация не излиза с крайната си продукция на пазара, е необходимо в по-висока степен да се съчетават проектантските и строителните функции. Целесъобразно е за в бъдеще да се създадат проектно-строителни организации, обхващащи и двата етапа от инвестиционния процес. Дори при положение, че те извършват и проучвания, могат да бъдат от инженерингов тип и да работят с широк кръг от подизпълнители по отделните етапи на инвестиционния процес.

Проектно-строителните организации имат голямо бъдеще, защото ще ограничават дейността на инвеститора само в областта на проучванията и доставките на оборудване, но и ще поемат всички функции до въвеждането в действие на обектите на капиталното строителство.

Нуждае се от осветляване и въпросът за промяната на статута на жилищното строителство. При засилването на самоуправлението на строителните организации, независимо че сега съществуващият принцип за финансиране строителството на жилища да е предимно от бюджета на местните органи на държавната власт, няма причини да не се стимулира засилването на стоковия му характер. Има се предвид обстоятелството, че жилището е за лично потребление и може да бъде като стока, изведена за свободна пазарна размяна. Нищо ни пречи да се създадат инженерингови или само проектно-строителни организации, които ще изградят комплексно жилища и ще ги предоставят на свободен пазар, като при това ще се извършва степенувано задоволяване на нуждите се от жилища според техните реални възможности за закупуване. Това ще изисква цялостна ангажираност от закупуването на терените и проектирането до самото изграждане и дори до обзавеждането на жилищата, както и оформяне на цялостната инфраструктура. Тук, разбира се, проблемът с цените следва да се реши в съответствие с реалната потребителна стойност на изградените жилища.

Много и най-разнообразни са проблемите, свързани с отражението на самоуправлението на строителните организации върху крайните резултати от инвестиционния процес. Няма съмнение, че възприетата линия за засилването му в цялото народно стопанство и в частност в строителството ще доведе до положителни резултати, ще допринесе за разгръщане инициативата на трудовите колективи, за повишаване качеството на строителните обекти и за съкращаване сроковете на тяхното изграждане. Независимо от това много от въпросите, свързани със самоуправлението, чакат своята подходяща нормативна уредба. Именно тази уредба следва да се регламентира **п р а в и л н о**, **с п р а в е д л и в о** и **най-важното с т а б и л н о** с оглед на бъдещите сложни взаимоотношения, възникващи между участниците в инвестиционния процес.

ИЗКАЗВАНИЯ

Проф. д-р ик. н. Сава Гевренов
Институт за социално управление при ИК на БКП

О т н о с н о: Инвестирането и самоуправлението

Инвестиционният процес е производство на основни фондове – жилища, училища, здравни заведения, сгради и съоръжения с културно предназначение. Той обхваща все повече ръководители и изпълнители. Сложността и неговата широта, продължителният производствен цикъл принуждават плановата практика да търси обозримо обхващане в единния план. Може би затова Правилникът за капиталното строителство фактически нормативизира строителното и монтажното производство. Самата инвестиционна производствена дейност – нейното проектиране, системоорганизирането (инженерно-внедрителската дейност), технологията и практическото прилагане на амортизационната система, ремонтът и сервизните дейности фактически не са нормативизирани като преки производствени връзки и отношения, участващи активно при производството на всички средства на труда и крайни предмети и вещи за потребление. Стига се до отричане очевидната икономическа истина, че трудът при рационалното използване на производствените фондове създава национален доход.

От друга страна, с всички действували досега методики за изчисляване ефекта от капиталните вложения с цел да се контролират стопаните при техните инвестиционни начинания не представляха производствените инвестиционни отношения "собственик – стопанин" в икономическа светлина. Това административно бюрократизира производствените отношения:

1. Сега инвеститорът отговаря не за ефективна народностопанска и по-конкретно внедрителска дейност, а за усвоените капитални вложения.

2. Проектантът и инженерингът получават хонорар – признат е творческият, а не производителният характер на техния труд. Проектантските и инженерно-внедрителските организации не реализират достатъчно собствени средства за разширено възпроизводство.

3. В нашата инвестиционна практика се срещат по-често забавеното, вместо навременното въвеждане в действие на сервиза и ремонта. Това икономически осакатява и технологически пречи за по-ефективен инвестиционно-производствен и производствено-експлоата-

ционен цикъл на основните фондове.

4. Банката и сега е икономически най-активният инвестиционен стопански контрагент, но своите пасивни банкови операции тя все още не управлява с икономически средства (за депозитите - без оглед на срока плаща ниски лихви).

Гравниците, обхватят от дейности - оптимален брой стопански контрагенти, включени в инвестиционния процес, неговият характер на реална производствена дейност, създаваща доход, производственото разпределение на дохода на база реален икономически ефект от конкретното инвестиране, не са само въпроси на икономическата теория, но и преди всичко на инвестиционната практика, на самоуправлението и саморазвитието на предприятията и дейностите.

Единството и неделимостта на социалистическата собственост диктува стратегическо единство на разпределението на фонд натрупване. До X конгрес на БКП(1971) собственият чрез единния план насочваше безвъзмездно капиталните вложения. Предприятията не разполагаха със собствени капитални вложения, ползуваха ограничено кредита. Сега по непълни изчисления 40 % от направените капитални вложения са собствени, 40 % кредитни и 20 % бюджетни.

Чрез асортиментното и конкретно производствено насочване на капиталните вложения собственият целеше и постигна високи темпове на развитие, пълна трудова заетост и подобряване структурата чрез усилено механизирание на тежките и трудоемки процеси, обла ефективност на народното стопанство при неефективни конкретни производства (много от които - губещи), борба срещу спекулативното забогатяване, регулиране и разпределение на преките, съпътстващите и взаимосвързаните капитални вложения, заедно с тяхната възвращаемост, стратегическо координиране на собствените, кредитните и бюджетните капитални вложения в рамките на единния план, икономически подход при управление на капиталните вложения със специално и отбранително значение при запазена военна тайна и боеготовност на войските.

При наличната стеснена самостоятелност стопанците не можа да решат важни народностопански и собствени цели и задачи: бързо въвеждане на нови техники и технологии, икономическа защита-ресорват за борба срещу дефицита, интензификация и обновяване на старите производства, икономия на труд, енергия, суровини и материали, рационализиране структурата на заетите преки производствени директно административно-управленския персонал, на рязкия същмо-инициативния и автоматизирания труд, както и решаването на други

тига от работна сила чрез квалификация и преквалификация във връзка с разместването.

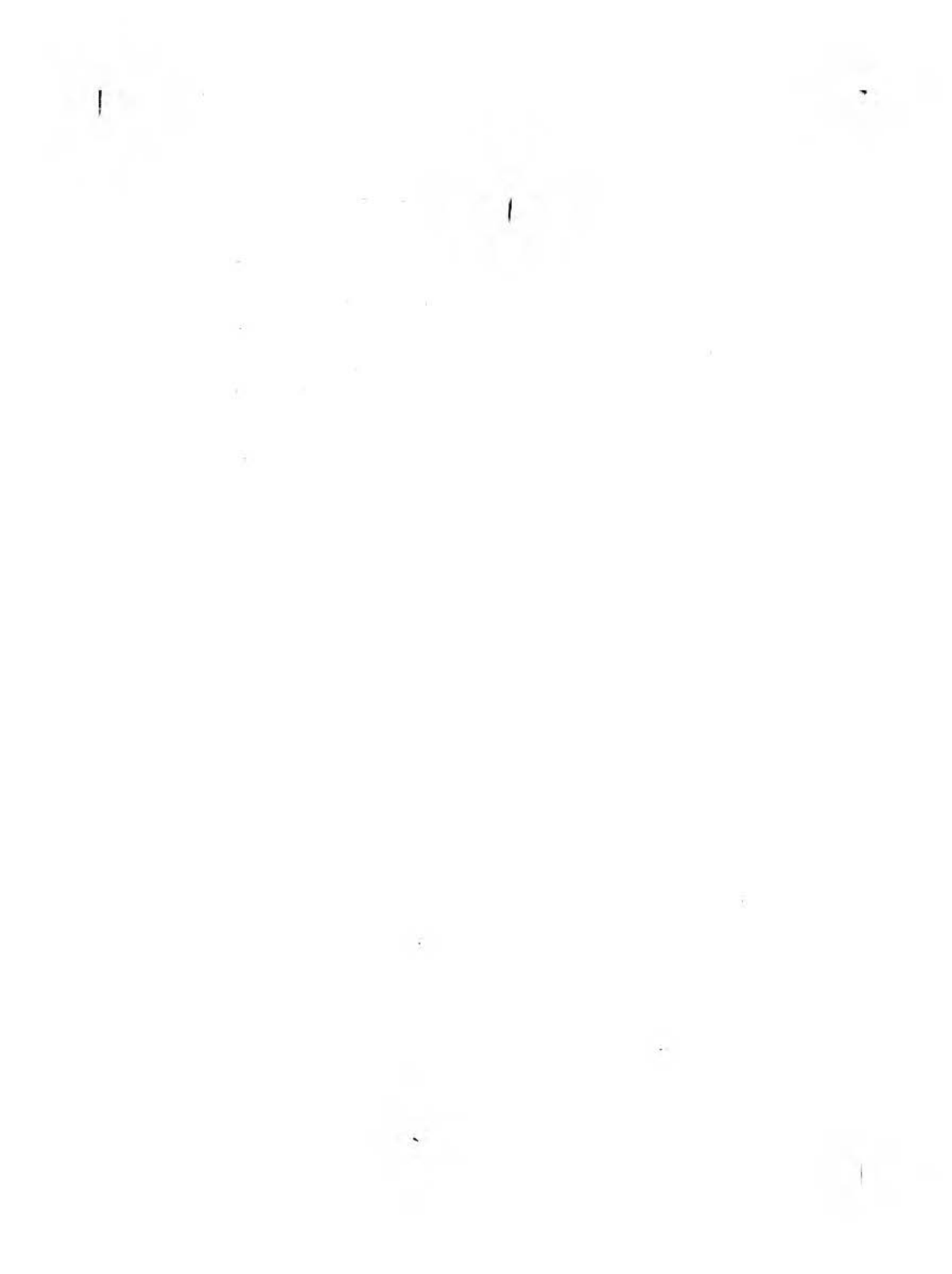
Самоуправлението в инвестиционния процес е свързано с производственото разпределение на инвестициите. Изложението преразпределителни процеси също трябва да се осъществяват на икономическа основа. Самоуправлението в инвестиционния процес налага редица въпроси на дефицита да се решават на базата на непосредственото и текущо производствено реагиране, за което прекия производствен отговор е толкова за изпълнение на плава, колкото за задоволяване на пазара. Подобен икономически подход ще го научи да планира и доставя ресурси по-реално. Резултатите от собственото саморазвитие ще го стимулират и улесняват да отговаря все по-пълно на потребностите. Управлението на производството съобразно с реалните потребности и бързото реагиране на пазарните промени ще отговаря на изискванията на социалистическото развитие и на усъвършенстването на социалистическата собственост.

За да се постави инвестиционният процес на база самоуправление, са необходими много неща, но две са решаващи:

1. Пред единния план предприятието защитава не само своята, но преди всичко народно стопанската ефективност от инвестирането – задоволяване на потребности; намаляване и разрешаване проблемите на дефицитността; покриване на разходите за етапа покупателни възможности на населението и производството; осигуряване на екозащита и на по-бърз икономически ефект, наред със социалния.

2. Вертикалните инвестиционни производствени отношения (собственик – стопанин), както и хоризонталните (собственик – собственик) трябва да бъдат на реална стопанска сметка. В противен случай процесите на известно отчуждение от социалистическата собственост може да се задълбочат: ще продължи отчитането на фактически невложения инвеститорски труд (най-често при строителите); недостатъчна ще бъде социалистическата инвестиционна предприемчивост от низовите звена; ще има теоретична, а оттам и практическа неизясненост по отношение на хоризонталните и вертикалните инвестиционни механизми и свързаните с тях реални инвестиционни производствени отношения; недостатъчно ще бъде стимулирането на творческите моменти в инвеститорския труд и т.н.

Стопанска сметка, съобразена със самоуправлението на инвестиционния процес, не означава регламентирани инвестиционни производствени отношения, а тяхното разрешаване чрез договаряне между заинтересованите за конкретните обекти, свързани и/или протичащи на базата на инвестирането.

Г

Ч е т в ъ р т а с е к ц и я - Т Р А Ъ С П О Р Т

1

2

3

САМОУПРАВЛЕНИЕ И ЦЕНООБРАЗУВАНЕ В ЕКСПЛОАТАЦИОННАТА
ДЕЙНОСТ НА ТРАНСПОРТНИТЕ СТОПАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

Проф. д-р ик. н. Стефан Цанков
ВИИ "Карл Маркс" - София

Нашето социално-икономическо развитие обективно поражда проблеми, които партията на своите конгреси и пленуми обосновава, уточнява и поставя за разрешаване от работническата класа, от нашия народ. Един от тези проблеми, който XIII конгрес на БКП (1986) формулира, е установяването на оптимално съотношение между централизма и децентрализма в управлението на икономиката във всички отрасли и на всички йерархически равнища. Това съотношение трябва да съдействува за засилване на децентрализацията, която следва да се изрази не само в избор на ръководни органи, но и с обновяване и усъвършенстване на низовото управление, с разширяване функциите на самоуправление на транспортните стопански организации и техните производствени поделения.

Необходимостта от засилване функциите на самоуправление може да се обоснове от следните съображения:

1. Самоуправлението открива простор за проявление на демократичното начало, което има творчески характер и поради това се отразява положително върху развитието на икономиката.

2. Утвърждаването на самоуправлението в транспортните стопански организации, респ. в техните производствени поделения, ще внесе по-голям динамизъм в развитието, което ще съдействува за организационно и технологично обновяване на производствените процеси.

3. Самоуправлението ще създаде условия за рационално използване на материалните, трудовите и енергийните ресурси и с това ще съдействува за преодоляване на съществуващото противоречие между наличните производствени фондове и степента на тяхното използване.

4. Самоуправлението ще съдействува за повишаване ролята на човешкия фактор, за разгръщане инициативността на отделните работници и на трудовите колективи, за издигане на тяхната заинтересованост от подобряване организацията на производството и неговите резултати.

5. Самоуправлението ще създаде условия за усъвършенстване на принципите и методите за подготовка и за вземане на целесъ-

образни решения, които в процеса на тяхното формулиране трябва да преминават през призмата на икономиката, както и за организиране на тяхното изпълнение. По принцип правилно е решенията да се вземат от този, който отговаря за тяхното изпълнение. Трябва да се има предвид, че когато се изпълняват собствени решения, тогава дисциплината става съзнателна и се превръща в източник за повишаване производителността на труда.

6. Стопанското самоуправление ще повиши активността на работническата класа при обсъждане, решаване, изпълнение и контрол на основните производствени, технологични, икономически, социални и други задачи на транспортните стопански организации. По този начин трудовите колективи от обект на управление ще се превърнат в субект на управление. Не става дума само за разширяване на участието на трудещите се в управлението на производството. Важно е това участие да се превърне в активно самоуправление и с това да извиси своето качествено равнище. По този начин то ще се превърне в източник на творчество, което открива възможност за издигане равнището на производителността на личния труд, а точно от това произтича правото на отделния работник да държи сметка за приноса и на другите работници за увеличаване на резултатите от производствената дейност.

7. Успоредно с разширяване функциите на самоуправлението закономерно се разширява и диапазонът както на задълженията, така и на отговорностите на трудовите колективи. Важно значение има сливането на задължения с отговорностите в едно неразривно творческо единство, което е важен стимул за подобряване на резултатите от производствената дейност. Чувството на стопанин у работниците се развива тогава, когато те активно участват в управлението на производството.

8. Самоуправлението на транспортните стопански организации и на техните низови подразделения ще съдейства за обновяване стила на мислене, за разширяване на знанията, за повишаване на професионалната квалификация, за запознаване със закономерностите в развитието на транспортния отрасъл, за неговата роля в системата на народното стопанство и в сферата на обществения живот.

9. Самоуправлението неизбежно и не принудиено подтиква към съизмерване на правата със задълженията на работниците и служителите, а с това и за тяхното свързване в неразривно единство, което съдейства за формиране на социалистическо отношение към труда, а с това и за ускоряване на икономическото развитие.

10. Самоуправлението създава условия за правилно изграждане

на стратегията за провеждане на транспортната политика. По принцип всяка стратегия се изгражда както върху основата на силата на транспортния отрасъл, като се открие простор за нейното проявление, така и на базата на съществуващите слабости, като се ограничи тяхното неблагоприятно въздействие върху развитието с оглед на вливаането в едно единство на интересите на личността, на трудовия колектив и на социалистическото общество.

Във връзка с изясняването на въпроса за самоуправление на транспортните стопански организации, респ. на техните низови производствени поделения, е необходимо да се изтъкне, че и досега те не са били с вързани ръце, тъй като те организират производствените процеси, материализират своето умение и творчески подход при постигане на предварително определени цели, а всичко това включва елементи на самоуправление. Но в бъдеще този процес трябва значително да се засили, да разшири своя обхват на проявление, като включи по-широк кръг от проблеми, а именно: прогнозиране, планиране и организация на производствените процеси; изграждане на система за стимулиране; анализ на производствено-икономическите резултати; установяване на системи за заплащане на труда и др.

Важна предпоставка за утвърждаване на самоуправлението на транспортните стопански организации е фактът, че те са не само производители, но и реализатори на транспортната продукция, поради което могат да се правят комплексни икономически оценки на резултатите от производствената дейност.

За правилното функциониране на самоуправлението е необходимо да се изгради организационен механизъм, с помощта на който да се установява оптимално взаимодействие между самоуправляващите се и управляващите органи на всички йерархически равнища. Трябва да се усъвършенствува научният инструментариум на самоуправлението, което е по-висша организационна форма на управление, като бързо се осмисля натрупаният практически опит. Голямо значение има технологията на организационните и икономическите взаимоотношения на самоуправлението, тъй като тя може да съдействува за опростяване на взаимните прави и обратни връзки между съответните звена, за повишаване на неговата ефективност и др.

Системата на самоуправление има пряка икономическа връзка с ценообразуването в транспорта. Това е така, защото постоянните, интензивни и всеобхватни производствено-икономически връзки между транспортния отрасъл и народното стопанство икономически се опо-

средствата от системата на ценообразуването. Тази система обаче се изгражда централизирано. Това е необходимо, тъй като транспортът е материално условие за нормалното развитие на всички отрасли на икономиката, както и за успешното протичане на обществения живот, а транспортните разходи са калкулативен елемент в цените на народностопанската продукция. Средно около 15 % от всички производствени разходи на народното стопанство имат транспортен характер. Освен това транспортните разходи са един от икономическите критерии, който се взема под внимание при оптимизиране на териториалното разположение на производителните сили. Транспортните разходи участват и при определяне на стойността израз на съвкупния обществен продукт, респ. на националния доход, но при условие, че те не превишават обществено необходимите експлоатационни разходи при товарните превози. Тези именно съображения оправдават системата на ценообразуване в транспорта да се изгражда централизирано. Нейното реализиране обаче е децентрализирано и се осъществява от нивовите експлоатационни звена на транспортната система. Тази реализация обаче има творчески характер, тъй като чрез нея може да се съдействува за подобряване на икономическите резултати от експлоатационната дейност. Това подобряване се постига чрез установяване на стимулираща връзка както между превозните цени и степента на използване на основните потребителни качества на транспортните средства, т.е. на тяхната товароспособност и товарместимост, така и с масата, респ. обема на превозвания товар. Утвърждаването на самоуправлението в транспортните стопански организации, респ. в техните производствени подразделения, ще съдействува за активното използване на стимулиращите функции на превозните цени при организацията на отделните товарни превози. Освен това централизирано изградената система на ценообразуване може да се доразвива и доусъвършенствува от самоуправляващите се транспортни стопански организации. Например съгласно с Правилника за икономическия механизъм на транспортните стопански организации се предоставя възможност да намаляват централно утвърдените цени при масово превозване на сезонни товари, при обработване на превозни средства в почивни и празнични дни, нощно време и др., както и за увеличаване на цените при извършване на експресни и екстремни превози. Предоставя се възможност за широко приложение на договорното начало при определяне на превозните цени. По този начин се създават условия за съчетаване прилагането на централизиращи с де-

централизирания принцип при изграждане и реализиране на системата на ценообразуване в транспорта. Това именно повишава ролята на един от основните дестове на икономическия механизъм.

Усъвършенствването на организационния механизъм на самоуправлението ще съдействува за засилване на икономическите функции при реализацията на системата на ценообразуване. Това засилване ще се изрази в рационалното използване на нейната стимулираща роля за пълното оползотворяване на основните потребителни качества на транспортните средства, респ. на тяхната товароспособност и товаровместимост, в стимулиране развитието на съответните организационни форми за извършване на превозите, във внедряване на съвременни транспортно-манипулационни технологии при превоз на товари, в реализиране на икономии от транспортни разходи на народното стопанство, в правилното уреждане на производствено-икономическите отношения между транспорта и другите отрасли на народното стопанство. Между самоуправлението и системата на ценообразуването съществува диалектично взаимодействие, което се изразява в това, че с усъвършенствване на самоуправлението се създават условия за повишаване ефективността от приложение на системата на ценообразуване, а тя от своя страна разширява икономическата основа върху която функционира самоуправлението.

От всичко казано дотук следва, че оптималното взаимодействие между самоуправлението на транспортните стопански организации и на трудовите колективи с основните дестове на икономическия механизъм може да бъде важен фактор за осигуряването на качествено нов растеж на икономиката.

НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА САМОУПРАВЛЕНИЕТО В ТРАНСПОРТНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Гл.ас. к.и.к.н. инж. Иван Брешков
ВИИ "Карл Маркс" - София

Развитието на нашата страна е тясно свързано с ускореното внедряване на постиженията на научно-техническия прогрес. Възникващите във връзка с това проблеми са обстойно разгледани в решенията на Февруарския (1985) и Януарския (1986) пленум на ЦК на БКП, на които се посочи, че научно-техническото развитие трябва да се съсредоточи в стопанските организации и предприятия. Поради това на XIII конгрес на БКП се отдели значително място на самоуправлението, с което се цели и засилване демократичното начало в управлението на организациите и предприятията.

От теоретична и практическа гледна точка възниква въпросът: в какво ще се изразява самоуправлението на стопанските организации и предприятия в транспорта?

Транспортът е важен, сложен и динамичен отрасъл на народното стопанство. В него се използват редица най-нови постижения на научно-техническия прогрес. В този отрасъл си взаимодействуват различни видове транспорт и те работят в органическо сътрудничество с ведомствения транспорт и останалите отрасли на народното стопанство. Ето защо управлението на транспорта оказва съществено влияние върху възпроизводствения процес в страната и участието и в международното разделение на труда.

Хората и стоките пътуват заедно с транспортното средство и самото движение е процесът на производството в транспорта. Това е г л а в н а т а о с о б е н о с т на транспорта и органическото обуславя изискванията към неговото управление.

От тази гледна точка транспортът е по-сложен отрасъл от което и да е друго производство, защото неговите средства за производство непрекъснато изменят своето битие във времето и пространството. Именно това е п ъ р в а т а п р и ч и н а, която в значителна степен ограничава възможностите за самоуправление в транспорта.

В т о р о т о о г р а н и ч а в а щ о у с л о в и е произтича от структурата на основните производствени фондове и високата първоначална стойност на отделните транспортни средства и съоръжения. Транспортните организации практически не могат да се самофинансират и се налага дотирането им от бюджета. Едновременно с

това всяка транспортна организация носи ограничена отговорност за своите действия, определени от административното право в страната.

Третата особеност е общодържавната роля на транспорта за осигуряване на икономическото, политическото, културното и отбранителното единство на страната. Въз връзка с това транспортът работи въз основа на съответните правни, организационни и икономически актове (устава, правилници, тарифи и др.), които имат еднаква сила на територията на страната. Всичко това в съчетание с високата капиталоемкост и ниската рентабилност изисква висока степен на специализация, концентрация и коопериране в транспорта, което може да се осъществи при достатъчно големи производствени организации и предприятия.

Четвъртата особеност е в пространствената и времевата взаимозависимост между труда на различните работници при осъществяването на транспортния процес. В много случаи те не са икономически обвързани, което затруднява приложението на стопанската сметка в транспорта.

Посочените особености на транспорта до голяма степен ограничават възможностите за развитие на самоуправлението, защото е необходимо да се постигнат целите, поставяни пред обществото, при най-ефективно използване на трудовите, материалните и финансовите ресурси на този отрасъл на народното стопанство.

Функцията самоуправление в транспорта е израз на особеността на стопанската организация или на отделното транспортно предприятие. Самоуправлението на предприятието е подчинено на неговите интереси по стопанисване на предадените му общонародни средства за производство.

Транспортното предприятие със своето специфично предназначение изпълнява най-малко три основни дейности: превозва товари и пътници; стопанисва предадените му общонародни средства за производство; осъществява икономически функции в своята система – управлява транспортния процес, труда и стопанската дейност, внедрява научно-техническите постижения, работи по социалното развитие на колектива и др.

В системата на транспортното предприятие действуват множество обекти и субекти на управлението. Всеки от тях в различна степен участва и въздейства върху управлението на производствено-стопанската дейност на предприятието. Транспортният процес изисква висока степен на ред и дисциплина, които могат да се постигнат чрез административно-правни и организационни мерки, а в по-малка

степен и чрез икономически методи. Това се определя от наличието на значителен брой актове и норми, които имат задължителен характер за транспорта и неговите предприятия.

Главната задача на транспортното предприятие е да извършва превози на товари и пътници. Превозите трябва да удовлетворяват потребностите на народното стопанство, териториалните единици, икономическите обекти и населението при съответното качество.

Ето защо в транспортното предприятие трябва да се решат въпросите на следните с е д е м о с н о в н и п о д с и с т е м и на управлението на транспортното производство.

П ъ р в о, сключване и реализиране на договори за превоз на товарите и пътниците и на тази основа - разработване и оптимизиране на плана по превозите с оглед максимално задоволяване на потребностите на клиентите и населението.

В т о р о, разработване на планове за рационално използване на трудовите, материалните и финансовите ресурси в интерес на обществото, предприятието и работника. В това се изразява ефективното управление на общонародната собственост, предадена за стопанисване от предприятието.

Т р е т о, внедряване постиженията на НПП в транспортното предприятие, обновяване на техниката, подобряване на технологията, усъвършенстване на организацията и управлението с оглед по-нататъжното намаляване на обществено необходимите разходи за превоз на товари и пътници.

Ч е т в ъ р т о, технологична взаимобвързаност между товародателя, транспорта и товарополучателя. Стандартизацията и унификацията на транспортните средства в условията на НПП изисква уедряване и стандартизация на товарните единици, а отгук и изменение на транспортните технологии. В резултат на тяхното изменение се създават условия за рязко намаляване на тежкия физически и непривлекателен труд, намаляване броя на заетите в тези операции и накрая - увеличаване производителността на труда в транспорта.

Друга част от технологиите се насочва към техническото обслужване, ремонта и поддържането на транспортните средства и съоръжения. Развитието на тези технологии е органически свързано със специализацията, концентрацията и кооперирането с оглед повишаване надеждността, сигурността, безопасността и другите качества на транспорта.

П е т о, организацията, координацията и регулирането на транспортния процес е твърде важен въпрос, тъй като транспортното

предприятието взаимодейства с голям брой клиенти и върху неговата дейност оказват влияние редица случайни фактори. За да се увеличат маневреността и реакциите на системата на транспорта от смущенията, е необходимо тези дейности да се извършват на достатъчно високо равнище на управление с оглед да се избегнат или намалят загубите не само за транспорта, но и за цялото народно стопанство.

Ш е с т о, в транспортното предприятие се получава, обработва и изпраща огромна информация за протичането на транспортния процес. На настоящия етап по-голямата част от нея не може да се обработва в реално време, което води до определени загуби и нерационално използване на ресурсите. Във връзка с това обработката на информацията трябва да се съсредоточи в предприятието с децентрализирането и по звена, бригади, транспортни средства, работници и работни места. Съществуващата електронноизчислителна техника позволява информацията за транспортния процес да се обработва своевременно, а транспортните средства и работниците да се използват най-ефективно от гледна точка на интересите на обществото и предприятието, съобразено с интересите на работниците.

С е д м о, стопанската сметка и нейното приложение в транспорта зависи в голяма степен от неговия вид. Ако за морския, въздушния, а до известна степен и за автомобилния транспорт е възможно всяка транспортна единица да бъде на стопанска сметка, то за железопътния, тръбопроводния и градския транспорт това не е възможно поради характера на тези видове транспорт. Внедряването на стопанската сметка изисква задълбочени проучвания, тъй като формалното и въвеждане в бригадите, звената и предприятията на транспорта води до допълнителни затруднения при реализацията на транспортния процес. Стопанската сметка трябва умело да бъде съчетана с функциите на транспортното предприятие. Това може да се постигне чрез задълбочаване на нормативното планиране в транспорта, с предпочитание на натуралните, а не на стойностните показатели за работа, които не са характерни за този отрасъл на народното стопанство.

Постигането на целите на самоуправлението в транспорта е твърде отговорна задача. Самоуправлението изисква основно да се изследват особеностите на транспорта и неговите подотрасли, както и на техните предприятия с оглед да се изградят транспортни организации и предприятия от нов тип, в които успешно да се съчетаят

самоуправлението с изискванията на социалистическата държава, стопанската сметка с финансирането на транспорта от бюджета и т.н.

При самоуправлението трябва да се има предвид, че за да управляваш, трябва да си компетентен, да познаваш цялостно и подробно условията на производството, да си запознат с техниката на това производство, и то на съвременната ѝ висота, да имаш значителна научна и икономическа подготовка, за да се постигнат най-високи показатели при конкретните условия в транспорта.

Самоуправлението изисква задълбочено познаване на транспортния процес и неговите особености в отделните видове транспорт. Необходими са и подготвени кадри и информация за равнището и възможностите за внедряване на научно-техническите постижения при конкретните условия. Всичко това означава, че за да се премине към самоуправление, е необходимо да се извършат задълбочени съвместни проучвания от научни институти и конкретните предприятия в транспорта с оглед да се съкрати преходният период и да навлезе самоуправлението и в този отрасъл на народното стопанство.

ПРОБЛЕМИ НА САМОУПРАВЛЕНИЕТО В ЖЕЛЕЗОПЪТНИЯ
ТРАНСПОРТ

Атанас Станев

И-к на жи управление - Горна Оряховица

За да бъде ефективна ролята на самоуправлението в Националния икономически комплекс в страната, трябва точно да се определи значението и мястото на всеки отрасъл в него. В този аспект разрешете ми да спра вниманието на аудиторията на отрасъл "Транспорт".

Като икономическа категория, като формулировка, определяно считам, че неправилно в нашата теория за транспортната дейност се прокарва терминът транспортна услуга, а от тук и мястото на отрасъла в страната.

Транспортът не може да се отнася към отраслите на обслужващата сфера. Защо?

1. Още Маркс писа, че освен добивачата и обработващата промишленост и земеделието, съществува и четвърти отрасъл на материалното производство - транспортната промишленост.¹ И забележете - транспортната промишленост.

2. В своето писмо до председателя на Госплана на СССР - Кржижановски, В.И. Ленин пише, че след промишлеността, при задължителното отделяне на строителната промишленост, следва транспортът (може би той ще трябва да се сложи преди промишлеността).²

3. Транспортът създава 7,5 - 8 % от националния доход. Колко отрасли създават толкова национален доход?

4. Няма производство, при което транспортът да не заема решаващо място в началото и в края на производствения процес, а и вътре в самия процес.

5. Реализирането на валутната програма на страната е немислимо без бърз, сигурен транспорт, осигуряващ запазено качество.

6. При сегашното международно разделение на труда и участието на нашата страна в него отговорната роля на националния транспортен комплекс нараства значително.

---

¹ М а р к с, К. Капиталът, т. IV, Изд. на БКП, 1956, с. 417.

² Л е н и н, В. И. Съч., т. 32, Изд. на БКП, С., 1953, с. 389.

7. Транспортът като отрасъл, който реализира графика на превозните средства, създава дисциплина у работници, ученици, студенти, служители, създава дисциплина в национален мащаб. А знае се, че дисциплината е гаранция за повишаване обществената производителност на труда.

Изброените аргументи доказват огромната роля на транспорта в развитието на всяка държава, което от своя страна напълно отрича понятието транспортна услуга. Ето защо от трибуната на тази научно-практическа конференция поставям въпроса за необходимостта в нашата икономическа и транспортна теория понятието транспортна услуга да се замени с транспортна промишленост или транспортна дейност. Следователно транспортът следва да се разглежда като стратегически отрасъл за хармонично развитие на обществото. Това е най-доброто определение за мястото и значението на транспорта. От позицията на решаващ отрасъл за хармоничното развитие на нашата страна задачата ни е да определим някои от проблемите на самоуправлението в транспорта, в частност проблемите на самоуправлението в железопътния транспорт.

В тезисите на XIII конгрес на БКП е казано: "По-нататъшното развитие на транспортните системи на страната да се осъществява в най-тясно взаимодействие с другите отрасли на народното стопанство. Да се осигурят ефективна координация на работата на всички видове транспорт и рязко намаляване нерационалните превози."³ По-нататък се казва, че е необходимо последователно да се развива и разширява социалистическото самоуправление, като се анализират строго изискванията за пълна икономическа отговорност във всички отрасли, в т.ч. и в железопътния транспорт.

Движението на стоките и пътниците е процесът на производството, който транспортът създава.

Железопътният транспорт е една изключително тежка, отговорна и динамична система, в която процесите са тясно обвързани технологично, а икономическите интереси на подразделенията трудно поддават на синхрон и еднопосочност през призмата на крайния резултат в железопътното управление или стопанската организация. Това се определя от специфичността на производствения процес на различните стопанства - локомотивно, вагонно, гарово, пътно и електротехническо,

---

³ XIII конгрес на БКП. Доклади и решения. Партиздат, С., 1986, с.212.

всяко от които има по-голям или по-малък дял върху крайния продукт.

Проблем за самоуправлението воражда и регионалността при реализацията на транспортната дейност.

Известно е, че вътре в системата на железопътния транспорт - локомотивно, електротехническо, вагонно и пътно стопанство, се трупат само разходи. Приходите се формират единствено в гаровото стопанство, железопътната промишленост и международната дейност.

Поставя се проблемът за формирането на плановите задачи и сключването на договорите между бригадите, предприятията и стопанската организация.

Все още е нерешен проблемът относно ценообразуването на превозната дейност, в резултат на което железопътният транспорт работи на планова загуба, и на сегашния етап създава трудности при самоуправлението. Паралелно с това понякога надведомствени, т.е. държавни съображения налагат промяна в плановото задание (например внос на зърно, енергийни суровини). Променя се технологията в организацията и ресурсното осигуряване на сключените договори. В много случаи от същите съображения превозната дейност се декретира, което е в противоречие с принципите на самоуправлението.

На следващо място са противоречията между различните видове транспорт, което налага координация помежду им. Откроява се въпросът относно определянето на рационалните сфери на дейност на видовете транспорт. В тезисите на XIII конгрес е подчертано, че трябва да се осигури ефективна координация на всички видове транспорт, което изисква да се засили централизмът в ръководството не само на националния транспортен комплекс, но и на железопътния транспорт като най-важен отрасъл в него.

Когато поставям тези проблеми, искам да отбележа, че в известна степен те затрудняват цялостното провеждане на 40-то Постановление на Министерския съвет. Независимо от това, в изпълнение на постановките на постановлението под ръководството на партийните и профсъюзните органи в управлението бяха проведени 352 събрания за избор на бригадни ръководители на първични трудови колективи. В 4 бригади ръководителите не бяха избрани. На двама от тях още преди избора предстоеше подмяна. От проведените 22 събрания на основни трудови колективи (поделения с личен състав от 500 до 3000 души) бяха избрани двадесет и двама предложени ръководители.

Защо съобщавам тези факти? - За да се разбере, че в системата

та на хп управление Горна Оряховица кадровият ръководен състав и на проведените избори беше потвърден. Но изборите са само част от самоуправлението на един отрасъл.

Като имам предвид отговорното място на хп транспорт при превоза на огромни материални ценности и опазване живота и здравето на хората, считам, че трябва да се потърси път за съчетаване на централизма в този отрасъл с принципите на самоуправлението.

За да бъде по-ефективно прилагането на самоуправлението в хп транспорт, трябва да се решат още два проблема.

П ъ р в и я т, ускорено внедряване на научно-техническия прогрес до създаването на принудителна технология за уплътняване на 8,5-часовия работен ден от всички работници. Това е предшествувача стъпка в самоуправлението на хп транспорт, която ще доведе до изменение на отношението на всеки работник към работния ден, час или минута. Това ще предизвика сблъсък между ръководителя и работническия колектив, когато първият не осигурява условия за нормално прилагане на научно обоснова технология и не осигурява пълноценен работен ден, когато по негова вина при валична работна сила не осигурява средства и предмети на труда за нормален производствен процес. Този сблъсък ще се предизвика от най-добрите, най-съзнателните работници, а за лошите няма да има място в бригадата (коллектива).

В т о р и я т голям проблем за хп транспорт е дисциплината. Железничарите трябва да са армия първа в мирния бой и армия втора, когато потрябва. За това е нужна желязна дисциплина. В.И. Ленин писа: "безпрекословното подчинение на една единна воля за успеха на процесите на работата, организирана по типа на крупната машинна индустрия, е безусловно необходимо. За железниците то е необходимо двойно и тройно."⁴ И на същото място продължава: "Нашето място сега е да се проведе именно демократическия централизъм в стопанството, да се осигури абсолютна стойност и единение във функционирането на такива икономически предприятия, като железниците, като пощата, телеграфа и другите средства на транспорта."⁵ Обърнете внимание. В двата случая Ленин отделя железниците от другите отрасли и т о г л а в н о относно дисциплината и централизма в управлението на тази изключително отговорна, динамична, перманентно действаща система.

⁴ Л е н и н, В.И. Съч., т.27, Изд. на БКП, С., 1953, с.260.

⁵ Пак там.

От такава позиция Политбюро на ЦК на БКП с Решения № 596 от 1981 г. въведе за работниците от железопътния транспорт специален режим. Паралелно с другите придобивки за ускорено развитие, на българските железници се постави задачата по пътя на рязкото подобряване на дисциплината да се повиши равнището на експлоатационния процес. Това е вторият голям проблем - дисциплина до ниво войско.

С внедряването на научно-техническия прогрес в жп транспорт ще се постигне високо равнище на осъзната дисциплина. Това са двата здрави устоя на този мост, по който трябва да премине пътят на самоуправлението в железниците. Това е пътят на интензификация и рязко повишаване на обществената производителност на труда.

ИЗКАЗВАНИЯ

Димитър Димитров
Главна прокуратура

О т н о с н о: Цялостно и законосъобразно изпълнение на предоставените функции на органите на управление на стопанските организации

Провеждането на тази конференция е признание на голямото значение, което има самоуправлението на стопанските организации. Става въпрос за прелом в преминаването от управление в интерес на народа към управление, осъществявано от народа.¹ Или разширяването на демократизма в стопанските организации към максималната реализация е въпрос на спор.

Принципите на самоуправление на стопанските организации се оформиха в конкретна и сравнително пълна правна уредба. Тя ще продължава да се усъвършенствува без да е решен главният въпрос - тези разпоредби да получат реално изпълнение.

Прокуратурата участва в този процес със специфичните за нея методи и средства за въздействие, при упражнявания надзор за законност, защото, както изтъква проф. Мръчков в основния си доклад, провеждането на самоуправлението на стопанските организации е въпрос на спазване на социалистическата законност.

За съжаление общата констатация, която се основава на резултатите от наблюденията в цялата страна, е, че закононарушенията на нормативните изисквания за самоуправлението на стопанските единици са много и имат повтарящ се характер.

В доклада на Главния прокурор "Превенцията на престъпността и другите закононарушения в икономиката", който ще се изнесе на националната конференция по този въпрос във Варна следващата седмица, е изтъкнато: "Не се реализират с необходимата бързина и настойчивост партийните постановки за повишаване ролята на трудовите колективи като стопани на социалистическата собственост, за управлението и стопанската сметка. Нарушава се балансът между правомощия и отговор-

¹ Р а д е в, Я р о с л а в. Тринадесетият конгрес на партията и задачите на правната наука. Вж. Правна мисъл, кн.4/1986 г., с.10.

ности и то на много нива." Най-общо тези закононарушения се свеждат до нецялостно и незаконосъобразно изпълнение на предоставените функции от органите за управление на стопанските организации. Те се извършват във всички отрасли на народното стопанство, но вие ще ги обсъдим предимно в областта на транспорта, защото прокуратурата там извърши последните проверки за законност и по тези въпроси. Констатациите и изводите важат и за другите отрасли, защото се касае за конкретни проявления на общи закономерности.

Първата група закононарушения се отнасят до образуване и организиране дейността на органите за управление в стопанските организации. Сред тях от особено значение е дейността на общите събрания или тези на пълномощниците. А тя в много поделения е подценена, лошо организирана и формално осъществявана. Поради липса на протоколи за събранията или от тяхното формално водене не може да се установи какво присъствие е имало на събранията, какви въпроси са обсъждани /и какви решения са взети, ако въобще са вземани решения (АК - Бургас за 1985 г., АК - Омуртаг и Ловеч, АС - Товарни превози във В.Търново и Видин, САС в Поморие, Орещец, Берковица, Панагюрище и Търговище, АРЗ - Омуртаг и др.).

Подобни нарушения са допускани и при организацията на дейността на стопанските съвети. Не винаги е спазвано изискването в състава на стопанските съвети 50 % да са работници, пряко заети в производството (жп управление в Пловдив, АС в Никопол, АС Пътнически превози в Кюстендил). За заседанията на някои стопански съвети не са водени протоколи (АС Товарни превози във В.Търново); провеждани са заседания без кворум или без да се отразяват присъстващите лица (АС в гара Орещец); не са вземани решения, като заседанията са имали характер на оперативки (АС Товарни превози, Враца, АС в Никопол и др.). Някои стопански съвети сами са попълвали състава си или са продължили да функционират въпреки изтичането на мандата им (АК във Видин и Перник).

Втората група от нарушенията се отнасят до неизпълнение или неизпълнение в пълен обем на правно регламентирани компетентии на общите събрания и стопанските съвети. При нашите проверки, напр. в АК в Хасково не са вземани решения по нито един от въпросите, посочени в чл.117, ал.1 от Правилника за икономическия механизъм (ПМ). На много места общите събрания не са приемали насрещен план, коефициент на трудова дейност (КТД) за социално развигие на трудовите колективи, за повишаване професионалната квалифи-

кация и преквалификацията, за охраната на социалистическата собственост и др. Такива нарушения има и в дейността на много стопански съвети, които не е нужно изчерпателно да се изброяват.

Подценява се ролята на профсъюзните органи в управлението и при предлагане на трудовото законодателство. Част от стопанските съвети са разглеждали, предлагали са за решаване или са решавали въпроси, свързани с насрещните планове, със социалистическото съревнуване, нормирането и заплащането на труда, социалното развитие на колектива, условията и охраната на труда, социално-битовото обслужване и отдиш, без участието на профкомитета. В повечето случаи не е съгласувано с профкомитета каква част да не се изплаща от допълнителното трудово възнаграждение за продължителна и непрекъсната работа при дисциплинарни наказания.

Актуалността на тези нарушения се засилва особено с разширяване функциите на профсъюзните органи, с предварителните мнения, разрешения, съгласия на вътрешните органи по новия Кодекс на труда.

Значителни правонарушения се допускат и от административните ръководители. В един случай те са проявявали либерализъм, като при установени данни за извършени престъпления във връзка със службата не са уведомявали съответната прокуратура (АС в Орещец, Видин, АС товари превози в Трявна и Враца, ВЗ в Бургас, АК в Шумен, СЕГРД в Червен Бряг и Ст. Загора и др.).

В други случаи е имало основание за налагане на дисциплинарни наказания, а това не е правено. Така в САС - Орещец, през 1985 г. и I шестмесечие на 1986 г. са установени над 1600 самоотлъчки, част от които се повтарят, а не е наложено нито едно дисциплинарно наказание. В АС Товари превози в Благоевград органите на КАТ са сигнализирали за допуснати нарушения на служебните задължения от 51 водачи на МПС, но нито на един не е наложено за това дисциплинарно наказание. Има сериозни основания този либерализъм да се разшири поради опасенията на някои ръководители да не бъдат избрани като такива, ако проявят високостепенност и частичност към нарушителите на дисциплината.

Посочените закононарушения не изчерпват констатациите, че дават реална представа за тяхната важност.

За допускането на посочените закононарушения има редица обективни причини: съществени изменения в законодателството, определена непълнота в нормативната уредба, недостатъчна определеност на функциите по организацията и дейността на колективните органи за управление, липсата на опит и традиции и др. Но наред с тях има и субектив-

ни причини, най-важни сред които са: подценяване ролята и значението на тези разпоредби от ръководители на различни нива, недостатъчно познаване на нормативните актове от длъжностните лица, които ги изпълняват и които следят за тяхното изпълнение, недостатъчен контрол по това изпълнение и нетърсене отговорност от лицата, които са допуснали нарушаването им. Затова трябва да се засили правната регулация на самия процес за въвеждане на самоуправлението в практиката. Трябва да се конкретизират задълженията и отговорностите за неговото осъществяване, защото застрашаването, а при нужда и упражняването на държавна принуда е един от мощните фактори за утвърждаването и на такава форма за демокрация, каквато е самоуправлението на стопанските организации.

Едва при реалното изпълнение на тези норми и тяхната проверка в практиката може да се даде вярна оценка за прогресивността на новата уредба и на отделни нейни институти.

Убедени сме, че непрекъснатата промяна на нашата правна уредба, преди тя да е проверена в практиката, е неубедителна, а в някои отношения дори вредна.

Прокуратурата смята не само трудностите за изпълнение на разпоредбите относно самоуправлението на стопанските организации, но и тяхната важност. Затова с енергичност и настойчивост тя ще упражнява надзор за законността с оглед да се осигури реалното прилагане на тези разпоредби в обществените отношения.

Марин Суванджиев

Директор на АС "Пътнически превози" - Горна Оряховица

О т н о с н о: Самоуправлението на пътническия автотранспорт

Вече няколко месеца новият Кодекс на труда буди интерес сред трудовите колективи и поражда редица въпроси, свързани с техните права и задължения. Особено се откроява понятието самоуправление.

Силно впечатление ми направи една мисъл на доц. Кръстю Петков, изказана пред в. "Труд" в разговора в "Клуба на социолога" при редакцията на 24.III.1986 г. Съвместният труд, каза той, все още не е колективен труд. За да има наистина колективна трудова дейност, трябва да са налице редица предпоставки - колективни организацион-

ни форми, колективна материална заинтересованост и колективни, а не индивидуални форми на организация на труда и колективен интерес.

Права си извода, че из основи се разклаща досегашното схващане за колективната форма на работа чрез създаването на самоуправляващи се трудови колективи и се слага началото на нова колективна форма на работа. Бавно и последователно трудовите колективи ще се превръщат от обект в субект на управлението. Това е един сложен и продължителен процес, който е още в началото си. Неминуемо този процес е свързан с редица проблеми и при нас възникват както във взаимоотношенията на предприятията като първични трудови колективи, така и в самите първични колективи. Някои от проблемите ще споделя днес, надявайки се, че в процеса на обсъждането ще намерят по-правилен отговор, особено като се има предвид, че пътническият автотранспорт е труден в организационно отношение отрасъл.

1. Един от основните проблеми, който възниква още в първите стъпки по пътя на самоуправлението, е издигането на ролята на общото бригадно събрание - първия и най-важен орган, осъществяващ самоуправлението. Шофьорската бригада като първичен колектив провежда месечно събрание, което е законно, ако присъствуват 2/3 от членовете ѝ. Малко повече от 2/3 от нейния състав обаче във всеки час от деня е в наряд. В графика за работа няма такова макар и малко прекъсване в един и същ час, което да се ползува за събрание. Не е познато събрание на части, смени и др. Следователно още в първия орган на управление изниква много сериозен проблем - несъществуващата на събранията. А в един колектив не може да се разговаря задочно. За да се познават хората, трябва да се срещат, а при нас те работят по различни линии и не излизат в един час, поради което рядко се виждат.

2. На следващо място изниква проблемът бригадир. Кодексът на труда дава отговор на въпроса за правата и задълженията на бригадира. Сега, след приключването на отчетно-изборната кампания, при трудовите колективи в автотранспорта той заема най-различни длъжности - и-к сервизна база, организатор, механик, и-к автогара, шофьор, монтьор и т.н. Трудовото му възнаграждение се формира по най-различни начини и в най-различни размери. Според заслужаващата длъжност съответно са различни и изискванията за образование и квалификация. Липсата на какъвто и да било норматив за уредба затруднява работата на стопанското ръководство по този въпрос.

3. Вече втори месец тече от приключването на отчетно-изборните събрания. Досега излиза единица в бригадата беше звеното, начело със съответен звеневъз. Наред с теоретичната постановка практиката беше определила и неговите права и задължения. По свое вътрешно решение бригадата беше определила задълженията и на членовете на бригадния съвет по контрола и самоконтрола и дотолкова, доколкото самостоятелен беше колективът, това го устройваше. Но сега, в условията на бригадното самоуправление вътрешната структура и апарат за ръководство и контрол, тяхното функционално усъвършенстване са от голямо значение. И по този въпрос нормативна уредба не съществува. Трудовите колективи решават въпросите къде както намерят за правилно и рядко с подсказване от административното ръководство, което противоречи на самоуправлението.

4. Според постановките на новия Кодекс на труда сключването на колективен трудов договор е отговорен момент с решаващо значение за взаимоотношенията предприятие - трудов колектив. Като ръководител, опирайки се до първичен работнически колектив, с тревога отивам към деня на сключването на този договор. Независимо дали договорите са сключени или не, от сега е известно, че в близките месеци ще има несподуки в материално-техническото снабдяване и новата техника и ръководството на автомобилно стопанство (АС) няма да успее на задължението да гарантира това условие в договора. В резултат ще последва нарушение в графика за движение в бригадата. Това ще бъде един продължителен спор. Така договорът се омаловажава, освен ако основният колектив - в случая АС, не постави същия въпрос в договора си с висшестоящата организация и така - до най-висшата инстанция.

5. Проблемът е и въпросът по формирането на ФРЗ. Механизмът е много сложен и поради условието, че е единен и не отчита особеностите в икономиката на автоtransporta.

Щефърската бригада може да влияе на не по-малко от половината от разходите, които извършва. Но при формирането на ФРЗ за сивата бригада участвуват и онези разходи, на които тя не може пряко да влияе. Стига се до парадокс! Бригадата е извънплащателна по обем, спазва е нормативите за преките разходи, зависещи от нея, но поради високите амортизации на скъпите автомобили от държавното на другите партийни разходи се стига до положението да формира по отчет значително по-малко от планираните средства. Това хората не могат да разберат и се отнасят с безразличие. Как при това положение ще се самоуправляват?

Така стои и въпросът за стопанската сметка в бригадата. Не бива да се заблуждаваме, че успешно я внедряваме. Проблемите до голяма степен я обезличават, защото:

- автотранспортът е на самообслужване и приходите, реализирани от един автомобил или шофьор, са иреални. Бригадата не може да упражни контрол и да влияе на отделния член за изпълнението на плана за приходите;

- половината от разходите също не могат да се отчетат реално за самата бригада, тъй като има общи звена за обслужване, общи съоръжения, сгради и др.;

- с оглед на постигането на по-добър икономически резултат бригадата не може да избира по стойност и модификация нови автомобили, нито резервни части, гуми, акумулатори и др.; ние ѝ налагаме това, което на нас налагат, и то без оглед на това, дали е изгодно за нея или не.

Тогава как при наличието на такива противоречия самоуправляващият се колектив ще може да ползува като метод стопанската сметка?

6. Знае се вече от всички, че във ведомствения транспорт нашите специалисти - шофьори и монтьори, работят при по-лек режим, но при равни заплати с тези в общественя транспорт. Там изгичат кадрите ни. По какъв начин може да реагираме от мястото на едно АС и защо в национален мащаб се реагира толкова бавно? Как в условията на самоуправление бригадата ще задържи кадрите и как предприятието ще урежда договорните си взаимоотношения с нея, когато кадрите не стигат?

В практиката изникват и много други проблеми, които са наглед дребни, но взети заедно създават сериозни трудности в колектива. Какво имам предвид? Във взаимоотношенията предприятие - първичен колектив съществува групата на третия фактор - висшестояща организация, общински ръководства и др.; те често ни възлагат спешни задачи за изпълнение, от които не чакаме рентабилност (обикновено са със значителна загуба). Как ще се компенсира загубата на бригадата? Тя не може да откаже наложения ѝ превоз, в резултат на което не по своя вина губи.

Още много проблеми ни възлизват, но те не могат да намерят отговор в едно десетминутно изказване.

С голям интерес очаквах провеждането на настоящата конфе-

реция, особено като узиях от програмата какви изтъкнати специалисти ще вземат участие. След като изслушах всичко казано дотук, стигам до извода, че все още сме на етапа "трябва да стана" и се страхувам да не стигнем до един общ нормативен документ, единен за всички първични колективи, които са с различни условия на работа, интелект и т.н. Не може да бъде еднаква управленската структура в една шофьорска бригада и в бригада, произвеждаща компютри.

В заключение искам да изразя надежда, че тревогата, която споделям, ще бъде взета предвид при разработването на нормативната уредба за осъществяване на самоуправлението в отрасъл Транспорт.

Явно е, че самоуправлението е единствено верният път за усъвършенстване на управлението на народното стопанство. Ще направим сили да изпълним партийната повеля.

Инж. Невчо Ненчев

Директор на Смесено автостопанство - Свищов

О т н о с и о: Проблеми на самоуправлението в
смесеното автостопанство в Свищов

Изслушахме с интерес трите доклада, в които компетентно се изложиха новите постановки във връзка със самоуправлението в транспорта. Ще споделя моето мнение по този въпрос. Действително самоуправлението на стопанските единици е нова, висша форма на демократизъм в нашето общество. Това е явление, което трябва добре да изучим, да опознаем и приложим в практиката, макар и за много кратък срок. Резултат от въвеждането на самоуправлението обаче ще има, ако действително то се приложи така, както трябва. Ще се опитам да изкажа моите съображения по проблемите на самоуправлението в нашето автостопанство.

Но подготвянето и изборите на органите за самоуправление. Периодът за разясняване на целите, задачите и същността на самоуправлението беше много кратък, изданието че за новия Кодекс на труда се говори много пренебрежлив. Не като ръководство не успяхме да стигнем до всяко звено, и всеки работник, да заветрим вниманието му по този въпрос, да се

отнесе той – производственикът, с нужната сериозност, загриженост и отговорност към новото, към бъдещето, което ще го извиси не само като творец на блага, но и като участник в управлението на производствения процес. Самият факт, че за директор на колектива бях избран с абсолютно болшинство, за мен означава, че много малко хора са се замислили по избора, че някои формално са гласували, че никой не е посял да отбележи моите слабости като досегашен ръководител.

Профкомитетът, партийното и стопанското ръководство на автостопанството в самото начало на тази кампания дълго се лутахме, за да си изясним какво ще представляваме – първичен или основен трудов колектив; дали автостопанството трябва да бъде една бригада или да изградим няколко бригади. За мен лично този въпрос все още не е ясен, тъй като не сме на самостоятелен баланс, т.е. не сме на пълна стопанска сметка, което означава, че не разполагаме с необходимите фондове, които действително ще можем да използваме за икономически лостове там, където е необходимо. Считам, че бригадите в автотранспорта на този етап не са най-сполучливата форма на самоуправление. Какво имам предвид? Ще взема за пример товарни автомобили – бордови. Обектите, които се обслужват с тях, са много и работата е разнообразна. Рядко можем да струпаме много автомобили на едно място. Пътуваме по най-различни направления, всеки водач изпълнява индивидуална задача. Бригадният съвет не може да влияе върху процеса, тъй като членовете му са също шофьори, които изпълняват отделни курсове по това време. Затова считам, че най-правилно е автостопанството да бъде една бригада. Така или иначе при нас образувахме 4 бригади – товарни автомобили, автобуси, сервиз и таксиметрови автомобили. Избрахме бригадири и бригадни съвети. Ще отбележа, че от четиримата бригадири само един е партиен член. Вярно е, че имаме много добри производственици-комунисти, но за такъв вид дейност те не са готови, нямат необходимата квалификация. Това е проблем, който трябва да решаваме за в бъдеще – повишаване образованието и квалификацията на отделните членове от колектива. В ПУЦ към АК във В.Търново ежегодно повишават квалификацията си от 12 до 15 души. В момента повишават образованието си в паралелките на ЕСПУ в Свищов 12 души. Въпреки това от 635 членове на колектива ли 104 са с основно образование, следователно и за в бъдеще трябва още по-сериозно да работим по въпроса за образованието.

Текуществото на кадрите е още един проблем, който ще влияе върху нашата дейност при новата обстановка на самоуправление. С

разрастване строителството на АЕЦ в Белене и хидротехническият комплекс в Никопол – Турномагурели, където заплахата е много по-високо, отколкото при нас, този проблем ще бъде основен за решаване в близкото бъдеще. За да успеем да задържим нашите работници, трябва да работим още по-усилено за създаването на по-добри условия на труд в сервизната работилница, по-добра организация на обектите, по-бързо да внедряваме научно-техническите постижения в транспорта. Трябва да се подобри работата на масовите организации за създаване на още по-добър микроклимат в отделните бригади, за подобряване на социално-битовите условия на труд и почивка на вашите работници и служители.

В условията на самоуправление ще трябва да се постави на друга основа социалистическото съревнование: да се засили неговата роля вътре в бригадите; да се променят критериите, като се даде известен превес за активно участие в самоуправлението; да се променят стимулите; да се усъвършенствува разгласата и онагледяването на резултатите.

Друг момент от преустройството на органите на стопанските организации и техните подразделения е влизането в действие на Правилника за стопанската дейност. С него ще се изясни много от въпросите, които още ни вълнуват. Въоръжени с новия документ, ще можем още по-конкретно, точно и с успех да решаваме новите проблеми в нашата дейност.

Илиан Тимов

И-к на локомотивно депо – Горна Оряховица

О т н о с н о: Самоуправлението и проблемите в първичния
трудов колектив, работещ в условията на
специален режим

Промените, които се осъществяват на настоящия етап в цялостния обществен-икономически живот в страната, заемат важно място в организационния живот на всяко предприятие. Без тях нито едно предприятие не може да върви в крак със своите партньори, като се имат предвид непрекъснатите изменения на технологиите, усъвършенстването на методите на управление, които се развиват с темпове, каквито досега ние не познаваме. Тези изменения естествено водят до из-

менения в начина на живот и до организационни промени във всички стопански дейности.

Такава коренна промяна в живота на трудовите колективи е въвеждането на самоуправлението, което има за цел да мобилизира всички резерви – съществуващи и скрити, за постигането на максимални стопански резултати и изграждане на активна съвременна личност.

Ето защо най-отговорната задача, която стои пред всички ръководства на различни организационни нива, е правилно да изучат промените, правилно да пристъпят към въвеждането им и правилно да контролират тяхното осъществяване, като се съобразяват с характерните особености на дейностите. Това важи с особена сила за колективите и колективните органи за самоуправление от железопътния транспорт. Образно казано, железопътният транспорт е един изключителен, сложен и огромен конвейер, който не може и не трябва да преустановява своята работа при никакви условия, така че неговата работа е свързана с точно и безусловно изпълнение на всички необходими трудови и управленски дейности, независимо от конкретните обстоятелства. В противен случай конвейерът може да бъде спрян. Освен това работата и крайните резултати на всеки колектив – основен или първичен, или отделно стопанство зависи почти изцяло от тези на другите колективи и стопанства.

Всичко това налага и изисква творческо приложение и въвеждане на коренната промяна в организационния живот на колективите – въвеждането на самоуправлението. При нас органите на самоуправление са избрани през септември. Времето за поемане на техните функции е малко. За опит не би трябвало да се говори, но независимо от това още на този етап въвеждането на самоуправлението като основен организационен принцип поставя някои нови проблеми както в първичните колективи, така и в целия колектив. В такъв смисъл не споделям някои проблеми от теоретичен и практически аспект.

В изложението споменах, че колективите от жп транспорт работят и осъществяват непрекъсваем процес със сложни технически съоръжения. Това е процес, при който изпълнението на задълженията в определено време и място са задължителни. Въвеждането на самоуправлението трябва да бъде предложено творчески. Това се налага от факта, че задължителните резерви се съдържат в технологичните и организационните отношения. В този смисъл от нашите ръководства колкото се може по-бързо трябва да бъдат определени тези граници, г.е. кои-

кретно да бъдат разработени регламентирани постановки съгласно с Кодекса на труда. Това е необходимо както за бригадите, така и за производствено-стопанските единици. При нас самоуправлението бе въведено в досега съществуващите и в изградените нови бригади. Основно изискване при изграждането на бригадите е да се повишава производителността на труда и да се подобряват икономическите показатели на предприятието.

Всичко това трябва да се изисква и от членовете на бригадата. В същото време, при определяне състава и функциите на бригадата трябва да се осигурят условия и да не се лишава бригадата от правото ѝ да взема самостоятелно жизнено важни решения. От това следва, че границите на самостоятелността на бригадите и производствените единици трябва точно да бъдат определени, за да могат те да се чувствуват като колектив.

Щом изграждаме колектив, трябва да държим сметка и за това, кое ще формира взаимоотношенията вътре в бригадите и между бригадите и производствено-стопанските единици.

Споделям мнението, че онова, което ще формира взаимоотношенията, не може да бъде само акордът и високото заплащане. Ако възприемем този подход, то той би бил чисто потребителски. В практиката често сочат такива бригади за чели. В такива бригади работят хора с висше образование и специалисти, знанията на които не са необходими за изпълняваната от тях работа. Поставям този проблем от гледна точка на това, че и тези, от които зависи изграждането на бригадите, трябва да променят потребителското си отношение.

Считам, че като внедряваме самоуправлението, трябва да се ръководим от основните цели – изграждането на самия човек. При самоуправлението в бригадата трябва да се развие още повече взаимопомощта и то не само в производственото време и в производствено отношение. В бригадата трябва да се реализират знанията, да се придобият и нови, да се реализира отношението към социалната собственост, грижата към младия и за възрастния, удовлетворението и радостта от труда.

Ние считаме, че при добро реализиране на процеса самоуправление в бригадата нейните цели могат да бъдат по-големи и да надхвърлят рамките на предприятието и неговите чисто икономически задачи. Опит в това отношение имаме и в досегашните бригади. Тези цели могат да възникнат и са възможни само в бригади, където има

високо съзнание, самоотверженост и сърдечни другарски отношения.

Ще спра вниманието на още един проблемен въпрос, който все още се дискутира. Това е въпросът за числеността на бригадата в условията на самоуправлението. До въвеждането на бригадната организация бригадирът сам ръководеше бригадата, а след това — с бригаден съвет. В условията на самоуправлението бригадата може и трябва да бъде с по-голяма численост. Малката бригада трудно може да си поставя цели като за усвояване на нови технологии, нови методи на работа, защото тя има по-малки възможности за развитие.

В момента бригадите от ремонта в локомотивно депо провеждат редица рискови мероприятия по разработване и внедряване на технически постижения. Една малочислена бригада едва ли би могла да устои на трудностите и изпитанията, едва ли би устояла и на условията на специален режим.

Голямата бригада може да има различен възрастов и квалификационен състав. Това узеличава нейните възможности за съвместяване на професии, за повишаване на квалификацията и за успешна възпитателна работа и използване опита на по-възрастните.

Освен това в малката бригада коефициентът за трудово участие (КТУ) във всички случаи е еднакъв, тъй като всички казват: ние работим еднакво. В голямата бригада КТУ може по-лесно да се диференцира, тъй като еднакви хора с еднаква активност и квалификация няма, което дава възможност по-успешно да се преодоляват потребителските настроения.

При нас бригадите са изградени със значителен числен състав и така, както са изградени, ще може правилно да развият самоуправлението в условията на специалния режим.

С няколко думи ще се спра и на работата на бригадир в условията на самоуправлението. При нас бяха предложени и избрани за бригадир хора достатъчно компетентни и запознати в подробности с характерните особености както на изпълнителите, така и на дейността, която извършват. Това съдейства за правилно развитие на самоуправлението. Още на този етап практиката показва, че всеки от тях по своему преценява промените. Те обаче се безпокоят, защото не знаят до какво ще доведе промяната и не знаят какво могат да очакват. Тревожат се за характера на работата, която ще трябва да извършват след влизането в сила на новия Кодекс на труда и другите документи. Задават си въпроса: ще бъдат ли в състояние да се справят с новата обстановка, дали отговорността, която поемат, ще им

позволи да бъдат онова, което са били досега в предприятието. Изразяват мнението, че прегрупирането на силите и бригадите може да става по-свободно и лесно, отколкото досега. Налице е тенденция на приближаване до личните проблеми на изпълнителите и желание да се поеме цялата отговорност лично от бригадира за грешките, допуснати от изпълнителите. Това е в разрез с изискването, че занижената и снета отговорност от изпълнителите покрива с пепел творчеството и активността. Споделям, че на този етап е налице едно раздвоение в бригадите, което трябва да се наблюдава и регулира от ръководствата, като се оказва конкретна помощ на място.

В своето изложение се спрях на проблемите на бригадата – основната клетка на трудовия колектив. Ако органите на управлението умело направляват утвърждаването на принципите на самоуправлението в бригадите, успехите и резултатите от замисъла биха били по-близко, тъй като бригадата в крайна сметка трябва да превърне всичко в дела.

Б е т а с е к ц и я – Т Р Г О В И Я , О Б Щ Е С Т В Е Н О Х Р А Н Е Н И Е И
С Т О Л А Ч С К И Т У Р И З М

САМОУПРАВЛЕНИЕТО В ПРЕДПРИЯТИЯТА ЗА ОБЩЕСТВЕНО
ХРАНЕНЕ (Особености и проблеми)

Проф. Христо Хаджиниколов
ВИИ "Карл Маркс"

Стопанската дейност на общественото хранене заема междинно място между тази на предприятията на хранителната промишленост и на търговията на дребно с хранителни стоки. Тя е производствена дейност, защото в системата на общественото хранене 40 % от стоковия фонд на страната от месо, зеленчуци, мляко и други хранителни стоки се произвежда готварска продукция, т.е. нови хранителни стоки, които имат по-голяма стойност от погребените като суровини хранителни стоки. Това е сравнително голям обем нови хранителни стоки, защото ежедневно общественото производство на готварска продукция възлиза на 5 - 6 млн. порции, или на около 1700 тона. Дейността на общественото хранене е и търговска, защото над 45 % от годишния национален стокооборот от хранителни и хранително-вкусови стоки се реализират чрез столовете, организирани към предприятията и учрежденията, и чрез търговските заведения за обществено хранене.

Стопанската дейност на общественото хранене има редица особености, които благоприятствуват за разширяване на самоуправлението на предприятията от неговата система. Първо, тя се извършва децентрализирано в над 26 хил. обекта, които са разположени близо до потребителите. Второ, готварската продукция се произвежда в малки серии и поради това може конкретно по асортимент да се съобрази с потребителското търсене на населението. Трето, във всяко заведение за обществено хранене трудовият колектив и неговото ръководство самостоятелно и ежедневно определят асортимента на произвежданата и реализираната продукция. Освен това заведенията за хранене произвеждат продукция, която не е "шаблонизирана" с държавни стандарти и планове, утвърдени в натура. Затова засилването и утвърждаването на самоуправлението в предприятията за обществено хранене, каквато е партийната политика във всички отрасли на нашата икономика, ще даде широк простор за по-тясно свързване на тяхната производствена и търговска дейност с пазара, за по-пълно задоволяване на потребностите на широк кръг от потребители и за организиране на храненето на основата на съвременната наука и техническия

прогрес. Самоуправлението създава и реални условия за предоставяне на ресурсите в ръцете на трудовите колективи на предприятията и заведенията за обществено хранене и за поставяне на икономическите и социалните придобивки на работниците и служителите в зависимост от ефективността на тяхната производствена и търговска дейност.

Ще бъде обаче неправилно, ако по-нататъшното разширяване на самоуправлението на предприятията и заведенията за обществено хранене стане фактор за стихийност в тяхното развитие и в производствено-търговската им дейност. И занаяд тя ще трябва да бъде свързана със социално-икономическия план на селищната система или на селището на територията, на която те са организирани и действуват, но не с административни, а с икономически методи и средства.

С по-нататъшното обособяване на предприятията за обществено хранене като самоуправляващи се стопански системи ще трябва:

1/ да се преодолее излишният централизъм в управлението им, който засега има значителен дял и често спъва стопанската им инициатива и дейност;

2/ да се издигне самостоятелността на предприятието за обществено хранене чрез свързването му със социалистическия пазар, и то както при набавянето на необходимите хранителни суровини, стоки, материали и технически средства, така и при продажбата на собствена продукция, т.е. предприятието да стане действителен стокопроизводител и да организира стопанските си връзки чрез пазара, а не с помощта на административни актове;

3/ да се усъвършенствуват функциите и на трудовия колектив на предприятието за обществено хранене, като се премахнат съществувашите пречки и се създадат обективни условия той да реализира качеството си на стопанин на предоставените му обществени средства (основни и оборотни фондове, финанси и др.).

Съгласно партийната постановка социалистическите предприятия са самоуправляващи се стопански системи. Това са структурни единици, в които се извършва процесът на снабдяване, производство и реализация. В тях се затваря кръгооборотът на предоставените им средства. В системата за обществено хранене това е столът, ресторантът и другите типове заведения за хранене, защото те получават (закупуват) пряко от производствено-търговските предприятия или комбинати хранителни суровини (месо, зеленчуци и др.) и хранителни стоки, които продават без да ги подлагат на допълнителна тех-

нологична обработка (захарни и сладкарски изделия, тестени закуски и др.). Трудовият колектив на отделните заведения за хранене и избраното от него ръководство стопанисва непосредствено предоставените му обществени средства, изготвя ежедневно програма за производство на готварска продукция и извършва ежедневно нейната реализация. Затова в СССР заведението (столът, ресторантът и пр.) се нарича предприятие за обществено хранене, а организацията, която осигурява тяхното управление и контролира стопанската дейност, е тръстът на столове и ресторанти. Тръстът (организацията) е структура с подчертан настроен характер и роля в управленския процес на общественото хранене.

Като се изхожда от особеността на стопанската дейност на заведенията за обществено хранене, тя трябва да се засили и разшири, а не да се стеснява самоуправлението им. Като се има предвид и положителният опит на СССР, на големите заведения за хранене трябва да се разшири самостоятелността в стопанската им дейност, а по-малките – да се интегрират на териториален принцип с по-големи заведения за хранене, т.е. да се образуват комплекси за обществено хранене, които да не са "под един покрив". Те трябва да се обособят като самостоятелна структурна единица и да използват предимствата на подобна интеграция, като по-пълно оползотворяват производствената база на големите заведения, по-високата квалификация на техния управител, главен готвач и т.н.

Затова, като изхождаме от особеността на производствената и търговската дейност на заведенията за обществено хранене, не трябва да се съгласяваме със становището на някои наши учени, че самоуправляващи се стопански единици са само тези, които са юридически лица и са на пълна стопанска сметка. Големото заведение (комплексът) за обществено хранене, както вече се изтъкна, е стопанска единица, която осъществява целокупната си производствена и търговска дейност на основата на самостоятелни решения на нейния трудов колектив и затваря кръгооборота на предоставените му средства, въпреки че е организирано на стопанска (вътрешна) сметка и не е юридическо лице. Практиката доказва, че това не е пречка заведението да бъде самоуправляваща се единица.

Обособяването на заведенията за обществено хранене като самоуправляващи се стопански единици е в унисон и с изразеното становище на Т. Живков: " със ... своята уредба и организация, с широкя

си асортимент ... да бъде магнит за привличане и реализация на потребителското търсене."¹ Също така, че трябва между отделните заведения за обществено хранене ... да се разгърне широко икономическо съревнование, своего-рода "социалистическа конкуренция" за най-висока култура на търговското обслужване и за най-ефективна търговия"².

В самоуправляващите се единици за обществено хранене трябва да се обособят и столовете към заводите, с което решително ще се повиши икономическата ефективност на предоставените им средства от обществените фондове за потребление за тяхната издръжка. Колективът на стола ще трябва да сключва договор със стопанското ръководство на завода и срещу определена издръжка, която може да бъде в норматив за 100 лв. стокооборот или в глобална сума (на базата на акорд) да осъществява храненето на столуващите, като спазва точно изискванията, залегнали в договора. На тази основа столовете могат да се поемат за стопанисване и от търговски организации, които имат по-голяма подготовка в областта на храненето в сравнение със стопанското ръководство на завода. Такава е организацията на столовото хранене в много капиталистически, но и в някои социалистически страни.

За разширяване на самоуправлението в системата на общественото хранене е необходимо да получат бърз отговор някои от следните въпроса:

Задоволяването на потребителското търсене на населението с услуги на общественото хранене е тясно свързано както с оптималното съотношение между различните типове и-видове заведения за хранене (ресторант, сладкарница, закувалня), разположени на територията на дадено селище, така и с правилното съотношение между ценовите категории на отделните заведения за хранене. Съществува реална опасност, че с по-нататъшното обособяване на предприятията за обществено хранене като самоуправляващи се системи те ще започнат да търсят реализиране на по-големи печалби чрез прекатегоризиране на заведенията от по-ниска в по-висока ценова категория. Затова ще бъде целесъобразно да се одобрят от Министерството на тър-

---

¹ Ж и в к о в, Т. Основни насоки за по-нататъшно развитие на системата за управление на нашето общество. Изд. на БКЗ, С., 1968, с.170.

² Там там.

говията нормативи за съотношението между местата за сядане и търговските заведения за хранене от различни ценови категории, диференцирани по селища, класирани в няколко групи. В рамките на тези нормативи, отнасящи се за мрежата на територията на цялото селище, отделните предприятия за обществено хранене сами да категоризират заведенията за хранене от тяхната система.

Досега народните съвети се разпореждаха къде да се открият нови търговски заведения за хранене, без да се интересуват от ефективността от тяхната работа. При самоуправлението на стопанските организации ще бъде правилно народните съвети, които съгласно нормативните документи отговарят за задоволяване потребностите на населението, да определят сградата или строителното петно, на което трябва да се построи заведение за хранене. Да обявяват конкурс между стопанските организации и да възлагат строителството на заведението на тази организация, която най-бързо и най-целесъобразно ще го построи и стопанисва. При положение, че няма желаещи предприятия, които да участвуват в конкурса, съветът ще трябва да предвиди допълнителни материални стимули.

Принципно положение е, че самоуправляващите се стопански организации трябва да могат да се самофинансират при разширяване на стопанската си дейност и на материално-техническата база. За разширено възпроизводство на базата се използват предимно средства от фонд РТУ. При норматива, определен с икономическия механизъм, предприятията за обществено хранене през 1985 г. са могли да заделят само 7,5 млн. лв. Със заделените по фонда суми много от тях не са могли да изплатят годишните погашения на заемите си към финансиращата ги банка, а как биха могли да финансират реконструкция и ново строителство? Това налага, о т е д в а с т р а н а, да се разшири икономически ефективната дейност на предприятията за обществено хранене и, о т д р у г а – да се изменят нормативните документи, за да остават повече средства по фонд РТУ, необходими на предприятията за обществено хранене за самофинансиране.

Самоуправляващите се предприятия за обществено хранене трябва също да се самоиздържат и да заделят предвидените с насрещния план средства за заплати. През 1985 г. близо 50 % от предприятията от системата на СД "Търговия" не са могли да реализират необходимия им фонд Работна заплата, след като са направили нормативно усвоените отчисления. Това ги е принудило да ползват за допълване на фонда за заплатите средства от фонд Регулиране на цени-

те, който има друго предназначение.

Така се е наложило да се актуализират размерите на търговските отстъпки и надценки, някои от които не са се променили в продължение на 15 - 20 години, въпреки че през този период се увеличила чувствително цените на електроенергията, горивата, водата, транспорта, съобщителните услуги, опаковъчните материали и др. С около 40 % се завишиха и съответните материални разходи. Сегашните отстъпки и надценки не са икономически обосновани. Това се знае от Министерството на търговията и от Комитета по цените, но вече няколко години не се предприема нищо реално.

Досега в рамките на СД "Търговия" поделенията за обществено хранене се дотираха вътрешно за сметка на поделенията, които търгуват с нехранителни стоки. При разширяване на самоуправление-то и в другите търговски предприятия това ще стане невъзможно.

За да се създадат обективни условия на търговските предприятия за хранене по-ясно да се обвържат с пазара, е необходимо, от е д н а с т р а н а, да се отмени задължителният характер на готварските рецепти, одобрени от Министерството на търговията. Пазарът и потребителското търсене трябва да диктуват какво да готви дадено търговско заведение. О т д р у г а с т р а н а, ще трябва да се разреши на търговските предприятия за хранене да закупуват пресни плодове и зеленчуци от кооперативния пазар. Гражданинът може да си купи пресни домати от този пазар, а в търговското заведение за хранене му се предлагат меки, изгубили вкуса си домати, тъй като то може да се снабдява с домати само от Булгарплод.

Трябва също да се отменят нормативните актове, с които се провежда неправилна стопанска политика спрямо предприятията за обществено хранене. Например ресторантите, в които свири оркестър, са задължени да правят еднакви по размер отчисления върху стокооборотата си и да внасят сумите в т. нар. Музфонд независимо от качеството на работата на съответния оркестър. При разширяване на самоуправлението заведението за обществено хранене ще трябва да може да се договаря и да плаща според количеството и качеството на труда на оркестрантите.

За да се самоуправляват действително предприятията за обществено хранене, ще трябва да се даде по-правилна оценка на труда на специалистите и работниците, заети в тях. Сега в предприятията за обществено хранене от системата на Министерството на търговията

и ЦКС има относително 4 пъти по-малко специалисти с висше образование в сравнение със заетите общо в нашата икономика. Въпреки че общественото хранене задоволява потребности от първа необходимост, по показателя средна заплата персоналят от системата на Министерството на търговията и ЦКС е на предпоследно място в нашата икономика. През 1985 в сравнение с 1970 г. средните заплати общо в нашата икономика са нараснали с над 67 %, а в общественото хранене с около 54 %.

За да се самозадоволяват предприятията за обществено хранене при днешните икономически изисквания, е необходимо бързо да се повишат икономическите познания на бригадирите и бригадните съвети, чиято роля в управлението непрекъснато ще нараства.

И накрая, най-опасният наш враг е инерцията, рутината, благодушието, привычката да се работи само по указания. Самоуправлението на предприятията и заведенията за обществено хранене е един от най-важните фактори в борбата с този и наш враг при ускореното развитие на общественото хранене.

САМОУПРАВЛЕНИЕТО В СИСТЕМАТА НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ КОМПЛЕКС

Доц. к.ик.н. Светла Ракаджийска
ВИНС "Д.Благоев" - Варна

Развитието на туризма в нашата страна е дело на Априлската линия на БКП и на непрекъснатите грижи на партията и правителството за укрепване на този млад и перспективен отрасъл на националната икономика. През годините на социалистическото строителство в нашата страна се нареди между развитите туристически държави. Повече от 7 млн. чуждестранни туристи годишно, близо 8,5 млн. български граждани, участващи в различни туристически пътувания с дълготраен и краткотраен характер, ползват услугите на специализираните туристически предприятия и организации в системата на Българската асоциация за туризъм и отдих.¹

В документа на Политбюро на ЦК на БКП от 16.IV.1986 г., в който са изложени основните положения, произтичащи от решенията на XIII конгрес в областта на икономиката за качествено нов икономически растеж, се поставят пред туристическите стопански организации високи изисквания за подобряване на качеството и за повишаване ефективността на основата на научно-технически прогрес, пълното използване на интензивните фактори на развитие, активизиране на човешкия фактор и неговата роля в осигуряване високи темпове и качествено нов характер на икономическия растеж. Задачите се свеждат не само до повишаване производителността на труда, а и до икономия на жив и овеществен труд, до преминаване към фондоспестяваща и ресурсоспестяваща форма на икономическо развитие² чрез внедряване на нови технологии и развитие на човека като главна производителна сила.

Важно условие за изпълнение на отговорните задачи в посочените направления е самоуправлението на туристическите стопански организации (туристическите комплекси). Чрез разгръщане на самоуправлението се цели да се осъществи партийната стратегия за постига-

¹ По данни на статистически справочник "Туризъм", С., 1985.

² Икономическата стратегия на БКП. Сп. "Ново време", кн. 6. С., 1986, с.5 - 6.

не на единство между интересите на държавата и на трудовия колектив в съответствие с основния закон на социалистическото общество и конкретните условия за неговото проявление – да се разгърне демократичното начало при управление на социалистическите процеси за пълно разкриване възможностите на човека-творец.

Ето защо от правилното осъществяване на самоуправлението на туристическите организации зависи как туризмът ще участва в разширеното социалистическо възпроизводство; с какво ще допринесе за укрепване на външникономическите връзки на страната, за повишаване жизненото равнище на населението, за възпроизводство на работната сила и жизнения потенциал на народа.

По принцип самоуправлението на стопанските организации е сложен, многоаспектен проблем, но като се анализират различните тези, изведени в многобройните публикации по въпроса, и ситуацията в практиката се свежда до следното:

1. Самоуправлението на стопанските организации се предопределя от характера на производствените отношения и главно от отношението към социалистическата собственост. На съвременния етап е на зряла необходимостта социалистическата държава да защитава обществените интереси чрез активизиране интересите на непосредствените стопани – трудовите колективи. На тази основа по-нататък ще заставам на позицията, че самоуправлението на стопанските организации (поради обстоятелството, че е проблем, който трябва да се разрешава, без да се фетишизира) е диалектически обвързано с характера на социалистическите процеси и може да се разглежда само като о т н о с и т е л н о с а м о у п р а в л е н и е. В полза на тази теза е и изискването за конкретизация на целите на развитието на две равнища – държавни организации и самоуправляващи се организации чрез диалог между тях.

2. В основата на самоуправлението трябва да стоят икономическите функции на предприятията и организациите.

3. Да се спазва изискването, че "при практическата реализация на самоуправлението решението взема този, който отговаря за неговото изпълнение".

Извеждането на общите изходни позиции към въпросите на самоуправлението обаче не е достатъчно, за да се определят конкретното съдържание и параметрите на дейността на туристическите организации (комплекси) в новите условия. Необходимо е тези изходни позиции да се свържат със спецификата на туристическата дейност, която се про-

явява в няколко а с п е к т а :

- 1/ спецификата на обществената потребност от туризъм;
- 2/ особения характер на потребителните стойности, свързани с нейното задоволяване;
- 3/ условията на продажба и на потребление на туристически-те услуги и стоки.

Потребността от туризъм е особен вид потребност, която се изразява в необходимостта от прекъсване на традиционния начин на живот, в постоянното местожителство, в предприемане на пътуване и временно пребиваване с цел отмора и възстановяване, разширяване на социалните контакти, културно обогатяване, развлечение и пр. Тя е исторически обоснована, както и останалите потребности, но условията за нейното проявление са свързани с по-висока степен на развитие на обществото, с гарантирано свободно време, с добро материално осигуряване на населението и готовност на общественото производство да предоставя необходимите услуги и стоки за нейното задоволяване в съчетание с уникални природни ресурси, културно-исторически ценности и т.н. Това от своя страна означава, че потребността от туризъм може да се задоволява чрез едновременното ползуване на разнообразни потребителни стойности в определено съчетание. Туристът не купува само една хотелиерска услуга, входна карта за музей или транспортен билет. Той купува "ваканция", "почивка", "отмора", "преживяване", "настроение" и т.н., като очаква определен полезен ефект. В повечето случаи този ефект има вещна форма, защото е резултат от прякото полезно въздействие на живия труд, независимо че при предоставянето на услугите участвуват и материално-веществени елементи. Крайният ефект от предоставянето на комплексни туристически услуги – непосредственото възстановяване на работоспособността и жизнеността на населението, може да се получи само в процеса на съединяване на елементите на материално-техническата база с живия труд при наличието на потребители и на необходимите природни, културно-исторически и някои други дадености. Самите комплексни туристически услуги нямат самостоятелно битие, тъй като се "унищожават" (потребяват) в качеството си на полезна дейност още в процеса на тяхното създаване и не могат да съществуват извън него. Ето защо, ако в началото и края на дейността на другите стопански организации стои какъвто и да е материален продукт, то в туристическите организации непосредствен обект на въздействие е човекът, а крайният ефект – възпроизводствата му ра-

ботоспособност. Тази особеност от дейността на туристическите организации има голямо значение за определяне параметрите на тяхното самоуправление.

Условията на продажба и на потребление на туристическите услуги и стоки също се характеризират с редица особености, по-важни от които са:

1. Наличие на много субекти, които участвуват едновременно в размяната, като по-голямата част от тях са физически лица от различни националности.

2. Туристическото предприятие е пространствено отделено от потребителите на предлаганите от него услуги и стоки, като връзката между тях е в резултат на движението на самите потребители.

3. Процесите на продажба и на потребление в повечето случаи са симултанни. Самото сключване на сделката е вече процес на потребление на определени услуги (информационни, транспортни и др.).

4. Липса на организирано търсене на туристически услуги и стоки или проявление на такова търсене в изключително ограничени размери, поради което купувачите имат слаба ориентация и слабо въздействие по отношение на пазарните условия. От тук техните интереси и желания, вкл. и по отношение на качеството на туристическите услуги и стоки, се проявяват само при срещата с продавача.

5. Висока степен на организираност на туристическите предприятия и организации (вкл. и на неспециализирани предприятия, които се включват в туристическата дейност) при предлагане на своите услуги и стоки, с която се постига предварителна съгласуваност за съвместни действия относно производствената, рекламната и ценовата политика, а също и за съвместни действия по отношение на качеството. Най-ярък пример за такова съгласуване е звездната категоризация на специализираната материално-техническа база и системата за електронна резервация.

6. Процесът на продажба може да се осъществява както в собствена страна на купувача, така и в чужбина директно или чрез посредници, от което следва, че вътрешният и международният пазар действуват едновременно и перманентно до окончателното завършване (прекратяване) на туристическото пътуване.

До тук общо взето стана дума за специфики, които определят средата, обстановката, формирана от външни спрямо обособеността на

туристическата организация обстоятелства за подготовка и предоставяне на туристическите услуги, и стоки.

Но се отнася до присъщите ѝ вътрешни особености от гледна точка на самия процес на обслужването, то те също не са малко:

1. В рамките на една стопанска организация се обхващат множество териториално пръснати, разнородни по своя характер дейност туристически обекти, всеки от които има самостоятелно значение за създаването от него продукт (услуга), но подчинена роля по отношение на резултата от цялостния обслужващ процес.

2. Голямото дялово участие на живия труд (около 40 % от себестойността на туристическите услуги е свързана с разходите за труд) при висока степен на разнородност на професиите и квалификацията; неравномерно натоварване през работните часове, дни, седмици и месеци; липса на постоянни работни места за някои категории персонал; значително ангажиране на женска работна ръка; голям относителен дял на извънписъчния състав поради сезонния характер на туристическата дейност; различни условия на труд за създаването на еднакви по характер услуги, определени от функционалното предназначение на обектите, от вида и категорията, от начина на изграждане и съоръжаване, капацитета, специфичните изисквания на туристите и т. н.

3. Пълният технологичен цикъл, свързан с предоставянето на комплексни туристически услуги, се определя от потребителя, който е активната страна в него. Това обстоятелство, както и автономността на изпълнението на отделните функции и операции от страна на персонала позволяват съществени отклонения от най-общите предписания за прилагането на съответните технологии.

4. Дейността на туристическата стопанска организация има силно интеграционен характер. Формирането на т. нар. туристически продукт освен от определените природни и антропогенни дадености зависи и от това, какво количество и качество стоки се получават "на готово" от промишлеността, селското стопанство, транспорта, търговията, непроизводствената сфера (култура, здравеопазване и др.). Може да се каже, че в своята дейност туристическата организация зависи от общото състояние на икономиката и е нейно отражение. Като един отрасъл, нито една друга дейност не е поставена при такива сложни условия на развитие, още повече, че не е възможно да се предвиди какво ще бъде последното желание на клиента, когато обслужваме.

5. Високото относително тегло на основните към оборотните средства в туристическата стопанска организация, нееластичността на

туристическите услуги по време и място, както и тяхната безвъзвратна загуба, ако не са потребени в конкретния период поради обстоятелството, че не могат да се съхранят за изчакване на по-благоприятни условия за реализация, силно ограничават възможностите на организацията да провежда гъвкава политика спрямо пазара.

6. Макар че от гледна точка на екологичния туризъм се определя като "бял" отрасъл, "завод без комини", дейността на туристическите организации "поглъща" големи територии от уникални природни ресурси. Това засява интереса и отговорността към опазването и стопанисването на тези ресурси от страна на самите организации, защото намаляването на атрактивността на специфичните ресурси лишава тези организации от основните предпоставки за тяхното съществуване.

Като обобщим казаното до тук, може да се определи, че туристическите стопански организации (комплекси), осъществяващи конгломерат от различни функции в разнообразна и често неуправлявана от самите тях среда, се нуждаят от икономически и управленски механизми, който да отчита както степента на развитие на обществената потребност от туризъм, така и възможностите за предоставяне на качествени услуги и стоки за нейното задоволяване. Още повече, че освен социално-икономическата ефективност за народното стопанство от развитието на туризма се търси социален и международен престиж, непосредствено пропагандиране на социалистическия начин на живот на основата на масовите контакти на туристите с персонала в туристическите организации (комплекси) и населението.

Обединявайки изходните позиции, които характеризират самоуправлението на туристическите стопански организации, със спецификата на тяхната дейност, могат да се изведат основните постановки, които да залегнат в съответни нормативни актове за регламентиране условията на неговото осъществяване на практика.

И а п ъ р в о м я с т о, трябва да се даде отговор на въпроса: за кои страни от дейността на туристическите стопански организации (комплекси) трудовият колектив може да взема решения и да отговаря за тяхното изпълнение, като разгръща самонациативността, и за кои от тях се нуждае от управление "от вън"?

Туристическата стопанска организация може да се самоуправлява напълно по отношение на подбора на кадрите, организацията на труда, качеството на собствения продукт и обема на дейност на основата на издучно обоснована нормативна база, разработена на обща

витие на стопанската организация, икономическата самостоятелност трябва да се извежда на равнище туристически комплекс, а вътрешно-икономическите разчети да се осъществяват на основата на непълната вънрешностопанска сметка. Решаването на този въпрос с подходяща нормативна база е от особено значение за поддържане на конкурентноспособността на нашия туристически продукт на международния пазар, като се има предвид и преобладаващият дял на организирания туризъм за нашата страна.

В какви аспекти самоуправлението на туристическите организации трябва "да отстъпи" пред управление от по-горно равнище? На първо място - по инвестициите и стратегията за научно-техническата политика в областта на туризма за цялата страна; второ - доставките на дефицитни суровини, съоръжения и стокови фондове; трето - външнотуристическата дейност и пряко свързаните с нея валутни цени; четвърто - териториалното обособяване на стопанските туристически организации и степента на интензификация на експлоатацията на единица туристическа организация от позицията на запазване на ресурсите; пето - международни и вътрешни политически и социални интереси на страната. В посочените аспекти интересът на трудовия колектив трябва да се проявява в съответствие с общия, обществен интерес. В това отношение Българската асоциация за туризъм и отдих е именно тази организационна форма на управлението на туризма у нас, която съвместявайки функциите на обществено-държавен орган и на самоуправляваща се организация трябва да постига търсеното единство на интересите. Разбира се, става дума не за административна намеса, а за икономически и стратегически издържано управление, при което самоуправляващите се туристически комплекси да бъдат активната страна.

Един от най-сложните въпроси за решаване по отношение на самоуправлението в туризма е външнотуристическата дейност. Тя се осъществява директно - чрез самите туристически комплекси, или индиректно - чрез посредник, за се осъществява продажбата на туристическите услуги и стоки на международния пазар. Определя се също кой да застане срещу международния контингент, който в повечето случаи е монополно обединение, и кой да понесе загубите от неизпълнени договори задължения между всички контрагенти в международната размяна на туристически продукт.

В туристическата практика еднакво добре са застъпени както директните, така и индиректните продажби. При съществуващите усло-

вия за реализация на нашия туристически продукт на международния пазар и особено по отношение на продажбите по II направление изведаното на туристическите комплекси като самостоятелни продавачи ще ги постави в неизгодна позиция на конкуренция помежду им, което в крайна сметка ще рефлектира върху обвата конкурентноспособност на туризма и върху намаляване равнището на валутните цени. Директна продажба на място обаче за индивидуални туристи, а дори и за организирани туристи, когато предложенията идват от страна на чуждестранни фирми, директно адресирали своите желаниа към стопанската организация, могат и трябва да се осъществяват. Тук въпросът се свежда до разработването на необходимия механизъм между националните участници в реализацията на предлагания туристически продукт. Сега се получава парадоксалното положение, при което комисионерът, получаващ възнаграждение за това, рядко действа самостоятелно (като монопол), а не като изразител на монопола на социалистическата държава във външната търговия.

На основа на изказаните дотук съображения относно съдържанието и параметрите на самоуправление на туристическите комплекси могат да се направят следните конкретни предложения:

1. От гледна точка на усъвършенствуване технологическия цикъл на туристическата дейност - да се осъществи повсеместна технизация и автоматизация на обслужващите и производствените дейности, което ще позволи висококвалифицираната работна ръка да се освободи от времемодните технически операции, извършвани на ръка, в полза на непосредствените и задължения в процеса на обслужването на туристите.

2. От гледна точка на повишаване икономическите функции на туристическия комплекс - дейността в различните ѝ разновидности да бъде на пълна стопанска сметка на равнище комплекс, а в рамките на комплекса да действа непълна вътрешна стопанска сметка; резултативният фонд Работна заплата да се постави в по-тясна зависимост от формирането на общия доход на туристическия комплекс, а не само от резултатите в бригадите; цените на предоставяните от туристическите комплекси услуги и стоки и особено за различните видове мероприятия да се разработват от комплексите в рамките на средни за годината или за главния сезон, преди, след и извън сезона за съответния вид туризъм на основата на колебанията в търсенето и предлагането. Нормативите за разработването на валутните цени да са задължителни само от гледна точка на валутния баланс на народностопанския план и

Участието на туризма в него, като конкретните размери на цените и техните промени се обвържат главно с условията за реализация – вид туризъм, категория на базата, специфика на самата услуга, специфика на ефекта, период на предоставяне на услугите, включените поощрения за потребителите и др. под.

3. От гледна точка на усъвършенствване на управлението и организацията на труда да се създадат звена за проучвателна пазарна дейност, които да осигуряват необходимата информация за определяне "пазарното" поведение на туристическия комплекс, особено в рамките на локалния пазар, действащ на собствената му територия. Тези звена трябва да се обвържат и на национално равнище чрез Българската асоциация за туризъм и отдих, за да се създадат предпоставки за аргументирано управление на въннотуристическата дейност и за прилагане на принципа за икономическа справедливост при понасяне на четите и при разпределение на стичулите за високи положителни резултати от цялостната дейност на туристическите стопански организации и техните контрагенти. Да се промени и подходът при формирането на бригадите. Те да се разграничат от административно-стопанските единици на отделни туристически обект (хотел, ресторант, вил и т. н.) на основата на функционално и териториално обособяване на микрорайони като нови управленски звена, обединяващи прилежащата им материално-техническа база и всички дейности по туристическото обслужване. Всеки микрорайон да представлява вътрешно обособен административно-икономическа единица, управлявана от директор и бригаден съвет, съставен от бригадирите на отделните бригади. Самите бригади ще се изграждат на функционален принцип съобразно с конкретните процедури, които се осъществяват от отделните им членове, например в дейност "Средства за подслон" бригадите им да бъдат формирани по следния начин: бригада от всички управители на обекти с бригадир най-изявеният между тях; бригада за домакинските, бригада за камериерките и т. н., оглавявани от най-изявеният между съответната категория работници. Бригадният съвет ще включва най-добрите представители на отделните бригади от всяка дейност на територията на микрорайона.

Директорът на всеки микрорайон като административен отговорник за неговата дейност трябва да бъде пряко подчинен на главния директор на туристическия комплекс; той трябва да взема участие и в колективните органи за управление на комплекса.

Внедряването на подобен тип бригадна организация на труда в туристическите стопански организации ще създаде предпоставки за по-ясна и целенасочена работа на функционалните звена и отдели най-

маляването на броя на участниците; ще се повиши и оперативността на работата от окрупняване на показателите, по които ще се наблюдава дейността на микрорайоните на равнище комплекс.

Ефектът от предложен начин на изграждане на бригадите и обособяване на управленските и оперативните звена в рамките на туристическия комплекс може да се търси в следните направления:

1/ съчетаване на единоначалието с изборността на ръководните органи (директор и бригаден съвет);

2/ засилена колективна отговорност по стопанисването на цялата материално-техническа база на територията на микрорайона с повишени възможности за маневриране на работната сила;

3/ еднородност на бригадите по отношение на професионалния и квалификационния състав на техните членове с еднакво отношение към конкретен технологичен, производствен или друг процес, свързан с предоставянето на туристическите услуги поради еднаквостта на изпълняваните функции;

4/ издигане престижа на ръководните кадри на основата на повишените им права и отговорности и чрез прилагане принципа за ротация – всеки може да бъде избран за бригадир или за директор, ако отговаря на изискванията;

5/ по-пълно задоволяване на потребностите на туристите поради установяване спецификата на определен обем услуги и стоки, на основата на които е обособен функционално микрорайонът, а съответно и по-добро познаване на желанията и интересите на самите туристи.

За да се осъществява истинско самоуправление в системата на туристическия комплекс, преди всичко трябва да се реши въпросът с кадрите и тяхната икономическа квалификация. Висококвалифицираните кадри не се задържат в туристическите комплекси, защото отиват да работят в други сфери на народното стопанство. А резултатът е – големи разходи за образование, ниска производителност на труда, лошо качество на обслужването. Съвременен икономическият мислене не е раззито така, че всеки член на трудовия колектив да вижда икономическите последици от собственото си участие в трудовия процес от позицията на перспективното развитие на цялата организация. Не би се получила реална оценка за самоуправлението на туристическата организация, ако не се променят критериите за оценка на труда в ту-

ризма.

В заключение ще завърши с част от мотото на настоящата конференция, че самоуправлението на туристическите комплекси трябва да се превърне в онзи мотор на икономическа дейност, който със своята мощност и висок капацитет на полезно действие ще введри в практиката икономическата стратегия на нашата партия.

ВЛИЯНИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ МЕХАНИЗМ ВЪРХУ
САМОУПРАВЛЕНИЕТО НА ТЪРГОВСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Стоян Шалаверов
Главен директор на СД "Търговия" – В.Търново

Ние приемаме постановката за самоуправяващите се стопански организации – предприятия и комбинати, като допълнително средство, като нещо ново и голямо в нашия стил и метод на ръководство в името на високите цели за качествено нов растеж в икономиката.

Като пренасяме в практиката основните положения на самоуправлението, намерили място в новия Кодекс на труда, в проекта на Правилник за стопанската дейност, в материалите, публикувани в средствата за масова информация, в предаванията по радиото и телевизията срещаме хора, които ни смущават.

На тях ще сира вниманието на присъстващите тук, на организаторите на застоящата научно-практическа конференция. И ако евентуално сме прави, съображенията ни да се имат предвид от съответните органи.

На нашите търговски предприятия, както и на всички други предприятия са необходими средства за капитални вложения, оборотни средства, средства за фонд Работна заплата. Сега те се формират по изискванията на икономическия механизъм. В бъдеще вероятно ще се формират на основата на постановките, залегнали в Правилника за стопанската дейност или някакъв друг документ.

И тъй самоуправлението във всички случаи изисква самофинансирани. То пак се определя от размера на разполагаемите средства. Тези средства се определят съобразно с нормативите на икономическия механизъм. Следователно връзката икономически механизъм – самоуправление е очевидна.

Сега нашите предприятия минават на принципа на самоуправлението и следователно на самоиздръжка, в резултат на което нещата се променят. Какво се получава? При досегашно действащия икономически механизъм 6 от всичките 13 предприятия от системата на дирекцията получават вътрешни дотации чрез преразпределение на дохода. Още от гук продължава, че в преминаването на принципно новата постановка на стопанска дейност същите тези 6 предприятия няма да може да преминат на самоиздръжка и съответно на това няма да могат и да се самоуправяват.

Поради характера на извършваната стопанска дейност техните начални стъпки в това направление ще са почти невъзможни, а и преустройството им към тези изисквания поради характера на специализираната търговска дейност ще е много трудно.

Как ние чувствуваме трудностите в това отношение.

Всяко стопанско предприятие има право на самостоятелно решение за развитието на производствената, търговската, научната, развойната и внедрителската дейност. При тези постановки ние, които имаме изградена материално-техническа база само за търговска дейност, безспорно ще организираме работата си поне засега само за това направление. Но тук остава открит другият въпрос: кои и колко предприятия и граждани ще искат нашите услуги. В последно време се наблюдава разширяване на фирмените магазини. В нашия град магазини имат "Валентина", Заводът за радиотехническа апаратура, ИАПС и др. Сега се разкриват магазини за битова химия. Какво трябва да прави ръководството и колективът на "Нармаг" - В.Търново, след като след по-малко от месец търговия на едро ще открие мебелна къща и ще "изземва" от стокооборота му поне 10 - 12 млн. лв. годишно. Да се има предвид и характерът на стоките, които тук ще се продават, както и размерът на отстъпките, които тук ще се реализират.

Смушава ни и свободното договаряне, такова, каквото се проляви в Слънчев бряг и Пловдив, проведено в края на октомври и началото на януари 1986 г., както и за I полугодие на 1987 г. Считаме, че все още не са създадени условия и организация за свободен диалог между производство и търговия в унисон с нормативните документи и по-специално 47 ПМС от юли 1986 г. - за по-пълно задоволяване на потребителското търсене от стоки. Предлаганата продукция от предприятията на отделните стопански организации, местна и кооперативна промишленост, АПК, задруги и други производители не е в състояние да задоволи нуждите на пазара по обем и асортимент. По тези причини се очертава недостиг на обувки - особено за кожени и каучуковите, от облекла - кожни, ватирани, работни, детски и за възрастни, от текстил - памучен, от децфонда - железария, ташети, кожена галантерия и др. Обещават ни от Асоциация Търговия и услуги за вземане на правителствени мерки за тяхното преодоляване по пътя на внос, износ и допълнителни производства, но засега това са само обещания.

Запазено е монополното право на производството, продиктувано от техните възможности и икономическа изгода, изразено чрез:

- предлагане на ограничена колекция;
- правото да намалява едностранно предлаганите спецификации

от търговските организации;

- намаляване на търговските отстъпки за някои стоки (особено за модните);

- едновременно предлагане на търсени с нетърсени стоки;

- предимствою зареждане на собствените им фирмени магазини;

- веритично изпълнение и отклонение от склучените спецификации по асортимент, разцветки и материя;

- недостатъчна и некачествена фабрична опаковка и разфасовка на пакетирваните стоки (захар, сол, периодни препарати, варива и др.).

Успоредно с това, като се прибави и обстоятелството, че преки търговски сделки имат право да извършват всички държавни и кооперативни търговски организации, (на едро и дребно), специализираните и модните централи, развитието на фирмените магазини води до труднорегулируеми търговски процеси за отделните групи стоки в даден окръг и седищна система.

Всичко това, съгласете се, поставя търговските организации в една неиздестност с какви групи стоки ще се търгува и какъв ще е обемът на реализацията съобразно с потребителското търсене.

На тази база във всички случаи доходите на търговските организации ще намаляват и все по-трудно ще става приложението на принципа на самоиздръжката. Известно е, че доходите на търговските организации освен от обема са в пряка зависимост и от размера на търговските отстъпки. Те обаче и сега са недостатъчни. Промаяката им в кратки периоди е невъзможна, тъй като са във връзка с ценообразуването. Следователно за търговските организации в началния период единственият изход е в реструктурирането на своята дейност, и то в посока намаление, което още повече ще влоши икономическата ефективност, тъй като няма възможност веднага да се намалят условно-постоянните разходи, свързани с материално-техническата база и технологията на управление на търговската дейност.

Трудностите по самоиздръжката ще се проявяват и в друг аспект. Знаем, че търговската дейност е не само търговска. Тя е и политическа дейност с големи социални последици. Следователно развитието на търговската дейност следва да се преценява не само от гледна точка на нейната икономическа ефективност, но и от нейната социална значимост. Изграждането на необходимата материално-техническа база няма да е във възможностите на отделното предприятие.

В пример на "фарма" - В.Търново, за завършване на град-

кия универсален магазин (ГУМ) са необходими около 7,5 млн. лв. Ако приемем, че това ще стане за 3 години, предприятието трябва да разполага годишно само за този обект с 2,5 млн. лв. Да допуснем, че ни се разреши ползуване на банков кредит, пак ще ни са необходими 900 хил. лв. годишно. А по фонд РТУ след съответните задължителни отчисления "Нармаг" ще разполага най-много с 300 хил. лв. Как тогава ще се изгради този универсален магазин?

Освен това от 1.1.1987 г. предприятието ще трябва да изплаща ползувания кредит от банката за стопански инициативи в размер на 300 хил. лв. годишно. От къде да получим тези средства?

Преди една година завърши разширението на хлебозавода във В.Търново. Ежегодният ни дълг към БНБ за ползуван кредит възлиза на 400 хил. лв. Как това предприятие само ще погасява заема си, като то ще разполага с целеви средства най-много в размер на 200 хил. лв.?

Предстоящо е изграждането на кулинарен цех във В.Търново за нуждите на общественото и столовото хранене. През този период обаче те не са в състояние да осигурят средствата за задължителното делово участие в изграждането на обекта.

И още нещо в областта на капиталните вложения. Получава се така: Който си е изпел кошницата, т.е. което предприятие е решило основните си проблеми – има универсален магазин, има най-необходимата база, то е добре, а този, който ще плете кошницата от тук нататък, той да му мисли.

Досега чрез групиране на средствата от предприятията в Дирекцията се провеждаше инвестиционна политика на последователно изграждане на по-крупните обекти в отделните предприятия. Ако отведнъж приложим правилото за самоиздръжката, тази възможност няма да бъде валидна и фактически ще поставим предприятията при нееднакви условия и невъзможност да изградят материалната си база.

И понеже говорим за капитални вложения, тук му е мястото да кажем нещо и за научно-техническия прогрес. Всеизвестно е, че въпреки големите успехи на родното машиностроене, то все още не може да произвежда редица машини и съоръжения за нуждите на търговията, общественото хранене и хлебопроизводството. Такива, съвсем далеч по необходимите количества, все пак досега получавахме с валута от Министерството на търговията. А в бъдеще, как да внедряваме мащабно и бързо най-новите постижения на научно-техническия прогрес, когато, след като сме самоиздържащи се и нямаме валута, не ще можем да си доставим постмиксапарати, грел-апарати, кафе-машини, линии за производство на малки луксозни хлебчета и много други. В тази връзка

ка ще поставя въпроса, дали е най-правилно само тези, които поради характера на своята дейност получават валута, да разполагат с нея.

Недостатъчният доход на отделните предприятия ще определи и по-малко средства за фонд СБКМ. Очевидно не може да се допусне влошаване на работата по социалното развитие на колективите. Ясно е, че и тук трябва да се търси някакво решение.

Нередовното осигуряване на ФРЗ също ще предизвиква смущения в колективите и ще се отрази негативно върху работата и резултатите им.

Икономическият механизъм повелява, че инвеститорът е отговорникът и организаторът на инвестиционния процес. Санкциите за незавършените в срок обекти са за негова сметка. А техният размер е много голям. Само едно забавяне с 2 - 3 месеца на един среден обект може да извади от равновесие цяла дирекция. Мисля че е редно да се прецизира постановката - наложените санкции да са за сметка на инвеститора, а ако желае той, може да ги търси по следен ред от главния изпълнител. Не освобождава ли това от отговорност строителите?

От изложеното става пределно ясно, че за пълно проявление на принципа на самоуправление и самоиздръжка в търговията, което единствено може да доведе до ускорение в развитието на този отрасъл, са необходими известни условия. Тези условия трябва да се създават по нормативен път и колкото по-скоро се изгради нормативна уредба за тях, толкова по-бързо ще се отговори на задачите, поставени на XIII конгрес на БКП за по-пълно задоволяване на материалните и духовните потребности на личността.

ИЗКАЗВАНИЯ

Доц. к.ик.н. Лиляна Менчева
ВИИ "Карл Маркс"

О т в о с н о: Външоикономическата дейност на самоуправляващите се стопански организации

НР България е страна със силно отворена икономика. Динамично се развиват както външната търговия, така и другите форми на външоикономическата дейност – специализация и коопериране на производството със социалистическите страни, промишлено коопериране с фирми от несоциалистическите държави, научно-техническо сътрудничество, външностопански туризъм и др. През 1985 г. външотърговският стокообмен достигна около 27 млрд. вал. лв., като нарасна в сравнение с 1970 г. близо 4 пъти. Външоикономическата дейност съдейства в голяма степен за изграждане на прогресивна структура на националната икономика чрез активно включване в международното разделение на труда и особено в социалистическата икономическа интеграция. В Програмата на БКП, приета на X конгрес на партията, се изтъква, че "хармоничното развитие на нашата икономика, оптимизирането на производството на стопанските единици може да се постигне не по пътя на самозадоволяването, а чрез широко участие в международното разделение на труда, особено в рамките на световната социалистическа общност"¹. Всичко това красноречиво говори, че външоикономическата дейност е не само важен, но и ключов фактор за интензивния икономически растеж на нашата страна.

Решенията на XIII конгрес на БКП за по-нататъшен качествено нов икономически растеж постави важни и отговорни задачи пред самоуправляващите се стопански организации и в областта на външоикономическата дейност. Усъвършенствването на механизма за управление на тази дейност е насочено към приложение на все по-ефективни организационни форми и икономически средства за свързване на националното производство с външните пазари, за директен "облъсък" на производителите както с вътрешния, така и с външните пазари.

---

¹ X конгрес на БКП: доклади, решения. Партиздат, С., 1973, с.197.

Както е известно, през последните години значително се разшириха правата и отговорностите на производствените предприятия, които сега носят отговорност не само за производството на продукцията, но и за нейната реализация. Съкращаването на опосредствувашите звена позволява производителят да получи непосредствен допир с пазара, да понася всички положителни и отрицателни резултати. Създадени са възможности самоуправляващите се стопански организации сами да избират и едновременно да използват различни организационни форми за реализиране на външноикономическата си дейност. Така се формират условия за по-голяма гъвкавост при организационното свързване на производителите с външните пазари, за разгръщане на стопанската им инициатива и т.н. При това положението самоуправляващите се стопански организации са заинтересовани, отговорни и принудени да познават вътрешни и външни пазари, да следят тенденциите в измененията им, да се приспособяват към тях и същевременно активно да въздействуват върху отделните пазари.

Самоуправлението на стопанските организации засилва икономическото съревнование между производствените предприятия за повишаване на качеството и ефективността от износа. Всеки производител е заинтересован от ускорено внедряване на постиженията на съвременния научно-технически прогрес, за производство на по-висококачествена, нова и ефективна експортна продукция, за увеличаване на експортните ресурси, като държи сметка за изискванията на външните пазари и бързо се приспособява към променящите се условия за продажба (изискванията на потребителите, постиженията и възможностите на конкуренцията и т.н.). За постигане на горепосоченото производителят е принуден да бъде много добре информиран за конюктурата, цените, конкуренцията и другите условия на международните пазари, да въздействува върху тях чрез съответна реклама, сервиз, снабдяване с резервни части и др. Изхождайки от всичко това, при регламентирането на организацията на външнотърговската дейност трябва да се вземат предвид д в е о с н о в н и и з и с к в а н и я: максимално доближаване на производителя до външните пазари и строго спазване на принципите на държавния монопол върху външноикономическата дейност, недопускане на конкуренция на външните пазари между български стопански организации с цел запазване на националните интереси.

Принципната постановка, че външноикономическата дейност е функция на производствените предприятия и организации обаче не оз-

начава, че всички те сами могат да търгуват със задграничните контрагенти, т.е. че не всеки производител може да подготвя, сключва и изпълнява директно въннотърговски сделки, а има право в зависимост от неговите интереси и възможности да избира организационната форма, чрез която да осъществява износа на произвежданата продукция и вноса на необходимите стоки. Така тази дейност може да се осъществява от собствени звена на стопанските организации за въннотърговска дейност, от въннотърговски предприятия или от специализирани звена към тях, от специализирани въннотърговски организации, въннотърговски дружества, сдружения и други за собствена сметка или на комисионни начала.

За да бъдат гарантирани интересите на производителите, въннотърговските организации, въннотърговските дружества и други не могат да сключват въннотърговски сделки без съгласието и уточняването на всички условия на договора със задграничния контрагент (количество и качество на стоката, цени, срок на доставка, опаковка, начин и валута за плащане, сервиз и др.), тъй като валутно-финансовите резултати от износа и вноса се отразяват в резултатите от цялостната им стопанска дейност. Разширяват се и функциите на специализираните въннотърговски звена, предприятия, дружества и организации по отношение на проучвателната, информационната и координационната работа.

Съвременната сложна ситуация на международния пазар налага да не се допуска необоснована децентрализация на въннотърговската дейност. В тази връзка в Дългосрочната програма на партията за подобряване на качеството се подчертава необходимостта от диференциран подход при решаване проблемите на организацията на въннотърговската дейност: "Стопанските организации да поддържат преки връзки с външния пазар и да се борят за постигане на изгодни въннотърговски цени при износа и вноса на стоки, като държат сметка за качеството и техническото им равнище. Крупните стопански организации, продукцията на които в голямата си част се реализира на международния пазар, сами да продават изделията си на купувачите от чужбина, да сключват в неразривно единство дейностите по производството и по износа. Стопански организации със сходна производствена дейност, които имат голям износ, следва да организират съвместни въннотърговски дружества за експорт и импорт."² Всичко това показва, че е необхо-

² Национална партийна конференция. Дългосрочна програма на партията за подобряване на качеството. Партизат, С., 1974, с. 90.

димо да се отчитат особеностите на съответните отрасли и производства, обемът на произвежданата продукция за износ, както и да се вземат под внимание наложените се на международния пазар форми и методи за реализация на различните групи стоки при избор на организационните форми за реализиране на въннотърговската дейност. Осъществяването на изискването за доближаване на производителите до международния пазар, без това да води до централизация на въннотърговската дейност, може да се постигне чрез по-широкото им асоцииране във въннотърговски дружества, сдружения и други, в които те могат да имат свои представители, звена, кантори, бюра, фирми, дирекции и т. н.

Бювият подход към организацията и управлението на външноикономическата дейност на самоуправляващите се стопански организации сега се свързва главно със засилване правата и отговорностите на производителите. Същевременно в условията на държавен монопол върху тази дейност засилването на координацията и контрола стават още по-наложителни, за да не се допусне макар и в отделни случаи да бъдат засегнати националните интереси, за да не се създадат трудности при реализирането на интеграционните мероприятия, на дългосрочните търговски спогодби и др., за да може в условията на самоуправление на стопанските организации външноикономическата дейност да се подчинява на единен режим. Следователно в условията на икономическия подход формите на организационно и икономическо свързване на производството с реализацията на външните пазари придобиват голямо практическо значение.

Доц. к. и. н. Пейо Пеев
Висш институт по хранителна и вкусова
промишленост – Пловдив

О т л о с е н о: Някои въпроси за самоуправляващите се организации в общественото хранене

Въпросът за самоуправляващите се организации е с много аспекти. На XIII конгрес на БКД бяха изнесени всеобщо и задълбочено в общото, и конкретно, отнасящо се за предприятията от различните отрасли на народното стопанство. Най-важното, генералното за самоуправляващите се организации се отнася и се свързва с това, че те са:

1. Двигатели, фактори за ускорените темпове на социално-икономическото развитие.

2. Висша за цялата ни досегашна история форма на единство на обществените, колективните и личните интереси.¹

Според източниците на средствата, с които се покриват разходите за производство и обръщение, в общественото хранене реално съществуват две подсистеми:

Първа подсистема, търговско обществено хранене, в което се реализира печалба от икономическата и социалната дейност, формира се национален доход.

Втора подсистема, столово и специфично хранене, в което не се реализира печалба, а разходите за производство и обръщение се покриват със средства от Държавния бюджет или от средства на фонд СБКМ.

Характерът на стопанско-сметната дейност на подсистемите на обществено хранене се отразява и ще се отразява върху степента на зрелост на самоуправляващите се организации, които се включват в тях. Новото, което е отредено на самоуправляващите се организации, ще се проявява предимно в търговското обществено хранене.

Фундаментът, на който се изгражда самоуправляващата се организация, са системите от баланси, нормативната база и икономическите условия.

Система от баланси. За общественото хранене балансовият метод стои в основата на цялостната производствено-търговско-финансова дейност. Чрез него се изгражда продуктовият баланс на стокооборота, чрез него се търси равновесието между потребителското търсене и стоковите фондове на общественото хранене, с него се установява балансовото равенство между кулинарната продукция и общия стокооборот и броя на търговските работници, регулира се броят на заведенията за обществено хранене и местата за сядане с броя на купувачите. Особено актуална е балансируемостта на технологичните връзки. Става дума за интегрирани и типизирани технологии, за авангардни и приоритетни технологии в кулинарното производство и в търговското обслужване, органически свързани с авангардна техника. Балансът на технологичните връзки е предназначен да осигури усло-

---

¹ Ж и в к о в, Т. Встъпително слово и Заклучително слово пред XIII партиен конгрес. Партиздат, С., 1986, с.18 - 33.

вията, при които с минимални разходи на съвкупен труд се произвежда единица кулинарна продукция и се реализира единица общ стокооборот. Натуралните, стойностните баланси и балансите на технологичните връзки образуват единна система, чрез която се постига равновесие между потребности и ресурси, между стокови фондове и покупателни фондове на населението, между доходи и разходи на самоуправляващите се организации за обществено хранене.

Нормативна база. Внедряването на икономическия механизъм в общественото хранене потвърди неговата жизнена сила, неговото предназначение. Елементите на икономическия механизъм, облечени в нормативни документи, следва да изпълняват в най-голяма степен ролята на нормативна база. Необходимо е обаче тя да бъде съобразена със социалната и с икономическата ефективност, които се постигат в общественото хранене. Не е възможно величините на някои качествени показатели да бъдат такива, каквито са например в хранителната промишленост. Трябва да се обърне внимание и да настъпи промяна по отношение на:

1. Данъка върху печалбата, който по държавната задача е 40 %, а върху печалбата над държавната задача – 50 %. Тези нормативи са твърде високи за общественото хранене. Предприятията за обществено хранене не могат да увеличават търговските отстъпки и надценките, за да получат по-големи доходи, а от тях – по-голяма сума на печалбата. Следва да се намалят величините на двата норматива: първият на 30, а вторият на 25 %.

2. Фонд Разширяване и техническо усъвършенствуване и фонд Стимулиране на техническия прогрес. Постъпващите суми в тези фондове са малки, това за първо място. На второ място, голямата централизация на средствата по тези фондове във висшестоящите организации. На трето място, безброй формалности, за да се използват средствата за стимулиране и внедряване на техническия прогрес. Има нормативна уредба и тя следва да се използва така, както е предвидено в специалните нормативни актове.

3. Утвърждаване новите технологии и различни асортименти кулинарна продукция. Твърде дълъг е пътят за признаването, за утвърждаването и новите технологии, които следва да бъдат изразявали с отраслови нормали или БДС. Известно е, че те са законът на всяко производство. Има разпоредения, има предоставени компетенции, но те или не се познаят, или няма желание за тяхното прилагане, за тяхното промишленост. Следва да бъдат обединени усилията и компетенциите на различните органи, за да може в най-кратък срок да бъдат утвърждава-

ни новите технологии и новите асортименти кулинарна продукция.

4. Внедряване на стопанската сметка. Всяка самоуправляваща се организация е поставена аз стопанска сметка и на самоиздръжка. Все още стои открит въпросът, как да се внедрява стопанската сметка в поделенията на стопанската организация. В общественото хранене ролята на поделения изпълняват заведенията за обществено хранене. По обема на своята дейност, обем, изразяван с кулинарна продукция или с общ стокооборот, налице е разнообразие от заведения. От това произтичат няколко въпроса:

- с кои показатели да се внедрява стопанската сметка в поделенията за обществено хранене;
- какви фондове да се формират в поделенията за обществено хранене;
- какви са материалното стимулиране, материалната заинтересованост и материалната отговорност в поделенията за обществено хранене;
- каква е бригадната стопанска сметка в поделенията за обществено хранене.

Продуктът на труда – кулинарната продукция и (или) общият стокооборот и печалбата, следва да бъде базата за внедряване на стопанската сметка, за стимулиране и санкциониране. Разбира се, качеството на кулинарната продукция и прякото търговско обслужване оказват съществено влияние върху сумата на резултативната работна заплата. При сегашното състояние и в една близка перспектива бригадната организация следва да се свързва с отделното заведение и с формирането на териториални структури – Райони за обществено хранене и Комплекси за обществено хранене, които да обединяват няколко отделни заведения за обществено хранене. Кабирането на средства по фонд Бригадир следва да се запази, защото с този фонд се отдава признателност на бригадната организация на труда, на нейните икономически и социални функции.

Икономически условия. За условията на общественото хранене най-непосредствено е влиянието за превръщането на предприятията в самоуправляващи се организации на:

- стоковите фондове;
- общия стокооборот;
- концентрацията и специализацията на производствената и на търговската дейност;
- интеграцията със селското стопанство и с хранителната промишленост;

– капиталните вложения за технологичното обновяване и техническото превъоръжаване на кулинарното производство, търговското обслужване и управлението на производствено-търговско-финансовата дейност.

Диалогът между държавата и самоуправляващите се организации от общественото хранене образно представлява една система. На входа на системата са ресурсите, а на изхода – крайният продукт. На общественото хранене са необходими стокови фондове, в които се включват храни с различна кулинарна готовност. Със стоковите фондове се задоволява потребителското търсене; във всяка продажба има частица доход, за да се формират доходът и печалбата на предприятията. Интеграцията със селското стопанство и с хранителната промишленост дава отражение на концентрацията и специализацията на производствената и търговската дейност. За ефективността от нея следва да бъдат разрешавани въпросите за обема и асортимента на хранителните стоки, които купува общественото хранене; за качеството и разфасовките на хранителните стоки; цените на хранителните стоки; транспортирането и фракцирането на хранителните стоки. Интеграцията между тези отрасли следва да гарантира ефективността на техните предприятия, за да ги утвърждава като самоуправляващи се организации. С капиталните вложения следва да се изгражда в общественото хранене адекватна материално-техническа база, отговаряща на потребителското търсене, каквато то би било в годините на развитото социалистическо общество.

С икономическите условия, при които работят самоуправляващите се организации от общественото хранене, става възможно да се реализира планираната социално-икономическа ефективност. Икономическите условия характеризират състоянието и развитието на цялата икономика, характеризират относително точно степента на жизненото равнище в частта за задоволяване със стокови и с нестокови услуги от общественото хранене.

Специализираните предприятия за столово хранене "Ученически столове", "Студентски общежития и столове" и "Столове" следва да се превършат в самоуправляващи се организации при спазване на специфичното в тяхната дейност. Специалната политика на социалистическата държава се провежда чрез тях посредством системата на ценообразуването на кулинарната продукция и порядъка за тяхното финансиране. Тези организации са също стокопроизводители, макар че след продажбата на ястията те не получават печалба.

Специализираните предприятия за столово хранене могат да изпълват със съдържание понятието самоуправляващи се организации чрез:

- още по-осезателно увеличаване броя на хранещите се, увеличаване обхвата на работници, служители и учаци се, които ползват услугите на обществените столове;

- намаляване на дотациите от Държавния бюджет за покриване на разходите за производство и обръщение, на режийните разходи;

- увеличаване на приходите от максимално използване на материално-техническата база - обществения и столове; за да има стимули, целесъобразно е 25 % от тези приходи да се изплащат като допълнителна сума към работната заплата;

- изграждане и укрепване на помощните стопанства самостоятелно или в съдружие с други организации за използване на хранителните отпадъци за получаване на месо, яйца, плодове и зеленчуци.

Специализираните предприятия за столово хранене по специфичен начин прилагат стопанската сметка. Без най-важния принцип - самоиздръжката, целта е най-рационалното използване на наличните ресурси за получаване на повече икономически и социални ефекти, за по-висока социална ефективност.

Превръщането на предприятията за обществено хранене в самоуправляващи се организации е обективна закономерност, задължително условие за успешно участие в ускореното социално-икономическо развитие на страната. Процесът няма да бъде лек, защото има социално, икономическо и юридическо звучене. Много са аспектите на самоуправлението. Особено внимание следва да се отдели на участието на трудовите колективи в управлението на производствено-търговско-финансовата и социалната дейност.

Много са въпросите, които взети самостоятелно, се явяват сложни проблеми, всеки със специфично проявление. За превръщането на предприятията за обществено хранене в самоуправляващи се организации най-голяма е актуалността на следните въпроси:

1. Изграждане на стройна система за бързо внедряване на научно-техническия прогрес - технологии, техника, управленски решения в кулинарното производство, в търговското обслужване, в поддържането на материално-техническата база и в управлението на предприятията за обществено хранене. В системата да се включат:

- управленско звено, което да координира разработването на елементите на научно-техническия прогрес; това звено може да се наименова "Изследвания и технологии"; то ще обедини достиганите

Производствено-технологичен отдел, отдел Организационен и отдел Организация на търговската дейност;

- самостоятелно изграждане на Лаборатория за контрол на качеството на кулинарната продукция (ЛКП) или в съдружие с други самоуправляващи се организации; такава лаборатория функционира към ОСП "Ученически столове" в Пловдив;

- материално и морално стимулиране за внедряване на техническия прогрес;

- научно-техническа и икономическа информация, свързана с технологии, техника и организация на труда в производството, търговското обслужване и в управлението на общественото хранене.

2. Широко поле за демократическия централизъм, за социално-деструктивната демокрация и на първо време и място - за изборното и конкурсното начало при кадровото осигуряване на предприятията, на поделенията и на бригадите в общественото хранене.

3. Усъвършенствване на управленските структури и по този начин - усъвършенствване на управлението и планирането, превръщане на Производствено-търговско-финансовия план в план за научно-техническо, икономическо и социално развитие на предприятията и на трудовите колективи в общественото хранене. За целта е необходимо:

- да се въведе двузвенна система на управление;

- да се постави на нова основа насрещното планиране, като се запазва централизмът, който се предоставя на висшестоящите планиращи органи.

4. Висок професионализъм у всички кадри в общественото хранене. Целесъобразно е да се разработи програма за подготовка на кадри, за повишаване на квалификацията чрез различните форми и етапи към различните учебни заведения.

5. Стабилност на нормативните документи, с които се планира, контролира и оценява работата на самоуправляващите се организации. Това е възможно само тогава, когато са разработени и се използват нормативи, отразили условията, при които работят предприятията за общественото хранене.

6. Лошо мислене, революционно мислене от търговските работници, от специалистите и от ръководните кадри в общественото хранене, мислене, свързано с внедряването на новото, на пресективното, на положителния опит.

7. В дейността на самоуправляващите се организации, например предприятията "Обществено хранене", "Търговия на дребно и об-

ществено хранене", Потребителските кооперации, ще се влага да се проучват, проектират и изпълняват задължения, за които те нямат необходимите средства и научно-технически потенциал. В случая се има предвид:

- изучаване на потребителското търсене на макро- и микро- равнище;
- внедряване нови форми на кулинарно производство;
- внедряване нови начини на търговско обслужване;
- проектиране и изграждане на заведения за обществено хранене.

Явно е, че тези самоуправляващи се организации не са в състояние да се "самообслужват", да разрешават сами многообразието от въпроси. На помощ следва да бъдат привлечени сдружения, асоциации, инженерингови организации, внедрителски формирования. Трябва широко да се използва и кооперирането с други самоуправляващи се организации.

За по-голям обем кулинарна продукция, за по-голяма сума на общия стокооборот, за по-голяма величина на социално-икономическата ефективност, за всестраниното развитие на човека, ето предназначението на всичко, което трябва да се извършва, за да се изградят самоуправляващите се организации в общественото хранене. Всяко ново трудно се утвърждава, в спор със старото, с традиционното. Етапът на нашето развитие повелява максимално да се съкращава времето, през което новото се е превърнало във фокус, събираш ентузиазъм, опит и знания. Така следва да бъде и за самоуправляващите се организации в общественото хранене.

Стефка Ганева
СО "Търговия на едро" - София

О т л о с и о: Проблемите на самоуправлението на
търговските организации

Предизвикана съм от изнесените основни доклади и от изказванията в пленарните заседания и в секцията да взема отношение по разглежданите проблеми и без да имам претенции за изчерпателност и логическа последователност на проблемите да ги поставя тезисно, за да може да направим оценка и да вземем решения.

Конференцията е изключително полезна. Тя съсредоточи вниманието ни към определени теоретични аспекти на управлението и самоуправлението, обогатихме се.

Същевременно стана ясно, че един и половина месеца до края на годината няма да са достатъчни, за да се решат проблемните въпроси и да се започне работа.

Считам, че както тази конференция, така и националното съвещание на икономистите се провеждат твърде късно и, по моето скромно мнение, не са използвани достатъчно потенциалите и професионалните възможности на твърде много специалисти.

Въпросите, които поставям, са все във връзка с проблемите на самоуправлението.

И тогава:

- Не започнахме ли малко откъра - не трябваше ли първо да утвърдим икономическия механизъм, икономическите дестове, т.е. първо да определим икономическите изисквания и след това да решаваме въпросите с изборността на ръководителите?

- Защо говорим повече за самоуправление, без достатъчно да говорим за плано-регулирущите функции на държавата?

- Защо не правим разлика между планирането като функция на закона за планомерно развитие и т.нар. държавни задачи, държавни поръчки. Планирането не се състои само от брой или видове показатели. Достатъчен ли е само диалогът за регулирането на процесите. Тук не изключвам силата на данъка, цените, нормативите и т.н. Може ли при наличието на недостатъчно материали и стоки да вледираме за свободен пазарен механизъм и броят на утвърждавания стоков фонд за 1987 г. да бъде минимален. Считам, че в работата на нашата секция трябваше да участвуват проф. Жак Аройо и проф. Георги Бетров, за да ни убедят в становището си. Да направим оценка, да уточним къде грешим с обратното си становище.

- Даваме ли си сметка, защо сега действащият икономически механизъм не ни харесва; заставаме срещу него - по моето скромно мнение, защото не се получава единство в държавните, мултикорпоративните организации и предприятията. МФ и ВДБ го правят плащане за вътрешен плащане и отчет, а ДВП не съставяше плащане по цена и цената търсещи за решим някои проблеми, правехме промени в един месец.

- Не се ли счита, че с възможностите на някои държавни кадети чрез вестника, така и чрез телевизията и радиото се създават условия за единство на силите, че в действително време, за да се работи

на самоуправлението, да прави каквото си иска. Като изразявам това свое становище, моля да не се счита, че заставам на обратни позиции и не оценявам необходимостта от тържение на пъгша за творческа активност и отговорност.

Наукага за самоуправлението трябва да се овладее, за да се знае от къде започва самостоятелността и как ще се развива тя в условията на принципите на демократическия централизъм.

И по-нататък:

— Не е ли време да разгърнем учебници и книги и да си припомним схемата на Маркс за възпроизводствения процес? Имайки предвид приоритета на материалното производство, считам определено, че на настоящия етап е време вече да се обърне сериозно внимание на отрасъл "Търговия", на който са възложени функциите да реализира общественя продукт. Никой от работещите по проекта за икономическия механизъм не си е дал сметка, че с една мяза не може да се мери във всички отрасли. Промени ли се нещо в науката за отраслите? Има ли отрасловост? Има, защото търговията не е нито машиностроене, нито текстилна промишленост, а е търговия. Може ли само размерът на данъка върху печалбата и някои други задачи по задовляване потребностите на населението да обуславят отликите? Не трябва ли да се вникне по-дълбоко и да се разбере например, че вложенияте в търговията капитални вложения не могат да имат същата ефективност, както в производството. Образно казано, не може да си под земята, да вложиш никакви капитални вложения, които да те изведат на земята, а да се счита, че си се изкачил на Еверест. Тук не развивам аналитично въпроса, това може да бъде предмет на отделен разговор.

Отчита ли се, че въвеждането на автоматизирани системи за управление в търговията най-общо казано началва нейната ефективност, защото процесите не са изпитани още в началото, в производството. Това е проблем, който може да бъде разработен също отделно.

— Да считаме ли, че понятията "концентрация" и "специализация" вече не съществуват — имам предвид политиката на утвърждаване на малките предприятия като перспективни и динамични производствени единици. Не трябва ли сериозно да помислим, че някои въпроси за по-качествено задовляване потребностите на населението ще решим само по пътя на специализацията и концентрацията на запасните и складовите фондове.

— Кой създаде условия за криво разбраии иркви връзки . за

некоординираните действия и неустойчивите позиции от търговията пред промишлеността, за натрупаните стоки в държавната и кооперативната търговия, за плащаните високи лихви.

- Промени ли се науката за фирмените магазини като средство за изучаване на формиращото се потребителско търсене или за търговски обекти, в които промишлеността предлага нулеви серии производство или дефицитни стоки и други в тази връзка въпроси.

И така, приложихме проекта за Правилник за стопанска дейност. Съставихме един план, в който решихме една верига (по правилата на стопанските изчисления), без да имаме предвид обхвата на дейността, стоковия фонд, спазихме определени пропорции и темпове на развитие. Съгласно тази разработка от 1.1.1987 г. трябва да закрием определени предприятия, други да намалим чувствително и то не за друго, а защото отчисленията от печалбата са многократно по-големи от възможностите за това. Съгласно указанията отидохме на свободен договорание, както уточнихме, броят на утвърждаваните групи стоки е минимален. В момента не се знае какво от заявеното ще бъде удовлетворено и какво не. И проявяващата се друга тенденция - да се сдружават окръзи, да си дават дума от производството на тяхната територия да задоволяват първо собствените си потребности или други от този род инициативи. А прякото договаряне на стоки от сложен асортимент от ЦС не е ли резултат на грижа при създаването се особени условия? Кой ще регулира тези въпроси?

Като говорим за самоуправление и саморегулиране, даваме ли си сметка, че само търговията носи отговорност за стоките, неополучили обществено признание - става въпрос за преоценките, за досегашния фонд Регулиране на цените, който в проекта не е предвиден, и опеката, че той отнема твърде много доход в търговията, с което се намаляват възможностите за преразпределение на средствата във фонд РТУ - поредица от въпроси, които също могат да бъдат развити отделно.

Като доказателство за търсене на отговорност в обратна посока е и проблемът за валежизацията и контейнеризацията. За този етап транспортната организация търси от търговията изустойки за натрупани валежизирани стоки. После пак търговията ги търси от производството. Даваме ли си сметка за етапите на бюрокрацията?

О ЦС № 47/1986 г. се въведе месечна отчетност по състоянието на стоките фондове в търговията да стро и дребоо, без да се вземат предвид състоянието на първичните документи - фактурите и

обхвата на информацията в тях. Да не говорим за това, че извършването на тази работа ще става изключително ръчно и в по-голямата си част на основата на експертна оценка.

А също така и един друг, не по-малко важен проблем на самоуправлението – може ли да се търси политически и социален ефект от дейността на търговския работник, без да се вглеждаме в условията на труд, които му предлагаме, и трудовото възнаграждение, което му даваме. Поддържам становището да се направи сериозен анализ на средната работна заплата по отрасли, по стопански организации и предприятия и категории персонал. Държавата да регулира този процес. За отрасъла не трябва да се налага данък върху Фонд Работна заплата.

Как ще регулираме процеса на самоуправлението, като се имат предвид някои нерешени въпроси на ценообразуването и нивото на търговските отстъпки.

Как ще влияем на самоиздръжката, когато в момента в складовете и магазините залежават високостойности вносни спиртни напитки, за които търговските организации плащат лихви, та дори и наказания, с което се намалява доходът за разпределение. Целта е политическа, но това не трябва да става за сметка на трудовите колективи.

Тук не споделям за някои други постановки на проекта, които вече са отпаднали в следващите варианти.

Какво трябва да се направи:

- незабавно да се реши проблемът за структурата на управлението на вътрешната търговия;
- да се направи оценка в рамките на възможностите на страната и се утвърдят разчети по основни групи стоки;
- да се промени подходът към отрасъла, като се внесе предложение за коренно ново отношение към труда на работниците в него;
- да се конкретизира инвестиционната политика в отрасъла;
- при това състояние на разпръснатост на търговската дейност, при елементарността на средствата за регистриране на потребителското търсене – трябва да се обоснове и докаже необходимостта от минимален или много малък данък върху реализацията и фонд за намаляване цените на стоките.

Имам претенции за пълно изчерпване на проблемните въпроси. Това са само някои от проблемите, които по моя оценка дават контурите на задълбочен и отговорен анализ.

Задачите, които има да решаваме, са сложни и отговорни. Това предполага много знания, умение, политическа и професионална отговорност. С такъв подход трябва да поставяме проблемите и да ги решаваме с усилията и компетентността на всички равнища на управление.

Валентин Димов

Зам.-председател на Градския кооперативен съюз - София

О т н о с в о: Проблемите на самоуправлението в
кооперативните организации

Ускоряването на научно-техническия прогрес заема водещо място в решенията на XIII конгрес на БКП и има решаващо значение за осъществяване икономическата ѝ политика. Едно от главните условия за ускоряване внедряването на научно-техническите постижения е създаването и укрепването на самоуправляващите се организации като висша форма на единство на обществените, колективните и личните интереси в съответствие с обективните закономерности на изграждането на развитото социалистическо общество в нашата страна.

За кооперативните организации самоуправлението не е нещо ново. Принципите на самоуправление и самоконтрол са исторически обусловени, вътрешноприсъщи за тях и са отразени и в Закона за кооперативните организации. Характерът на кооперативните организации е несъвместим с каквото и да е опекунство и административно вмешателство. В процеса на ускорено развитие на икономиката е необходимо тези принципи да бъдат усъвършенствувани и изцяло реализирани в управлението на системата на ИКС.

В новите условия за стопанско-икономическа дейност е необходимо преди всичко потребителната кооперация като самодейна общественостопанска организация да се утвърждава като самоуправляваща се и в съдържанието на своето управление, и във всеостранността на стопанската си дейност. Тя трябва да се свърже още по-тесно и по-пълноценно със задачите за социално-икономическото развитие на селскостопанската система.

Ето защо възниква необходимостта от усъвършенствувание на организационно-управленската структура на потребителната коопера-

ция като се разширят нейните права, задължения и отговорности на действително самоуправляваща се организация.

В новите условия ще трябва да се извърши оптимално разпределение на управленските функции между потребителната кооперация и Окръжния кооперативен съюз. Някои от функциите на ОКС, свързани с оперативното ръководство, следва да се съсредоточат в потребителната кооперация. Заедно с това е нужно да се децентрализира управлението и в самата потребителна кооперация, като част от функциите ѝ се предоставят на нейните клонове.

Така управленските функции на ОКС ще се видоизменят и ще бъдат насочени главно към изпълнението на окръжната кооперативна стратегия за научно-техническо и социално-икономическо развитие на кооперациите, за координиране и подпомагане на участието им в трансфера на технологии, за тяхното организационно, финансово и кадрово укрепване. Окръжният кооперативен съюз ще осигурява преди всичко информационното и научното обслужване за разработването на регионални научно-технически и целеви програми за развитието на кооперациите, както и разработването на икономическите анализи, на анализи за техническото равнище на производството, търговията и т. н.

Наред с положителните страни на по-голямата стопанска самостоятелност се открояват и редица проблеми на самоуправляващите се кооперативни организации.

Позволявам си да се спра само на някои от тях.

Първо, в проекта на Правилника за стопанска дейност се дава право на стопанските организации да образуват само три фонда – Работна заплата, РТУ и СБМ.

В кооперативните организации с търговска дейност, които имат натрупани големи стокови фондове и по една или друга причина не могат да ги реализират в определените срокове, е необходимо тези стокови фондове да се преценяват. Досегашният фонд Регулиране на цените се използваше много рационално от ръководителите на стопанските организации и по този начин се намаляваше делът на залежащите и бавно ликвидни стоки. Ето защо предлагам в Правилника за стопанската дейност да се предвиди формирането на фонд Регулиране на цените.

Второ, правото да се формира фонд РТУ в размер на 8% от балансовата печалба ще бъде в ущърб на по-малките кооперативни организации, тъй като на тази основа отчисляваният ще бъдат дивиденди

ни и крайно недостатъчни дори и за най-належащите нужди по поддръжката на и без това остарялата материално-техническа база. Много по-целесъобразно ще бъде тези отчисления да се правят на основата на общия доход.

Необходимо е да се продължи практиката от фонд РТУ на кооперациите да се отчисляват средства в полза на ОКС и ЦКС. По този начин ще им се даде възможност да оказват помощ на някои кооперативни организации, които не разполагат с по-големи фондове, тъй и ще се спази кооперативният принцип "Един за всички, всички за един".

Трето, след концентрацията на потребителните кооперации за укрепването на връзките им с населението се създадоха и се създават клонове в селищата. В някои населени места обаче те не функционират като първични трудови колективи. Тази функция изпълняват техните бригади в търговските обекти, в заведенията за обществено хранене, във фурни, цехове и т.н. При това положение възниква въпросът: при сключването на трудовите договори между първичните трудови колективи и ръководствата на кооперативните организации кой ще подписва тези договори от страна на административните ръководства - ръководителите на кооперациите или ръководителите на клоновете, които същевременно са и преки ръководители на бригадните колективи. Мисля, че този въпрос е много важен за нашата система и трябва да намери своето решение, тъй като на този етап клоновете на потребителните кооперации нямат правата на стопански организации и едва ли ще могат да ги получат. Практическата стойност на този казус особено ярко се откроява при сключването на договори с предприятията-производители. Клоновете ръководства нямат и не би трябвало да имат такива права, а в същото време те са органите, които определят държавните поръчки на първичните трудови колективи. Получава се разминаване между права и отговорности в управленските функции на кооперациите и клоновете им. Поставям този въпрос на конференцията, за да се породят предложения в помощ на ЦКС при неговото решаване.

Давайки по-големи права на потребителните кооперации, е необходимо да се помисли и за материалното стимулиране на търговските работници. Каквито и стимули да се дават чрез правилата за организация на работната заплата, ако не се увеличат щатните заплати, с което да се повдигне базата за заплащането на труда, трудно ще могат да се осигурят средства на основата само на норма-

тивния фонд Работна заплата. Назряла е необходимостта от прекатегоризиране труда на търговските работници. Трябва да се помисли за неговия социален престиж и отговорност.

Един друг проблем, който неминуемо ще възникне при осъществяването на стопанската дейност на потребителните кооперации в качеството им на саморегулиращи се системи, е ниската рентабилност в търговията. Този проблем стои с особена острота за потребителните кооперации, които осъществяват своята дейност изключително в селата, крайните градски квартали, махали и т. н. От една страна – ниските търговски отстъпки и, от друга – социалната роля, която те изпълняват, не дава възможност за постигане на висока рентабилност, а тя, както знаем, е главното условие за осигуряване на самоиздръжката, без която е невъзможно да се премине към стопанска самостоятелност. Затова е необходимо да се помисли за повишаване на търговските отстъпки. В противен случай трудно ще превърнем потребителната кооперация в самоуправляваща се и саморегулираща се система.

Струва ми се, че прекалено голям и ограничаващ маневрирането с финансовите средства на кооперациите е контролът от страна на банката. Почти за всички операции, които извършват кооперациите, се изисква голям брой документи, протоколи, писма и г. в. Например за изплащането на награди на работници и служители ръководствата на кооперациите трябва да преминат през редица трудности. Ако тази практика остане и занапред, едва ли ще можем да говорим за самоуправление и самостоятелност. Когато говорим за взаимоотношенията между потребителна кооперация и банка, трябва да поставим въпроса и за възвръщаемостта на средствата от страна за търговските организации. Считаю, че трябва да се помисли за срока за възвръщаемост на ползуваните кредити, тъй като построяването на един търговски обект не е равностойно на построяването на едно високоефективно предприятие. В търговията средствата далеч по-бавно се възстановяват, отколкото в промишлеността и затова срокът за връщане на ползуваните банкови кредити за търговските организации трябва да бъде удължен.

Това са накратко някои от проблемите, с които според мен ще се облъскат кооперативните организации при преминаването им към по-висша форма на управление – самоуправлението.

Нормално е нарасналата стопанска самостоятелност да доведе до редица проблеми, но трябва определено да кажем, че превръщането на стопанските организации в самоуправляващи се системи е обектив-

на потребност на общественото икономическо развитие, решаващо условие за тяхното преустройство в съответствие с реалностите на съвременното производство. Сега е необходимо да се осигури оптимално функциониране на самоуправляващите се стопански организации, да се превърнат те в възможно средство за качествено нов растеж на икономиката върху основата на НТР.

Стеля Янев
Секретар на Окръжна асоциация за туризъм
и отдих - Габрово

О т н о с в о: Икономическите проблеми на самоуправлението
на предприятията за обществено хранене

Оценени с мащабите на историята, изминалите четиридесет и две години от победата на социалистическата революция в нашата страна са малък период, но промените, които настъпиха през това време във всички отрасли, сфери и дейности на народното стопанство, го правят равен на епоха. Особено бурно започна да се развива нашата икономика след историческия Априлски (1956) пленум на ЦК на БКП. Три десетилетия априлската политика е катализатор на социално-икономическото развитие на страната.

Времето по безспорен и блестящ начин чрез високите, устойчиви и стабилни темпове на развитие на социалистическата ни икономика даде най-верния и най-точен отговор на правилността на априлската икономическа линия на БКП.

За периода 1956 - 1986 г., наред с другите отрасли, подотрасли и дейности на народното стопанство с ускорени темпове се развива и общественото хранене. Това недвусмислено се потвърждава с езика на цифрите като най-убедителен и красноречив факт. Броят на заведенията за обществено хранене нарасна 3,3 пъти, а на обществените столове - над 2,7 пъти. Стокооборотът, реализиран чрез системата за обществено хранене, нарасна над 11 пъти, а относителният дял на кухненската продукция - с повече от 45 %. И още нещо. Ако през 1956 г. на 10 хиляди души от населението се падаха 15 заведения за обществено хранене, то те сега са 26, а броят на хората, обслужвани от едно заведение, от 671 намаля на 375 души.

Измени се и структурата на потреблението на основните хранителни продукти при по-висок темп на нарастване на тези, съдържащи по-голямо количество пълноценни белтъчини и мазнини. Двес 36 % от млякото, 35 % от месото, 25 % от месните произведения, 19 % от млечните масла и 15 % от сиренето и кашкавала се реализират чрез търговските заведения за хранене и от обществените столове.

С победата на социалистическите производствени отношения храненето престана да бъде личен проблем. То прерасна в обществено значима задача, защото от степента и качеството на неговото развитие в максимална степен зависи не само физическото, но и духовното развитие на населението. Именно поради това през изтеклите 30 години партията отделяше и отделя изключително голямо внимание на развитието на общественото хранене. През това време броят на ползващите услугите на заведенията за обществено хранене работници, служители, ученици, студенти и пенсионери се увеличи повече от 4,5 пъти. Успоредно с това броят на работещите в системата на общественото хранене нарасна над 4 пъти. Работната заплата на едно лице от числения персонал се увеличи повече от 3 пъти.

Със създаването на условия и предпоставки за развитието и усъвършенствването на самоуправлението на предприятията за обществено хранене у нас икономическата и социалната ефективност от дейността на този подотрасъл на народното стопанство значително ще се подобри.

Теоретичните аспекти на самоуправлението бяха и са обект на редица разработки на партията и социалистическата държава. Те широко се обсъждат в печата, по телевизията, на научно-практически конференции и други от подобен род с една цел - по-задълбочено, по-пълно, по-детайлно и по-цялостно да се изяснят ролята, мястото, правата и задълженията на самоуправляващите се стопански организации, на тяхното функциониране за намиране оптимални методи и средства за въздействие върху тях и трудовите им колективи от страна на социалистическата държава за правилно взаимоотношение и взаимодействие между отделните стопански организации от различните отрасли и дейности на народното стопанство, за усъвършенствване на производителните сили и производствените отношения. Това са въпроси от изключителна сложност и с голяма значимост особено за предприятията за обществено хранене. Защо? Какво имаме предвид? Сега над 75 % от специализираните предприятия за обществено

по хранене в страната, независимо от ведомствената подчиненост, не могат да се самоиздържат, защото рентабилността на 100 лв. стокооборот се движи от 1 до 15 %, или средно за страната около 4,3 %. Значително по-ниска е рентабилността в предприятията от системата на Министерството на търговията. Естествено е при тази ниска рентабилност при попълването на схемата за образуване и разпределение на доходите на предприятията, съгл. чл. 178 от Правилника за икономическия механизъм, след облагане на балансовата печалба с данък, който е диференциран по стопански организации от 20 до 50 % при норматив 40 %, вноски в общинските народни съвети 3 % от балансовата печалба, плащане на застраховките, лихвите по кредит за оборотни средства и отчисленията за фондовете Развитие и техническо усъвършенстване при минимум 4 % от общия доход, Стопански риск 2 % от балансовата печалба, Регулиране на цените 0,2 % от стокооборота и Социално-битови и културни мероприятия, като лимит на едно лице от числения персонал се получава недостиг за фонд Работна заплата от порядъка на 10 до 400 и повече хил. лв. За да бъдем по-убедителни, ще дадем конкретен пример. За 1985 г. СГП "Обществено хранене" - Габрово, реализира 14 765 хил. лв. балансова печалба. И въпреки че същото предприятие плаща 20 % данък върху балансовата печалба вместо 40 % по норматив покри само плащания си фонд Работна заплата. Отчисли от балансовата си печалба за фонд Развитие и техническо усъвършенстване 76 хил. лв. или 1 % от общия доход, т.е. колкото е минималният норматив за отчисления по този фонд. От амортизационните отчисления за възстановяване за разглежданата година е отчислило 197 хил. лв. и за основен ремонт 20 хил. лв. Или общо за фонд РТУ предприятието е набрало 276 хил. лв. Като се има предвид, че този фонд има широко предназначение, съзетے сами, може ли с тези средства това или друго подобно на него предприятие да поддържа на високо техническо и технологично равнище наличните си търговски обекти, да извършва ново строителство, да реконструира, модернизира и разширява заведената си, да подготвя кадри и т.н., да се самофинансира, тъй като самоуправлението не може без самоиздръжка и самофинансиране. И още един факт. Съгласно действащата нормативна уредба се разрешава на стопанските организации да акумулират при себе си до 80 % от фонд РТУ на своите подделения. Илюстративни акумулират цялото фонд РТУ от подделенията си и разполагат с него. Изглежда се също фонд Стопански риск и фонд Регулиране на цените.

Анализът показва, че 24 стопански дирекции "Търговия" от страната ползват до 50 % от фонд Регулиране на цените за покриване недостига на фонд Работна заплата на своите поделения, в т. ч. и на тези от общественото хранене.

Да продължим по-нататък нашите разсъждения относно самоуправлението на предприятията за обществено хранене. Може ли то да се приложи в практиката и да действа ефективно? Да, може! Необходимо е обаче някои от процесите да се регулират, да се даде възможност за по-голяма самостоятелност на трудови колективи на предприятията да решават по по-ефективен начин стоящите пред тях проблеми, да премахнат опекуството и вмешателството от страна на някои висшестоящи организации и органи. Какво имаме предвид? Сега инвестиционният процес не се управлява от предприятията, от техните трудови колективи, а от висшестоящата организация. Тя решава къде, кога и какво да се строи, реконструира, модернизира и разширява, какви машини и съоръжения да се доставят и т. н. Често провежданата от някои стопански организации инвестиционна политика не се обосновава достатъчно икономически и социално, а се гони възнен блясък. Примери в това отношение има навсякъде.

Много и от най-различен характер са вмешателствата на различни инстанции, които нареждат къде, какво и кога да се направи с отделните обекти - да се преспециализират в съответен тип, да се претостъпят на друго предприятие, да се реконструират, модернизират, да се ограничи асортиментът и т. н., което се отразява неблагоприятно върху икономическото състояние на предприятието. Високорентабилни заведения за обществено хранене по решение на съответен орган се превръщат в младежки клубове и започват да работят на загуба. Естествено тези заведения са необходими, но правилно би било за целта да се подбират такива, които са нискорентабилни и след съответна реконструкция и модернизация със средства на всички предприятия от дадено селище (във всички предприятия работят младежи и девойки) ще станат удобни за целите на идейно-възпитателната и културно-масова работа.

От казаното дотук и от задълбочения анализ на редица предприятия следва да отбележим, че там, където няма самоиздръжка и самофинансиране, не може да има ефективно самоуправление и саморегулиране. Ето защо е абсолютно необходимо и задължително трудовите колективи от предприятията за обществено хранене да насочат усилията си към повишаване икономическата и социалната ефективност от

дейността на всеки обект поотделно, а щом единичното е добро в икономическо отношение, то и цялото ще се развива в положителна насока. Пътницата и резервите за това са различни. Какви са те? На този въпрос не може да се отговори с една дума – той е сложен, труден и многостранен въпрос, но все пак да посочим о с н о в н и т е п ъ т и щ а .

Увеличаването на обема на стокооборота си остава едно от важните изисквания за повишаване рентабилността в специализираните предприятия. От особена важност обаче е структурата на стокооборота. Следва да нараства непрекъснато относителният дял на кухненската продукция, като се съобразяваме с няколко основни изисквания.

П ъ р в о , кухненската продукция да отговаря на типа на заведението за обществено хранене. Всяко от тях да има свой характерен облик, да се предлагат кухненски блюда с високи естетически качества, с пикантен вкус и аромат.

В т о р о , асортиментът да е съобразен с функционалните възможности на производствените помещения и търговската зала, да не е много широк, нито пък стеснен. В първия случай няма уют, нужен е повече персонал, хаби се повече ел.енергия и горива при приготвянето на единица продукция, което е в противоречие със съвременните изисквания. Във втория случай не могат да се задоволят изискванията на гостите.

Т р е т о , време е да преминем към съставянето на ефективна асортиментна структура на кухненските блюда, при което се изхожда от наличието на суровини във всеки период от време, от вкусовите изисквания на гостите и от разхода на труда, ел.енергия и горива при приготвянето на сунците, основните ястия и аламинутите, салатите и кухненските десерти.

Да вникнем задълбочено и прецизно на въпроса какъв брутодоход носи всяко кухненско блюдо. В никакъв случай да не работим по силата на инерцията – да гоним само обем, без да се интересуваме дали предлаганите от нас ястия се харесват на гостите на заведението, какъв брутодоход се получава от veliko edeя и какви разходи правим за приготвянето и реализацията.

Ч е т в ъ р т о , повсеместно в по-големите и висококатегорийни заведения за обществено хранене кухненската продукция да се приготвя на базата на полуфабрикати. В малките заведения, приготвящи и реализиращи дневно до 400 условни единици кухненска продукция,

от социална и икономическа гледна точка е целесъобразно да се доставя готова храна от по-големите обекти, отстоящи на разстояние до 2 - 3 км едно от друго. С това се икономисва труд, ел.енергия, вода и т.в.

Значителен резерв за увеличаване на икономическите показатели е обемът на стокооборота от масово търсените безалкохолни напитки - лимонада, бреза, алтай, сън-кола и други от местно производство. Защо? Някои специалисти търсят разковничето в лицензните напитки. Иие не сме против тяхното предлагане, но и не бива да търсим оправдание за несполуките си в техния недостиг, защото търговската отстъпка на една стъклена опаковка от 200 до 300 г е 1,5 стотинки, независимо какъв е видът на безалкохолната напитка. Така е и с надценките. Ето и пример. В заведение от III ценова категория сме реализирали по 100 хил.бр. безалкохолни напитки и от пепси-кола сме получили 25 хил.лв. стокооборот, от швенсове - 15 хил.лв., от кока-кола 20 хил.лв., а от сън-кола и лимонада съответно 12 хил.лв. и 9 хил.лв., а бруто доходът, който сме получили, е все един и същи - 1500 лв. Еднакво е и количеството на вложения труд. При реализация по цени на дребно от лимонадата на 100 лв. стокооборот сме получили 277,80 % по-голям брутодоход в сравнение със същия обем стокооборот от пепси-колата, 222,77 % от кока-колата, 166,70 % от швенса и 133,36 % от сън-колата. В същото време равнището на брутодохода на посочените безалкохолни напитки в заведение от I и екстра ценова категория е както следва: на пепси-колата съответно 21,65 и 47,73 %, на кока-колата 26 и 53,75 %, на швенса 32,50 и 61,60 %, на сън-колата 38,50 и 67,50 % и на лимонадата 46,41 и 74,18 %.

Тези цифри красноречиво и недвусмислено показват, че колкото по-масови, по-евтини напитки се предлагат в заведенията, толкова извън на брутодохода расте и обратно.

Икономически и социално изгодно е в заведенията за обществено хранене да се увеличават непрекъснато относителният дял на пивното пиво. Отстъпката за пивното пиво е 2,5 пъти по-голяма в сравнение с бутилираното. И надценката при едно и също количество реализирано пиво е също по-голяма в сравнение с бутилираното. А след като двата елемента за брутодохода на пивното пиво са по-ниски от бутилираното, то и брутоначалбата е по-голяма. В зависимост от категорията тя е от 30 до 68 % по-висока.

Не по-малък резерв за увеличаване на икономическите резултати на предприятията има разкриването на жизнени места на мястото

заведения за бързо хранене с ограничен асортимент от кухненски блюда. През топлите дни на съответните годишни времена пред тях да се поставят маси и столове. Тези заведения да бъдат подобекти на по-големите заведения за обществено хранене. В този случай по-рационално се използва работната сила, не се увеличават стоковите запаси, снабдяването с хранителни и нехранителни стоки е по-ритмично. Тези обекти могат да предлагат една от следните примерни номенклатури: парен кремвирш и една или две безалкохолни напитки; два - три язда закуски на скара с наливно пиво и безалкохолни напитки; печени фъстъци и други видове ядки; сладолед и неговите производни. Точната специализация зависи от големината на обекта, от местоположението му, от интензивността на клиентовото и т. н.

С не по-малко значение за повишаване ефективността на предприятията за обществено хранене е оптималното използване на наличните търговски площи. Заведенията, които на обяд се посещават от малко гости, следва да работят и като стол на тези предприятия, които не могат по една или друга причина да предложат топла храна на своите работници и служители. Икономическият механизъм дава възможност заплащането на режийните разходи да става по договореност. Освен това аз обяд могат да работят с една категория по-ниска от установената, без сервитьорско обслужване, а вечер да си работят по дадената със заповед категория и сервитьори. И още нещо. При намалено потребителско търсене през определени периоди от годината да се намалява с една степен категорията на заведението. Това особено лесно става за обектите до първа ценова категория, при които ръководителят на предприятието ги определя със заповед.

Фактор с немалко значение за увеличаване икономическите резултати на предприятията е намаляването на стоковите запаси. Сега обръщаемостта им се движи в границите от 35 до 50 дни, а тя може да се ускори с не по-малко от 15 - 20 дни при усъвършенстване на договорните отношения. Всяко заведение следва да има утвърден норматив за стокови запаси, така както има такъв за разход на ел. енергия, вода, гориво и други, върху които работниците могат да влияят в положителна насока.

Оптимизирането на работното време на всеки обект поотделно е резерв за повишаване на балансовата печалба. През лятоварните часове от дени в съответното заведение трябва да работят повече работници, а във времето на малка посещаемост - с по-малко. Стъпаловидният график на работа в някои типове заведения за обществено

хранене следва да прилага постоянно до две прекъсвания на работното време. При неговото приложение разумно може да се изпозва трудът на ученици, студенти, домакини и пенсионери.

Възначаването на търговски работници по граждански договор в единични обекти също способствува за подобряване финансовия резултат на предприятията за обществено хранене. Със същата цел и за повишаване културата на търговското обслужване следва да се отдават масово на акорд заведенията за обществено хранене. При това обаче е необходимо договарят да има по-дълготраен характер - за не по-малко от две години. Но за това е необходимо и плановете на предприятията да се дават за петилетка, напрегнати, но реални. В този случай резултатът за народното стопанство ще бъде по-добър.

От съществено значение за увеличаване на брутодохода, печалбата и фонд Работна заплата е прилагането на ефективна система за заплащане труда на търговските работници в заведенията за обществено хранене. Сега най-масовата форма за заплащане на труда е на базата на 100 лв. реализиран стокооборот. Разценката може да бъде общо за всички стоки с точно определен размер, примерно 5,3 %, поотделно за кухненска продукция и готови стоки, а в друг случай с още една разценка за тютюневите изделия. При 100 % изпълнение на плана работниците ще получат основните си работни заплати. Пропорционално на изпълнението или неизпълнението те ще получат или под основната си шатна заплата.

Тази система не стимулира за получаване на по-добър финансов резултат, защото се гони само обем, без да се държи за постигането на по-висок брутен доход. При нея планът по стокооборота може да се изпълни и преизпълни, но брутният доход да не се изпълни, а разходите на обръщането да се извършват по плана за тяхното равнище. Работната заплата ще расте на базата на кух обем стокооборот, а печалбата и останалите качествени показатели няма да се изпълнят. Във връзка с гореизложеното и ръководейки се от изискването, че работната заплата трябва да се обвърже с крайния финансов резултат, по-прогресивна е системата на заплащане на труда на търговските работници при база на 100 лв. брутен доход и утвърден норматив за материални разходи на същата основа. При тази система има по-голямо единство в интересите на работника, колектива и обществото. Всеки ще получи такова трудово възнаграждение, какъвто е неговият принос за крайния финансов резултат.

Като система за заплащане на труда се прилага и тази, при която за всяка група стоки се определя самостоятелна разценка на 100 лв. стокооборот. Но и тук при определянето ѝ нормировчицкът вника в това, какъв е brutният доход от всяка група.

Могат да се прилагат много и разнообразни системи за заплащане на труда на търговските работници в заведенията за обществено хранене, но всички те трябва да бъдат насочени към повишаване на ефективността от дейността на предприятието. Иначе те губят смисъл.

Главният резерв за повишаване на икономическите резултати от дейността на предприятията за обществено хранене са кадрите. Тяхната образователна и професионална подготовка, любовта им към професията, тяхната всеотдайност в работата са гаранция за високи икономически и социални постижения.

Назряла е необходимостта да се създаде нормативна база за проектиране на заведения за общественото хранене, които да работят на основата на полуфабрикати и друг вид - за готова и полуготова храна. В този случай капиталните вложения за един квадратен метър търговска площ ще се намалят с около 42 %, което ще повиши ефективността от тяхната дейност.

Има и други пътища и резерви за повишаване икономическата ефективност от дейността на предприятията за обществено хранене. Трябва да се повишат например и търговските отстъпки на хранителните стоки и напиките, които да достигнат равнището им в ГДР, Унгария, Чехословакия. Те са утвърдени с решение № 580 на бившия Комитет по цените през 1971 г. и досега не са приведени в съответствие с икономическите условия, както става с ел. енергията, водата, горивата, опаковъчните материали, транспортните и събнителните услуги, окомплектовните материали и т. н. От друга страна, правилно ще бъде да се прецизират надценките в заведенията за обществено хранене от трета и втора ценова категория, като се приведат в съответствие със заповед № 200-ОХ на бившия Държавен комитет за планиране, респ. Главно управление по цените и Министерството на външната търговия и услугите.

Ако се вземат предвид препоръките, предприятията за обществено хранене ще могат да станат в истинския смисъл на думата самоуправляващи се системи с възможност да се самоиздържат и самофинансират.

Превръщането на предприятията за обществено хранене в самоуправляващи се системи е обективна необходимост на времето, решаващо условие за коренен прелом в качеството на търговското обслужване. Тази необходимост е осъзната от трудовите колективи. Тя е превърната в икономическа и политическа директива на партията и социалистическата държава. А това изисква да се създадат оптимални условия за правилно функциониране на самоуправляващите се предприятия и стопански организации, за превръщането им в решаващ фактор за качествено нов растеж на икономиката на основата на прилагането на нови прогресивни технологии, на челния наш и чуждестранен опит, на постиженията на научно-техническия прогрес.

Асистент Христо Атанасов
ВИНС "Д.Благоев" - Варна

Относно: Проблемите на работната сила в търговията
при бригадната организация на труда

Самоуправлението на бригадата е една от нейните качествени характеристики, които я формират като бригада от нов тип. Осъществяването му следва да се извършва чрез усъвършенствуване и диалектическо развитие на другите нейни характерни особености - бригадата да е изградена на завършен търговско-технологичен цикъл, да работи на стопанска сметка, да има оптимален числен състав и да стопанисва средствата за производство.

Сега изградените в търговията бригади са на териториален признак и обхващат търговските работници от един магазин или склад. На тази основа трудно или ограничено ще може да се приложи принципът на самоуправлението. Поради това, че участниците в трудовата дейност не са пряко заинтересовани от крайния стопански резултат, се стига до противопоставяне на интересите на търговските работници от различни ведомства - влошава се степента на използване на търговската техника, на работната сила, забавя се обръщението на стоките запаса. Редица длъжности - стоковеди, аранжьори и др., остават извън рамките на бригадата и интересите на колектива, което намалява силата на принципа на самоуправление, а неговото осъществяване е невъзможно, ако участниците в търговско-технологичния процес не са еднакво заинтересовани от крайния резултат.

Изграждането на бригадите на завършен търговско-технологичен цикъл ще позволи всички участници в търговската дейност да бъдат заинтересовани от крайния стопански резултат и на тази основа да се осъществи действително самоуправление. Включването на стоковедите в състава на бригадата ще създаде възможност първичният трудов колектив да участва активно в изготвянето на спецификациите към договорите и при оформянето на общите условия в тях, като пряко определя номенклатурата и качеството на необходимите му стокови групи и условията за тяхната доставка.

Бригадата, представлявана само от стоковеда или от бригадния съвет, следва да участва активно и при изготвянето на договорите с транспортните организации, главно при определяне на клаузите, свързани с графика за доставка на стоки и извозването на амбалажа. За целта може да се използва преподписване на договорите от страна на бригадния съвет или сключване на пряк договор между бригадата и първичния трудов колектив от предприятието-доставчик и от транспортната организация при точно разграничаване на правата и задълженията на страните. Преките договори между първични трудови колективи от различните предприятия ще създадат икономически и организационни предпоставки за действителна еднопосочност при техните интереси, при което правата и задълженията на бригадите ще надхвърлят ведомствените граници и ще доведат до осъществяване на нов тип икономически връзки.

Самоуправлението на бригадите в търговията изисква промени и в съдържанието и организацията на прилагане на бригадната стопанска сметка като икономическа форма на тяхното функциониране.

Усъвършенстването на самоиздръжката на бригадите в условията на самоуправление изисква действително участие на първичния трудов колектив в определяне показателите на нормираното планово задание. На практика досега те се разпределят от ръководството на предприятието на бригади на основата на държавната планова задача и предвидените разходи по насрещния план, като участието на бригадата се свежда главно до обосновка на насрещния план и приемане на мероразпоредия за неговото изпълнение. При това често показателите се определят механично на базата на достигнатото им изпълнение от предходната година, без да се огледат настъпващите изменения в обективните условия на работа в търговския обект и промените в субективния фактор. Това обезсилва принципа на материалната заинтересованост. Несходството в икономическите интереси на първичния трудов

колектив и предприятието се засилва и от неправилното определяне на норматива за разход на работна заплата на единица стокооборот, на недостатъчното му и необосновано диференциране по групи обекти и по стъпкови групи и честата му промяна, които водят до нарушаване на принципа за разпределение според количеството и качеството на вложеня труд.

Самоуправлението в бригадата изисква работата по приемания от нея насрещен план да започне значително преди спускането на държавната плавова задача. За целта бригадата трябва да изисква от ръководството на предприятието да разработва икономически обосновани и дълготрайни нормативи за разход на работна заплата на единица стокооборот, диференцирани по стокови групи – според доходността им и по групи търговски обекти, и то според местонахождението и степента на тяхната концентрация. На базата на посочените нормативи първичният трудов колектив следва самостоятелно да определи размера на желания от него фонд Работна заплата, а по този начин следователно да определи както общия размер на стокооборота, който следва да реализира през плановия период, така и неговата вътрешноасортиментна структура в рамките на специализацията на търговския обект. По такъв начин бригадата самостоятелно определя и размера на дохода, който тя ще допринесе за предприятието.

След това бригадата трябва самостоятелно да разработи бригаден инженерен проект, който ще гарантира изпълнението на приетото от нея плавово задание. Мероприятията, включени в него, следва да се обвързват с техните индивидуални изпълнители – членовете на бригадата, а степента и качеството на изпълнението им да се обвърже пряко с разпределението на средствата за заплащане на труда.

Бригадният инженерен проект следва да включва конкретни мероприятия, обвързани с условията на търговска дейност на първичния трудов колектив по подобряване организацията на труда, трудова дисциплина, използването на работното време, подобряване културата на търговското обслужване, съвместителството в професионите и повишаване квалификацията на търговските работници, с посочване действителните участници и сроковете за реализацията им.

С цел повишаване на ефекта от предлаганите мероприятия бригадните съвети в търговията следва да изискат от ръководството да създаде в предприятието система за обективно разпределение и контрол върху постъпленията от стоки от договорения стоков фонд и разпределението им по търговски обекти, както и защита на техни-

те права по отношение на графиците за зареждане и за извозване на амбалажа, качеството на доставяните стоки и своевременното уреждане на рекламациите.

Условията за функциониране на посочената система следва да се включват като клаузи на колективния трудов договор, сключван между бригадата и предприятието. По такъв начин самоуправлението на бригадите действително ще допринесе за органическо съчетаване на икономическите интереси на първичния и основния трудов колектив и ще изпълни с ново съдържание осъществяването на стопанската сметка.

Самоуправлението на бригадата в търговията разширява обхвата и задълбочава съдържанието на дейностите, които първичният трудов колектив следва да осъществява като стопанин на социалистическата собственост чрез създаването на предпоставки за усъвършенстване на системата производствени отношения и за превръщане на бригадата освен в производствена, но и в действително основна икономическа и социална единица.

За целта е необходимо да се определят и регламентират икономическите граници на самоуправлението на първичния трудов колектив в търговията, в които той ще може да оказва влияние, т.е. да придобива, използва, а в определени случаи и да се разпорежда с различните елементи на средствата за производство. Така ще се постигне по-хармонично съчетаване на личните с колективните и обществените интереси. Задълбоченото икономическо обосноваване на отношението първичен трудов колектив - средства на труда следва да се използва като основа за поставянето на всички първични колективи в границите на едно предприятие с еднакво съдържание на трудовата си дейност в еднакво положение спрямо средствата на труда, и то при отчитането на определени организационни условия - достигната степен на концентрация и специализация на търговската мрежа, големината на региона и численост на населението, обслужвано от търговското предприятие.

По отношение на пасивните елементи на средствата на труда в търговията (съвкупността от площи и технологичната им организация) за първичния трудов колектив следва да се създадат икономически предпоставки за въздействие върху сроковете за реконструкция на стопанисвания търговски обект пропорционално на постигнатите от него стопански резултати (ефективност).

По отношение на активните елементи на средствата на труда - оборудване, инвентар, машини, апарати, за първичния трудов ко-

лектив следва да се създадат икономически предпоставки за самостоятелно определяне на вида, размера и структурата им в съответствие с тяхната пригодност и действителна необходимост за осъществяване на търговско-технологичния процес, а за оценка на производителното им използване – цялата система от показатели за постиганатата ефективност.

Системата от показатели по насрещния план на бригадата следва да се обогати с включването в нея на сумата на амортизационните отчисления и размера на разходите за поддържане и текущ ремонт на средствата на труда, с които търговската бригада разполага, като ѝ се даде възможност да определя размера им над или под нормативите.

Приемането на сумата на амортизационните отчисления в размер над нормативно установения като показател за насрещния план дава възможност първичният трудов колектив самостоятелно да умножава стопанисваните от него средства на труда, а разходите за поддържане и текущ ремонт под нормативно установените ще стимулират както производителното им използване, така и тяхното грижливо съхранение.

Посочената система от икономически показатели следва да се използва като основа в организирането на социалистическото съревнование, за определяне на действителния принос на първичните трудови колективи в стопанисването на социалистическата собственост. Пропорционално на постигнатите от тях резултати следва да се регламентира и възможността на първичните трудови колективи за придобиване и използване на средствата на труда, като се цели да се постигне равенство по отношение на икономическата връзка работна сила – средства на труда и да се осъществи действително финансиране на първичните трудови колективи като стопаниси на социалистическата собственост.

Младен Червевяков
Съвет за криминологически изследвания
при Главна прокуратура

О т н о с в о : Преходът към самоуправление и проблемите на борбата с присвояванията на излишци при стокооборота

1. Проф. Душанов в основния си доклад посочи, че задачата за създаване на самоуправляващи се икономически системи у нас е наистина комплексна. Ето защо няма да бъде оправдано да се изгради завършен модел на самоуправляваща се стопанска организация, без да се отчетат криминологичните аспекти на проблема, което би довело до хиперболизиране или омаловажаване достойнствата на самия замисъл. Задачата на криминологичната наука в тази насока се състои в прогностично виждане по две основни групи въпроси:

П ъ р в о, по какъв начин да се използват, за да се осигури практическото приложение на положителните дестове на самоуправлението за ограничаване на присвоителните престъпления;

В т о р о, в етапа на преход към самоуправление да се неутрализират някои евентуални неблагоприятни последици, създаващи криминогенни условия.

2. Необходимостта от подобен анализ се обуславя и от факта, че периодът на преход към самоуправление на стопанските организации от системата на стокооборота – търговия, обществено хранене и услуги, съпада с редица отрицателни тенденции и в развитието на престъпността в тази сфера. През осмата петилетка в отрасъла са извършени средногодишно 47 % от всички дължостни присвоявания в народното стопанство, като нараснаха значително и престъпните деяния, свързани с излишци. Изследванията показват, че ако през 1969 г. 10,6 % от осъдените присвоители са се възползвали от излишци, то през 1981 г. 81 % от посегателствата в системата на ЦКС са свързани с безотчетни средства. Комплексното проучване на Съвета за криминологически изследвания (СКИИ) от 1984 г. доказва, че най-малко за всяко трето присвояване в стокооборота са създавани и използвани излишци. Наред с това непрекъснато нараства и дялът на установените по финансоворевизионен път излишци в отрасъла – от 20 % през 1979 – 1981 г. до близо 2/3 от всичко установените за периода 1983 – 1985 г. Присвоителните

престъпления върху излишци се характеризират с голям размер на щетите, по-голяма продължителност и организираност при висок коефициент на скритост. При това трябва да се изтъкне, че темповете на нарастване на присвоенията в този отрасъл изпреварват развитието по други показатели – стокооборот, брой на обектите и работещи лица. Съществуващите многобройни криминогенни фактори, обуславящи се и от естеството на търговската сфера, налагат да се използват всички възможности за тяхното преодоляване, като същевременно не се допуска появата на нови. В тази светлина ще се разгледат въпросите на самоуправлението като един от факторите в комплекса от предприемани мерки за борба с присвоенията на излишците.

3. Криминологичните аспекти на самоуправлението на организацията в стокооборота се обуславят от следните **и з х о д н и** **п р е д п о с т а в к и**:

П ъ р в о, ускореното въвеждане на самоуправлението е само една от страните на усъвършенствването на системата за управление на икономиката. По-цялостното преминаване от административни към икономически методи за въздействие, заедно с внедряването на научно-техническия прогрес са основните средства на преустройството на народното стопанство, целящо постигането на следните **з а д а ч и**: 1/ достигане постоянен икономически растеж в рамките на 7 – 8% годишно; 2/ интензификация на стопанската дейност; 3/ комплексно преустройство с предимно насочване към наукоемки производства и нови технологии и 4/ осигуряване икономически растеж, паралелно с икономии на материални ресурси.

Следователно самоуправлението спомога да се осъществят тези задачи, като не бива да се допуска то да пречи на изпълнението им. Ето защо мерките на държавните органи (в т.ч. и по борба с престъпленията) не трябва да ограничават самоуправлението, като контролират то да не спъва основните задачи. От друга страна, всички средства, които действуват за ограничаване на присвоенията и за усъвършенствване на самоуправлението, трябва да получат приоритетно внедряване. В тази насока перспективно е използването на електронноизчислителна техника в отрасъла, която спомога както за подобряване контрола и отчетността, така и за по-доброто изпълнение на търговските функции с изучаване на потребителското търсене. Аналогични са проблемите и за подобряване на правната уредба.

В т о р о, въвеждането на самоуправлението се извършва в етап на преход от теоретичен модел към реална система за управление на икономиката при непрекъснато търсене на нови, по-ефективни форми и средства. На този етап икономическият механизъм все още не действа с пълен капацитет на своите достови стимули; извършват се едни или други корекции чрез отхвърляне или приемане на по-целесъобразни решения; налага се използването и на допълнителни форми на стопанска дейност, в т.ч. за търговски и занаятчийски услуги.

Ето защо и преходът към самоуправление на организациите по стокооборота се извършва в една усложнена обстановка при възможна поява и на редица отрицателни явления. При тези условия бързото преминаване към самоуправление е значително затруднено. Налага се да се вземат решителни мерки за предотвратяване на проявите на изкористяване и извличане на максимална облага от някои организации и лица с оглед да не се допуснат провали при реализиране на първоначалната идея.

4. От тези предпоставки трябва да се анализират проблемите, свързани и с присвояванията на излишъците, а именно:

П ъ р в о, да се използват възможностите на самоуправлението в контекста на комплекса от мерки за борба с излишъците. Тук могат да се посочат новите функции на комисииите по трудови спорове, вече като изключителен орган на трудовите колективи, по делата за дисциплинарни уволнения по 127-мо ПМС. Новата уредба по КТ до голяма степен премахва вмешателствата от страна на администрацията в дейността на комисииите, а съедновременно отстранява обвързаността на ръководителите от техните решения (което ще ги стимулира да обжалват неправилните решения). Големи са възможностите и на колективните органи на самоуправлението - по издаване на задължителни решения, контрол, вътрешни санкции (главно чрез коефициентите за трудово участие) и др. за борба с нарушенията по създаване на излишци. Важно е тези правомощия да се укрепват в практиката и да се разширяват, като не се допуска обаче да служат на неправилно либерализиране и толериране на недобросъвестни служители.

В т о р о, доколкото все още не са изяснени някои въпроси на контрола и самоконтрола, че бива да се вземат прибрзани решения при взаимоотношенията в управлението и самоуправлението в стопанската сфера. Необходим е постепенен преход към самоуправление, като на този етап се запазят някои кон-

т р о л и п р а в о м о щ и я на държавните органи, например на вече функционалното Министерство на търговията (МТ) и по-точно - на направлението "народно потребление". Вужно е да се уеднаквят и преходите в трите ведомства от сферата на стокооборота - МТ, ИКС и Българска асоциация за туризъм и отдих (БАТО). Учудващо е, че именно държавният орган - МТ, закри своя ведомствен финансов контрол. Известни са обаче проблемите пред ревизорите на материално-отговорни лица, които на практика в повечето случаи вършат само инвентаризации (а в един от проектите на ЗЭСК се предвиждаше да им се отнеме и правото на ревизии). При това засега Държавният финансов контрол (ДФК) не може да обхване всички обекти в отрасъла. Тази ситуация за заведенията от МТ е твърде ограничена възможността за търсене на вече присвоени излишци чрез количествени анализи. Следва да се добави и това, че според Наредба № 10/1979 г. ревизорите се стимулират само при реално установени излишци, което не допринася за тяхното разкриване чрез количествени анализи.

Трябва да се вземат мерки и за кадрово и ресурсно осигуряване на Главна инспекция по търговия и услуги (ГИТУ), която ще има увеличен обем на работа като единствен контролен орган на МТ за дейността в страната. Изследванията показват, че при 90 % от случаите излишците се създават умишлено, поради което към тези способности следва да се насочат усилията на контролните органи.

На този етап трябва да се засили и контролът при избора на ръководители по 40 ПМС от 10.VII.1986 г. Проучванията на СКИ показват, че бригадната организация и без това създава условия за организирано присвояване на излишците. Не са изключени случаите, когато самоуправляващият се колектив ще се освободи от неудобния ръководител, който пречи на престъпните машинации.

Контролът трябва да се засили и в т. нар. странична дейност, където самоконтролът липсва поради интереса за получаване на по-големи печалби почти без усилия на основния колектив.

Т р е т о, следва да се обсъдят и някои въпроси, които едновременно спъват и самоуправлението, и борбата с присвояванията на излишци. Те се обуславят от някои несъвършенства и деформации на икономическите лостове - пазар, цени, печалба, кредит и т. н.

Наредба № 3/1967 г. и Заповед № 200/1979 г. на общественото хранене за ценообразуването в тази сфера създават малко условия за т. нар. калкулативни цени. При това положение, когато не се

влага даден продукт (по рецептурника от 1978 г.), цената на ястието не се променя и в кухните виваги се създават излишци.

Ке е уместно и решението на наредби № 10 и 16/1981 г. за отнасянето на излишъка направо в бюджета. Нищо не стимулира запазването на неумишлено създадените излишци и усилията да не се присвоява. Може да се предвиди част от този вид излишци да се предоставя на организациите за подобряване на технологията, за внедряването на нова техника за отчетност и контрол и др.

Аналогично е положението и при търговския риск. Вместо предварително да се призовава процентно една сума за присвояване като излишък, може да се даде право на стопанската организация след констатиране на липси сама да определя размера на риска.

Проблеми създава и доставката на стоки. Практически редица обекти работят без заявки, например снабдяване със стоки (в т. ч. и с такива, които дават по-голяма фира) чрез лични връзки, рулвети и други подобни. От друга страна, опитите през последните месеци за пряко отговаряне показва някои несъвършенства, които трябва своевременно да се анализират.

Ч е т в ъ р т о, в условията на преход към самоуправление значително нараства ролята и на държавните органи по ограничаване присвояванията на излишци. В тази насока се открояват правомощията по подобряване на нормативната уредба (особено на отчетността), промишлената опаковка и разфасовка на стоките, разработване на нови норми за фири, раздемани, разходни норми и др.

Това са проблемите, които исках да изложа в резюме. Сега се създават благоприятни възможности за използване на самоуправлението в борбата с излишците. Особено важно обаче е и друго — тежък удар за самоуправлението ще бъде, ако се допусне по-голямата самостоятелност да ерозира в стремеж към натрупване на незаконни облаги и затваряне на очите пред него.

Йордан Андреев

Директор на ТК "Интерхотели" — В.Търново

Т и т о с и о: Самоуправлението в системата на туристическия комплекс

Успехите на социалистическата ни родина са безспорни. През изминалите десетилетия тя се преобрази, животът ни сега е по-хубав

и по-богат, днес нашият народ живее по-добре от вчера, а утре ще живее по-добре от днес. Ето защо народът с вдъхновение и устрем претворява в забележителни дела историческите решения на XIII партиен конгрес, който начерта новите стратегически направления за по-нататъшния възход, голямата стопанска и социална програма на деветата петилетка. Но бъдещото развитие изисква ново отношение към работата, революционно мислене и революционно действие.

През последните 2 - 3 месеца вътрешнополитическият климат в страната се определя преди всичко от отчетите и изборите на органите за самоуправление. Социалистическата демокрация получи ново развитие, в сила влизат основните постановки на новия Кодекс на труда. Извършва се решителен преход към нов стил и подход на работа. Задачата сега е не просто да се подобрява в един или друг аспект участието на трудещите се в управлението, а то да се развива в самоуправление, да се създаде нов икономически, социален и политически климат за неговото пълноценно и ефективно функциониране.

Какво показва досегашният етап от провеждането на отчетите и изборите на органи за самоуправление в предприятието? Какви изводи налага той? Какво предстои да извършим за по-пълното прилагане на стопанската сметка, за издигане ролята на насрещните планове като средство за развитие и изява на самоинициативата, активността и творчеството на работниците и служителите, за решително повишаване на качеството на предлагания туристически продукт?

Партийното, стопанското, профсъюзното и комсомолското ръководство извършиха изключително голяма организаторска и политико-разяснителна работа. Особено внимание обърнахме при утвърждаване структурата на предприятието. В това отношение активна помощ ни бе оказана от общинските и окръжните комитети на БКП и БПС. Постарахме се да определим точно границите на първичните трудови колективи. В комплекса вместо 3 създадохме 8 бригади. Проведените отчетно-изборни събрания протекоха делово, откровено, отличаваха се от досегашните с аналитичност, със самокритичност и с висока самоинициатива. Изказаните предложения, споделените идеи, конструктивната критика имаха за цел да спомогнат за усъвършенстване стила и методите на колективно управление, да се преодолее формализмът и бюрократизмът. Фактът, че 7 от предложените 8 кандидатури за ръководители на бригади получиха доверието на своите другари е показателен. Само в бригада "Търговия" не бе предложена канди-

датурата на стоковеда и бе избран временен отговорник, а за бригадир ще бъде обявен конкурс. С малки изключения бяха избрани и всички предложени членове за пълномощници на своите колективи. Спокойно и трезво бяха обсъдени и кандидататурите за членове на стопанския съвет. С избирането на органите на самоуправление се прави първата крачка за тяхното утвърждаване, за включването на всеки трудец се в пряка производствено-стопанска дейност.

Кампанията по отчетите и изборите на органите на самоуправление приключи, но работата ни продължава. В системата на туризма и по-конкретно в нашето предприятие ни предстои още много работа по системното обучение на кадрите от всички равнища, за да могат те компетентно да решават главните проблеми на стопанската дейност в бригадите, като използват икономическите лостове на пряката материална заинтересованост и отговорност, за да могат успешно да разгръщат инициативата и творчеството на колективите в борбата за изпълнение и преизпълнение на насрещните планове и решително да повишат културата на туристическото обслужване. В това отношение през деветмесечието постигнахме добри резултати. Планът бе изпълнен по всички количествени и качествени показатели и предприятието бе класирано на първо място сред търговските организации на територията на общината.

В бъдещата ни работа се налага още веднъж да направим сериозен преглед на бригадната организация на труда от гледна точка на изискванията на самоуправлението и на Кодекса на труда. С новия Кодекс на труда се разшириха правата и задълженията на първичния трудов колектив. Бригадата и бригадните съвети получиха много големи права, вкл. и да регулират числения състав. Без тяхното съгласие вече не може да постъпи на работа нов работник или служещ, без тяхното съгласие не ще може да се наказва член на колектива. Разпределението на работната заплата зависи също от бригадата и бригадния съвет. По традиция дялът на живия труд в туризма е относително голям. Всичко това налага ръководствата на туристическите предприятия и на комплексите да бъдат изключително внимателни, да оказват необходимата компетентна помощ на бригадните съвети при разрешаването на един или друг въпрос, за да не се стигне до някои нежелани резултати.

Не е тайна, че в сравнение с водещите туристически фирми в света, конкретно в предприятието работим с два пъти по-малко обслужващ персонал. Намалването на числеността на персонала в от-

делните бригади би довело до подобряване материалното стимулиране на отделния член на колектива, но неминуемо ще доведе до влошаване равнището на туристическото обслужване, където и без това допускате пропуски. В това отношение бригадите и бригадните съвети се нуждаят от компетентна и научно обоснована помощ от страни на специализираните икономически звена.

Ще поставя и някои проблеми, които затрудняват работата на туристическите предприятия и комплекси при прилагането на новата бригадна организация на труда, при утвърждаването на самоуправлението в отрасъла.

Все още не е решен напълно проблемът относно създаването и усъвършенстването на нормативната база в основните туристически дейности. Нормирането има решаващо значение за подобряване организацията на труда, за успешното прилагане на стопанската сметка и за постигане на по-високо качество в туризма. При тяхното разработване трябва да се има предвид спецификата на отделните обекти. Нормативната база трябва да има и известна стабилност, защото честата промяна води до смущение в управлението и организацията на труда. Чрез усъвършенстване на нормативната база отделните дейности, отделните обекти не биват поставени при равни условия. С това ще се създаде възможност груповите колективи добре да оценяват своята дейност, да се сравняват със сродните такива, да набелязват необходимите мерки за подобряване организацията на работа, за подобряване равнището на обслужване и за получаването на повече приходи за себе си и предприятието.

Друг важен проблем, свързан със самоуправлението, който е поставян нееднократно досега по различни поводи и на различни равнища, е проблемът, свързан с материалното стимулиране на работещите в областта на туризма. Основно място в системата на материалното стимулиране заема работната заплата. Положителното в бригадите от основните дейности на туристическите предприятия е, че все още в по-голяма степен фонд Работна заплата, особено сега при новата организация на работа, ще се обвързва с крайните резултати от труда на колектива. Съществен недостатък обаче си остава ниската щатна заплата на важни изпълнителски длъжности – готвачи, сервитьори, администратори. Няма разлика в основните заплати по видове длъжности и по категория обекти. При много по-големи изисквания и при много повече труд макси-

малката щатна заплата на работещите в хотелите от 4 и 5 звезди (ценни категории) е равна на работещите в обекти с 1 и 2 звезди. При нас е приета комплексната система за управление на качеството на туристическото обслужване. С приетите показатели системата ще спомогне значително да се подобри качеството на работа в отделните звена. Напълно са решени и въпросите, свързани с взаимоотношенията между отделните изпълнители и звена. Но ниските щатни заплати и уравниловката ограничават пълното прилагане на системата за управление на качеството. Спъва се инициативата, премахва се стремежът за лична изява, вакъряват се добрите взаимоотношения в колектива.

Независимо от трудностите, новоизбраните бригадни съвети на практика прилагат принципите на самоуправлението – формирането на индивидуалните работни заплати в зависимост от количеството и качеството на вложения труд. Тези органи няма да действуват пълноценно, ако не се създадат необходимите икономически условия и гаранции, които ще обвързват интересите на хората с интересите на колектива.

И така, отчетите и изборите на органите на самоуправлението са само етап от създаването на организационния механизъм за утвърждаване на този процес в дейността на трудовите колективи. С избирането на бригадните и стопанските съвети се прави първата крачка за тяхното утвърждаване, за включването на всеки работник и служител в цялата производствено-стопанска дейност.

Предстои още много работа за изясняване и прилагане на принципите на самоуправление. Сега е много важно да се вземат допълнителни мерки за продължаване на обучението на новоизбраните състави на бригадните и стопанските съвети. Новоизбраните бригадири и бригадни съвети трябва да се превърнат в здрави ядра, които да поведат колективите напред. В техни ръце е отговорността за насрещния план, за правилното прилагане на вътрешностопанската сметка, за ускорено внедряване на постиженията на научно-технически прогрес, за подобряване качеството на предлагания туристически продукт, рязко повишаване на производителността на труда, превръщането на колективите в действителни стопана с социалистическата собственост, за най-ефективно и рационално използване на материалите и ресурсите.

Само така ще можем да създадем допълнителни и решаващи условия за нов качествен растеж в икономиката на основата на

научно-техническата революция, за претворяване в дела решенията на XIII партийен конгрес.

Георги Георгиев
Директор на СП "Обществено хранене" - В.Търново

О т н о с н о: Насоките за усъвършенствуване на
самоуправлението в предприятията
за обществено хранене

Тринадесетият конгрес на БКП утвърди самоуправлението като съществена проява на социалистическата демокрация. То намери своето развитие на проведените отчети и избори на органите за самоуправление на трудовите колективи и в търговията, общественото хранене, местната промишленост, битовите услуги, стопанския туризъм, снабдяването. В сила влизат постановките на новия Кодекс на труда, чрез който се цели трудовите колективи да се утвърждават като действителни стопани на социалистическата собственост. В тези реди преминават правата, които гарантират създаването на нов икономически и политически климат - рязко повишаване на производителността на труда, решително подобряване на качеството на продукцията и културата на обслужването, ускорено внедряване на научно-техническия прогрес, по-нататъшно бързо решаване на социалните въпроси.

Оценявайки изминалите години на осмата петилетка, можем с право да кажем, че това бе период на ускорено и стабилно развитие на предприятието "Обществено хранене" - В.Търново. Оновните количествени и качествени показатели се изпълняваха по години. Отчетът по стокооборота нарастваше средногодишно с 3 пункта. Съвкупната печалба за годините на осмата петилетка нарасна с 62 пункта. Материалните разходи се намалиха с 1,89 пункта. Обществената производителност на труда за периода 1981 - 1985 г. нарасна с 6,2 пункта. Като награда за посочените добри резултати на колектива бяха присъдени и връчени Орден на труда - златен, Знамето на трудовата слава на МС на ИРБ, на ИС на БИС, на Националния съвет на ОФ, на ЦК на ДЮМС и други окръжни и общински отличия.

С основание и сега можем да кажем, че са добри резултатите по основните количествени и качествени показатели за изминалите 10 месеца от първата година на IX петилетка. В отговор на стра-

тегическия курс на партията, утвърден на XIII конгрес, постигнатото не ни задоволява. Необходими са по-високи темпове на основната на качествено нов растеж на икономиката.

Какво означава за общественото хранене и по-конкретно за нашето предприятие това? Кои са подходите и действията, с които ще постигнем качествено новия растеж? Определено считаме, че за нашата работа това означава коренно подобряване качеството на произвежданата продукция и рязко повишаване културата на търговското обслужване в заведенията за обществено хранене.

Кой ще изпълнява тези стратегически задачи в общественото хранене? Това са преди всичко работниците и специалистите, първичните трудови колективи – бригадите и основният трудов колектив като цяло.

На отчетно-изборните събрания на органите на самоуправление на първичните трудови колективи – бригадите и бригадните съвети, на колективния орган на управление – Стопанския съвет, и на ръководителя на основния колектив на предприятието "Обществено хранене" – В.Търново, от 1.IX. до 15.X.1986 г. се потвърди правилността на партийната стратегия да се прилагат нови организационни форми, за да се разгръща инициативата и творчеството на трудовите колективи. Чрез нови форми следва да се разработват и провеждат действия в широк мащаб, за да се осъществява нов качествен растеж на икономиката и да се включват самите трудещи се в решаване основните въпроси на производството и труда, като се разширява пряката материална заинтересованост и се повишава личната отговорност.

Какво показват проведените отчети и избори на органи на самоуправление в първичните трудови колективи в предприятието "Обществено хранене" – В.Търново?

Обобщаващият извод от проведените отчети и избори на органите на самоуправление на първичните трудови колективи показва, че е създадена обществена нагласа за тяхното преминаване на необходимото равнище. С подчертан интерес и одобрение те участвуват в изграждането на новия тип колективни органи на самоуправление – бригада, бригадир и бригаден съвет.

Събранията, които проведохме в първичните трудови колективи, преминаха активно и при добър ред и дисциплина. В центъра на вниманието при обсъждане дейността на бригадирите и на членовете на бригадния съвет беше стремежът да се анализира задълбочено работата на колективите и да се утвърждава нов стил в практическата дей-

ност, да се разглежда повишената отговорност, която носят организациите на самоуправление при новите условия. Проявяваше се влискателност към предложенията за избор бригадири и бригадни съвети. Спазваха се демократичните процедури при гласуването – тайно. Осигури се приемственост в новите колективни органи.

В предприятието ни се обособиха 44 бригади в първичните трудови колективи с 370 души участници – работници и специалисти. Това е 61 % от средносписъчния състав на предприятието. Както се вижда, не всички работници и специалисти са обхванати в бригадите. Защо? Бригадите ни са изградени на принципа търговски обект – бригада с численост трима и над трима души. Остана открит въпросът за персонала в обекти с един или двама по шат търговски работници, но с различна дейност – бюфети, павилиони, сладкарници, бързи закуски и др., на какъв принцип ще се обединят в бригадата. Този въпрос го поставям на вниманието на настоящата среща. Подобно е и положението, независимо че сме изградили бригади в транспорт, снабдяването, в сектора по поддържането – строителни работници, дърводелци, ел.техници, бояджии и др., на какъв принцип да се обединят и как ще се отчита тяхната дейност. Защо поставям и този въпрос? Защото при нас всяка бригада и търговски обект е обособен на вътрешна стопанска сметка. Тя се води и отчита по определени показатели. Един от тях е планът по стокооборота. Следва ли посочените спомагателни служби и сектори да се водят и отчитат по общия обем на стокооборота на предприятието? По тази причина засега 39 % от работниците и специалистите са извън бригадите. Подобен е проблемът и сега, когато се провежда изборна кампания за профсъюзни органи в първичните трудови колективи – бригадите. Указанията са във всяка бригада да се учредява профсъюзна организация със съответните ръководни органи. Как да стане това в ония първични колективи при нас, които имат численост 3 – 4 – 5 и повече души, и какъв профсъюзен орган трябва да създадем за работниците, които са в обекти с по 1 или 2 работни места, с различна дейност и по територия са разпръснати из целия град. По тези въпроси е мислено и разсъждавано в нашето предприятие. Това показва и примера, който ще посоча. Предприятието ни разполага със 7 кулинарни магазина. Досега те не бяха обособени в бригади, а сега сме приели принципа, като сме изградили една бригада, защото имат еднородна дейност; за бригадир беше избран браншовият отговорник, който отговаря за тях. Според нас това е правилно, че за посочените други обекти все още не сме решили въпроса, затова сега го поставям.

По време на изборната кампания в предприятието беше избран от събрането на пълномощниците и колективният орган на управление – Стопанският съвет. Той се състои от 21 души, като повече от половината са работници.

Постигнатото през осмата петилетка и през десетте месеца на 1986 г. е основа за по-нататъшната успешна работа. Сега обаче под ръководството на първичната партийна организация на трудовия колектив на предприятието предстои още по-отговорна работа за постигане на висока ефективност и високо качество в цялостната дейност. В центъра на нашата дейност трябва да поставим внедряването на научно-техническите постижения. Целта е ясна – чрез прилагането на нова техника и технологии да се постигне по-висока производителност на труда, по-голям икономически и социален ефект, по-пълно задоволяване на потребностите при висока култура на обслужването.

Пред работниците от общественото хранене стои и друга изключително важна задача – да поведат настъпателна, безкомпромисна и повсеместна борба срещу отрицателните явления, срещу нарушителите на социалистическия ред и законност. В общественото хранене има условия за нарушение, което налага да се вземат решителни мерки, да се засилят възискателността и контролът.

Предстои ни още много работа относно подобряването на организацията на труда, за стриктно спазване на трудовата, финансовата, технологичната и договорната дисциплина, за икономично разходване на суровините, материалите и енергията. За решаването на тези важни задачи трябва да работим последователно, настойчиво и ежедневно, за да осигурим изпълнението на плана по месеци и години за петилетката, да осигурим богата и разнообразна кухненска продукция и готови стоки, да поддържаме висока култура на обслужването.

ЗАКЛУЧИТЕЛНО ПЛЕЊАРНО ЗАСЕДАЊЕ

И Н Ф О Р М А Ц И Я

за дейността на отделните секции

П ъ р в а с е к ц и я - П Р О М И Ш Л Е Ъ О С Т

Проф. к.и.к.н. Сава Савов

ВИИ "Карл Маркс" - София

В работата на секцията взеха участие общо 71 души. Изказаха се 11. Групираны по селища са, както следва: В.Търново - 3, Сливен - 1, Свищов - 2, София - 4, в т.ч. научни работници - 6, ръководители-специалисти от практиката - 4 и организационни работници - 1.

В работата на секцията, която обсъди икономически и правни проблеми на самоуправлението, взеха равностойно участие както икономисти, така и юристи. Обърна се внимание върху характеристиката на самоуправлението като същност, съдържание и обективни предпоставки за съществуване, връзки и зависимости, закономерности и принципи. В изказванията бяха засегнати въпроси относно вътрешната стопанска сметка и самоуправлението, единоначалието и самоуправлението, дисциплината в условията на самоуправлението, книжничната и бюрократизма в условията на самоуправлението, участието на обществените организации. Представител на ЦК на Комсомола подробно защити тезата за мястото и ролята на младежката организация в условията на самоуправлението.

Беше спрян вниманието върху стопанските организации в международната специализация и кооперирането на производството; правните проблеми, които възникват от самоуправлението; формите на организация - обединения, комбинати и предприятия; необходимостта от използване на икономическите интереси; икономическите лостове, стопанското самоуправление и стопанската отговорност, рисковете и др.

Общо на работата на секцията може да се даде положителна оценка. Създаде се творческа обстановка, в която се сблъскаха различни мнения по спорните въпроси. Стигна се единодушно до извода, че проблемът за самоуправлението от неговите икономически и правни аспекти е с огромно теоретично и практическо значение.

Беше отчетено, че незаписимо от развитието в икономическата и правната теория все още бавно се разработват проблемите на самоуправлението; необходима е по-интензивна работа в това отношение, даже в известна степен изпреварване в решаването на проблеми-

те. Тук се отнасят въпросите за по-интензивното разработване на същността, съдържанието, принципите, условията, методологическите и методическите основи на самоуправлението и на подготовката на неговата нормативна уредба.

Секцията стигна до становището, че е необходимо по-нататък да се положат усилия за доизясняване от теоретична и чисто практико-приложна страна на проблемите, които произтичат от самоуправлението. Особено внимание трябва да се отдели на пропагандирането и усвояването на нормативната уредба, която се очаква в близките дни да получи гласност. Да се създадат условия за съвременно усвояване на нормативните документи от първичните колективи. Само на основата на мобилизацията на трудовите колективи съобразно с изискванията на нормативните актове е възможно самоуправлението да стане реалност.

Считам, че може да се направи положителна оценка на работата на секцията.

В г о р а с е к ц и я - С Е Л С К О С Т О П А Н С Т В О

Проф. к.и.н. Васил Аначков

ВИИ "Карл Маркс" - София

В работата на секцията взеха участие 83 души, от които научни работници - 14, организационни работници - 3 и ръководители и специалисти от практиката - 66.

Работата в секцията протече доста оживено. В дискусиата взеха участие с изказвания 12 души, от които 5 научни работници и 7 ръководители и специалисти от практиката.

Централно място заеха въпросите по усъвършенствуване организационната и управленската структура на отрасъл "Селско стопанство", която да съответствува на изискванията на самоуправляващите се стопански организации. За селското стопанство този въпрос има важно значение и беше предмет на оживени разисквания.

Друг проблем, който се разисква, бе централизираното планиране, което се разглежда като една от предпоставките и като елемент на самоуправлението на стопанските организации. Бяха дадени ценни препаръки и обобщения на нашата практика по този въпрос.

В разискванията бяха засегнати и икономическите взаимоотношения, или по-скоро стоково-паричните взаимоотношения между

стопажките организации—стокпроизводители, и условията, които те създават, или как те влияят при самоуправлението. Това са въпросите за цените, за качестването на продукцията, изобщо взаимоотношенията между отделните партньори в процеса на производството и реализацията на продукцията.

Накрая бяха разгледани и въпроси, свързани с взаимоотношенията между държавата—собственик и социалистическите предприятия — стопани на социалистическата собственост, както и тяхното влияние върху самоуправлението. Става дума за икономическите показатели — данъци, лихви и други, които трябва да се регламентират с оглед на създаването на условия за оптимална рентабилност на самоуправляващите се предприятия и организации.

Обсъдиха се и редица въпроси по кредитирането и кредитната система, за да действа и спомага за развитието изобщо, в т.ч. и за самоуправлението, за внедряването на тази система на ръководство, за икономическия подход в управлението.

Разискванията преминаха спокойно. Изказаха се различни мнения. Аудиторията показва зрялост, особено другарите от практиката с правилното им отношение по конкретни въпроси на практиката, намерили още съответно решение. Научните работници също подсказваха някои пътища за търсене на най-рационалното решение на проблемите.

В хода на изказванията се дадоха ценни препоръки и предложения, които Организационният комитет ще обработи и ще ги представи на висшестоящите органи, за да ги имат предвид при търсене на пътята за тяхното най-правилно и целесъобразно решение.

Т р е т а с е к ц и я — СТРОИТЕЛСТВО

Проф. к.т.н. инж. Иван Сакарев
ВИАС — София

Доц. Виктория Георгиева, секретар на секция "Икономически науки" при ЦРБ — София, докладва вместо проф. Сакарев, който бе възпрепятствуван да присъствува на заседанието. Тя информира за работата на секция "Строителство".

Участваха 51 души. Изказаха се 10, от които 5 научни работници и 5 от практиката. Глобалните проблеми, които имаха дискуссионен характер на пленарното заседание, не останаха във от полезрението на нашата работа в секцията. Изказаха се ценни мисли за това, дали в новия икономически механизъм трябва да се акцентира на стойностните категории и доколко те могат да бъдат регулиращи в плавното развитие на нашата икономика.

Изказванията в духа, че планът е основната форма на развитието на социалистическото производство, доминираха и много добре бяха аргументирани в изказванията на другарите от практиката. Те подчертаха, че в сектор "Строителство" твърде голям е относителният дял на износените основни фондове и че възможностите за собствени парични постъпления, с които те да извършват реконструкцията в духа на изискванията на XIII конгрес на партията, са много малко. Фактически това беше една сериозна тревога във връзка с внедряването на икономическия механизъм с всички негови показатели – за пазарния механизъм, за самоиздръжката, самоуправлението, самофинансирането и т.н.

В този аспект кардинален проблем беше въпросът за текучеството и кадровата осигуреност на отрасъл "Строителство". Подчерта се, че текучеството заема много висок процент, че подготовката на кадрите все още изостава от изискванията на новите технологии, които трябва да бъдат внедрени в отрасъла.

В този аспект много интересни бяха изказванията на другарите от Висшия институт за архитектура и строителство (ВИАС). Те поставиха въпроса за дейността на проектантските организации, които трябва да дават само висококачествена продукция.

Разискванията имаха и дискуссионен характер. Общата констатация беше, че твърде много се закъснява с изясняването на редица положения в новия икономически механизъм, който ще влезе в сила от 1. I. 1987 г. Желанието, очертано особено от другарите от практиката, беше, че те ще търсят и ще очакват помощ от науката за комплексното решаване на въпросите по внедряването на механизма в практиката.

Ч е т в ъ р т а с е к ц и я – Т Р А Н С П О Р Т

Проф. д-р инж. в. Стефан Цанков
ВИИ "Карл Маркс" – София

На заседанията на секция "Транспорт" взеха участие 132 души. Може би това е най-голямата секция, тъй като тук имаме два големи транспортни центъра – Горна Оряховица и Велико Търново. Изнесоха се и 3 доклада. В изказванията взеха участие 3 научни работници и 9 от практиката.

На базата на докладите и особено на изказванията предимно от представителите на практиката се оформиха следните по-важни

п р е п о р ъ к и и п р е д л о ж е н и я :

1. Обоснована бе необходимостта от усъвършенствуване на нормативната база, която да създаде условия за нормално функциониране на самоуправлението.

2. Обоснова се необходимостта от повишаване на професионалната и икономическата подготовка, респ. висока култура и издигане на идейно-възпитателното равнище на работниците и служителите с цел те лесно да усвояват и практически да прилагат принципите и другите методи и форми на самоуправлението.

Откри се становището, че самоуправлението трябва по-бързо да навлезе във фазата на работния си период.

3. Да се разработи организационен механизъм, който да съдейства за правилното оптимизиране на функционирането и съчетаването на самоуправлението с централизма при точно разграничаване на границите за проявлението на самоуправлението в съответните отрасли и подотрасли.

4. Имайки предвид, че на вчерашното заседание се очертаха два полюса – самоуправление и планиране, секция "Транспорт" счита, че не противопоставяне самоуправлението на планирането или обратното, а оптимално съчетаване на преимуществата на самоуправлението и на планирането.

5. Секцията се ориентира към това, че трябва да се направи задълбочен и комплексен анализ, в т.ч. производствено-управленски анализ с цел пряко или косвено да се свържат функциите на самоуправлението с конкретните производствени процеси в транспорта.

П е т а с е к ц и я – ТЪРГОВИЯ, ОБЩЕСТВЕНО ХРАНЕНЕ И
СТОПАНСКИ ТУРИЗМ

Проф. Христо Хаджиниолов
ВИИ "Карл Маркс" – София

В секцията участваха 51 души. От тях най-много бяха от София – 27 и от Велико Търново – 13. Изказаха се 15 души, от които 8 научни работници и 7 от практиката.

Направиха се 29 предложения, засягащи външната търговия, стопанския туризъм и вътрешната търговия. Дадоха се и 2 общи предложения, които важат за всички отрасли.

П ъ р в о п р е д л о ж е н и е – когато ще се внедрява ня-

какъв нов механизъм, да се введри опитно в даден окръг или търговско предприятие, а след това да обхвае цялата страна.

В т о р о п р е д л о ж е н и е - да се избърза с внедряването на новия механизъм, защото сега в търговските организации (не знам за другите отрасли) има известно суетене и изчакване. А то не е полезно както за колективите, така и за народното стопанство.

По отношение на външната търговия. Изтъкна се, че големите производители, които се явяват почти монополисти в дадено производство, би следвало да излизат самостоятелно на външния пазар. Но по-малките производители, т.е. когато една стока се произвежда от повече производители, на външния пазар би следвало да излизат не те, а тяхното сдружение или да се намери друга форма. Не бива да излизат поотделно, защото срещу тях ще застанат монополни обединения, което ще бъде в ущърб на икономиката ни.

В областта на международния туризъм. Едното изказване, което е много съществено, беше, че с разчетните материали се предвижда персоналът в системата на международния туризъм да не се увеличава през деветата петилетка. А ние имаме съответните данни, че валутата от международния туризъм през 1990 г. трябва да бъде почти два пъти повече в сравнение с получената през 1985 г. И тук стои с цялата сериозност въпросът персоналът да не се намалява с такива темпове, с каквито се намалява в материалното производство, т.е. успоредно на увеличаването на обема персоналът да се намалява с по-бавни темпове, защото сега най-слабото ни място в международния туризъм все още е културата на туристическото обслужване. А това е тясно свързано с дейността на трудовите колективи.

По отношение на вътрешната търговия. Предложението бяха свързани главно с мястото ѝ във възпроизводствения процес. Изтъкна се, че при сега съществуващото положение вътрешната търговия почти няма да може в близките години да финасира ново строителство на материално-техническата база. И вътрешната търговия все повече задължнява на банката. В следващите години постъпелешята, които ще се заделят за инвестиционни цели, ще отиват за погасяване преди всичко на задълженията. Не казвам, че няма да стигнат, но все пак това е тясно свързано с възпроизводствения процес. Още през 1972 г. Т. Жипков каза, че ако търговията не действа така, както е необходимо, тя ще спъне целия възпроизводствен процес.

На второ място, също по възпроизводствения процес. Изказаха се няколко души. Констатирано бе, че продължава да изостава заплащането на труда във вътрешната търговия, което е голяма спъка и на целия възпроизводствен процес.

Друга група въпроси бе свързана с функциите на търговията, осигуряваща стоки за населението. Тук се изтъкна, че в миналото, преди да се внедри сегашният икономически механизъм, при сега съществуващото положение има доста стоки, които все още не достигат. Наблюдаваните дефицитни стоки са намалели с 24 - 25 %. Договорите, или отношението производители - търговци показва, че се налага постоянно наблюдение на недостигащите стоки, за да се осигури по-добро снабдяване на населението.

И едно общо изказване. Това е, че е необходимо бързо и партийните комитети, и профорганизациите да повишат икономическата подготовка на бригадирите, на стопанските съвети, защото при самоуправлението те ще бъдат задължени да защитават като добри стопани общонародната собственост.

ЗАКЛЮЧИТЕЛНО СЛОВО

Проф. Пенчо М. Радковски

Председател на секция "Икономически науки" при СНРБ - София

Другарки и другари,

Разрешете ми да дам кратка информация за подготовката и трудностите по провеждането на настоящата конференция и да кажа няколко заключителни думи.

З а п о д б о р а н а т е м а т а. Мисля, че секция "Икономически науки" при Съюза на научните работници - инициатор за организиране на конференцията, не стреши, като насочи своето внимание и се ориентира да предложи темата "Проблеми на самоуправлението на стопанските организации в НРБ". Сега тази тема е изключително актуална и е обект на разискване във висшите форуми на БКП. Тя е обект и на широко дискутиране в средствата за масова информация, теорията и практиката, където именно тези проблеми са вече в процес на зачално приложение.

Няколко думи за трудностите, които срещнахме и които, може би, рефлектираха в подготовката на конференцията в различните райони на страната. Трудностите се изразиха:

П ъ р в о, в подбора и съгласието на докладчиците поради голямата им заетост.

В т о р а т р у д н о с т срещнахме при размножаването и своевременното разпращане на програмата и поканиите за конференцията, както и при отпечатването и предварителното изпращане на някои от докладите.

Позволете ми в този ред на мисли да отбележа, че има нещо символично в това, че ние се насочихме и решихме да проведем тази конференция, посветена на демократизиране ръководството на нашите стопански организации и нашето народно стопанство, в старопрестолния град Велико Търново. Тук, както е известно, след Освобождението ни от петвековното османско робство бе приета известната в нашата история Търновска конституция. Въпреки някои нейни празноти и слабости като буржоазна конституция през 30-те години и до 9 септември 1944 г. БКП възглавяваше борбата за нейното възстановяване и прилагане в нашата страна. Сега именно тук, във Велико Търново, ние разглеждаме и дискутираме проблемите за демократизиране и по-нататъшно усъвършенстване на управлението и самоуправлението на народното стопанство.

Дължим благодарност на съорганизаторите ни от ОК на БКП - В.Търново, и особено на първия секретар др. Н.Цанев, които бяха домакини на конференцията.

В нея участваха над 400 души - научни работници, ръководители и специалисти от практиката. На трите пленарни заседания бяха изнесени 6 доклада. Изказаха се 15 души, от които само 2 от практиката. Тази празнота обаче бе компенсирана от активното участие на специалистите на грегото пленарно заседание и особено в участието им по секция.

И в заключение, другарки и другари, искам да отбележа, че имах намерение да направя по-подробно заключително изказване, но се ревирирам с цел да икономисам време, а времето е пари, казват англичаните. А други, по-динамични народи казват, че времето е по-скъпо от пари, тъй като не може да се купи.

Разрешете ми да се спра накратко само на т р и м о - м е н т а, свързани с по-нататъшното внедряване и укрепване на принципите на самоуправлението като предпоставки и фактори.

П ъ р в о, поставям пред себе си и пред аудиторията въпроса: какви ли са необходимите икономически, политически, социални и морални предпоставки сред трудовите колективи за реализирането на едно действително необходимо за тях, по-съвършено социално уп-

равление? Струва ми се, че тук бихме проявили наивност и недобра осведоменост, ако кажем, че сега тези предпоставки са действително налице. В докладите на професорите Давидов, Мръчков, Душанов, Колев, на др. Витанов, в изказванията на нашия уважаван колега проф. М. Генъвски, а също на професорите Ралчев, Панев, Вачев и други бяха дадени тревожни факти в това направление.

И сега, в тази ускорена кампания за утвърждаване принципите на самоуправлението на стопанските организации и предприятия пред партията и не по-малко пред профсъюзите и пред ДКМС като най-масови организации на трудещите се у нас се поставя отговорната задача за възстановяване и укрепване на социалистическия морал в НРБ и по-конкретно сред трудовите колективи, сред творците на благата в нашата страна. Тук става дума за равнието на общественото съзнание сред трудовите колективи, без което няма да постигнем желаните форми и очакваните резултати от внедряване принципите на социалистическото самоуправление у нас.

В това отношение заслужава внимание изказването на проф. Л. Ралчев относно принципите и общественото съзнание на членовете-кооператори преди и след 9. IX. 1944 г. Категорията "нашата кооперация" се поставя над категориите "моя дом" и "моето семейство". Така ли е сега? За голямо съжаление не е така! Есвафството, кражбите и злоупотребите, жадната и сремезът за лично обогатяване сега са неприятно и несоциалистическо явление в нашата практика и в дейността на някои трудови колективи.

В т о р о, налице ли са сега необходимите високи изисквания за компетентността и необходимата теоретична подготовка и практически опит на ръководителите на стопанските организации? Струва ми се, че ако се позволам на изключенията в тази област, също ще проявим незнание и недобра осведоменост.

От редица години много говорим за необходимостта от внедряването на конкурсното начало при подбора и назначаването на ръководните кадри в стопанските организации и в другите звена на народното стопанство. Реално използваме ли ние големите предимства на конкурса, за да подберем и назначим подготвени, можещи и знаещи ръководители? Назначаването на много от тези кадри, грубо казано, става по приятелство или по т. нар. "свойщина". Аз бих дал пример в това отношение с нашата външна търговия и по-конкретно с нейния задграничен апарат. Неотдавна събрах известни сведения и трябва да кажа, че в това отношение примерите или действителното

положение на този задграничен апарат говори именно за подценяване на специалистите-икономисти и съответно предпочитание на близките хора, независимо от подготовката им и резултатите от тяхната работа. По мое мнение в управлението на народното стопанство на отделните стопански предприятия и организации трябва да се даде зелена улица и предпочитание на специалистите-икономисти, на юристите и други близки до тях специалисти. Неспазването на това изискване, отдавна утвърдено в световната практика, ще продължи неоправдано да нанася значителни щети на страната.

Друга предпоставка за реалното внедряване на принципите на социалистическото управление и самоуправление е готовността на висшестоящи, партийни, държавни и стопански ръководители да отстъпят и прехвърлят съответна част от своите ръководни права и да гласуват необходимото по-голямо доверие на избраните от трудовите колективи стопански ръководители. Ако у тези ръководители е действително налице такава готовност, това ще бъде една от предпоставките и гаранциите за реално ефективно внедряване и укрепване на принципите на социалистическото управление и самоуправление на народното стопанство.

Какво е моето виждане за характера и рамките на приложението на принципите на социалистическото управление и самоуправление на стопанските организации и трудовите колективи?

Считам, че ние създаваме опасната илюзия сред стопанските организации и трудовите колективи не за едно пълнокръвно и ефективно самоуправление в системата на нашето социалистическо планово стопанство, а за една абсолютна самостоятелност и независимост от тези колективи, които са като че ли извън нашето планово народно стопанство и извън сферите на държавно управление. Репликите на последното пленарно заседание между колегите научни работници са показателни в това отношение.

Налага се да се изисква както от дейците на научния фронт, така и от партийните, държавните и стопанските ръководители да подхождат конкретно и много внимателно при внедряването и утвърждаването на принципите на социалистическото самоуправление в трудовите колективи, стопанските организации и в цялото народно стопанство.

Позволете ми да изляля моето протоколно задължение от името на Съюза на научните работници и по пълномощие от проф. К. Колев - представител на в. "Работно", като изкажа лашата най-голяма и сър-

дечна благодарност на всички секретари и членове на ОК на БКП във Велико Търново за тяхната готовност да приемат домакинството на съвместно организираната от нас теоретико-практическа конференция по проблемите на самоуправлението на социалистическите стопански организации.

Позволете ми да изкажа благодарност на вашия клон на Съюза за научните работници във Велико Търново, персонално на проф. Никола Николов – председател на клона, и на П.Тотева – сътрудник на ръководството на клона във Велико Търново.

Поради краткото време не можахме да обобщим всички препоръки, което ще бъде направено от организационния комитет и ще се предостави на висшестоящите ръководни държавни и партийни органи, за да бъдат взети под внимание при разработването на съответните нормативни документи.

Позволявам си да съобщя състава на Организационния комитет, на който моля да гласувате това доверие: председател – по стечение на обстоятелствата се наложи да бъде Николай Цонев, първи секретар на ОК на БКП – В.Търново (поради смъртта на академик Братанов); зам.-председатели: проф. П.М.Радковски и проф. К.Колев; секретари: доц. В.Георгиева, И.Иванов; членове: проф. Хр.Хаджиниколов, проф. Ив.Душанов и Н.Дончева.

Позволете ми от името на организаторите да изкажа благодарност на всички участници в настоящата научно-практическа конференция по проблемите на самоуправлението на стопанските организации и предприятия в НРБ.

Благодарям на докладчиците за изнесените научни доклади и на изказалите се за дадените ценни препоръки и конкретни предложения.

Закривам конференцията с пожелания за нови творчески срещи.

ПРЕПОРЪКИ И СТАНОВИЩА

Въз основа на изнесените научни доклади и изказванията се оформиха следните най-общи препоръки и становища

НА ПЛЕНАРНИТЕ ЗАСЕДАНИЯ

1. При изграждане конструкцията на самоуправляващата се социалистическа стопанска организация да се отдели необходимото внимание на организацията на контрола и самоконтрола на микро- и макроравнище. По-конкретно:

- С децентрализацията на управлението и на неговите функции да се засилва централистичното начало в организацията на контрола на държавата с цел преодоляване отрицателните прояви и тенденции във функционирането в механизма на самоуправлението и съблюдаване социалистическата законност. Това е така, защото контролът на държавата е свързващо звено между самоуправляващата се социалистическа стопанска организация и собственика на средствата за производство - социалистическата държава.

- Да се изгради единна система на държавния финансов контрол у нас, в която да се включат организационно и функционално всички контролни финансови подсистеми в онези социалистически организации, където социалистическата държава е предоставила свое имущество. Самостоятелен характер в организацията на финансовия контрол следва да имат само контролните подсистеми в кооперативните и обществените организации. Но и в тях следва да се работи по единната методология на контрол, формирана от социалистическата държава или от упълномощени от нея органи.

- Контролът на държавата в самоуправляващата се система, където има държавна собственост, да се осъществява на входа, вътре и на изхода на системата. Този контрол следва да се извършва по определени по нормативен ред обекти и показатели. Обект на държавния контрол да бъдат само онези страни от дейността на самоуправляващата се стопанска организация, които обуславят задължения към държавата, респ. права на държавата към самоуправляващата се организация. Всичко друго следва да бъде обект на самоконтрола от страна на трудовия колектив или на оправомощени от този колектив представителни органи.

Налага се основен преглед и усъвършенстване на нормативната уредба на финансовия контрол, на държавния контрол, отчетността и други подобни въпроси, тяхното привеждане към изискванията на самоуправлението. Сегашното наше законодателство в тази област е пригодено за системата на строго централизираното управление на икономиката, поради което държавата контролира и има право да контролира всичко. Затова контролът е с твърде широк периметър на действие, а от тук – и недостатъчно ефективен.

– Да се реши мястото на главния счетоводител в самоуправляващата се стопанска организация. Ако той е орган на финансовия контрол на държавата вътре в самоуправляващата се стопанска организация, трябва да му се създаде статут, който да позволява да реализира правата и задълженията си като орган на вътрешния финансов контрол от името и за сметка на държавата. При обратното решение на проблема – ако се приеме, че той е орган на самото предприятие и е подчинен и се ръководи от неговите колективни органи на управление, тогава правото и отговорността на контрола следва да се предоставят на колективния орган.

2. При цялостното конструиране на механизма на самоуправляващата се стопанска организация колективът и всеки труженник не само да се чувствуват, не само да осъзнават и изпълняват функциите на стопанин, но и на собственик на средствата за производство. Това е тяхно право, утвърдено в Конституцията на БРБ.

3. Да се създадат и формират правни и нравствени норми, чрез които да се пресекат възможностите за злоупотреба от отделни ръководители и трудови колективи за користо използване на икономическата демокрация за лично и колективно облагодетелстване, което е в разрез с интересите на обществото. В това отношение възникват отговорни задължения пред партийните и пред профсъюзните органи и организации. В тази област ценен е дългогодишният опит на кооперативните организации в нашата страна.

4. За реалното утвърждаване на самоуправлението върху основата на икономическата демокрация следва строго да се разграничат функциите на партията, държавата и стопанските организации с цел да се премахне нецелесъобразно вмешателство в управлението на дейността на трудовите колективи и техните ръководства.

5. За да се осигури качествено нов растеж на икономиката, да се създадат предпоставки и условия за изучаване потребителското

търсене на пазара и за осъществяване на планомерно развитие на производителните сили.

6. За да се осигури цялостно и резултатно прилагане на принципите на самоуправлението, да се създадат условия за стриктно спазване на законността, за гласност на нарушенията, и то без оглед на служебното и общественото положение на нарушителите, за порицаване и гарантиране независимост на правораздаването.

7. Ефективното прилагане на принципите на самоуправлението е тясно свързано и зависи от правилния подбор на необходимата теоретична подготовка и практически опит на ръководните кадри. Във връзка с това следва последователно и прецизно да се прилага конкурсният метод, съчетан с изборността на кадрите.

ПРЕПОРЪКИ И СТАЪОВИЩА НА ЗАСЕДАНИЯТА ПО СЕКЦИИ

П ъ р в а с е к ц и я "ПРОМИШЛЕНОСТ"

8. Различните варианти на нормативни актове по механизма преди да се внедряват да се експериментират широко в различни предприятия. Да се анализират резултатите от експеримента и само доказалите своята годност да се внедряват в практиката.

9. В условията на самоуправление на стопанските организации да се обърне внимание на дисциплината. Да се внедрят механизми за поддържане на строга дисциплина чрез прилагане на съответни морални и материални санкции.

10. В условията на самоуправлението да се преразгледа и подобри нормативната уредба, като работната заплата се свърже с количеството и качеството на труда и с резултатите от дейността на стопанската организация. Да се преразгледат съотношенията и се приведат в съответствие със социалистическите производствени отношения принципите, формите и методите за формиране на работната заплата чрез изработване на квалификационни скали.

11. Да се въведе еднаквост в нормативните актове (наредби, указания и др.) за приложение на икономическия механизъм и общите държавни нормативни актове (ПСД и др.).

12. Да се решат законодателно въпросите на стопанския риск в условията на самоуправлението.

В т о р а с е к ц и я "С Е Л С К О С Т О П А Н С Т В О"

13. Да се рационализират структурите в отрасъл "Селско стопанство" в съответствие с изискванията за самоуправление на основните стокопроизводители в него – социалистическите селскостопански предприятия; да се възстановят кооперативните принципи на самоуправление, изпитани в дългогодишната практика на ТКЗС.

14. Да се разработят специфични правила за стопанската дейност в областта на селското стопанство, с които да се отчитат нейните особености в социално-икономическото развитие, организационно-то състояние и обективните условия на производство.

15. Да се дават задължителни планови показатели (държавни поръчки) на селскостопанските организации съобразно с техните конкретни обективни условия за производство, заедно с пакет от икономически условия и стимули за тяхната реализация (изпълнение и преизпълнение на плановите задачи).

16. Изкупните цени на селскостопанските произведения да се образуват по същия начин, както и цените на промишлените стоки, използвавани от селскостопанските предприятия-стокопроизводители, като се осигури средна рентабилност при най-неблагоприятните условия, при които се дават задължителни показатели за производството на дадени продукти.

Да се преодолее продължаващото от много години отклонение на изкупните цени под стойността, за да се създаде възможност за действително самофинансиране на отрасъла и на селскостопанските организации.

17. Да се усъвършенствува работната заплата в селскостопанските организации, като се осигури еднаква заплата за същия вид труд в неселскостопанските организации.

18. В самоуправляващите се социалистически селскостопански предприятия да се осигури оперативно-производствена самостоятелност; степента на самоуправление на структурните им подразделения да бъде в рамките на вътрешната стопанска сметка. Нецелесъобразно е на производствените бригади (в т.ч. и на поделенията на стопанското предприятие) да се предоставят права на юридическо лице и да изпълняват функции на стопанско предприятие (разпределяне на общия доход, формиране на фондове, да развиват своята дейност на принципа на самоиздръжката и др.), с което ще се наруши организационно-икономическото единство на селскостопанските предприятия-стокопроизводители.

19. Да се промени системата на застраховане на селскостопанските култури, като се въведе обезщетяване за реалните щети.

20. Да се усъвършенствуват разплащанията и кредитирането на оборотни средства в АПК чрез въвеждане на отделна заемна сметка, по която да се отчита движението на собствените и заемните оборотни средства (кредита); да се въведе ежемесечно регулиране на задълженията на основата на дебитните и кредитните обороти по заемната сметка, салдото и кредитния лимит.

21. Да се нормират собствените оборотни средства в АПК, като се изработи нова научна методика за установяване минимално необходимите потребности от оборотни средства в АПК по отделни елементи (запаси, незавършено производство и готова продукция).

22. В АПК да се създаде единен фонд Развитие и технически прогрес, който да обедини съществуващите в АПК фондове РТУ, Стопански риск и др.; да се предостави пълното право на ръководството на АПК да разполага със средствата по фонда според целевото им предназначение, без каквито и да било ограничения от НАИС и БНБ.

Т р е т а с е к ц и я "СТРОИТЕЛСТВО"

23. Да се въведат нормативни изисквания, които да гарантират ефективно осъществяване на инвестиционния процес – проектиране, изпълнение и внедряване на основните фондове в кратки срокове.

24. Да се прилага широко и повсеместно акордният принцип на заплащане на труда.

25. За да се стимулира жилищното строителство в условията на самоуправлението, да се запази сегашният минимален лихвен процент за кредитиране.

Ч е т в ъ р т а с е к ц и я "ТРАНСПОРТ"

26. Да се усъвършенствува нормативната база на транспортната система с цел да се създадат необходимите условия за нормално функциониране на самоуправлението в транспортните стопански организации и в техните производствени поделения.

27. Да се повиши професионалната икономическа подготовка и висшото-възпитателното равнище на работниците и служителите в транспортната система с цел да се овладяват принципите и методите на самоуправлението в транспортните стопански организации и техните

поделения.

28. Да се разработи и усъвършенствува организационен механизъм, който да съдействува за съгласуване на взаимодействието между самоуправлението и централното управление, както и точно да се определят границите и функциите на самоуправлението в транспорта.

29. В процеса на утвърждаване на самоуправлението в единната транспортна система да се съобразят особеностите и специфичните функции на отделните видове транспорт и техните производствени поделения, респ. трудовите им колективи.

30. Оптимално да се съчетават преимуществата на самоуправлението с тези на централното управление и планиране в транспорта и в народното стопанство.

31. Да се анализира производствената и управленската структура на транспортната система, респ. на нейните подсистеми, с оглед пряко или косвено да се свържат функциите на самоуправлението с конкретните производствени процеси в отрасъла.

П е т а с е к ц и я "ТЪРГОВИЯ, ОБЩЕСТВЕНО ХРАНЕНО И СТОПАНСКИ ТУРИЗЪМ"

32. Да се намали данъчното облагане с цел да се заделят повече средства във фонд РТУ за търговията с хранителни стоки и общественото хранене.

33. Да се дадат нови икономически обосновани търговски отстъпки с цел да се внедри самоуправлението в търговията, общественото хранене и стопанския туризъм.

34. Да се намали необоснованата и нецелесъобразна намеса на БНБ в работата на търговските предприятия, което спъва стопанската инициатива. Банката трябва да се намесва само когато се засягат интересите на държавата и на самата банка, а не да опекунтува.

35. Да се уреди нормативно редът, по който търговските предприятия ще получават валута за внос на необходимата им техника и др.